

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА І СОЦІАЛЬНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і
студентів**

(м. Чернігів, 19-20 травня 2016 р.)

Чернігів 2016

УДК 342.7
ББК 67.400.32

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 5 від 30 травня 2016 р.).

Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина : матеріали Всеукраїнської. наук.-практ. конф. молодих вчених і студентів (м. Чернігів, 19-20 травня 2016 р.). – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – 320 с.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів містять тези доповідей на тему: «Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» з врахуванням особливостей таких галузей права, як трудове право, право соціального забезпечення, цивільне, господарське, кримінальне право та правосуддя, конституційне та адміністративне право.

Видання може бути корисним студентам, аспірантам, ученим та практичним працівникам у сфері права.

Голова оргкомітету: Остапенко Л.А., канд. юрид. наук, доц.

Заступник голови оргкомітету: Берднік І.В., канд. юрид. наук, доц.

Члени оргкомітету:

Головко М.Б., канд. юрид. наук, доц.;

Козинець О.Г., канд. іст. наук, доц.;

Рудик В.А., канд. юрид. наук, доц.;

Хименко О.А., канд. юрид. наук, доц.;

Литвиненко В.М., канд. юрид. наук, доц.;

Селецький О.В., канд. юрид. наук.

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій несуть автори наукових доповідей і повідомлень. Погляди авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редколегії збірника.

УДК 342.7

ББК 67.400.32

© Чернігівський національний
технологічний університет, 2016

ЗМІСТ

Секція трудового права та права соціального забезпечення

Огородник О. Г., Авраменко Ю. С. Триваюче дисциплінарне правопорушення як підстава відповідальності в трудовому праві	7
Чічкань М. В., Мальцева Д. М. Національне законодавство щодо гендерної рівності у сфері праці	10
Кузьменко А. С. Припинення трудового договору як заключний етап трудових відносин	14
Ліхороніна О. В. Роль та місце професійних спілок у трудових правовідносинах	17
Бабич Д. С., Огородник О. О. Проблеми формулювання найменування посади у контексті дотримання вимог національного класифікатора України ДК 003:2010.....	20
Базарна Т. С. Правове регулювання охорони праці в Україні	23
Кужель О. Г. Правові засоби і форми захисту трудових прав працівників	26
Шванська А. О., Огородник О. О. Щодо мінімальної заробітної плати в Україні.....	29
Шевченко О. А. Зарубіжний досвід правового регулювання часу відпочинку.....	32
Литвиненко В. М. Деякі питання моніторингу та якості соціальних послуг.....	35
Пузирна Н. С., Погребець О. М. Надання соціальних послуг недержавними організаціями.....	38
Денисенко К. В. Сучасний стан державної політики України у сфері соціального захисту осіб похилого віку	42
Акуленко Л. М. Особливості надання матеріальної допомоги вимушеним переселенцям.....	45
Гавриляко К. О. Деякі особливості пенсій по інвалідності у солідарній системі	49
Петренко І. В. До питання щодо спеціального статусу інвалідів	52
Мальцева Д. М. До питання про гендерну недискримінацію у сфері праці: міжнародні стандарти та зарубіжний досвід	55
Погребець О. М. Основні питання соціального захисту студентської молоді в Україні	58
Симонок Д. С. Особливості соціального забезпечення в Європейському Союзі та можливість апробації позитивного досвіду для України	63
Судак Н. В. Державна соціальна допомога як вид соціального забезпечення.....	67
Пузирна Н. С., Герасименко Т. О. Соціальна реабілітація людей з обмеженими можливостями.....	69

Секція цивільного, господарського, адміністративного права та процесу

Немченко Н. Ю., Хименко О. А. Проблема евтаназії в контексті права на життя	72
Коржиков С. П., Керноз Н. Є. Проблемні аспекти кредитування	75

Бабич Д. С., Колодій І. М. Режим окремого проживання подружжя: проблеми законодавчого закріплення та реалізації.....	77
Блохін Д. В. Договір про патронат: генеза та специфіка.....	81
Воскобойник Т. В. До питання умов і порядку визнання шлюбу недійсним	84
Кіщенко Ю. А. Значення та правова природа шлюбного договору	88
Павленко О. М. Чи потрібний українцям шлюбний договір: за і проти.....	90
Пильник Д. О. Правові наслідки розірвання шлюбу: практичні питання	94
Рожок О. В. Актуальні питання таємниці усиновлення	99
Удовик Я. В. Особливості реалізації та захист прав міноритарних акціонерів	101
Коноплицький В. А. Правове регулювання державних закупівель в Україні	105
Зав'ялова А.В. Припинення діяльності некомерційних організацій	107
Богдан Ю. М., Заровна С. О. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності в Україні	109
Богдан Ю. М., Валуйська К. В. Загальна характеристика повноважень посадових осіб органів доходів і зборів в сфері державної митної справи.....	112
Апанасенко К. І. Перелік дозвільних органів у значенні Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».....	114
Брижко М. В. Досудове врегулювання господарських спорів.....	120
Коваленко А. В. Правові проблеми обігу векселів в Україні.....	122
Стрілець О. М. Непереборна сила та неможливість виконання: окремі проблеми	126
Хитун М. А. Щодо питання реформування господарських судів	129
Шурубенко К. Г. Питання доказів і доказування в господарському процесі	132
Гирич А. О., Козинець І. Г. Правова природа та поняття дефолту	135
Качан Є. В., Козинець І. Г. Мета і завдання бюджетного контролю.....	138
Книш Ю. О., Козинець І. Г. Особливості податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	142
Козинець І. Г., Ковальчук О. В. Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб.....	145
Конопля Я. Ю., Козинець І. Г. До питання про сутність державного боргу.....	149
Пирко Р. П., Козинець І. Г. До питання про сутність податків та їх призначення.....	153
Подкур В. О., Козинець І. Г. Фінансова відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства	156
Ткаченко О. С., Козинець І. Г. Державне регулювання страхової діяльності в Україні	159
Чередниченко І. С., Козинець І. Г. Фінансовий моніторинг як вид фінансового контролю	163
Усенко О. В. Правовий аспект проведення товарознавчих експертиз в справах щодо захисту прав споживачів	166
Керноз Н. Є. Актуальні питання державної мовної політики в Україні.....	169
Мишко Д. К. Комерційна таємниця як об'єкт цивільного права України.....	173

Шестак Л. В. Поняття та сутність методів державного управління	175
Толкач С. М., Скрипка О. А. Проблеми забезпечення запобігання деградації земель сільськогосподарського призначення	179
Книш Ю. О., Хименко О. А. Правові проблеми трупного донорства в Україні ..	182
Хоменко Я. В. Загальна характеристика особистих немайнових прав фізичних осіб ...	185
Будко А. Б. Зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку – поняття та види правопорушення	187
Кравченко І. В. Особливості санації банківських установ.....	191

Секція кримінального права та правосуддя

Буренок Б. А. Кримінально-виконавчий аналіз заходів заохочення та стягнення.....	195
Кокоша Д. Ю., Сенченко Н. М. Реалізація принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи	197
Конопля Я. Ю. Гарантії права людини на свободу та особисту недоторканність: практика Європейського суду з прав людини	200
Коток І. О. Уразливий стан безпеки людини в умовах інформаційної війни.....	203
Крамар Т. С. Значення заходів заохочення для виправлення засуджених	205
Люблінський Р. М. Теоретико-правовий аналіз поняття ре соціалізації.....	208
Могильна О. В. До деяких аспектів аддиктології як передумови формування злочинності неповнолітніх	210
Мусієнко О. Г. До питання кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених у стані афекту.....	212
Немченко Н. Ю. До питання соціально-психологічних чинників виникнення злочинних намірів особи при використанні ІКТ	215
Поламаренко М. Ю. Роль церкви у виправленні засуджених	218
Пономаренко О. В. До питання про кримінальну відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів.....	220
Семак О. В., Коломієць Н. В. Проблемні питання розбіжностей функцій прокуратури за законом та Конституцією України	223
Юрченко Д. П. Інформаційно-психологічна безпека особистості в контексті кримінально-правової доктрини	225
Хоменко Я. А. Безпека людини в інформаційну епоху: виклики та загрози.....	228
Карпенко М. С. Особливості звільнення від відбування покарання вагітних жінок.....	231
Мальцева Д. М. Психологічний портрет злочинця	233

Секція історії та теорії держави і права

Волкова Д. А. Про поняття держави	237
Волох А. С. Деякі аспекти формування та розвитку правової держави в Україні.....	239
Гаєвська А.О. Кодифікація як спосіб удосконалення екологічного законодавства	243

Гирич А. О. Правовий режим біженців у зарубіжних країнах	246
Єсипенко О. О. Вплив географічного фактору на політичні процеси.....	250
Лось І. О. Роль епохи відродження у формуванні гуманістичних ідей про гідність та права людини: філософський аспект	254
Лутченко О. М. Червона книга України як особлива форма правової охорони тваринного світу	257
Мальцева Д. М. Справедливість – найголовніший принцип права.....	261
Марущак Н. В., Мулач Т. С. Про принципи права	263
Немченко Н. Ю. Правові аспекти виходу з Європейського Союзу.....	265
Петренко О. Ю. Правова держава: особливості розуміння та формування в Україні	269
Пришупа В. В. Відповідальність глави держави в країнах світу	271
Хилько А. О. Правова держава: проблеми розуміння.....	275
Чередниченко І. С. Філіація і натуралізація як основні способи набуття громадянства	277
Шамшур І.О. Політична програма декабристів.....	281
Шванська А. О., Веремієнко С. В. Правові засади екологічної освіти в Україні	284
Шпак А. В. Правове регулювання: сучасний погляд.....	287
Маньківська К. О. Законодавче забезпечення захисту прав жінок	289
Осипенко М. І. Забезпечення захисту прав дітей	292

Секція «Конституційний розвиток України: сучасність та перспективи»

Акуленко О. В., Олефіренко Е. О. Органи державної влади та їх компетенція по вирішенню питань громадянства.....	295
Кирдан Ю. В., Марущак О. А. Підстави припинення громадянства	298
Кошка І. Ю., Олефіренко Е. О. Поняття, система та принципи адміністративно-територіального устрою України.....	301
Матвієнко В. Д., Олефіренко Е. О. Уніфікація інституту права на життя в умовах глобалізації.....	304
Матвєєва Т. О., Олефіренко Е. О. Принцип верховенства права в умовах глобалізації.....	307
Музика В. В., Олефіренко Е. О. Форма державного правління України в контексті конституційного процесу.....	310
Овдієнко Д. О., Олефіренко Е. О. Презумпція невинуватості як конституційна гарантія правового статусу особи в умовах глобалізації.....	313
Перетяцько А. М., Олефіренко Е. О. Стан та перспективи розвитку науки конституційного права України	316

Секція трудового права та права соціального забезпечення

УДК 349.2

О. Г. Огородник, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Ю. С. Авраменко, студентка гр. ПР-125

Чернігівський національний технологічний університет

ТРИВАЮЧЕ ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Відповідальність за власні дії є важливою передумовою того, що особа буде належним чином виконувати покладені на неї обов'язки. Підставою дисциплінарної відповідальності в трудовому праві є дисциплінарне правопорушення. В доктрині трудового права такі правопорушення розподіляють на одноразові, продовжувані та триваючі. Останнім і буде присвячене дане дослідження.

У науці трудового права проблема триваючих правопорушень, на нашу думку, досліджена недостатньо. А тому доцільно було б висловити певні думки з цього питання.

І переходячи до розгляду даної проблеми у сфері трудових відносин слід з'ясувати чи визначено «триваюче правопорушення» в інших галузях права, зокрема, в кримінальному і адміністративному і як саме законодавець надає йому дефініцію.

В науці кримінального права і під час практичної кваліфікації ряд злочинів відносяться до триваючих, наприклад, такі як ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 Кримінального кодексу України (далі – КК України)), недбале зберігання вогнепальної зброї чи бойових припасів (ст. 264 КК України), ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335 КК України) та багато інших. Проте ККУ не містить дефініції «триваючий злочин», на відміну від продовжуваного, визначення якого наводиться в ч. 2 ст. 32 ККУ. Продовжуваним є злочин, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром. [2] В Узагальненні ВСУ судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) від 01.12.2008 р. Верховний суд України відносить поняття «триваючий злочин» до теоретичних положень науки кримінального права і зазначає на необхідність розуміння судьями цього поняття для правильного застосування положень ККУ [6]. Таке розуміння є дуже важливим для правильної кваліфікації діяння особи, а отже і для призначення їй справедливого покарання.

Що ж стосується адміністративного права, то в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУАП) не надано визначення «триваюче правопорушення». Але в Листі Міністерства юстиції України від

02.08.2013 р. № 6802-0-4-13/11 триваючими визначаються правопорушення, які, почавшись з якоїсь протиправної дії або бездіяльності, здійснюються потім безперервно шляхом невиконання обов'язку. Початковим моментом такого діяння може бути активна дія або бездіяльність, коли винний або не виконує конкретний покладений на нього обов'язок, або виконує його неповністю чи неналежним чином [5].

Тобто, триваючі правопорушення характеризуються тим, що особа, яка вчинила якісь певні дії чи бездіяльність, перебуває надалі у стані безперервного продовження цих дій (бездіяльності). Ці дії безперервно порушують закон протягом якогось часу. Іноді такий стан продовжується значний час і увесь час винний безперервно скоює правопорушення у вигляді невиконання покладених на нього обов'язків.

Визначення поняття «триваюче правопорушення» знайшло відображення і у листі Міністерства доходів і зборів України від 13.05.2013 р. №1101/Н/99-99-15-04-01-14. Так, зокрема Міндоходів України було зазначено, що триваючі правопорушення припиняються, якщо факт цих правопорушень виявлено компетентним органом при проведенні перевірок (наприклад, у разі виявлення таких проступків: відсутності обліку доходів і витрат, для яких встановлена обов'язкова форма обліку, бухгалтерського обліку об'єктів оподаткування, ведення його з порушенням національних положень(стандартів) бухгалтерського обліку, інших правопорушень, пов'язаних з нарахуванням податків, і встановити які можна лише в ході документальної перевірки на підставі первинних документів). Стягнення за такі адміністративні правопорушення може бути накладене в строк не пізніше, ніж за 2 місяці з дня його виявлення (з дати складання і підписання акта перевірки) [4].

Натомість стягнення за разове правопорушення може бути накладено не пізніше ніж через два місяці з дня його вчинення. А тому правильна кваліфікація діяння є необхідною і для визначення процесуальних строків притягнення особи до відповідальності.

Значення такого виду правопорушення як триваюче є не менш важливим і для практики застосування норм трудового права. Адже як і в інших законодавчих актах, в Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП) немає згадки про такий вид правопорушення. Проте в Правових позиціях ВСУ щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ такий вид правопорушення згадується на прикладі застосування п. 1 ст. 41 КЗпП. А саме ВСУ зазначає, що суд може визнати порушення особою зазначеною в п. 1 ст. 41 КЗпП трудових обов'язків грубим, виходячи з характеру проступку, обставин за яких його вчинено, із шкоди, яку він заподіяв або міг заподіяти (істотне порушення фінансової дисципліни, відмова допустити контролюючі органи до перевірки діяльності організації тощо). Йдеться про разове порушення трудових обов'язків, а не про триваюче (наприклад, ослаблення контролю за роботою підлеглих працівників), що не може потягти за собою застосування дисциплінарних стягнень і звільнення з інших підстав [9, с.

218]. Тобто ВСУ в Правових позиціях згадує такий вид правопорушень як триваюче, проте не розкриває його змісту.

Згадується поняття «триваючого правопорушення» і в Рішенні КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Стріхаря В.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 233 КЗпП у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ КЗпП № 4-рп/2012 від 22.02.2012 року. Дане поняття застосовується до ст. 117 КЗпП і КСУ вказує на те, що невивплата звільненому працівникові всіх сум, що належать йому від власника або уповноваженого ним органу, є триваючим правопорушенням, а отже, працівник може визначити остаточний обсяг своїх вимог лише на момент припинення такого правопорушення, яким є день фактичного розрахунку. Таким чином, для встановлення початку перебігу строку звернення працівника до суду з вимогою про стягнення середнього заробітку за весь час затримки розрахунку при звільненні визначальними є такі юридично значимі обставини, як невивплата належних працівникові сум при звільненні та факт проведення з ним остаточного розрахунку [7, с. 66].

Важливе значення дослідження проблематики «триваючого правопорушення» у трудовому праві має і для застосування на практиці п. 3 ст. 40 КЗпП, який передбачає трудовий договір може бути розірваним з ініціативи власника або уповноваженого ним органу у разі систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення. Виходячи із змісту конституційного принципу "ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення" (ст. 61 Конституції України), за кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. Виникає питання як вчинити роботодавцю, якщо працівник не виконав обов'язок, покладений на нього трудовим договором, до нього було застосовано дисциплінарне стягнення, а працівник і надалі ухиляється від виконання такого обов'язку. Адже звільнити працівника за проступок, за який до нього вже було застосовано дисциплінарне стягнення не можна. Така ситуація виникала на практиці. Предметом судового розгляду було питання про поновлення на роботі асистента аптеки, яка була звільнена за п. 2 ст. 40 КЗпП, у зв'язку з тим, що вона ухилялася від проходження медичного огляду, а іншої вакантної посади, на яку можна було б її перевести в аптеці не було. Саме в цьому випадку і виникає триваюче правопорушення. А тому постає необхідність включення до КЗпП норми, яка б містила його дефініцію, або хоча б Роз'яснення ВСУ щодо цього питання.

Виходячи з положень закріплених в узагальненнях та роз'ясненнях ВСУ, КСУ, а також думок окремих науковців можна сказати, що поняття «триваюче правопорушення» має не тільки право на існування, а й є дуже важливим, насамперед, для практичного вирішення спорів. Звернувшись до іноземного законодавства, можна побачити, що в зарубіжних країнах, таких

як Бельгія та Японія діє правило, згідно з яким усі різновиди дисциплінарних правопорушень повинні бути вичерпно зафіксовані в нормативних правових актах [8, с. 133].

З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що необхідно законодавчо закріпити поняття «триваюче правопорушення» в КЗпП, КУАП, та ККУ. Оскільки значення самого факту існування таких правопорушень є невід'ємним для кваліфікації дій та бездіяльності осіб. Зокрема «триваюче правопорушення» у трудовому праві можна визначити як правопорушення яке, почалося з протиправної дії або бездіяльності, здійснюється безперервно шляхом невиконання обов'язку.

Список літератури

1. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 р. № 322-VIII (Редакція станом на 24.02.2016 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (Редакція станом на 18.03.2016 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (Редакція станом на 18.03.2016 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
4. Лист Міністерства доходів і зборів України від 13.05.2013 р. №1101/Н/99-99-15-04-01-14 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/3986-1101.html>.
5. Лист Міністерства юстиції України від 02.08.2013 р. № 6802-0-4-13/11 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v6802323-13>.
6. Узагальнення ВСУ судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) від 01.12.2008 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-08/page>.
7. Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Стріхаря В.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 233 КЗпП у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ КЗпП №4-рп/2012 від 22.02.2012 року. – Вісник Конституційного Суду України № 2. – 2012. – с.64-68.
8. Барікова А. А. Дисциплінарна відповідальність за законодавством України про працю “Інформація і право”, № 1(10) / 2014, с.131-140.
9. Правові позиції щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ / за ред. П.І.Шевчука // – К. : ЮРІНКОН, 1998.

УДК 349.2:304

М. В. Чічкань, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент

Д. М. Мальцева, студентка гр. МПР-111

Чернігівський національний технологічний університет

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ

Одним із проявів диференціації суспільства є гендерна нерівність, яка обумовлює різні можливості реалізації своїх прав чоловіками і жінками у структурі влади, сфері освіти та зайнятості, доходу, власності та у багатьох інших сферах життєдіяльності людини. Гендерні перетворення в Україні

збіглися з загальними процесами перебудови та реформування всієї системи політичного, економічного та соціального життя країни.

Перш за все, рівність прав і свобод людини і громадянина незалежно від статі визначається та гарантується Конституцією України. Зокрема, у статтях 24 та 43 Конституції України закріплено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Крім того, не може бути привілеїв чи обмежень, зокрема, за ознаками статі, а рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у праці та винагороді за неї, створенням державою умов для повного здійснення громадянами права на працю та гарантуванням нею рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності [1].

В Україні забезпечення гендерної рівності здійснюється низкою нормативно-правових актів, таких як: Указ Президента України від 25 квітня 2001 р. «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні», Указ Президента України від 26 липня 2005 р. «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон України від 8 вересня 2005 р. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2006 р. «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року», Постанова Верховної Ради України від 27 червня 2007 року "Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи", Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2007 «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми» та ін. Прийняті акти юридично забезпечують гендерне моделювання способу життя українського суспільства, визначають основні напрями державної гендерної політики.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» гендерна рівність - рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [2].

Закон передбачає можливість оскарження дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань до Уповноваженого з прав людини, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, уповноважених осіб в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, правоохоронних органів та суду.

Також у цьому Законі доцільно виділено поняття терміну "непряма дискримінація", що є досить прогресивним: "непряма дискримінація - ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

І не менш важливим є використання терміну "утиск", котрий по своїй суті є менш шкідливим діянням, у порівнянні з дискримінацією, але також питання заборони якого повинно підійматися: "утиск - небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери".

Законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачено, що чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі. Відповідальним за проведення такої експертизи визначено Кабінет Міністрів України. Тому такою експертизою займається Міністерство юстиції України, про що є окрема постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2006 р., якою затверджується, що гендерно-правову експертизу чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів в усіх сферах законодавства, що стосуються прав і свобод людини, проводить Міністерство юстиції; гендерно-правова експертиза проектів нормативно-правових актів проводиться як складова частина гендерної експертизи. На сьогодні розробка проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим врахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акта до розгляду.

Таким чином, за чинним українським законодавством чоловіки і жінки абсолютно рівні у своїх правах. Не виключенням є і трудові відносини.

Вищезазначені положення знайшли своє відображення у Кодексі законів про працю України (далі - КЗпП). А саме ст. 2-1 КЗпП передбачено, що Україна забезпечує рівність трудових прав усіх громадян, зокрема, незалежно від статі. У свою чергу, ст. 24 КЗпП передбачено, що будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно, зокрема, і від статі не допускається. У низці статей КЗпП та в окремих законах України закріплено спеціальні норми, які регулюють працю жінок. Так, статтею 174 КЗпП встановлено заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також залучення жінок до підймання та переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Статтями 175–186 КЗпП встановлено обмеження праці жінок на роботах у нічний час, пільги для вагітних жінок та жінок, які мають дітей, відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами і для догляду за дитиною, перерви для годування дитини, гарантії під час прийняття на роботу та заборону звільнення вагітних жінок і жінок, котрі мають дітей. Стаття 56 КЗпП зобов'язує власника або уповноважений ним орган на прохання вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, у т. ч. таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень. Звичайно, утвердження гендерної рівності вимагає захисту специфічних

потреб не тільки жінок, а й чоловіків. У зв'язку з цим варто зазначити, що прикладом встановлення гендерної рівності та ліквідації дискримінації за ознакою статі є стаття 186-1 КЗпП, яка поширила гарантії, встановлені статтями 56, 176, 177, частинами третьою — восьмою статті 179, статтями 181–182-1, 184–186 КЗпП, також на батьків, які виховують дітей без матері (у т. ч. в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі). На сьогодні відповідальність за порушення гендерної рівності в законодавстві про працю поки що не конкретизується. Проте загальні норми щодо відповідальності службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій, а також власників або уповноважених ними органів за порушення законодавства про працю, зокрема статті 45, 237, 237-1 КЗпП, не виключають можливості їх застосування й у випадках встановлення факту дискримінації за ознакою статі, оскільки принцип рівності трудових прав жінок і чоловіків є складовою частиною законодавства про працю, якого власник або уповноважений ним орган, згідно зі статтею 141 КЗпП, зобов'язаний неухильно дотримуватися. Порушення ним гендерної рівності є порушенням законодавства про працю [3].

Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI передбачає, що держава гарантує особі право на захист від будь-яких проявів дискримінації у сфері зайнятості населення, зокрема, за ознаками статі. Статтею 5 Закону України «Про зайнятість населення» передбачено додаткові гарантії зайнятості для жінок, які мають дітей віком до шести років та одиноких матерям, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів. Крім того, забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії зазначати обмеження щодо віку кандидатів, пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати вимоги, що надають перевагу одній із статей, а також вимагати від осіб, які працевлаштовуються, надання відомостей про особисте життя (ст. 11) [4].

Закон України «Про охорону праці», визначаючи основні положення щодо охорони життя і здоров'я всіх працівників, статтею 10 встановив спеціальні норми щодо охорони праці жінок.

Принцип гендерної рівності в трудових відносинах закріплений і в багатьох міжнародно-правових актах, які, відповідно до статті 9 Конституції України, є частиною національного законодавства, якщо згода на їх обов'язковість надана Верховною Радою України. Це, зокрема, Загальна декларація прав людини (далі Декларація), прийнята 10.12.1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН - один із самих значущих міжнародно-правових актів, в якому визначається рівність усіх людей від народження у своїй гідності і правах. Стосовно рівності чоловіків і жінок у Декларації зазначено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією (право кожного на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі умови праці та на захист від безробіття, на рівну оплату за рівну працю), незалежно, в тому числі, і від статі. Вимоги щодо рівного статусу жінки і чоловіка у трудових відносинах містить і Конвенція

Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. (далі - Конвенція). Адже, Конвенція (ст. 11) проголошує рівність у галузі зайнятості, у відношеннях, що виникають при реалізації права на працю при прийнятті на роботу, застосування однакових критеріїв вибору при найманні, право на рівні винагороду, соціальне забезпечення тощо.

Підводячи підсумки, можемо сказати, що в Україні, як і в цілому світі, існує дискримінація і чоловіків, і жінок. Рівність жінок і чоловіків має стати реальністю в новій демократичній Україні, яка планує увійти до європейської спільноти. Необхідно визначати фактори, які перешкоджають жінкам досягти рівності в суспільстві, а також вживати заходи, спрямовані на протидію та унеможливлення гендерної дискримінації. Для того, щоб створити сучасну політико-правову систему, яка б забезпечувала рівні можливості жінок і чоловіків на ринку праці в Україні потрібно: - забезпечити ефективний механізм реалізації відповідних законодавчих актів; - проводити соціологічні дослідження гендерних відносин в Україні; - підтримувати науково-дослідну роботу, спрямовану на утвердження гендерної рівності; - стимулювати рівність прав та можливостей жінок і чоловіків у працевлаштуванні, просуванні по службі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці, провадженні підприємницької діяльності, поєднанні трудової діяльності з виконанням сімейних обов'язків.

Список літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254/96>.
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
3. Кодекс законів про працю України. Верховна Рада УРСР. Кодекс України, Закон, Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Поточна редакція — Редакція від 01.05.2016 р., підстава 289-19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067>.

УДК 349.2

А. С. Кузьменко, студентка гр. СР-121

Чернігівський національний технологічний університет

ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ЗАКЛЮЧНИЙ ЕТАП ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Тема припинення трудового договору є дуже актуальною сьогодні, оскільки вона має безпосереднє відношення до такого дуже важливого питання, як забезпечення реалізації свобод та прав громадян України, котрі володіють достатньо великим спектром демократичних свобод та прав, що закріплюються у нормах діючого законодавства. Одним із основних таких прав громадянина є його законне право на трудову діяльність. Саме

забезпечення та захист для людини цього права є основним завданням законодавства України у сфері праці. Реалізація права особи на трудову діяльність забезпечується через укладення трудового договору з громадянином. Тема трудового договору як центрального інституту трудового права досліджується багатьма вченими, проте питання щодо забезпечення свобод і прав суб'єктів трудових відносин під час припинення такого договору є не дослідженим повною мірою.

Здебільшого, трудовий договір припиняється або ж за бажанням працівника, або ж з ініціатором припинення виступає роботодавець. Проте, виділяють також й інші підстави, які тягнуть за собою припинення трудових відносин. Вони визначені у ст. 36 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [1]. Отже, окрім вже згаданих вище підстав (розірвання трудового договору з ініціативи працівника, власника або уповноваженого ним органу) трудовий договір припиняє свою дію також внаслідок:

- 1) угоди сторін;
- 2) закінчення строку, крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення;
- 3) призову або вступу працівника або власника - фізичної особи на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу, крім випадків, коли за працівником зберігаються місце роботи, посада відповідно до частин третьої та четвертої статті 119 КЗпП України;
- 4) розірвання трудового договору на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу;
- 5) переведення працівника, за його згодою, на інше підприємство, в установу, організацію або переходу на виборну посаду;
- 6) відмови працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмови від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці;
- 7) набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено (крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням) до позбавлення волі або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи;
- 8) укладення трудового договору (контракту), всупереч вимогам Закону України "Про запобігання корупції", встановленим для осіб, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом року з дня її припинення;
- 9) підстав, передбачених Законом України "Про очищення влади";
- 10) підстав, передбачених контрактом;
- 11) підстав, передбачених іншими законами.

Припинення договору повинно відбуватися тільки тоді, коли є вищезазначені законні підстави, тобто юридичні факти. Такі факти визначаються як суспільно значимі дії чи події. Науковці визначають юридичні факти як ті, з якими правові норми пов'язують виникнення, зміну та припинення юридичних правовідносин.

Законодавець гарантує безперешкодний вибір місця професійної діяльності людини, спеціалізації, тощо, а також передбачає вільну зміну такого місця або роду занять за бажанням громадянина. Саме тому працівник має законне право припинити дію трудового договору за власною ініціативою і ніхто не має права перешкоджати цьому. При цьому працівник повинен повідомити свого роботодавця про власний намір за два тижні до звільнення. Повідомлення в обов'язковому порядку повинно бути у письмовій формі.

У разі, коли заява працівника про звільнення з роботи за власним бажанням зумовлена неможливістю продовжувати роботу (переїзд на нове місце проживання; переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість; вступ до навчального закладу; неможливість проживання у даній місцевості, підтверджена медичним висновком; вагітність; догляд за дитиною до досягнення нею чотирнадцятирічного віку або дитиною-інвалідом; догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку або інвалідом I групи; вихід на пенсію; прийняття на роботу за конкурсом, а також з інших поважних причин), власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник.

Що ж до звільнення з ініціативи роботодавця, то у статтях 40 та 41 КЗпП України визначені підстави, що тягнуть за собою розірвання трудового договору (наприклад, невідповідність працівника посаді, прогул, поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння та ін.). Слід відмітити, що звільнення з підстав, що містяться у згаданих статтях Кодексу, є правом, а не обов'язком роботодавця. Виняток становить лише підстава, передбачена у ч. 2 ст. 41 КЗпП України, а саме: власник або уповноважений ним орган з власної ініціативи зобов'язаний розірвати трудовий договір з посадовою особою в разі повторного порушення нею вимог законодавства у сфері ліцензування, з питань видачі документів дозвільного характеру або у сфері надання адміністративних послуг.

Наступною підставою є розірвання трудового договору в результаті завершення терміну його дії. Це правило не поширюється на ті випадки, коли трудові відносини фактично тривають і жодна із сторін не поставила вимогу про їх припинення. У такому разі відповідно до ст. 39-1 КЗпП України дія цього договору вважається продовженою на невизначений строк.

Розірвання трудового договору також може відбутися в результаті вступу працівника на службу (військову чи альтернативну, тобто невійськову). При цьому працівник повинен подати у встановленому порядку заяву про звільнення, де має бути вказана причина і дата звільнення. В обов'язковому порядку до заяви додається повістка чи інший документ, що засвідчує направлення даного працівника на службу.

Звільнення у зв'язку із переведенням працівника або перехід на виборну посаду можливе лише на підставі, звичайно ж, заяви, а також необхідним пунктом є лист з проханням про звільнення у зв'язку із переведенням від підприємства, на яке він переводиться, або рішення відповідного органа про його обрання. Також потрібно подати заяву і від працівника [2].

У разі відмови працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, або від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці, трудовий договір також припиняється. Необхідно зазначити, що для цього роботодавець повинен володіти доказами факту відмови працівника від продовження виконання своїх трудових обов'язків.

Також підставою розірвання договору є набрання чинності вироком суду, за яким працівника засуджено. Підставою для припинення трудового договору є саме набрання законної сили вироком суду, а копія вироку суду власникові не направляється, для припинення трудового договору роботодавець повинен самостійно зробити запит до судової установи для того, аби отримати документальне підтвердження інформації, а потім видавати відповідний наказ.

Слід зазначити, що особливою формою трудового договору є контракт, в якому можуть встановлюватися угодою сторін, зокрема, строк його дії, умови розірвання договору, в тому числі й достроково. Тож на підставі п. 8 ч. 1 ст. 36 КЗпП України припиняється трудовий договір при наявності умов, визначених сторонами в контракті для його розірвання.

Отже, питання припинення трудового договору є дуже важливим, оскільки воно має безпосереднє відношення до забезпечення реалізації гарантованого права громадянина на працю, а при припиненні трудових відносин не мають бути порушені інші конституційні права людини.

Список літератури

1. Кодекс законів про працю України : затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50 (Додаток). – Ст. 375.
2. Беліков О. Особливості припинення трудового договору в зв'язку з переведенням [Електронний ресурс] / О. Беліков. // Юридичний журнал. – 2007. – № 3. - Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2615>.

УДК 349.2

О. В. Ліхороніна, студентка гр. СР-121

Чернігівський національний технологічний університет

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У даний час можна впевнено констатувати втрату з боку держави спроможності скільки-небудь ефективно управляти соціальними процесами в Україні. Таке становище стало наслідком різних чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Процес демократичних реформ досить тривалий і не простий. Він вимагає значних організаційних і політичних зусиль з боку держави - головного соціального партнера, значної кількості спеціально підготовлених грамотних адміністраторів і політиків. Нерішучість влади часто зводить нанівець позитивні підсумки окремих реформаторських

кроків, а самим державним структурам часто бракує елементарної відповідальності.

Нові політичні та соціально-економічні умови, що виникли в країні в останні роки, прагнуть заново визначити місце і роль профспілок у суспільно-політичному житті, системою соціального партнерства, регулювання соціально-трудова відносин.

Соціальне партнерство - система взаємовідносин між працівниками (представниками працівників), роботодавцями (представниками роботодавців), органами державної влади, органами місцевого самоврядування, спрямована на забезпечення узгодження інтересів працівників і роботодавців з питань регулювання трудових відносин та інших, безпосередньо пов'язаних з ними відносин. Сама назва відносин "соціально-партнерські" свідчить про необхідність узгодженості інтересів, так як партнерство можливе лише на основі співробітництва, яке, в свою чергу, обумовлено принципами взаємодії і правовим статусом всіх суб'єктів даних відносин [1, с. 149].

Важливу роль на ринку праці відіграють професійні спілки (далі – профспілки). Згідно зі ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» профспілка - це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудова) діяльності (навчання) [2]. Профспілка володіє правом на ведення переговорів з роботодавцем від імені і за дорученням своїх членів.

Мета профспілки – максимізація зарплати своїх членів, поліпшення умов їх роботи і отримання додаткових виплат і пільг. На конкурентному ринку профспілки діють двояким чином: вони прагнуть до підвищення попиту на працю, або до обмеження пропозиції праці.

Ролі профспілок у суспільстві та їх діяльності в засобах масової інформації приділяється небагато уваги. Тому більшість громадян України все ще продовжують пов'язувати діяльність профспілок з розподілом путівок на лікування та відпочинок, оплатою лікарняних листків тощо. В принципі, це зрозуміло, адже профспілкові органи були практично органами соціального забезпечення, а керівники цих органів — заступниками господарських керівників з соціальних питань. За радянських часів профспілки були частиною системи державного управління і в цій якості виконували функції медіатора: між працівниками та представниками адміністрації та іншої влади. Крім того, активісти профспілок займалися організацією дозвілля працівників. Виконували вони також і роль інспекторів адміністрації з охорони праці [3, с. 19].

Проте в даний час з'явилися певні соціальні суперечності, в тому числі і в сфері трудових відносин, сторонами яких, як відомо, є роботодавці та працівники. На погляд деяких авторів, в Україні сформований досить широкий перелік сприятливих умов для створення класу підприємців і роботодавців, і надзвичайно вузький для об'єктивного захисту працівників в особі профспілок. Чинне законодавство не створює необхідних мінімальних

умов для розвитку профспілок, і наявні у профспілок права важко реалізувати.

Українцям було поставлено питання: чи захищають профспілки їх інтереси. Ствердно відповіли на нього 21 % респондентів. Протилежної точки зору дотримується 62 % опитаних співгромадян. Не змогли відповісти на питання 17 % респондентів. Примітно, що скептичне ставлення до здатності профспілок захистити їх права висловлюють люди середнього віку (36-54 роки), які мають вищу освіту, живуть у великих містах. Іншими словами, представники тих груп, які повинні були б бути головною опорою профспілок. Примітно також, що не виявилось суттєвих відмінностей у відповідях між працюючими і тими, хто не працює (перебуває на пенсії, вчиться і т.д.). Іншими словами, працююча частина населення в тій же мірі не сприймає профспілки як захисника своїх інтересів, що й не працюючі громадяни.

Основною причиною недостатньої уваги суспільства та держави до проблем профспілкового руху є недооцінка ролі даного інституту. Роль профспілок вбачається тільки в захисті прав і інтересів найманих працівників, і тим самим — у пом'якшенні соціально-трудових відносин. Без сумніву, це одне з пріоритетних завдань профспілок, однак їх роль у суспільних відносинах значно ширша, ніж здається. Профспілки повинні зобов'язувати роботодавців удосконалювати управління виробництвом, а також підвищувати його ефективність.

Варто відмітити, що громадяни України втратили довіру до державних органів і громадських об'єднань, до можливості повною мірою реалізувати права і свободи, до здатності впливати на суспільні процеси. У той же час, відповідно до Основного Закону держави [4] Україна — це демократична держава. Однак демократичний режим може бути тільки тоді, коли народ реально буде здійснювати управління державою. Реалізація демократичних принципів можлива при існуванні громадянського суспільства, яке, в свою чергу, має підтримувати створення профспілок. Спільна діяльність по відстоюванню прав і інтересів громадян України і певні досягнення в цьому будуть сприяти появі у громадян віри в свої сили. Повною мірою це може початися тільки при серйозній підтримці з боку органів державної влади, і насамперед, законодавчої. Зокрема, необхідно внести зміни і доповнення в законодавчі та інші нормативно-правові акти, спрямовані на створення необхідних умов для діяльності громадських організацій, в тому числі і профспілок. В даний час таких умов немає, а фактично немає і профспілок.

В українському суспільстві необхідно сформулювати уявлення про важливу роль профспілок та про необхідність державної підтримки їх діяльності. У зв'язку з тим, що працівник є завідомо слабкою стороною трудових відносин, ліквідація профспілок призведе до дисбалансу, масового порушення прав і інтересів працівників, до посилення соціальної напруги у суспільстві та недовіри до влади.

У той же час профспілкам законодавчо надані широкі права в області здійснення громадського контролю за станом охорони праці. Ці права

дозволяють активно впливати на дії як державних органів управління охороною праці, так і на роботодавців, які безпосередньо здійснюють заходи по охороні праці і здоров'я працюючих. Завдання профспілок — навчитися ці права реалізовувати і максимально можливо захищати людину.

Список літератури:

1. Чумаченко І. М. Особливості соціального партнерства та функції профспілок в сучасних умовах ринкової економіки / І. М. Чумаченко // Право і Безпека. - 2004. - № 3. – С 148-152.
2. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV / Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 45. – Ст. 397.
3. Адашик В. Защищая интересы трудящихся / В. Адашик // Советские профсоюзы. - 1972. - № 7. - С. 18-20.
4. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

УДК 349.2

Д. С. Бабич, студентка гр. ПР-132

О. О. Огородник, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Чернігівський національний технологічний університет

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУЛЮВАННЯ НАЙМЕНУВАННЯ ПОСАДИ У
КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ВИМОГ НАЦІОНАЛЬНОГО
КЛАСИФІКАТОРА УКРАЇНИ ДК 003:2010**

Конституція України гарантує кожному право на працю, що згідно з визначенням Основного закону включає можливість кожного заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Правові засади і гарантії здійснення громадянами України права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці визначає Кодекс законів про працю України.

Останнім часом на практиці почастишали питання правового значення посади як елемента організаційної структури підприємства, організації, установи та її відповідності Державному Класифікатору професій, а також порядку здійснення записів про посади в трудових книжках працівників. Правове регулювання відповідних організаційних відносин є недосконалим, що з огляду на їх значну повторюваність, а отже, й важливе суспільне значення, слід визначити недопустимим.

Національний класифікатор України «Класифікатор професій» розроблено на виконання Постанови КМУ від 04.05.93 року «Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики» [3].

За основу розроблення Класифікатора було прийнято Міжнародну стандартну класифікацію професій, яку Міжнародна конференція статистики праці Міжнародного бюро праці рекомендувала для переведення національних даних у систему, що полегшує міжнародний обмін професійною інформацією.

Структурно Класифікатор складається із кодів та назв класифікаційних угруповань (розділів, підрозділів, класів, підкласів та груп професій). Кваліфікаційний рівень робіт, що виконуються, визначається залежно від вимог до освіти, професійного навчання та практичного досвіду працівників, здатних виконувати відповідні завдання та обов'язки. Станом на 1 жовтня 2015 року кількість професій відповідно до Класифікатора становить 8965.

Цей класифікатор призначений для застосування центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Федерацією роботодавців України, всіма суб'єктами господарювання під час запису про роботу у трудові книжки працівників [3].

Проте, щодо цього твердження існують певні протиріччя, на яких наголошують науковці. Так, відповідно до п. 2.14 Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників, записи про найменування роботи, професії або посади, на яку прийнятий працівник, виконуються для робітників та службовців відповідно до найменування професій і посад, зазначених у «Класифікаторі професій» [2]. З огляду на це невідповідність посади Класифікатору професій може призвести до певних проблем у майбутньому, зокрема під час призначення пенсії.

Водночас, відповідно до принципу свободи трудового договору, що впливає зі ст. 43 Конституції України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Отже, право на працю пов'язане з добровільним вибором роду діяльності, професії, місця роботи і свободою праці як свободою кожної людини розпоряджатися своїми здібностями до праці [10, с. 56].

Так, кандидат юридичних наук, доцент Київського політехнічного інституту О. Кравець, справедливо зауважує, що жоден акт чинного законодавства не зобов'язує працівників та роботодавців обирати для реалізації права на працю виключно роботу з переліку, що є у Класифікаторі професій. Зміна або скасування класифікаторів професій не може тягнути і не тягне за собою зміни чи припинення трудового договору або жодних юридичних наслідків для сторін трудового договору [9].

Відповідно до ч. 3 ст. 24 КЗпП, укладення трудового договору оформляється наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу про зарахування працівника на роботу [4]. А вже пункт 2.4 зазначеної Інструкції передбачає, що всі записи у трудовій книжці (у т.ч. і записи про приймання на роботу) вносяться власником або уповноваженим ним органом після видання наказу (розпорядження), і повинні точно відповідати тексту такого наказу (розпорядження) [2]. Із цього послідовно випливає, що зміст вільної угоди між працівником і роботодавцем (трудоного договору) під час її укладення має бути відтворений спочатку в наказі або розпорядженні про зарахування на роботу, а потім у суворій відповідності до нього перенесений до трудової книжки.

Таким чином, якщо в наказі про приймання на роботу відповідно до укладеного трудового договору зазначено посаду, якої немає у Класифікаторі, виникає питання якою нормою скористатися.

Вчені схиляються до думки, що зазначені положення Інструкції є застарілими та потребують змін. У більшості випадків доцільно все ж зазначати посаду у відповідності з наказом керівника, адже сучасні темпи розвитку економічної діяльності та технологій стимулюють появу нових груп професій, які не завжди вчасно оновлюються у Класифікаторі професій. І лише для осіб, які мають право на пільгову пенсію, важливий правильний запис про найменування у трудовій книжці. Але для них, як правило, відповідні посади і найменування робіт передбачено спеціальними нормативними актами, які регулюють пенсійне забезпечення.

Зважаючи на те, що Класифікатор професій не є нормативно-правовим актом, оскільки вважаються державним стандартом, і згідно з Положенням про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади, затвердженим постановою Кабміну від 28.12.1992 р. № 731, державній реєстрації не підлягає [5]. З огляду на таке, із твердження О. Кравчука, із нормативно-правових актів, що регулюють здійснення запису до трудової книжки про прийняття на роботу та надання звітності про укладені трудові договори, необхідно виключити посилання на формулювання посад відповідно до Класифікатора професій, або передбачити, що код з такого Класифікатора вказується довідково – для відповідного статистичного обліку [8, с. 51].

Спостерігається суттєвий недолік законодавчої практики, що вимагає вирішення зазначеного питання у правовому полі.

Цікаво, що, в Російській Федерації кваліфікаційні довідники є обов'язковими лише в певних випадках (встановлення пільг, компенсацій або обмежень, пов'язаних із виконанням певних робіт) і загалом перевага віддається принципу свободи договору [8, с. 47].

Досить гостро також стоїть проблема доцільності збереження окремих найменувань посад у Класифікаторі. Вчені сходяться на думці, що сьогодні чітко простежується надмірна деталізація переліку професій і спеціальностей, що є наслідком апаратної боротьби за залучення дипломованих фахівців, яка велася ще радянськими міністерствами та відомствами. Це, у свою чергу, створює штучні бар'єри для легального працевлаштування та призводить до тінізації ринку праці [7, с. 26].

Не слід залишати поза увагою і мовно-граматичний аспект застосування Національного Класифікатора. Так, за результатами останніх перевірок дотримання законодавства про працю на підприємствах, більшості випадків невідповідність КП записів про назву професії (посади) у штатних розписах і трудових книжках працівників спричинена вживанням російськомовних термінів.

Примітною є та обставина, що у Класифікаторі вихідним терміном при характеристиці поняття «професія» є власне поняття «робота». Робота характеризується як певні завдання й обов'язки, що виконуються особою.

Кваліфікація ж — це здатність виконувати завдання й обов'язки певної роботи. У дипломі чи в іншому документі про професійну підготовку, згідно Класифікатора професій, кваліфікація визначається назвою професії. А професія — розглядається вже як здатність виконувати подібні роботи, що потребують від особи певної кваліфікації [6, с. 324].

Отже, дослідження особливостей правового регулювання укладення трудового договору та такої його істотної умови як найменування посади залишаються перспективними та актуальними.

Список літератури

1. Конституція України. – К. : Атіка. - 1996. – 30 с.
2. Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників: наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.1993 р. № 58 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93>.
3. Національний класифікатор України Класифікатор професій ДК 003: 2010: наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010 р. № 327 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://hrliga.com/docs/327_KP.htm.
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради. – 1971. - ст. 375.
5. Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України / Постанова // Положення від 28.12.1992 р. - № 731.
6. Зінченко М. Ю. Професія як елемент трудової функції працівника / М. Ю. Зінченко // Держава і право. - 2012. - Вип. 56. - С. 322-326.
7. Кочеміровська О. О. Розвиток трудового потенціалу як чинник економічного зростання України : аналіт. доп. / О. О. Кочеміровська. – К.: НІСД. - 2014. – 108 с. – (Сер. «Економіка». Вип. 16).
8. Кравчук О. О. Проблеми формулювання найменування посади як істотної умови трудового договору в контексті реалізації громадянами конституційного права на працю / О. О. Кравчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. - К.: Логос. – 2013. - № 4. - С. 44-51.
9. Кравчук О. Назва посади може і не відповідати Класифікатору професій / Кравчук О. // «Дебет-Кредит». – 11. – 2012.
10. Лаврів О. Я. Принцип свободи праці в Трудовому законодавстві України / О. Я. Лаврів // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип.46. – С. 55-61.

УДК 349.2

Т. С. Базарна, студентка гр. ПР-112

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Право на працю за Конституцією України [1] є пріоритетним соціальним правом. Кожен громадянин України має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Гарантуючи це право, держава, відповідно до суспільних потреб, створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів. Право на працю включає право на належні, безпечні і здорові умови праці, на своєчасну заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Забороняється використання примусової праці. При цьому не вважається примусовою працею військова або альтернативна служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Забороняється використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах. Таким чином, система конституційних прав людини і громадянина в Україні охоплює теоретично максимально всеосяжний спектр прав і свобод у виборі способів і засобів життєдіяльності кожної людини. Із системою життєдіяльності людини нерозривно пов'язана охорона праці, яка відіграє важливу роль, як суспільний чинник, оскільки, якими б вагомими не були трудові здобутки, вони не можуть компенсувати людині втраченого здоров'я чи життя.

Прийнято вважати, що охорона праці є сукупністю правових норм, що регулюють відносини з охорони життя, здоров'я та працездатності працівників шляхом встановлення безпечних і нешкідливих умов праці.

Правове регулювання охорони праці базується на конституційному праві всіх громадян України на належні, безпечні і здорові умови праці, гарантовані статтею 43 Конституції України та складається із загальних законів та спеціальних законодавчих актів. Загальними законами України, що визначають основні положення з охорони праці, крім Конституції України є також Кодекс законів про працю України, Закон України «Про охорону праці», низка інших законів та прийняті відповідно до них нормативно-правові акти.

Кодекс законів про працю України [2] проголошує правові засади та гарантії здійснення громадянами України права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної, творчої праці та регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ незалежно від форм власності, виду діяльності й галузевої належності. Закон України «Про охорону праці» [3] визначає основні положення щодо реалізації права на охорону життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні. Нормативно-правові акти з охорони праці – це правила, норми, регламенти, положення, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання.

Для регулювання окремих питань охорони праці діють понад 2000 підзаконних нормативних актів [4]. Усі ці документи створюють єдине правове поле охорони праці в країні узагалі і у конкретній галузі зокрема.

Загальні закони доповнюють спеціальні законодавчі акти: державні міжгалузеві та галузеві нормативні акти про охорону праці (стандарти, правила, норми, положення, статuti, інструкції та інші документи), яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання усіма установами і працівниками України.

У сукупності законодавчі та інші нормативно-правові акти з охорони праці встановлюють, регламентують та регулюють державні вимоги щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці, сприяють створенню та ефективному функціонуванню чіткої системи управління охороною праці на підприємстві, в галузі, в регіоні та державі в цілому, забезпеченню на кожному робочому місці безпечних і нешкідливих умов праці.

Проте сьогодні забезпечення права на належні, безпечні та здорові умови праці здійснюється не лише нормами трудового права. З охороною праці тісно пов'язана також низка правових норм, що належать до інших галузей права. Зокрема, норми права соціального забезпечення визначають порядок страхування та виплати відшкодування при настанні нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Норми цивільного права встановлюють майнову відповідальність при ушкодженні здоров'я або смерті громадянина. Норми адміністративного права визначають адміністративну відповідальність і порядок притягнення до неї осіб органами охорони праці. Норми кримінального права встановлюють відповідальність при вчиненні злочинів у галузі охорони праці і техніки безпеки. Зазначені правові норми безпосередньо спрямовані на забезпечення безпечних і здорових умов праці. Як бачимо, в Україні створено доволі розгалужену нормативну базу в сфері охорони праці. Крім того, Україною ратифіковано більшість основних міжнародних та європейських документів в сфері прав людини. Зокрема, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [5], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [6], Конвенцію про захист прав людини та основних свобод [7], Європейську соціальну хартію [8]. Також, Україною ратифіковано понад 60 конвенцій Міжнародної Організації Праці, що регулюють право людини на працю та її охорону [9]. Сьогодні в Україні триває активна робота з узгодження вимог законів і нормативно-правових актів директивам ЄС.

Отже, охорона праці – це важлива категорія трудового права, яка відповідає за забезпечення безпечних та здорових умов праці. Як інститут трудового права охорона праці представлена сукупністю правових норм, що регулюють відносини по забезпеченню безпечних та здорових умов праці. Держава внаслідок прийнятого на себе обов'язку щодо захисту прав і свобод людини, у тому числі права на працю в умовах, які відповідають вимогам безпеки й гігієни, повинна забезпечувати охорону праці та здоров'я працюючого населення країни на належному рівні. Тому сьогодні в Україні продовжує тривати активна робота щодо розвитку та вдосконалення правової бази охорони праці.

Список літератури

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Тлумачення від 15.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII в редакції 01.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-XII в редакції від 05.04.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.

4. Ізуїта П.О. Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки: автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Петро Олександрович Ізуїта. – Харків : Б.в., 2008. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mydisser.com>.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

7. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

8. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS N 163 в редакції від 14.09.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

9. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/labour>.

УДК 349.2

О. Г. Кужель, студент гр. МПР-111

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВІ ЗАСОБИ І ФОРМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

На сьогодні Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) не надає відповіді на питання, що ж відноситься до форм захисту, і яким чином розмежовуються поняття форма та засіб захисту [1].

Розглядаючи проблему захисту права, у наукових роботах досить часто використовують поняття «засоби захисту», «форми захисту». В цьому разі необхідно визначитися з термінологією, оскільки в юридичній літературі існують різні розуміння названих термінів [2, с. 95].

Лагутіна І.В. розглядає поняття захисту трудових прав у широкому і вузькому значеннях. У широкому значенні – це реалізація захисної функції трудового права, яка, у свою чергу відображає захисну функцію держави. У вузькому значенні – це забезпечення додержання трудових прав, попередження і профілактика їх порушень, реальне поновлення незаконно порушених прав і встановлення трудовим законодавством та діями відповідних органів реальної ефективної відповідальності роботодавців за порушення трудових прав працівників [3, с. 17].

Існує точка зору, відповідно з якою під формою захисту суб'єктивних прав розуміють комплекс внутрішньо впорядкованих організаційних заходів по захисту суб'єктивних прав, що протікають в рамках єдиного правового режиму [4, с. 17].

Несторова Т.А. під формою захисту розуміє вид юридичної діяльності, в якій протікають охоронні правовідношення з приводу трудового права, і виділяє чотири форми захисту (судова, управлінська, суспільна та безпосередня) [5, с. 54].

Треушніков М. К. вважає, що під формою захисту права слід розуміти передбачену законом діяльність компетентних органів щодо захисту права, тобто щодо встановлення фактичних обставин, застосування норм права, визначення способів захисту і винесення рішення [6].

Гетьманцева Н.Д. визначає засіб захисту як сукупність дій, спрямованих на відновлення, визнання і встановлення прав і законних інтересів особи [7, с. 37].

Що стосується співвідношення понять «засіб захисту», «форма захисту», то тут слід погодитись з думкою А.П. Вершиніна, який трактує захист права як діяльність по усуненню перешкод на шляху здійснення суб'єктивних прав, розглядає поняття «засіб захисту», «форма захисту» як складові елементи діяльності по захисту суб'єктивних прав, між якими існує тісний взаємозв'язок. Як вважає автор, засоби захисту (наприклад, позов, скарга) представляють собою дії, за допомогою яких зацікавлені особи вимагають здійснення заходів захисту від інших суб'єктів, форма захисту (наприклад, судова, управлінська) представляє собою порядок або різновид юрисдикційних дій по захисту прав в цілому та обумовлена різновидом діяльності із захисту права в цілому [8, с. 12-13].

Гетьманцева Н.Д. визначає такі засоби захисту:

- 1) позов;
- 2) звернення, яке може бути як у письмовій, так і в усній формі, до профспілки (якщо працівник є її членом), до КТС (якщо спір не підлягає безпосередньому розглядові в суді), до органів, які здійснюють нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю;
- 3) факт укладення колективного чи трудового договору;
- 4) самозахист трудових прав, який може здійснюватись у передбачених законом формах;
- 5) страйк та інші засоби, передбачені чинним законодавством [7, с. 42].

Класифікацію правових форм захисту трудових прав можна здійснити виходячи з дуже різних критеріїв. Грібанов В.П. вказував, що правильне вирішення питання про розмежування форм захисту цивільних прав залежить від багатьох факторів: від характеру матеріально-правової вимоги, яка підлягає розгляду; від особливостей і компетенції органу, який розглядає дану вимогу; від вияснення специфічних особливостей порядку вирішення спору [9, с. 158].

Лагутіна І. В. поділяє форми захисту трудових прав та інтересів працівників на два види: юрисдикційну та неюрисдикційну [3, с. 37].

Під юрисдикційною формою захисту розуміють діяльність уповноважених державою органів по захисту порушених або оспорюваних суб'єктивних прав [10, с. 209].

Бойко В.Б. зазначає, що з урахуванням особливостей правового регулювання захисту трудових прав працівників, юрисдикційну форму захисту трудових прав доцільно ще розділити на:

- судову,
- не судову (особливу, в порядку підлеглості),
- виробничу (Комісія з розгляду трудових спорів, Трудовий арбітраж, Примирна комісія),
- громадську [11, с. 118].

Неюрисдикційна форма захисту являє собою захист самими уповноваженими особами прав та інтересів без звернення до компетентних органів шляхом проведення переговорів [12, с. 1074].

Серед неюрисдикційних форм захисту необхідно виділити:

а) примирно-третейські процедури, які застосовуються при вирішенні колективних трудових спорів;

б) громадський захист, який здійснюють виборні профспілкові органи.

в) самозахист.

Характерною ознакою неюрисдикційних форм захисту є не вирішення спору, а сприяння сторонам спору у досягненні компромісу, шляхом прийняття взаємоприйнятного рішення [13, с. 111].

Така форма як самозахист працівниками своїх трудових прав і законних інтересів, на жаль, в трудовому законодавстві належним чином не урегульована. Чинне трудове законодавство містить лише декілька норм, які надають працівнику право здійснювати самозахист. Це стосується відмови працівника від незаконного переведення на іншу роботу та відмови продовжувати роботу, якщо склалася ситуація, що є небезпечною для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, і навколишнього природного середовища [1].

Тому, є необхідним закріпити поняття «форми захисту трудових прав працівників» у трудовому законодавстві України. При такому закріпленні необхідно зважити на всі ризики можливих звернень до Європейського суду з прав людини, наслідки нехтування окремими квазіформами захисту при законодавчому закріпленні, наслідками виникнення колізій з іншими положеннями законодавства про працю.

Список літератури

1. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Ваганова І. М. Поняття форми захисту та різновиди заходів захисту трудових прав працівників / І. М. Ваганова // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 94–99.
3. Лагутіна І.В. Форми захисту трудових прав працівників : Монографія.// І.В. Лагутіна. – О. : Фенікс. – 2007. – 160 с.
4. Бутнев В. В. К понятію механизма защиты субъективных прав / В. В. Бутнев // Субъективное право : проблемы осуществления и защиты. – Владивосток, 1989. – С. 9-17.
5. Нестерова Т. А. Защита трудовых прав в России: юридическая сущность и приоритетная роль государственных органов : дис. ...доктора юрид. наук : 12.00.05 / Т. А. Нестерова. - Пермь, 2005. – 511 с.
6. Треушников М. К. К вопросу о способах и мерах защиты трудовых прав работников. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www/viv-online.ru/science/publ/bulleten14/page23.html>.
7. Гетьманцева Н. Д. Засіб, спосіб і форма захисту трудових прав / Н. Д. Гетьманцева, І. Г. Козуб // Адвокат. – 2009. – № 11 (110). – С. 37-42.
8. Вершинин А. П. Меры защиты субъективных прав по гражданскому законодательству / А. П. Вершинин // Проблемы совершенствования законодательства о защите субъективных гражданских прав : сб. науч. тр. – Ярославль, 1988.
9. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав // В. П. Грибанов. – М., 1972. – 411 с.
10. Лазукова Н. В. Гарантії та форми захисту прав людини в сфері праці // Журнал «Молодий вчений». – 2015. – № 1 (16). – С. 208-211.

11.Бойко В. Б. Теоретичні підходи до визначення форм захисту трудових прав громадян // Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства. - Суми : СумДУ, 2014. - С. 117-120.

12.Харчук Р. С. Класифікація та значення форм захисту трудових прав працівників / Р. С. Харчук // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1073–1077.

13.Бурак В. Я. Право працівників на самозахист своїх порушених прав і законних інтересів // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : зб. наук. пр. : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. -К. : Ніка-Центр, 2013. – С. 109-113.

УДК 349. 2

А. О. Шванська, студентка гр. ПР-131

О. О. Огородник, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Чернігівський національний технологічний університет

ЩОДО МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ

Для підтримання соціальної стабільності, подолання бідності, підтримання на належному рівні економічного розвитку держава повинна регулювати рівень заробітної плати. Особливого значення набуває регулювання мінімальної заробітної плати, яка є державним соціальним стандартом. Ст. 43 Конституції України гарантує кожному право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Проте, на жаль, на даний час у нашій державі порушення цього конституційного права роботодавцями не є чимось винятковим. Працівники, цінуючи в умовах економічної кризи та безробіття будь-яку можливість прогнати свою сім'ю, вимушені погоджуватись на заробітну плату, що є значно нижчою від мінімальної. Саме тому питання врегулювання мінімальної заробітної плати в умовах сьогодення є дуже актуальним.

Основою встановлення мінімальної заробітної плати є Конвенція МОП № 131 «Про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються» від 22.06.1970 р., яка була ратифікована Україною 19.10.2005 р., та Рекомендація МОП № 135 до цієї Конвенції. Конвенція встановлює, що «мінімальна заробітна плата має силу закону і не підлягає за жодних умов зниженню» [1]. Порушення цього положення має наслідком для винних осіб застосування кримінальних та інших санкцій. На міжнародному рівні регулювання мінімальної заробітної плати здійснюється також Конвенцією МОП № 26 «Про запровадження процедури встановлення мінімальної заробітної плати» від 16.06.1928 р., проте вона не була ратифікована Україною, а тому для нашої держави має виключно рекомендаційний характер.

На підставі Конвенції МОП № 131 та на виконання положень Конституції України питання встановлення мінімальної заробітної плати були врегульовані у КЗпП України, а згодом і в ЗУ «Про оплату праці». Так, відповідно до ч. 1 ст. 95 КЗпП України та ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про оплату праці» мінімальна заробітна плата – це «законодавчо встановлений розмір

заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт)» [2; 3].

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб. Відповідно до ЗУ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» мінімальний розмір заробітної плати належить до числа основних державних соціальних гарантій та визначається виключно законами України.

Мінімальна заробітна плата має свою значимість: при формуванні тарифної сітки, визначенні рівня життя населення, а також для забезпечення захищеності працівників від зловживань роботодавця у сфері оплати праці. Вона є вихідною величиною для розрахунку розміру деяких соціальних допомог та ін. соціальних виплат.

Відповідно до чинного законодавства мінімальна заробітна плата встановлюється у розмірі не нижчому від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. До неї не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати. Досить довгий час до розміру мінімальної заробітної плати включалися майже всі передбачені законодавством доплати, надбавки, компенсаційні та гарантійні виплати. «Однак, з 1 січня 2006 року, зі вступом в силу ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 18 листопада 2004 року, заробітна плата забезпечується лише тарифною системою» [8, с. 429]. Ці зміни мають дуже важливе значення для працівника, оскільки всі передбачені чинним законодавством доплати, надбавки та виплати враховуються до заробітної плати додатково до мінімальної, що дає змогу підвищити для працівника винагороду за виконану роботу.

Роботодавець не має права встановлювати працівнику заробітну плату у розмірі нижче мінімальної. «Розмір заробітної плати може бути нижчим за встановлений трудовим договором та мінімальний розмір заробітної плати лише у разі невиконання норм виробітку, виготовлення продукції, що виявилася браком, та з інших, передбачених чинним законодавством причин, які мали місце з вини працівника» [3]. Якщо заробітна плата виплачується у розмірі, нижче мінімального, з інших причин, не передбачених чинним законодавством про працю, винна особа притягується до адміністративної відповідальності. Також, п. 1-1 ч. 1 ст. 41 КЗпПУ визначає, що додатковою підставою для розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу є вчинення винний дій керівника підприємства, установи, організації, внаслідок чого заробітна плата виплачувалася несвоєчасно або в розмірах, нижчих від встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати. На думку науковця Вегери В., необхідно «поширити дію п. 1-1 ст. 41 КЗпП України не тільки на керівників юридичної особи, а й на їх заступників, керівників відокремлених структурних підрозділів, їх заступників, головних бухгалтерів та їх заступників, тобто на весь керівний її склад» [7; с. 191].

Мінімальна заробітна плата в Україні розраховується на місячній або погодинній основі.

«Місячна МЗП прив'язана до фіксованої кількості робочих годин і розраховується за роботу в нормальних умовах при виконанні встановленої норми праці» [5]. Мінімальна заробітна плата у місячному розмірі застосовується ще з радянських часів, а застосування її у погодинному розмірі було запроваджено лише в 2010 році.

Правила щодо встановлення та використання такої мінімальної заробітної плати містяться у постанові Кабінету Міністрів України «Про визначення та застосування мінімальної заробітної плати в погодинному розмірі» від 5 травня 2010 р. № 330. Необхідно наголосити, що у даній Постанові йде мова про погодинну оплату виконаної праці, а не про погодинну систему оплати праці. Відповідно до цієї Постанови: «мінімальна заробітна плата в погодинному розмірі визначається виходячи з розміру мінімальної заробітної плати на місяць та середньомісячної норми тривалості робочого часу за рік при 40-годинному робочому тижні; підвищення мінімальної заробітної плати в погодинному розмірі не є підставою для збільшення нормованих завдань, установлених на годину праці» [4].

Розмір мінімальної заробітної плати встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше одного разу на рік у законі про Державний бюджет України з урахуванням пропозицій, вироблених шляхом переговорів, представників професійних спілок, роботодавців, які об'єдналися для ведення колективних переговорів і укладення генеральної угоди, та переглядається залежно від зміни розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Розмір мінімальної заробітної плати визначається з урахуванням потреб працівників та їх сімей, вартісної величини достатнього для забезпечення нормального функціонування організму працездатної людини, збереження її здоров'я набору продуктів харчування, мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості, а також загального рівня середньої заробітної плати, продуктивності праці та рівня зайнятості. У Конвенції № 131 при визначенні мінімальної заробітної плати «пропонується врахувати потреби працівників і членів їх сімей (з урахуванням загального рівня заробітної плати в країні); вартість життя; соціальні допомоги; порівняльний рівень життя різних соціальних груп; економічні міркування, включаючи рівень економічного розвитку; рівень продуктивності праці та бажане досягнення і підтримання високого рівня зайнятості» [6; с. 383]. Також Конвенція передбачає необхідність запровадження особливої процедури, пристосованої до умов та потреб держави, яка б дозволяла встановлювати та регулювати мінімальну заробітну плату для працівників.

Розмір мінімальної заробітної плати не може бути зменшений у випадку зменшення розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Зміни її розміру іншими законами України та нормативно-правовими актами є

чинними виключно після внесення змін до закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

У Державному бюджеті України на 2016 рік розмір мінімальної заробітної плати встановлено на рівні прожиткового мінімуму для працездатних громадян, що відповідає чинному законодавству про працю. Вперше мінімальна заробітна плата була визначена на рівні прожиткового мінімуму для працездатних громадян у 2010 році. Визначення мінімальної заробітної плати не нижче такого мінімуму є вимогою низки міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною. Проте, на сьогодні, навіть цей крок не забезпечує гідних умов життя для працівників та членів їх сімей.

Мінімальна заробітна плата не здатна забезпечити життя працівника на достатньому рівні, саме тому необхідно підвищити її розмір до європейського рівня.

Список літератури

1. Про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються: Конвенція Міжнародної організації праці № 131 від 22.06.1970 р., ратифікована Україною від 19.10.2005 р. – Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2015. – № 12. – С. 13-15.

2. Кодекс законів про працю України від 10. 12. 1971 (зі змін. та доп. від 01.01.2016 р.). – Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971 р. – 1971. – Додаток до № 50.

3. Про оплату праці: Закон України від 24. 03. 1995 (зі змін. та доп. від 16.01.2016 р.). – Відомості Верховної Ради України від 25.04.1995 р. – 1995. – № 17. – ст. 121.

4. Про визначення та застосування мінімальної заробітної плати в погодинному розмірі : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.05.2010 р. № 330. – Офіційний вісник України від 14.05. 2010 р. – 2010. – № 33. – С. 6. – ст. 1184.

5. Бабенко Л. Мінімальна заробітна плата: визначення та застосування. – К. : Консультант кадровика, 2012. – № 12 (24). – С. 35-40 // Режим доступу: <http://kadrhelp.com.ua/minimalna-zarobitna-plata-viznachennya-ta-zastosuvannya>.

6. Валецька О. В. Вплив міжнародних норм на розвиток інституту оплати праці в Україні. – К. : Держава і право, 2010. – Вип. 50. – С. 379-385.

7. Вегера В. До питання виплати заробітної плати в розмірі, нижчому від установленого законом мінімального розміру. – К. : Вісник Національної академії правових наук України, 2014. – № 2 (77). – С. 186-194.

8. Гасвая О. В. Щодо визначення розміру мінімальної заробітної плати. – К. : Держава і право, 2011. – Вип. 54. – С. 427-431.

УДК 349.2 : 341

О. А. Шевченко, студентка гр. МПР-111

Чернігівський національний технологічний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ

У сучасних умовах, які характеризуються кардинальними змінами у суспільстві та діючому законодавстві загалом, важливою віхою є трансформування трудового права, зокрема, регламентація питання про право на відпочинок. Цей аспект є досить актуальним, адже Україна прагне

стати по-справжньому європейською державою. Також зважені та науково обґрунтовані реформи є запорукою добробуту громадян України.

Метою статті є аналіз правового регулювання часу відпочинку в деяких зарубіжних країнах та обґрунтування необхідності оновлення чинного трудового законодавства на користь працівників.

Питанню вивчення зарубіжного досвіду та його імплементації займалися багато вчених, зокрема Горева Є.Ю., Хрульова О.Й., Баглай М.В., Загоруйко О.Ф. Разом з цим в умовах постійних змін питання часу відпочинку потребує постійної уваги, вивчення зарубіжного досвіду та реформування.

Відповідно ч. 1 ст. 4 Закону України «Про відпустки» ми маємо щорічну та додаткові відпустки. До останніх відноситься додаткова відпустка за особливий характер праці, за роботу з важкими та шкідливими умовами праці, соціальні відпустки, творчі, а також без збереження заробітної плати. Щорічна відпустка для більшості працівників становить 24 календарні дні.

Право на відпочинок за кордоном регламентується на різних рівнях: по-перше, воно закріплюється в конституціях, по-друге, у спеціальних законодавчих актах, де конкретизується і тлумачиться.

У Німеччині щорічна основна відпустка встановлюється тривалістю в 24 календарні дні. Допускається перенесення використання відпустки з одного року на інший, але за наступної умови: відпустка має бути використана в період перший трьох місяців наступного року. Що стосується оплати відпустки, то вона розраховується із середньої заробітної плати працівника за останні 13 тижнів. Якщо за цей період мало місце зменшення заробітної плати не з вини працівника, то це зовсім не впливає на розмір відпускних.

У Великобританії взагалі відсутні законодавчі акти про час відпочинку. Їх замінили колективні договори.

У Франції відпустки регулює Ордонанс, який був прийнятий ще в січні 1982 р. Відповідно до нього, пропрацювавши один місяць, робітник отримує 2,5 дні відпустки. При цьому на законодавчому рівні встановлено обмеження, що максимальний строк відпустки становить 30 днів [1, с. 12].

Тривалість щорічної оплачуваної відпустки для відпочинку в розвинених країнах для різних категорій працівників є різною. Наприклад, за колективними договорами відпустка становить у Канаді 5-7 тижнів, у США - 1-6, у Нідерландах – 4-5 тижнів, у Фінляндії – 5-6 тижнів. Варто звернути увагу на те, що за законом щорічні оплачувані відпустки, як правило, мають меншу тривалість, а в окремих випадках їх тривалість є однаковою.

Період відпусток для несільськогосподарських галузей встановлюється з 1 травня по 31 жовтня. Із закриттям підприємства усім працівникам одночасно надається відпустка або ж відповідно до графіка відпусток. У випадку, коли працівнику надали відпустку, що не входить у вищезазначений період, то йому надається компенсація у вигляді 1-2 додаткових днів відпустки [2, с. 95].

На сьогодні багато країн запроваджують відпустки, тривалість яких становить 5-6 тижнів, використання яких має певні правила. Працівники Фінляндії п'ятий тиждень своєї відпустки можуть використати виключно в

осінньо-зимовий період. У Швеції можна використовувати 4 тижні відпустки, а п'ятий накопичувати протягом 5 років. У такому випадку через 5 років відпустка працівника становитиме 10 тижнів.

Законодавство зарубіжних країн про відпустки відрізняється від національного законодавства й збільшенням видів відпусток, що використовуються не для відпочинку, а для інших важливих для працівників і суспільно корисних цілей (будівництва власного будинку, заняття власним бізнесом, поїдки за кордон, навчальні відпустки і навіть відпустки для тих, хто не палить, неповних людей та ін.), що представляє інтерес для національного законодавця.

У Європі існує практика збільшення відпусток залежно від стажу роботи працівника або ж його віку. Це питання регламентується у колективних договорах, що, як правило, покращують становище робітників порівняно із міжнародним законодавством.

Тривалість відпустки в Угорщині різниться залежно від віку працівника. Максимальна тривалість відпустки становить 30 днів для працівників, яким є 45 років. До речі бажаним держава може надати спеціальну відпустку для будівництва власного будинку [3, с. 196].

Окремої уваги заслуговують відпустки, які мають заохочувальний характер. Вони можуть бути притаманні як одній чи кільком країнам, так і окремим підприємствам. Сюди відносять відпустки для тих, хто ніколи не запізнюється на роботу, хто не палить, добросовісно працюють тощо.

Для того, щоб стимулювати створення малого підприємництва у Франції існує неоплачувана відпустка тривалістю 1 (у виняткових випадках 2) роки. За цей час робітник має змогу спробувати створити власний бізнес і після її закінчення вийти на попередню або претендувати на рівноцінну роботу з такою ж заробітною платою [4].

Що стосується пологів і вагітності, то у багатьох європейських країнах, коли її бере матір, вона має більшу тривалість, ніж , коли її бере батько. І тільки у Данії та Швеції вона є довшою, ніж материнська, на місяць [5, с. 285].

Таким чином, можна стверджувати, що законодавство про відпустки у зарубіжних країнах досить розвинуте і включає багато різновидів відпусток, деякі з яких було б доцільно запровадити в нашій державі. Наприклад, відпустку для відкриття власного підприємства. Це прискорило б розвиток підприємництва на Україні, адже не секрет, що лише один збір необхідних документів, їх оформлення, отримання дозволів займає дуже багато часу, більшість з якого доводиться проводити в чергах.

Нововведення у вигляді відпустки для будівництва власного будинку є досить цікавим і , на мою думку, може також застосовуватись в Україні.

Вважаю за необхідне збільшити тривалість щорічної оплачуваної відпустки до 30 календарних днів, як пропонувалось у Проекті трудового кодексу. Як на мене, це буде дуже доречним, адже у зв'язку з воєнним конфліктом на сході країни рівень життя населення у разі зменшився порівняно з попереднім, курс долара збільшився майже у 4 рази, відмінена

індексація заробітних плат, ціни зросли в кілька разів. За рахунок останнього в таких умовах неможливо задовольнити основні потреби людини. У такому випадку вірним рішенням було б збільшити тривалість відпустки, як компенсація за вищезазначені чинники, що в першу чергу вплинули на достаток населення.

Отже, я вважаю, що є сенс внести нововведення до законодавства про відпустки для реалізації соціальних прав працівників, досягнення нового якісного рівня в гарантуванні трудових прав працівників, що сприятиме розбудові нашої держави.

Список літератури

1. Шонія Г. В. Общая характеристика трудового права Франции : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Г. В. Шонія: МГЮА. – М., 2009. – С. 46.
2. Загоруйко О. Ф. Деякі аспекти регулювання права на відпустки в законодавстві закордонних країн / О. Ф. Загоруйко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право". - 2011. - Вип. 17. - С. 97-104. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2011_17_17.
3. Дмитрієва К. І. Правове регулювання часу відпочинку за законодавством країн із розвинутою економікою. / Дмитрієва К.І. // Часопис Київського університету права. – 2013.- №1. - С. 195- 199.
4. Гаращенко Л. П. Правове регулювання відпусток за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Л. П. Гаращенко; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002.
5. Кайлова О. В. Опыт семейной политики в странах Европейского Союза: система родительских отпусков / О. В. Кайлова // Политика народонаселения : настоящее и будущее: Четвертые Валентеевские чтения : сборник докладов (Книга 2) / Ред. В. В. Елизаров, В. Н. Архангельский. – М.: МАКС Пресс, 2005. – 329 с.

УДК 364-7

В. М. Литвиненко, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МОНІТОРИНГУ ТА ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Затвердження у 2012 році порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги та стандартів здійснення окремих видів соціальних послуг поклало початок здійснення стандартизації у сфері надання соціальних послуг.

Державним стандартом соціальної послуги є визначені нормативно-правовим актом центрального органу виконавчої влади у сфері соціальної політики зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальної послуги, показники її якості [1]. Фактично, стандарт соціальних послуг визначає зміст послуг (мету, методи, перелік «сервісів» для отримувача), умови їх надання, технологію або процес надання послуг, організаційну структуру, основну документацію, процедури, вимоги до

якості [2, с. 8]. Всі затверджені законодавством стандарти соціальних послуг є загальнообов'язковими та універсальними для всіх суб'єктів, які надають той чи інший вид соціальних послуг. Це дозволяє виробити єдиний еталон надання останніх та здійснювати перевірку відповідності діяльності суб'єктів щодо надання соціальних послуг виробленим стандартам.

Саме із появою різних видів соціальних послуг, різного роду суб'єктів їх надання та створенням стандартів надання соціальних послуг виникає об'єктивна необхідність у здійсненні моніторингу, який дозволяє, безпосередньо, встановити відповідність надання соціальних послуг затвердженим стандартам.

Під моніторингом (від англ. monitoring – контролювання) розуміють: 1) нагляд за якими-небудь процесами або станом чого-небудь [3]; 2) наукові, технічні, технологічні, організаційні заходи, що забезпечують систематичний контроль за станом і тенденціями розвитку природних і техногенних процесів [4]. Іншими словами, моніторинг – це спостереження за тим чи іншим явищем або процесом, з метою здійснення контролю за якістю відповідно явища чи процесу. Сьогодні правовою основою здійснення моніторингу у сфері соціальних послуг є Порядок розроблення державного стандарту соціальної послуги, затверджений Наказом Міністерства соціальної політики України від 16.05.2012 р. № 282.

Так, моніторинг та контроль за виконанням зазначеного Стандарту здійснюють центральні та місцеві органи виконавчої влади, суб'єкти, що надають соціальні послуги, інші уповноважені органи, визначені законодавством.

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, здійснюють регулярний внутрішній моніторинг своєї діяльності на предмет відповідності соціальної послуги Стандарту і вживають заходів щодо усунення виявлених недоліків.

Для моніторингу та контролю за якістю соціальної послуги застосовують такі критерії: відповідність обсягу та змісту отриманої соціальної послуги, зазначеної у договорі; ступінь покращення емоційного, психологічного, фізичного стану отримувачів соціальних послуг; надання соціальної послуги в максимально сприятливому середовищі; економічна ефективність соціальної послуги; опитування отримувачів соціальних послуг для оцінювання якості [5].

Наприклад, територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Печерського району м. Києва провів внутрішнє оцінювання якості надання такої соціальної послуги, як догляд вдома (надання якої здійснюється відповідно до Державного Стандарту догляду вдома, затвердженого Наказом Міністерства соціальної політики України від 13.11.2013 р. № 760) у відділеннях соціальної допомоги вдома № 1 і № 2.

Внутрішнє оцінювання якості надання соціальної послуги вдома проводилась за показниками – «Адресність та індивідуальний підхід», «Результативність», «Повага до отримувача соціальної послуги»: 1) адресність та індивідуальний підхід: всі індивідуальні потреби кожного отримувача повинні бути визначені та соціальна послуга, що надається,

повинна дозволити відповісти на ці потреби; 2) результативність: заходи, що здійснює відділення соціальної допомоги вдома, повинні відповідати індивідуальним потребам кожного отримувача; 3) повага до отримувача: працівники відділення соціальної допомоги вдома повинні поважати гідність кожного отримувача, дотримуватися етичних та гуманістичних принципів. Оцінювання якості соціальних послуг проводилось за допомогою вибіркового опитування отримувачів соціальної послуги з метою визначення відповідності наданої соціальної послуги державному стандарту та потребам отримувачів.

Проведення внутрішнього моніторингу та оцінки якості соціальних послуг за згаданими показниками дозволило отримати нижче наведені результати.

Показники якості соціальної послуг вдома	Адресність та індивідуальний підхід	Результативність	Повага до отримувача соціальної послуги
Відділення соціальної допомоги вдома №1	«задовільно», 74 %	«добре», 82 %	«добре», 113 %
Відділення соціальної допомоги вдома №2	«добре», 84 %	«добре», 86 %	«добре», 85 %

Під час проведення внутрішнього оцінювання застосовувались такі методологічні заходи: перевірка та аналіз документації, спостереження, опитування отримувачів соціальних послуг та персоналу [6].

Суб'єктам, що надають соціальні послуги, необхідно: реагувати на всі коментарі та відгуки отримувачів соціальних послуг та їх законних представників; вживати вичерпних заходів щодо усунення недоліків з метою покращення якості соціальної послуги; розробляти і впроваджувати процедуру консультацій з отримувачами соціальних послуг, їх законними представниками, громадськістю на регулярній основі; залучати до моніторингу своєї діяльності недержавні організації; планувати заходи з покращення якості соціальної послуги [5].

Резюмуючи, слід зазначити, що внутрішній систематичний моніторинг дозволяє здійснити самоконтроль за якістю соціальних послуг, які надаються, особливо з використанням опитування отримувачів таких послуг. Однак доречно здійснювати і зовнішній моніторинг соціальних послуг, використовуючи при цьому як державний (по вертикалі та по горизонталі), так і недержавний сектор.

Список літератури

1. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 358.
2. Стандарти соціальних послуг : зб. проектів документів / за ред. Л. Л. Сідельник. – К. : ТОВ «ЛДЛ», 2007. – Кн. 2. – 232 с.

3. Словник іншомовних соціокультурних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopectia.org.ua/39/53404/260843.html>.
4. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс] / за ред. О. С. Мельничука. – К., 1974. – Режим доступу : <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=22945>.
5. Про затвердження Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги : Наказ Міністерства соціальної політики України від 16.05.2012 р. № 282 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 45. – Ст. 1784.
6. Результати проведення внутрішнього моніторингу та оцінки якості соціальних послуг [Електронний ресурс] // Офіційний інтернет-портал Печерської районної в місті Києві державної адміністрації. – Режим доступу : <http://pechersk.kievcity.gov.ua/news/4802.html>.

УДК 364-7

Н. С. Пузирна, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук

О. М. Погребець, студентка гр. СР-121

Чернігівський національний технологічний університет

НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НЕДЕРЖАВНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

В умовах соціально-економічної та політичної ситуацій, які склалися в суспільстві на сьогоднішній день, наша держава повністю не справляється з покладеними на неї обов'язками соціального захисту вразливих верств населення. Це зумовлює потребу у тому, щоб суспільство саме приймало активну участь у вирішенні актуальних для нього питань, що безпосередньо стосується сфери надання соціальних послуг. Зокрема, з'являються нові суб'єкти соціального обслуговування, які, виступаючи з дещо інших позицій, користуючись власним арсеналом інструментів, засобів та ресурсів, зосереджують свої зусилля на вирішенні функцій, які держава не може або не хоче виконувати у сфері надання соціальних послуг. Таким суб'єктом є недержавна організація. Недержавний сектор цілком спроможний взяти на себе значну частину функцій із надання соціальних послуг на місцевому рівні. Він швидше реагує на зміни в соціальній політиці та в потребах громадян і здатний забезпечити ефективнішу роботу з вразливими верствами населення. Однак це видається неможливим без аналізу та вирішення основних проблем участі НДО в наданні соціальних послуг. Тому відповідно постає логічне питання у дослідженні основної ролі недержавних організацій у наданні соціальних послуг, при цьому особливої уваги потребує розв'язання проблем недержавних надавачів соціальних послуг.

Основні питання надання соціальних послуг неурядовими організаціями залишаються не достатньо розробленими на сьогоднішній день. Проте можна виокремити таких науковців, які займалися їх дослідженнями: В. Буряк, О. Васильченко, Ю. Горемікіна, П. Жовніренко, Н. Кабаченко, В. Коляденко, Р. Кравченко, І. Мигович, П. Пилипенко, В. Полтавець, В. Савка, Т. Семигіна, О. Сидоренко, С. Синчук, Л. Сідельнік, А. Сіленко, Б. Сташків, Г. Тараненко та деякі інші.

У Законі України «Про соціальні послуги» визначено, що надавати соціальні послуги можуть не лише державні, а й недержавні організації [1]. Варто зазначити, що поняття «недержавна організація», перш за все, розуміється як громадське об'єднання. Останнє відповідно до законодавства України можна визначити як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [2]. В контексті соціальної роботи цей термін вживають для позначення громадських, релігійних чи благодійних організацій, тобто неприбуткових організацій, які функціонують, щоб задовольняти громадські інтереси.

У літературі також подається таке розуміння недержавних організацій соціальної сфери: неприбуткові, не керовані державою, некомерційні організації, які декларували вирішення соціальних проблем узагалі чи проблеми окремих груп користувачів як свою місію [3, с. 130].

Незважаючи на те, що досить поширеною думкою є те, що надання соціальних послуг в Україні є тільки прерогативою держави, організації недержавного сектора у сфері надання соціальних послуг особам, які цього потребують, відіграють далеко не останню роль. Спектр соціальних послуг, що надаються недержавними організаціями, є досить широким та охоплює такі питання соціальної сфери: надання соціальних послуг людям з інвалідністю, соціальна реабілітація, медична реабілітація, робота з дітьми та молоддю, допомога сім'ям з дітьми-інвалідами, соціальна профілактика негативних явищ серед молоді, протидія поширенню епідемії ВІЛ/СНІД, робота з безпритульними, психолого-педагогічне консультування та деякі інші. Недержавні організації здійснюють свою діяльність залежно від території, на яку розповсюджується діяльність таких організацій, на місцевому, загальнонаціональному та міжнародному рівні. Переважна більшість недержавних організацій в Україні здійснює свою діяльність саме на місцевому рівні, в межах якогось одного міста, селища чи села. В контексті цього варто зазначити, що недержавні організації, які здійснюють свою діяльність на місцевому рівні, краще знають потреби місцевої громади, знайомі з їхніми проблемами та часто можуть запропонувати найефективніший спосіб надання соціальних послуг місцевому населенню [4, с. 24-25].

Особливістю послуг НДО є їх соціальна й суспільна спрямованість, що базується на принципі пріоритетності людини та її інтересів, солідарності та відповідальності, використанні отриманих доходів заради суспільного добробуту та задоволення інтересів громади [5]. Українські недержавні організації мають спільні проблеми, насамперед пов'язані з підтриманням їхньої життєдіяльності. Зокрема, це відсутність регулярного фінансування, залежність від міжнародних донорів; недосконалість нормативно-правової бази; низький рівень довіри до НДО з боку громади; недостатня відкритість влади і бажання співпрацювати з НДО і це попри те, що держава і недержавні організації повинні бути партнерами [6, с. 34-35]. Так, за даними досліджень

Світового банку (2010 р.) та Творчого центру Каунтерпарт (2011 р.), гранти міжнародних донорів становлять 60–68% фінансування НДО. Підтримку з державного бюджету отримують лише близько 30% НДО [5].

У більшості країн світу недержавним неприбутковим організаціям дозволено здійснювати економічну діяльність, тобто фінансувати свою діяльність за рахунок власних доходів від продажу товарів та послуг клієнтам. Різноманітні громадські організації та фонди працюють на отримання найвищих прибутків, що потім спрямовують на ті ж самі послуги, покращуючи таким чином їхню якість. Так, неурядові сервісні організації у Великобританії отримують від держави 26% фінансування, власних доходів – до 35%. НДО Фінляндії мають до 57% державного фінансування та до 38% власних доходів. У Німеччині взагалі функції надання соціальних послуг передані недержавним суб'єктам і тому відсоток державного фінансування НДО у цій країні – 83%, власні доходи становлять 10% загального бюджету організації [7]. Цей досвід, ми вважаємо, повинен бути запозичений і в діяльність українських НДО.

Особливо важливою проблемою є питання підвищення якості соціальних послуг. Досвід розвинених демократичних країн свідчить, що якість суспільних послуг можна значно покращити через залучення місцевого населення до їх надання. Тобто широке залучення громадських об'єднань, благодійних та інших неприбуткових організацій до надання послуг забезпечує найвищий соціальний ефект. Розширення спектру суспільних послуг, підвищення їх якості та професіоналізму недержавних організацій безпосередньо впливає на посилення значення НДО для мешканців громади.

У зв'язку із впровадженням державного замовлення на надання соціальних послуг виникають прямі партнерські зв'язки, які полягають у безпосередньому фінансуванні та виконанні робіт згідно з угодою. НДО можуть надавати послуги як самостійно, так і спільно з іншими органами місцевої влади та державними й комунальними закладами. Так звані «сервісні» НДО частіше запрошуються до роботи дорадчих органів із питань розвитку та покращення якості муніципальних послуг, до цих організацій найбільше відкриті органи влади. Від такого партнерства влада виграє двічі: по-перше, НДО стає повноправним відповідальним учасником процесу реалізації завдань, на які часто у чиновників не вистачає часу, ресурсів та знань, а по-друге, факт підтримки органами влади та сприяння таким організаціям викликає повагу та схвалення у населення. Така співпраця для органів влади є виправданою, бо дає змогу провадити більш розумну політику та забезпечувати якісні послуги, які б задовольняли потреби громадян [8, с. 36-38].

У більшості країн світу держава сприяє участі НДО у вирішенні суспільних проблем, забезпечуючи недержавні соціальні послуги державними фінансовими ресурсами. Таким чином – НДО отримує додаткове та потужне джерело надходження коштів, а держава отримує необхідну суспільну підтримку діяльності органів влади з боку громади. Але

в Україні участь на ринку соціальних послуг та доступ НДО до державного фінансування надто обмежені. Для українських НДО не створено сприятливих умов для виходу на ринок соціальних послуг і отримання замовлення від держави на їх надання. Привілеї щодо фінансування соціальних послуг в Україні наразі мають лише державні установи, яким надається свідома перевага перед недержавними постачальниками. Для альтернативних постачальників існують різноманітні перешкоди як фінансові (податки, принципи розподілу бюджету), так і не фінансові (недосконале законодавство щодо діяльності недержавних організацій). Об'єктивно створені не рівні умови для державних закладів та неприбуткових недержавних організацій, які надають схожі соціальні послуги: обсяг фінансування і регулярність надходження коштів, умови користування приміщенням, оподаткування надходжень від плати за надання соціальних послуг, умови ліцензування. Доки ці перешкоди не буде усунено, неможливо створити сприятливі умови для участі НДО на ринку соціальних послуг та залучення бюджетних коштів для їх фінансування.

Отже, українські недержавні організації вирішують різноманітні соціальні проблеми громадян, зокрема надають значну кількість соціальних послуг. Сьогодні НДО відіграють не менш важливу роль у сфері соціального захисту населення, ніж держава. Проте ще не створені сприятливі умови для функціонування НДО. На сьогоднішній день ще досі виникає необхідність в удосконаленні матеріально-технічної бази НДО; удосконаленні законодавчої бази; проведенні інформаційних компаній із пропагування важливості діяльності НДО; роботі в соціальних мережах як ефективному способі поширення інформації та залучення активних громадян; створенні рівних можливостей для функціонування державних та недержавних організацій; підвищенні рівня довіри громадян до НДО; підтримці з боку держави та місцевих органів влади; розвитку громадянського суспільства, активності населення; стабільності політичної, соціальної та економічної ситуацій у державі в цілому. Лише за умови вирішення основних проблем НДО, вони стануть повноправними суб'єктами надання соціальних послуг.

Список літератури

1. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
2. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
3. Соціальна робота в Україні : перші кроки / За заг. ред. В. Полтавця. – 2010. – 236 с.
4. Сідельник Л. Неурядові організації – ефективні союзники держави в наданні соціальних послуг : теорема чи аксіома? / Л. Сідельник // Громадянське суспільство. – 2010. – № 1. – С. 22-26.
5. Сідельник Л. Залучення організацій громадянського суспільства до надання соціальних послуг в Україні. Аналітичний огляд сучасного стану та перспектив / Л. Сідельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=6032293>.
6. Горемікіна Ю. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг / Ю. Горемікіна // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 1 (11). – С. 34-43.

7. Тігіпко С. Українська система надання соціальних послуг повинна відповідати найкращим європейським стандартам / С. Тігіпко [Електроний ресурс] – Режим доступу : <http://silnaukraina.com/news/show/id/2202>.

8. Стандарти соціальних послуг. Збірка проектів документів / Під ред. Л. Сідельнік. – К. : Український фонд соціальних інвестицій, 2007. – 175 с.

УДК 349.3:364

К. В. Денисенко, асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Чернігівський національний технологічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Відповідно до статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. Даним положенням такий неминучий період життя людини як старість визнано на конституційному рівні одним із соціальних ризиків, при настанні якого у людини виникає право на соціальний захист.

В умовах ринкових відносин особливого значення набуває вирішення проблем соціального захисту населення, зокрема, окремих його груп та категорій. Соціально вразливою категорією, яка потребує особливого соціального захисту з боку держави та суспільства, є особи похилого віку.

З кожним роком кількість осіб похилого віку в Україні та світі стрімко збільшується. Так, на підставі аналізу показників Державної служби статистики України щодо розподілу постійного населення за окремими віковими групами, можна констатувати, що станом на 2015 рік фактично кожна четверта-п'ята людина в Україні це особа похилого віку [2]. Згідно з прогнозними показниками Організації Об'єднаних Націй та дослідженнями науковців у сфері демографічних процесів, вже до 2050 року кількість осіб похилого віку може зрівнятись з працездатним населенням.

Загальновідомо, що державне регулювання у сфері соціального захисту населення ґрунтується, перш за все, на демографічних показниках в країні. Сучасна динаміка старіння населення, що в свою чергу призводить до збільшення кількості осіб похилого віку в загальній структурі чисельності населення, дисбалансу працездатного і непрацездатного населення та посилення навантаження на фінансово-економічну систему, досить негативно впливає на систему соціального захисту країни, створюючи проблеми при наданні пенсій, соціальних допомог, соціального обслуговування, впливаючи на систему освіти та охорони здоров'я тощо.

До того ж, в Україні прослідковується стрімка тенденція до збільшення цієї частки. Процес старіння населення безумовно змінює концепцію, принципи соціальної політики, пояснення соціального розвитку. Це

зумовлює необхідність активного перегляду підходів до соціальної політики, її адаптації до нових демографічних умов [3].

Відповідними компетентними органами прийнято цілу низку законів, які регулюють систему соціального захисту осіб похилого віку, зокрема, це Закони України „Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”, „Про соціальні послуги”, „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, „Про соціальний захист дітей війни”, „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” тощо.

Правовий статус осіб похилого віку регулюється Законом України „Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”, який, відповідно до преамбули даного нормативного акту, визначає основні засади державної політики щодо ветеранів праці, інших громадян похилого віку і спрямований на формування в суспільстві гуманного, шанобливого ставлення до них і забезпечення їх активного довголіття [4].

Так, відповідно до даного нормативного акту, громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року. З даного законодавчого положення випливає, що основним критерієм, який дає змогу виділити осіб похилого віку в окрему соціально-економічну групу, є пенсійний вік, тобто 60 років, та так званий передпенсійний вік, тобто за півтора року до досягнення пенсійного віку.

На сьогодні в Україні на законодавчому рівні передбачається низка державних програм відносно соціального захисту осіб похилого віку, видатки на виконання яких належать до захищених статей Державного бюджету України. До них відносяться такі, як матеріальне забезпечення осіб похилого віку (реалізується шляхом виплати пенсій, різних видів допомоги, наданням допомоги в натуральному вигляді), забезпечення жилими приміщеннями, надання земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва та городництва, передача жилого приміщення у власність, звільнення від плати за землю та орендної плати за землю, санаторно-курортне лікування, забезпечення протезною допомогою, право на соціальне обслуговування, а також на соціальну допомогу вдома і в спеціальних установах та інші державні права та гарантії.

Обов’язок щодо розробки і здійснення державних цільових та регіональних програм соціального захисту громадян похилого віку покладено на Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування.

Проте, в більшості випадків, вищезазначені державні соціальні заходи щодо осіб похилого віку мають декларативний характер. В даному випадку доречною видається думка І. Кравчук, яка зазначає, що робота української влади щодо впровадження державної політики зосереджена переважно на

„діяльності” та „заходах”, а не результатах та наслідках державної політики [5, с. 72]. Зокрема, й на практиці соціальний захист щодо осіб похилого віку з боку держави зводиться, в більшості випадків, до заходів щодо забезпечення мінімальних соціальних потреб, виплати мінімальних розмірів пенсій та допомог, не досконалого соціального обслуговування, проте й вони не надаються в повному обсязі.

В сучасних умовах економічної кризи державна політика соціального захисту осіб похилого віку все частіше проявляється в реалізації непопулярних та, певною мірою, негуманних державних заходах щодо скорочення соціальних виплат, зокрема, мова йде про оподаткування пенсій, обмеження розміру максимальних пенсій, скасування чи обмеження в наданні компенсацій та соціальних пільг тощо.

На нашу думку, це зумовлено тим, що незважаючи на законодавче закріплення низки соціальних програм, їх фінансування здійснюється виходячи не з потреб осіб похилого віку, а економічних можливостей країни, оскільки сучасна бюджетна система України діє за прецедентним принципом, тобто кошти, які виділялися в попередньому фінансовому році, передбачаються і в наступному з незначним інфляційним збільшенням. У зв'язку з цим, можна констатувати, що сучасна система соціального захисту населення не відповідає масштабу матеріальної забезпеченості осіб похилого віку.

Крім того, досить гострою проблематикою щодо соціального захисту осіб похилого віку є недосконалість системи управління (адміністрування) даної сфери, яка проявляється, по-перше, в обмеженій доступності та низькій поінформованості осіб похилого віку про законодавчі права та гарантії у сфері соціального захисту; по-друге, в наданні пенсій, допомог та іншого матеріального забезпечення без планування та врахування якісних і кількісних потреб осіб похилого віку.

На жаль, зазначене призвело до того, що більшість осіб похилого віку, тобто тих, які в минулому складали значний суспільний, інтелектуальний, трудовий, соціальний потенціал країни, є малозабезпеченими або перебувають на межі малозабезпеченості.

Таким чином, вищезазначені проблеми та зауваження потребують термінових кроків держави щодо удосконалення механізмів соціального захисту осіб похилого віку, шляхом переорієнтації сучасної державної політики по відношенню до даної категорії громадян та проведення відповідних реформ в існуючій системі соціального захисту з урахуванням невтішних демографічних реалій та суворих економічних викликів.

Переконані, що державна політика у сфері соціального захисту осіб похилого віку повинна базуватись на дотриманні законодавчо встановлених соціальних гарантій та нормативів, принципах їх адресності, системності, виваженості та послідовності.

Список літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. - № 30. - ст. 141.

2. Статистична інформація Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Крентовська О. П. Державно-суспільний характер соціальної політики в умовах старіння населення. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Krentovska.pdf.

4. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 4. – ст. 18.

5. І. Кравчук Оцінювання державної політики в Україні / І. Кравчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. - № 4. – с. 72-79.

УДК 349.3

Л. М. Акуленко, студентка гр. СР-121

Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ

Немає в світі миру - весь час в різних куточках планети спалахують і згасають збройні конфлікти. Вже неперший рік йде війна в Україні. В першу чергу страждають від неї звичайні люди - з мирного населення вони перетворюються на біженців.

Окупація «братньою» Росією українського Криму і дестабілізація ситуації в Донецькій і Луганській областях змусили Україну зіткнутися з новою проблемою - проблемою внутрішніх переселенців. Мирні люди, рятуючись від терористів, змушені залишати свої будинки, кидати роботу, майно і виїжджати в інші області країни, а той по за її межі. Внаслідок російської агресії проти України, біля двох мільйонів українських громадян стали вимушеними переселенцями.

Україна - соціальна держава, і враховуючи те що, людина є найвищою цінністю такої держави, то людям, які потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення гідного рівня життя, надається соціальна допомога [1].

Питання щодо особливостей надання матеріальної допомоги вимушеним переселенцям з окупованих територій і зон проведення АТО розглядають: Войналович І. А., Кримова М. О., Щетініна Л. В., Воронкова В. Г., Макаров О. В., Балакірева О. М., У. Бек, Надрага В.І та інші.

З метою забезпечення гідного рівня життя та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб було прийнято низку нормативно-правових актів, а саме: Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Постанова КМУ «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», а також КМУ Постанова «Про облік внутрішньо переміщених осіб».

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», зокрема стаття 1, визначає внутрішньо переміщену особу як особу, яка є громадянином України, який постійно проживає в Україні,

якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2]. Саме цій категорії осіб передбачені різні види соціального забезпечення.

Так, грошова допомога надається внутрішньо переміщеним особам, які стоять на обліку в структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органах з питань соціального захисту населення міських, районних у містах (у разі утворення) рад, з дня звернення за її призначенням і виплачується по місяць зняття з такого обліку включно, але не більше ніж шість місяців [3].

Значну роль у нарахуванні грошової допомоги, що надається внутрішньо переміщеним особам, відіграє облік осіб, які переміщуються, що здійснюється згідно згаданого вище нормативно-правового акта, реалізація якого покладена на Міністерство соціальної політики. Умовно переселенці розмежовуються на декілька категорій: громадяни похилого віку, інваліди, безробітні, сім'ї з дітьми.

Державна підтримка пенсіонерів здійснюється в таких напрямках: переведення пенсії за фактичним місцем проживання (перебування); первинне призначення пенсії; перерахунок пенсії. Внутрішньо переміщені особи, повинні звертатися до органів Пенсійного фонду за фактичним місцем проживання маючи при собі такі основні документи: паспорт, пенсійне посвідчення (за наявності) та довідку про присвоєння ідентифікаційного коду (за наявності).

Державна підтримка громадян похилого віку, інвалідів полягає у наданні натуральної допомоги (одяг, взуття, предмети першої потреби), стаціонарної допомоги (допомога надається інвалідам I, II групи та громадянам похилого віку, які за станом здоров'я мають потребу в сторонньому догляді, побутовому обслуговуванні, медичній допомозі. Звертатися за наданням допомоги необхідно до територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або до органу соціального захисту населення за місцем фактичного проживання (перебування). Основні документи, які необхідно мати при собі: паспорт; медична довідка про потребу в постійній сторонній допомозі (за наявності) [4].

Державна підтримка при працевлаштуванні заключається в пошуку підходящої роботи, наданні консультацій, участь у оплачуваних громадських роботах, перепідготовка, підготовка і підвищення кваліфікації, а також отримання статусу безробітного. Переселенці повинні звертатись до центрів зайнятості за фактичним місцем проживання, маючи при собі такі основні документи: паспорт, довідку про присвоєння ідентифікаційного коду (за наявності), трудову книжку (за наявності) та документи про освіту (за наявності) [5].

Державна підтримка сімей з дітьми полягає у первинному призначенні допомоги або переведенні допомоги за фактичним місцем проживання. Державна допомога надається за такими видами: допомога при народженні

(усиновленні) дитини; допомога саодиноким матерям; допомога опікунам та піклувальникам; допомога малозабезпеченим сім'ям; допомога дітям-інвалідам або інвалідам з дитинства; тимчасова допомога на дітей, один з батьків яких ухилився від сплати аліментів; супровід сімей з дітьми, які потребують допомоги; надання соціальної, психологічної та юридичної допомоги, дітям-сиротам, дітям позбавлених батьківського піклування, опікунам, піклувальникам, прийомним батькам та батькам вихователям.

Переселенці повинні звертатись до органів соціального захисту населення, служб у справах дітей, центрів для сім'ї, дітей та молоді за місцем фактичного проживання (перебування). Особи, які звертаються за призначенням допомоги повинні мати документи: паспорт, довідку про присвоєння ідентифікаційного коду, свідоцтво про народження дитини [4].

Грошова допомога особам, які переміщуються, призначається на сім'ю та виплачується одному з її членів за умови надання письмової згоди довільної форми про виплату грошової допомоги цій особі від інших членів сім'ї у таких розмірах: для непрацевдатних осіб (пенсіонери, інваліди, діти) - 884 гривні на одну особу (члена сім'ї); для працевдатних осіб - 442 гривні на одну особу (члена сім'ї). Загальна сума допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 2 400 гривень.

Якщо у складі сім'ї, якій призначено грошову допомогу, відбулися зміни, розмір грошової допомоги перераховується з місяця, наступного за місяцем виникнення таких змін, за заявою уповноваженого представника сім'ї або інформацією компетентного органу. [5].

Такими компетентними органами, згідно до законодавства, є структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, структурних підрозділах з питань соціального захисту населення виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад [5].

Для отримання грошової допомоги уповноважений представник сім'ї звертається до уповноваженого органу за фактичним місцем проживання (перебування) з відповідною заявою та пред'являє паспорт громадянина України або інший документ, що посвідчує особу, та довідки всіх членів сім'ї про взяття на облік осіб, які переміщуються.

Проте, трапляються випадки, коли грошова допомога не призначається: якщо будь-хто з членів сім'ї має у володінні житлове приміщення, розташоване в регіонах, інших ніж тимчасово окупована територія України та райони проведення антитерористичної операції; або у володінні сім'ї є два або більше транспортних засобів (механізмів), що підлягають державній реєстрації та обліку в Державтоінспекції. При цьому не враховуються транспортні засоби, одержані чи придбані на пільгових умовах через уповноважені органи, а також транспортні засоби вітчизняного виробництва, які перебувають в експлуатації протягом більш як 10 років з дати випуску, та інші транспортні засоби, що перебувають в експлуатації протягом більш як 15 років з дати випуску; чи будь-хто з членів сім'ї має на депозитному

банківському рахунку кошти у сумі, що перевищує 10-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб [4].

Особи працездатного віку, яким призначено грошову допомогу, зобов'язані інформувати у триденний строк уповноважений орган про факт працевлаштування або перебування на обліку як безробітних.

Для отримання інформації про періоди реєстрації працездатних членів сім'ї, яким призначено грошову допомогу, у державній службі зайнятості, Мінсоцполітики щомісяця до 25 числа подає в електронному вигляді перелік таких осіб державній службі зайнятості, яка протягом 10 календарних днів подає Мінсоцполітики інформацію про періоди реєстрації цих осіб як безробітних чи осіб, які шукають роботу.

Для контролю за фактом працевлаштування працездатних членів сім'ї, яким призначено грошову допомогу (в тому числі за направленням державної служби зайнятості), Мінсоцполітики щомісяця до 25 числа подає в електронному вигляді перелік таких осіб Пенсійному фонду України, який протягом 10 календарних днів подає Мінсоцполітики інформацію з Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування про сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [5].

Таким чином, тимчасова окупація Криму та Севастополя, бойові дії в окремих районах Луганської та Донецької областей стали серйозним випробуванням для України та її громадян. Ці загрозливі події, серед іншого, спричинили небувалу для нашої країни вимушену внутрішню міграцію. Сотні тисячі людей змінили місце проживання та праці. Відповідно у національному законодавстві з'явилось поняття внутрішніх переміщених осіб, почала формуватися відповідна правова база щодо їхніх прав, обов'язків та пільг.

Державна допомога цій категорії населення, в силу відсутності досвіду зіткнення з подібною проблемою, налагоджена не досить ефективно, хоч уже починають працювати запрограмовані механізми.

Список літератури

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». За станом на 4 грудня 2014 року / Верховна Рада України : офіц. вид. — К. : Парламентське вид-во, 2014. — 24 с. — (Серія «Закони України»).

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 18.12.2015 р. № 505.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 1 жовтня 2014 року № 509.

5. Андрушкевич Ю. С. Надання матеріальної допомоги переселенцям з зони проведення АТО [Електронний ресурс] / Ю. С. Андрушкевич – Режим доступу до ресурсу : http://www.legalclinic.com.ua/load/konsultaciji/vnutrishni_pereselenci/nadannja_materialnoji_dopomogi_pereselencjam_z_zoni_provedennja_ato/27-1-0-261.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕНСІЙ ПО ІНВАЛІДНОСТІ У СОЛІДАРНІ СИСТЕМІ

Інвалідність серед інших соціальних, економічних та політичних проблем сучасності вважається актуальною для кожного розвинутого суспільства. Останнім часом чисельність людей з функціональними обмеженнями в Україні та світі не зменшується, а тільки зростає, саме тому соціальна політика та державні програми по відношенню до даної категорії постійно змінюються та удосконалюються, шляхом прийняття нових нормативних актів та внесенням змін в діючі.

Чинним законодавством для інвалідів передбачено такі види соціального забезпечення, як допомоги, компенсації, надбавки, пільги, соціальні послуги та пенсії, а також встановлено державну систему їх реалізації і функціонування. Проте серед багаточисленних державних заходів, пенсійне забезпечення є одним із найбільш поширених та актуальних сфер матеріального забезпечення інвалідів.

У зв'язку з реформуванням в Україні пенсійного забезпечення, зазнали змін положення, що безпосередньо стосуються пенсійного забезпечення по інвалідності у солідарній системі. Зазначений вид пенсійного забезпечення вважається одним із найстаріших у міжнародній системі права соціального забезпечення. В Україні пенсійне забезпечення по інвалідності внаслідок загального захворювання було передбачене в системі пенсійного забезпечення, що сформувалася в Україні ще в 1991 році із прийняттям Закону України „Про пенсійне забезпечення” [1, с. 9].

В наш час законодавчим актом, яким здійснюється правове регулювання пенсій по інвалідності у солідарній системі, є Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсій страхування” від 9 липня 2003 року, яким з 1 січня 2004 року було запроваджено нову трирівневу модель системи загальнообов'язкового пенсійного страхування громадян в Україні.

Пенсії по інвалідності у солідарній системі суттєво відрізняються від пенсій за віком та від пенсій за вислугу років насамперед тим, що така пенсія цілком залежить від фактичного стану працездатності особи, який визначається спеціальними медичними органами [2, с. 97].

Так відповідно до статті 30 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства) за наявності страхового стажу, передбаченого статтею 32 закону [3], а саме: для інвалідів I групи: - до досягнення особою 25 років включно - 1 рік; - від 26 років до досягнення особою 28 років включно - 2 роки; - від 29 років до досягнення особою 31

року включно - 3 роки; - від 32 років до досягнення особою 34 років включно - 4 роки; - від 35 років до досягнення особою 37 років включно - 5 років; - від 38 років до досягнення особою 40 років включно - 6 років; - від 41 року до досягнення особою 43 років включно - 7 років; - від 44 років до досягнення особою 48 років включно - 8 років; - від 49 років до досягнення особою 53 років включно - 9 років; - від 54 років до досягнення особою 59 років включно - 10 років; для інвалідів II та III груп: - до досягнення особою 23 років включно - 1 рік; - від 24 років до досягнення особою 26 років включно - 2 роки; - від 27 років до досягнення особою 28 років включно - 3 роки; - від 29 років до досягнення особою 31 року включно - 4 роки; - від 32 років до досягнення особою 33 років включно - 5 років; - від 34 років до досягнення особою 35 років включно - 6 років; - від 36 років до досягнення особою 37 років включно - 7 років; - від 38 років до досягнення особою 39 років включно - 8 років; - від 40 років до досягнення особою 42 років включно - 9 років; - від 43 років до досягнення особою 45 років включно - 10 років; - від 46 років до досягнення особою 48 років включно - 11 років; - від 49 років до досягнення особою 51 року включно - 12 років; - від 52 років до досягнення особою 55 років включно - 13 років; - від 56 років до досягнення особою 59 років включно - 14 років.

Таким чином, можна сказати, що для призначення пенсії по інвалідності у солідарній системі законодавець визначив дві умови: 1) встановлений у законному порядку факт інвалідності; 2) наявність необхідного страхового стажу.

Згідно статті 33 Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” пенсія по інвалідності залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах: інвалідам I групи - 100 відсотків пенсії за віком; інвалідам II групи - 90 відсотків пенсії за віком; інвалідам III групи - 50 відсотків пенсії за віком, обчисленої відповідно до статей 27 і 28 закону. Таким чином, для визначення розміру пенсії за віком необхідно застосовувати спеціальні формули, передбачені статтями 24, 25, 27, 40 Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Наукова спільнота постійно наголошує, що формула, за якою обчислюється розмір пенсії за віком, є не досконалою, оскільки вона переобтяжена розрахунками та не враховує реалії сьогодення. Отже, у разі ж призначення пенсії по інвалідності у солідарній системі, додається ще і необхідність врахування відсотків залежно від групи інвалідності.

Якщо ж проаналізувати міжнародні соціальні стандарти у сфері пенсійного забезпечення по інвалідності, то стає зрозумілим, що українське законодавство не відповідає таким стандартам. Так, ухвалена Міжнародною організацією праці 28 червня 1952 року Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 [4], містить вимогу про встановлення пенсії по інвалідності, не пов’язаної з трудовим каліцтвом, у розмірі не менше 40% втраченого прибутку, а Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв’язку з втратою годувальника від 29 червня 1967 року № 128 передбачає таку пенсійну виплату у розмірі 50% втраченого прибутку [5].

Зважаючи на зазначене, вважаємо, що було б доцільним повернутися до норми Закону України „Про пенсійне забезпечення”, яка передбачала, що розмір пенсії по інвалідності особам з інвалідністю I групи повинен становити 70%, особам з інвалідністю II групи – 60 %, особам з інвалідністю III групи – 40% заробітку [6].

Деякі особливості при призначенні пенсії по інвалідності у солідарній системі передбачаються для непрацюючих інвалідів II групи. Так, дана категорія має право на призначення пенсії по інвалідності в розмірі пенсії за віком, обчисленої відповідно до статей 27 і 28 закону, за наявності такого страхового стажу: - у жінок - 20 років, а у чоловіків - 25 років, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 46 років включно; - у жінок - 21 рік, а у чоловіків - 26 років, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 48 років включно; - у жінок - 22 роки, а у чоловіків - 27 років, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 50 років включно; - у жінок - 23 роки, а у чоловіків - 28 років, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 53 років включно; - у жінок - 24 роки, а у чоловіків - 29 років, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 56 років включно; - у жінок - 25 років, а у чоловіків - 30 років, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 59 років включно.

Непрацюючі інваліди II групи, визнані інвалідами після досягнення пенсійного віку, передбаченого статтею 26 закону, та інваліди III групи за їх вибором мають право на призначення пенсії по інвалідності в розмірі пенсії за віком, обчисленої відповідно до статей 27 і 28 закону, за наявності страхового стажу, зазначеного в абзаці першому частини першої статті 28 Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Отже, на підставі зазначених зауважень, можемо стверджувати про доцільність реформування пенсій по інвалідності у солідарній системі в частині механізму обчислення даного виду пенсійного забезпечення. В даному випадку, вважаємо за необхідне застосування диференційованого підходу до визначення розміру пенсії по інвалідності у солідарній системі залежно від групи інвалідності.

Список літератури

1. Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.05 / Кوروبенко Наталія Петрівна ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України.
2. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні : навчальний посібник / Бойко М. Д. – Київ : Олан. 2005. – 368 с.
3. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. - №№ 49-51, ст. 376.
4. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 [Електронний ресурс] : прийнята МОП від 28.06.1952 № 102. - Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
5. Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв’язку з втратою годувальника [Електронний ресурс] : прийнята МОП від 29.06.1967 р. № 128. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_326.
6. Про пенсійне забезпечення : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 3. – Ст. 10.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО СПЕЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ІНВАЛІДІВ

Забезпечення необхідних умов життєдіяльності інвалідів є одним із пріоритетних завдань для державної політики у сфері соціального захисту населення. На сучасному етапі розвитку нашої держави, для реалізації цієї умови, інвалідам надаються відповідні права та можливості, що знаходять своє відображення в спеціальному правовому статусі. Метою даного дослідження є аналіз основ спеціального статусу інвалідів в Україні, як суб'єктів соціального захисту.

Соціальна політика України ґрунтується на забезпеченні рівних прав та можливостей усіх категорій населення, в тому числі і інвалідів, які наділені спеціальним статусом у зв'язку з певними життєвими обставинами. Цей статус надається для того, щоб людина - інвалід могла на рівні з іншими громадянами країни реалізувати свої права, потреби та мати можливість на повноцінне життя.

З метою реалізації інвалідами законодавчих гарантій на рівні з іншими громадянами, компетентними органами приймаються нормативно-правові акти, що визначають їхній статус, політику держави щодо соціального захисту та основ соціальної і професійної реабілітації даної категорії населення. Відповідно до діючого законодавства визначені особи в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод.

Правовий статус інвалідів, тобто система загальних, спеціальних та індивідуальних прав і обов'язків осіб зі стійким розладом функцій організму, що закріплені державою у законах і підзаконних нормативно-правових актах, обумовлений і нерозривно пов'язаний зі своєю першопричиною - інвалідністю. Сам факт інвалідності, засвідчений у відповідності з вимогами закону та належністю до певної категорії суб'єктів права соціального забезпечення, зумовлює характер і особливості спеціального правового статусу інвалідів.

Б.І. Сташків зазначає, що спеціальний статус інваліда - це додаткові права та звільнення від виконання окремих обов'язків, які забезпечують інвалідам рівні з іншими громадянами можливості в реалізації цивільних, економічних, політичних та інших прав і свобод, передбачених Конституцією України, а також у відповідності із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права та міжнародними угодами України [1, с. 11].

Спеціальний статус інвалідів в Україні проявляється в наявності таких прав, як: 1. Право на безоплатне проходження медико-соціальної експертизи; 2. Право на реабілітацію; 3. Право на медичну допомогу; 4. Право на санаторно-курортне лікування; 5. Право на безперешкодний доступ до

інформації; 6. Безперешкодний доступ до об'єктів соціальної інфраструктури; 7. Право на транспортне обслуговування; 8. Право на забезпечення засобами корекції, спеціальними засобами пересування; 9. Право на сприяння у вихованні та навчанні дітей-інвалідів; 10. Право на професійну підготовку; 11. Право на працевлаштування; 12. Право на соціальне обслуговування; 13. Право на термінове соціальне обслуговування; 14. Право на соціально-консультативну допомогу; 15. Право на створення громадських організацій; 16. Право на матеріальне забезпечення [2, с. 50-52].

Вищезазначені права та гарантії для людей з певними порушеннями здоров'я, що несуть за собою стійкий розлад функцій організму, передбачені діючими нормативно-правовими актами. Проте, хоча вищезазначене і передбачене національним законодавством, щодо механізму реалізації цих прав та гарантій у інвалідів виникають певні проблеми.

Зокрема, найрозповсюдженіші перешкоди виникають у сфері створення зручних умов життя і побуту інвалідів, створення такого середовища, де вони зможуть без ускладнень користуватися усіма елементами соціальної інфраструктури, відвідувати будь-які об'єкти житлового та громадського призначення, вільно пересуватися транспортом, користуватися засобами зв'язку та мати безперешкодний доступ до інформації. Головна причина виникнення таких перешкод пов'язана з тим, що рівень доступності навколишнього простору для інвалідів, залежить безпосередньо від форми інвалідності. Так, наприклад, інваліди що мають слабкий зір потребують надписів спеціальним шрифтом, або ж певних озвучень різних видів надписів. В той же час інваліди, що знаходяться на кріслах каталок потребують забезпечення пологого в'їзду у приміщення та відповідну ширину дверей, наявність ліфтів відповідного розміру тощо.

Згідно трудового законодавства робоче місце інваліда (звичайне або спеціалізоване) має відповідати його індивідуальним функціональним можливостям, обумовленим інвалідністю. Отже, роботодавець, перш ніж пристосовувати робоче місце для працівника-інваліда, має знати конкретну особу інваліда – майбутнього працівника та його фізичні і розумові можливості, а не навпаки. [3, с. 11].

У сфері працевлаштування інвалідів можна говорити про те, що обов'язок роботодавців створювати спеціальні робочі місця для інвалідів без їх працевлаштування об'єктивно не може бути виконаний та є півзаходом до кінцевого результату - забезпечення інваліда роботою. Але, як відомо, на практиці цей обов'язок масово ігнорується роботодавцями, оскільки останнім простіше заплатити певні штрафні санкції, а не створювати спеціальні умови для роботи людей з обмеженими можливостями.

Зазначені проблеми є досить актуальними і потребують вирішення, тому в Україні була розроблена Державна цільова програма "Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів" на період до 2020 року, метою якої є забезпечення реалізації прав і задоволення потреб інвалідів нарівні з іншими громадянами, поліпшення умов їх життєдіяльності згідно з Конвенцією про права інвалідів.

Згідно зазначеної програми, проблеми інвалідів, зокрема, щодо реалізації їх спеціального статусу, передбачається розв'язати шляхом: 1. Забезпечення доступу інвалідів до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, туризму, фізичної культури і спорту; 2. Удосконалення порядку проведення медико-соціальної експертизи інвалідів, здійснення реабілітаційних заходів і надання соціальних послуг, розширення переліку таких заходів і послуг; 3. Удосконалення умов оплати праці спеціалістів, які надають освітні, реабілітаційні та інші послуги інвалідам і дітям-інвалідам, у тому числі педагогічних працівників навчальних закладів, для роботи з дітьми з особливими потребами; 4. Запровадження системи ведення обліку інвалідів, даних про реабілітаційні заходи і соціальні послуги, яких вони потребують; 5. Розвитку та технічного супроводження ведення Централізованого банку даних із проблем інвалідності, його відповідного бюджетного фінансування; 6. Посилення відповідальності за порушення прав інвалідів і задоволення не повною мірою їх потреб, бездіяльність у ліквідації перепон і бар'єрів, що перешкоджають таким особам реалізувати свої права; 7. Залучення представників громадськості до участі в реалізації прав і задоволенні потреб інвалідів, поліпшенні умов їх життєдіяльності, а також забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав і задоволення потреб інвалідів [4].

Слід зазначити, що реалізація даної програми дозволить вивести життя інвалідів в Україні на більш високий рівень шляхом створення таких умов існування, що задовольнятимуть їх основні потреби та інтереси.

Таким чином, державна політика щодо соціального захисту України ґрунтується на забезпеченні рівних прав та можливостей усіх категорій населення, в тому числі і інвалідів, які отримали свій спеціальний статус у зв'язку з певними життєвими обставинами. Спеціальний статус зазначених осіб проявляється в наявності, крім загальних, так званих додаткових прав, а також звільненні від виконання окремих обов'язків, які забезпечують інвалідам рівні з іншими громадянами можливості в реалізації цивільних, економічних, політичних та інших прав і свобод, передбачених діючими нормативно-правовими актами України. Але механізми реалізації цих прав у інвалідів, на практиці супроводжуються певними перепонами, для вирішення яких була розроблена Державна цільова програма "Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів", яка дасть можливість вивести життя інвалідів в Україні на більш високий рівень шляхом створення таких умов існування, що задовольнятимуть їх основні потреби та інтереси.

Список літератури

1. Сташків Б. Правовий статус інвалідів / Б. Сташків // Соціальний захист: журнал / гол. ред. Горбатюк В. М. – 2001. – № 11 (41).
2. Сташків Б. Правовий статус інвалідів / Б. Сташків // Соціальний захист: журнал / гол. ред. Горбатюк В. М. – 2001. – № 12 (42).

3. Павлюков Р. О. Соціально-правовий захист інвалідів в Україні : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.05 / Павлюков Роман Олександрович ; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. - Луганськ, 2009. - 20 с.

4. Державна цільова програма "Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів" на період до 2020 року : Затверджена постановою КМУ від 01.08.2012 р. № 706 // Офіційний вісник України. - № 59. – Ст. 2369.

УДК 349.3:341

Д. М. Мальцева, студентка гр. МПР-111

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНДЕРНУ НЕДИСКРИМІНАЦІЮ У СФЕРІ ПРАЦІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Рівність та заборона дискримінації відносяться до основоположних міжнародних стандартів праці. Вказані явища являють собою правові аксіоми та визнаються необхідними умовами демократичного розвитку держави та забезпечення соціальної справедливості в суспільстві.

Науково-теоретичним підґрунтям для проведення дослідження стали праці вітчизняних вчених в галузі трудового права Н.Д. Гетьманцевої, О.М. Дуюнової, М.І. Іншина, Н.В. Кохан, О.Я. Лаврів, І.В. Лагутіної, С.С. Лукаша. Серед міжнародних юристів, що вивчали дискримінацію жінок на ринку праці слід виокремити юристів: Моніка Скале, Кідча Олівера, Ківа Стінджа, Олсе Бівергена, Стева Олдріджа.

Метою статті є аналіз міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду у протидії гендерної дискримінації у сфері праці та формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства і національної політики у подоланні цієї проблеми.

За чинним українським законодавством чоловіки і жінки абсолютно рівні у своїх правах. Не виключенням є і трудові відносини. Перш за все, рівність прав і свобод людини і громадянина незалежно від статі визначається та гарантується Конституцією України. А саме, у статтях 24 та 43 Конституції України закріплено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Крім того, не може бути привілеїв чи обмежень, зокрема, за ознаками статі, а рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у праці та винагороді за неї, створенням державою умов для повного здійснення громадянами права на працю та гарантуванням нею рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності. У нашій державі забезпечення рівності прав жінок у сфері праці передбачено у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» гендерна рівність - рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Міжнародне співтовариство постійно шукає шляхи розбудови сталого розвитку людства. Визначаючи рівні права чоловіків та жінок одним з основних факторів стабільності в світі, 1948 р. ООН прийнято основний документ – Загальну декларацію прав людини, яка наголошує: «Усі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах». У преамбулі Декларації підкреслювалось, що вона повинна стати стандартом, прагнути якого повинні всі народи та держави. У конституціях близько 100 країн, у тому числі й України, закладені фундаментальні положення Декларації з прав людини [1].

Права працюючих жінок становлять невід’ємну складову цінностей, принципів і завдань, що визначають сутність мандату МОП (Міжнародної організації праці), спрямованого на заохочення соціальної справедливості та гідної праці – справедливо оплачуваної продуктивної роботи, виконуваної в умовах свободи, справедливості, безпеки та гідності. Ця мета постійно залишається в центрі уваги МОП, але у відповідь на еволюцію ролей жінок і чоловіків у суспільстві відчутно змінився підхід щодо її досягнення.

Останніми роками МОП прийняла два важливі інструменти, спрямовані на забезпечення відповідальності за гендерну рівність. Це – найостанніша Резолюція стосовно гендерної рівності, справедливої оплати праці та охорони материнства, ухвалена 2004 року Міжнародною конференцією праці, що закликає до активнішої участі у викоріненні гендерної дискримінації та сприянні гендерній рівності, а також Рішення, ухвалене Адміністративною радою МОП у березні 2005 року, згідно з яким комплексний гендерний підхід є обов’язковим у всіх заходах МОП із технічної співпраці. Акцент на гендерній рівності в технічній співпраці вкотре зроблено у Резолюції та Висновках МОП про технічну співпрацю (2006 р.), де наголошено, що МОП має «активно заохочувати включення питань про гендерну рівність в угоди про партнерство із донорами». Трудові норми розв’язують проблему забезпечення гендерної рівності в різні способи. Деякі з них є гендерно чіткими, конкретно вказують на необхідність забезпечення гендерної рівності або на недопущення дискримінації щодо жінок або чоловіків, як, наприклад, конвенції про рівне винагородження чоловіків і жінок за рівноцінну працю (1951 р., № 100), про охорону материнства (2000 р., № 183), про припинення трудових відносин (1982 р., № 158), про політику у сфері зайнятості (1964 р., № 122). Важлива стратегія, що її МОП використовує для досягнення глобальної мети, – забезпечення гідної праці – полягає у сприянні ратифікації та застосуванню трудових норм щодо рівності. Конче важливу роль тут відіграють чотири ключові конвенції про рівність, і водночас просуються інші конвенції та рекомендації, що стосуються гендерної рівності, наприклад ті з них, що проголошують сприяння зайнятості, поліпшення умов праці, зокрема працівників-мігрантів. Наголосимо, що просування норм, які містять очевидні аспекти гендерної рівності, жодним чином не перешкоджає принципам загальнолюдської рівності при застосуванні норм, що не мають специфічної гендерної спрямованості.

Поряд із міжнародними документами цінними інструментами виборювання й захисту рівних прав у світі праці є національні механізми забезпечення прав людини, зокрема діяльність комісій з питань рівності та рівних можливостей, які існують у багатьох країнах. Так, у Південно-Африканській Республіці створено Південноафриканську комісію з прав людини (ПАКПЛ), яка згідно зі статтею 189 Конституції країни, посідає непримиренну позицію з проблем дискримінації. До того ж у ПАР відповідно до статті 187 Конституції засновано Національну комісію з гендерної рівності. Існувала думка, що паралельне існування двох аналогічних органів може призвести до маргіналізації прав жінок, тому в країні докладають неабияких зусиль для координації їхньої діяльності.

У розвиток цієї тенденції у Великій Британії 2006 року було ухвалено Закон про рівноправність – (його вважають попередником обіцяного Єдиного закону про рівність, спрямованого на об'єднання всіх чинних у Великій Британії нормативних актів про рівність незалежно від раси, гендеру, інвалідності тощо. У рамках цього Закону створено комплексну Комісію з рівності та прав людини. Також Закон проголошує, що рівність незалежно від раси та кольору шкіри означає, що права людей не залежать від кольору їхньої шкіри чи національності. Усі раси, нації, етнічні групи мають однакові права на існування та самостійне визначення своєї долі [3].

У країнах Карибського басейну, наприклад, Карибське співтовариство (КАРИКОМ) ухвалило в рамках проекту гармонізації трудового законодавства типове законодавство щодо рівних можливостей та рівного ставлення до чоловіків і жінок у сфері праці як посібник із законодавства в державах-членах цього співтовариства. У Південній Азії у 2002 році Південноазійською асоціацією з регіональної співпраці (СААРК) було підписано Конвенцію щодо запобігання й боротьби з торгівлею жінками та дітьми з метою проституції (СААРК, 2002). У 1994 році країни Співдружності сформулювали Декларацію стосовно принципів заохочення прав жінок у регіоні водоспаду Вікторія, після чого було ухвалено додаткові документи. Конвенція Белем до Пара, ухвалена Організацією американських держав 1994 року, стосується запобігання, покарання та викоренення насильства щодо жінок. Подібно до Доповнення 1998 року до Декларації стосовно гендерних проблем та розвитку Співтовариства розвитку Півдня Африки (1997 р.).

Останнім часом особливу увагу зосереджено на позитивному обов'язку урядів щодо запобігання дискримінації та заохочення рівності статей, однак нерідко законодавство застосовують непослідовно, відтак гендерна нерівність зберігається. Зараз у світі дедалі більшого значення надають забезпеченню дотримання законів за допомогою правових, адміністративних і заохочувальних заходів, спрямованих на подолання розриву між законодавством і його застосуванням, для цього широко залучають спеціальні установи.

Слід звернути увагу на дискримінаційні процеси в американських державах. При найманні на роботу американське законодавство заборонило

будь-які види дискримінації жінок. Наприклад, даючи оголошення про вакансії, підприємець немає права вказувати, що він хотів би найняти особу жіночої статі. Жінкам не можна відмовляти у прийомі на роботу у зв'язку з тим, що вони мають дітей дошкільного віку. Також, потрібно зазначити, що на кожному американському підприємстві створюються спеціальні фонди підтримки жіноцтва. У 1978 року вийшов Закон про заборону дискримінації по вагітності і пологах.

Виходячи з вищевикладеного, враховуючи досвід зарубіжних країн та положення міжнародних стандартів, а також ситуацію в Україні щодо реалізації рівних прав чоловіків та жінок у сфері праці можна запропонувати декілька напрямків вдосконалення національної політики та законодавства України для вирішення проблем гендерної нерівності:

- розробка комплексної програми з розвитку жіночого підприємництва, що включає різні моделі взаємодії державних, громадських і комерційних структур, які реалізують на практиці ідею соціально відповідального бізнесу;
- розробка проекту закону про підтримку жіночої трудової діяльності, спеціалізованого закону;
- створення фонду жіночого підприємництва, який буде здійснювати підтримку соціально значущих проектів ділових жінок України з розвитку недержавних соціальних послуг та мобілізації необхідних ресурсів.

Список літератури

1. Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. - http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111. Міжнародна організація праці; Конвенція, Міжнародний документ від 25.06.1958 р. № 111. [Електронний ресурс]. - http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_161.
3. Конституційне право зарубіжних країн. Під загальною ред. члена - кор. РАН, професора, М. В. Баглая, доктора юридичних наук, професора Ю. І. Лейбо і доктора юридичних наук, професора Л. М. Ентіна. М., "Норма", 2000.
4. Договір про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. - <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fkdpd.uabs.edu.ua%2Fimages%2Fdepartment%2Fkdpd%2Fstories%2FEUtreaties.pdf&name=EUtreaties.pdf&lang=uk&c=5730c4524c3b&page=359>.
5. Шведова Н. А. Гендер, демократія і громадянське суспільство // Представительная власть – XXI век : законодательство, комментарии, проблемы. – 2012. – Вып. № 6 (66). – С. 28.

УДК 364.3:053.6

О. М. Погребець, студентка гр. СР-121

Чернігівський національний технологічний університет

ОСНОВНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Студентство – це важлива і значна частина українського суспільства. Враховуючи особливості життя студентів (поєднання навчання, роботи, відпочинку, спілкування з друзями і т. д.), вони завжди сприймалися як такі, що несуть ініціативу, новизну та можуть знайти оригінальні рішення виходу

зі складної життєвої ситуації. Безперечно, на студентів покладаються великі надії. Адже це нова генерація спеціалістів різних профілів; в своїй більшості, це незаангажоване бачення проблем держави та нестандартні пропозиції їх вирішення. Але перш за все постає необхідність у забезпеченні оптимальних умов отримання освіти, задля того аби розкрити потенціал та можливості студентів. Саме тому важливим аспектом діяльності держави повинна бути розробка різнопланових напрямів соціального захисту студентської молоді.

Питання соціального захисту студентської молоді в Україні на сьогоднішній день залишаються актуальними, їх дослідженнями займалися такі науковці: І. Боберська, Н. Болотіна, М. Бублій, Т. Іщенко, А. Коновалов, О. Наумкіна, В. Майданюк, І. Теслюк, О. Федорова та ін.

Відповідно до ст. 53 Конституції України кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі [1].

Під поняттям «студент», відповідно до Закону України «Про вищу освіту», можна розуміти особу, зараховану до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра [2]. За даними Міністерства освіти і науки України на початок 2014-2015 навчального року в Україні нараховувалося 1 млн. 676 тис. студентів (1 млн. 438 тис. у ВНЗ III-IV рівня акредитації та 238 тис. у ВНЗ I-II рівня акредитації). При цьому дані не враховують тимчасово окуповані АР Крим, Донецьку та Луганські області [3].

Так, відповідно до законодавства, студенти, середній бал яких становить 5.0 балів і у яких немає пільг, на загальних підставах отримують 925 грн. академічної стипендії; з середнім балом 4.0-4.99 – 825 грн. Студенти, у яких є пільга, наприклад, студенти з малозабезпечених сімей, студенти-інваліди I-II-III гр., діти-інваліди отримують соціальну стипендію у розмірі 899, 25 грн. [4]. Значним заохоченням за навчання для студентів є стипендія Президента України, стипендія Кабінету Міністрів України, стипендія Верховної Ради України тощо. На сьогодні стипендія не здатна задовольнити всіх потреб студентів. Адже основна її частина витрачається на харчування, проїзд у громадському транспорті та оплату житла. Часто студентів «рятує» матеріальна та грошова допомога батьків, а також тимчасова робота. Попри все в найближчому часі стипендії підвищено не буде. Як зазначає перший заступник міністра освіти України, на освіту сьогодні витрачається 11 млрд. гривень, з них 5 млрд. гривень йде на стипендії. Зважаючи на сучасні соціальні, економічні та політичні реалії українського суспільства підвищення виплат студентам є неможливим [5].

Забезпечення студентів житлом на час навчання виявляється в тому, що студентам надається кімната в гуртожитку. Згідно до законодавства, гуртожиток - це спеціально споруджений або переобладнаний жилий будинок, який використовується для проживання робітників, службовців, студентів, учнів, а також інших громадян у період роботи або навчання [6]. Відповідно до законодавства граничний розмір плати за проживання в студентських гуртожитках ВНЗ державної та комунальної форм власності виходячи з нормативу 6 кв. м житлової площі (для новозбудованих гуртожитків – 8 кв. м житлової площі), не може перевищувати: для студентів, абітурієнтів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації – 40 % розміру мінімальної ординарної (звичайної) академічної стипендії ВНЗ відповідного рівня акредитації [7]. Основною проблемою цього напряму соціального захисту студентів є умови проживання в гуртожитках. Зокрема, існує потреба у проведенні ремонтних робіт на сантехнічних мережах, заміні меблів та реконструкції електромережі, з приведенням їх у відповідність сучасним вимогам. Часто це пов'язано з тим, що гуртожитки знаходяться в старих приміщеннях, де час від часу проводяться лише «косметичні» поверхневі ремонти.

Окремим питанням є соціальний захист студентів, які мають особливі пільги. Це стосується студентів із числа дітей-інвалідів. Для здійснення фахової підготовки людей з функціональними обмеженнями у вищих навчальних закладах законодавством України передбачено ряд гарантованих пільг в одержанні ними вищої освіти в державних навчальних закладах [8]. Проте аналізуючи питання доступності вищої освіти для людей з особливими потребами, погоджуємося з думкою О. Федорової, що створення інклюзивного середовища, розширення доступності вищої освіти для людей з інвалідністю, інтеграція їх в освітнє середовище ускладнюються рядом факторів, зокрема: недостатньою розробленістю нормативно-правової бази щодо вищої освіти; недостатнім рівнем інформаційного забезпечення; бар'єрами архітектурного середовища; недостатнім рівнем виробництва засобів технічної компенсації обмежених можливостей, спеціального обладнання; несформованістю системи підготовки спеціалізованих кадрів, викладачів та співробітників [9]. Труднощі починаються з найпростішого. Так, наприклад, людині з інвалідністю, яка пересувається на візку, аби відвідати заняття в університеті необхідно подолати бар'єр у вигляді необлаштованого пандусами будинку, потім непристосованості громадського транспорту, а далі й архітектурної недосконалості самого університету. Адже, якщо головні сходи облаштовані пандусом, то наступні поверхи частіше за все не мають таких у наявності. Відповідно піднятися на заняття на другий, третій та вищі поверхи не виявляється можливим.

Особливим напрямом соціального захисту окремих категорій студентства є соціальне забезпечення студентів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, законодавством передбачено, що особам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, учням та студентам, які в період навчання у віці

від 18 до 23 років залишилися без батьків, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох мінімальних ординарних (звичайних) академічних стипендій. Абітурієнти з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та особи з їх числа приймаються до навчальних закладів поза конкурсом тощо [10].

Матеріальна допомога призначаються з метою підвищення життєвого рівня та заохочення за успіхи у навчанні, участь у громадській, спортивній і науковій діяльності студентів. Зокрема, навчальний заклад 10 відсотків коштів, передбачених для виплати стипендій, використовує для надання матеріальної допомоги та заохочення учням, студентам, курсантам вищого навчального закладу, клінічним ординаторам і аспірантам, які навчаються за державним замовленням. Варто зазначити, що матеріальна допомога студентам може надаватися у таких випадках: у разі смерті годувальника або батьків; у разі хірургічної операції або складного медичного обстеження; у разі народження дитини; у разі хвороби (більше 14 днів) заявника або його дітей; за сімейними обставинами. Також матеріальна допомога може надаватися на оздоровлення студентів та аспірантів з метою часткової компенсації вартості путівок в санаторії, санаторії-профілакторії, пансіонати, оздоровчо-спортивні табори. Порядок використання коштів, передбачених на виплату стипендій, для надання матеріальної допомоги та заохочення розробляється навчальним закладом та затверджується його керівником [11].

Наступним напрямом соціального захисту студентської молоді в Україні є допомога у працевлаштуванні випускників вищих навчальних закладів. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», держава у співпраці з роботодавцями забезпечує створення умов для реалізації випускниками вищих навчальних закладів права на працю, гарантує створення рівних можливостей для вибору місця роботи, виду трудової діяльності з урахуванням здобутої вищої освіти та суспільних потреб. Випускники вищих військових навчальних закладів направляються для подальшого проходження служби відповідно до законодавства [2]. Вирішення питання працевлаштування випускників вищих навчальних закладів залишається актуальним. Це зумовлено багатьма факторами. Так, роботодавці надають перевагу потенційним працівникам, які мають певний досвід роботи. З іншої сторони, отримати такий досвід студентів можна завдяки проходженню практики, а також стажуванню. Ще одна проблема полягає у тому, що кожного року ВНЗ «випускають» значну кількість спеціалістів так званих незатребуваних професій, таких як економісти, юристи тощо. Також ринок праці переповнений студентами, які обрали «не свою» професію. Це зумовлено, насамперед недосконалістю профорієнтаційної роботи в державі.

Проте необхідно зазначити, що про реалізацію основних напрямів соціального захисту студентів турбується не лише держава, але і саме студентство. Так, в Україні діють первинні профспілкові організації студентів. Поширеним явищем на сьогодні стає і студентське самоврядування. Студентське самоврядування у вищому навчальному закладі

– це невід’ємна частина громадського самоврядування, що забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, й їхню участь в управлінні вищим навчальним закладом.

Отже, питанням соціального захисту студентської молоді в Україні приділяється значна увага. Існує широка мережа напрямів соціального захисту студентів, основні з яких були представлені вище. Проте на сьогоднішній день ще існують аспекти, які потребують детального опрацювання та розроблення як на науковому, так і на законодавчому рівнях. Зокрема, відкритим залишається питання підвищення академічних та соціальних стипендій до рівня прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Адже розмір стипендіального забезпечення студентів на сьогоднішній день не дає в повній мірі задовольнити їхні потреби. Важка склалася ситуація і з гуртожитками, які надаються студентам на час навчання. Значна їх кількість не відповідає оптимальним умовам проживання. Особливо гострим постає питання соціального захисту студентів із особливими потребами. Попри бажання навчатися та здобувати професію, вони часто зустрічаються з різноманітними перешкодами.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
3. Кількість студентів на початок 2014/15 навчального року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uafrontier.com/kilkist-studentiv-na-pochatok-2014-2015-navchalnogo-roku/>.
4. Розміри стипендіального забезпечення з 01 вересня 2015 року : Додаток до наказу № 1-236 від 12.10.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studprofkom.kpi.ua/186>.
5. Українських студентів позбавили надії на краще життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://galfinance.info/ostanni-novini/2015/12/22/ukrainskix-studentiv-pozbavili-nadii-na-krashhe-zhittya.html>.
6. Про затвердження Положення про гуртожитки : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 27 квітня 2015 р. № 84 // Офіційний Вісник України. – 2015. – № 56.
7. Про встановлення граничного розміру плати за проживання в студентських гуртожитках вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства фінансів України, Міністерства охорони здоров’я України від 28 березня 2011 р. № 284/423/173 // Офіційний Вісник України. – 2011. – № 34.
8. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – Ст. 253.
9. Федорова О. М. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в соціумі через механізми університетської освіти / О. М. Федорова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>.
10. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: Постанова від 05 квітня 1994 р. № 226 // Офіційний Вісник України. - № 8. – Ст. 224.
11. Питання стипендіального забезпечення: Постанова, Порядок Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 // Офіційний Вісник України. – 2004. – № 28.

УДК 349.3

Д. С. Симонок, студентка гр. МПР-112

Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА МОЖЛИВІСТЬ АПРОБАЦІЇ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Одним з найважливіших питань у зовнішній політиці України є спрямованість та орієнтація на інтеграцію з Європейським Союзом, що викликає необхідність вивчення досвіду формування системи соціального захисту країн – учасниць. Це дозволить скористатись позитивним досвідом тих країн, які вже пройшли частину шляху в цьому напрямку та не допустити повторення помилок. В узагальненні досвіду слід приділити увагу принципам, правовим засадам, формам та особливостям соціального забезпечення в країнах Євросоюзу. Вивченню та аналізу зарубіжного досвіду функціонування системи соціального забезпечення присвячували свої роботи науковці: В.В. Антропов, С.І. Ветров, Т.Д. Козій, Т.О. Мартинова та інші, але недостатньо висвітленими залишаються питання сучасних особливостей соціального забезпечення в ЄС.

Метою статті є дослідження загальних тенденцій в сфері соціального забезпечення в Євросоюзі та можливість апробації їх досвіду для України.

Кожен член ЄС має особистий історичний і культурний вплив на форму своєї соціальної політики, втім, є спільні фактори, які й дозволили розробити загальноєвропейську модель соціальної політики. Сучасна європейська соціальна модель заснована на моделі соціальної справедливості, яка передбачає спільні дії держави і громадянського суспільства, спрямовані на те, щоб для всіх громадян забезпечувалось задоволення основних матеріальних потреб, участь у житті суспільства, посилення соціальної згуртованості. Найважливішими для європейської соціальної моделі є політика зайнятості, економічна, фіскальна, соціальна і освітня політика [1, с. 117]. Модель соціальної політики країн ЄС залежить від витрат на соціальну сферу у вигляді частки від ВВП, системи соціального забезпечення, режиму фінансування. Для всебічного забезпечення соціальної сфери існують наступні структурні фонди: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF) та Фонд згуртованості (CF), які сприяють зміцненню економічної, соціальної та територіальної єдності між регіонами та державами-членами ЄС. Програма ЄС із стимулювання зростання та зайнятості «Європа-2020» передбачає, що наука, технології та інновації забезпечать значний внесок у вирішення зростаючих соціально-економічних проблем, з якими нині стикається Європа. У цьому контексті розглядається питання розвитку інноваційної соціальної політики, мета якої полягає у вирішенні низки соціальних та екологічних проблем – таких, як зміна клімату, безробіття, злочинність, соціальне відчуження, матеріальна бідність, міграція, нерівність у розподілі добробуту, старіння населення [2].

Сьогодні у країнах ЄС соціальні видатки бюджету складають в середньому 27% ВВП. Зважаючи на бюджетні обмеження, викликані негативним впливом економічної рецесії, саме соціальні інновації можуть забезпечити вирішення гострих соціальних проблем і водночас сприяти більш ефективному використанню наявних ресурсів ЄС. В країнах Європейського Союзу надходження податку на доходи фізичних осіб в середньому складають 8,1% ВВП, хоча в рамках регіону цей показник помітно коливається: від 2,8% в Словаччині до 25,3% в Данії. Ставки податків теж варіюються: від 15% в Латвії до 53,7% у Бельгії. У країнах Європейського Союзу незважаючи на високі ставки податку основний фіскальний вантаж несуть заможні громадяни. Для бідних активно застосовується податкове обчислення: певний рівень доходу, який виключається з оподаткованої бази [3, с. 187]. В Україні загалом податкове навантаження на фізичних осіб можна охарактеризувати як помірне, але воно нерівномірно розподіляється між категоріями платників, залежно від величини отриманого доходу, тобто ставка податку однакова для заможних та бідних громадян, що не відповідає принципу справедливості оподаткування.

Кожна країна має власне законодавство щодо соціального забезпечення. Право на соціальне забезпечення (на пенсії, допомоги) може пов'язуватися також із фактом проживання в одній із країн - членів ЄС. Законодавство ЄС про соціальне забезпечення не обмежує права тих, хто пересувається в межах ЄС з метою працевлаштування. У Європейському Кодексі Соціального Забезпечення та Протоколі до Європейського Кодексу Соціального Забезпечення встановлені мінімальні стандарти за основними видами допомог. За справедливим твердженням дослідників, даними матеріалів статистичних досліджень [4], здійснення заходів із соціального забезпечення сприяють підтриманню громадянами країн Європейського Союзу високої тривалості життя під впливом соціальних випадків різного характеру. А, саме, природних, таких, як старість, захворювання, вагітність та пологи, та таких, які викликані зовнішнім впливом, серед яких, безробіття, нещасні випадки на виробництві, повна втрата заробітку, втрата годувальника тощо. Очевидною та загально визнаною є залежність стандартів життя громадян з їх тривалістю життя.

Позитивним прикладом з практики ЄС для України є механізм функціонування медичного страхування, так як для нашої країни загальнообов'язкове медичне страхування тривалий час поки що знаходиться на рівні проектів. Дослідження Європейського Кодексу Соціального Забезпечення свідчать, що не дивлячись на те, що мінімальні стандарти з медичного обслуговування, переважно, не передбачають грошових компенсацій пацієнтам, згідно з нормами цього нормативного акту держава зобов'язана оплачувати частину вартості медичних послуг населенню, наприклад це часткова оплата фармацевтичних препаратів, лікування фахівцями або лікарняні ліжка. Європейським Кодексом Соціального Забезпечення передбачено, що максимальна норма спільних платежів

держави і населення встановлюється у вигляді відсотка від загальної вартості лікування і визначена як спільна плата державою і пацієнтом [3, 4].

Важливий вплив на забезпечення високого соціального стандарту тривалості життя в країнах ЄС відіграє пенсійне забезпечення. Слід зазначити, що структура пенсійної системи України схожа із сучасними європейськими пенсійними системами. Серед основних виділяються три складових пенсійної системи, які в певних модифікаціях представлені в функціонуванні пенсійного забезпечення основних країн ЄС:

- ✓ перший рівень представлений розподільчими схемами, які націлені на забезпечення прожиткового мінімуму для пенсіонерів;

- ✓ другий рівень здійснюється згідно із принципом страхування та націлений на гарантування особам пенсійного доходу, який відповідає передпенсійному рівню заробітку;

- ✓ третій рівень передбачає можливість для кожної особи мати необмежений розмір пенсії та визначається тільки з використанням індивідуальних фінансових можливостей.

Можна констатувати, що в країнах Європейського Союзу та Україні існують як розподільчі пенсійні системи, так і системи, орієнтовані на прибуток, існують можливості добровільної участі в недержавних програмах пенсійного забезпечення. Як відмічають фахівці, на відміну від України, в країнах ЄС відмічається значне зростання професійних пенсійних схем, яким притаманний зв'язок з професійною діяльністю особи. В країнах Європейського Союзу за допомогою професійної системи пенсійного забезпечення здійснюється покриття пенсій 75 % громадян в Нідерландах, Данії та Швеції, деякі країни покривають 40-75 % (Німеччина, Бельгія, Кіпр, Ірландія, Великобританія), і багато країн мають рівень покриття менше 20 % (Австрія, Італія, Франція, Фінляндія, Іспанія, Люксембург, Польща, Португалія). Незважаючи на те, що в останні роки в Україні спостерігається зростання співвідношення середньої пенсії до середньої заробітної плати, разом із тим, даний показник набагато нижчий аналогічного показника в країнах Європейського Союзу [5, с. 50]. Це, на нашу думку, пов'язане також із відмінністю рівня середньої заробітної плати в Україні та країнах ЄС.

В європейських країнах процедури встановлення мінімальної заробітної плати мають специфічні національні особливості. В одних країнах мінімальна зарплата встановлюється законодавчими органами. В інших країнах, таких, як Нідерланди, законом передбачається не національна мінімальна зарплата, а мінімальна плата за галузями економіки або професіями. Нині загальнодержавний мінімум заробітної плати існує в багатьох країнах: Великобританії, Франції, Іспанії, Бельгії, Португалії тощо. Разом із законодавчим способом встановлення мінімальної заробітної плати в зарубіжній практиці широко застосовуються погоджувальні процедури, засновані на принципі "трипартизму". Так, в Бельгії мінімум заробітної плати встановлюється в результаті загальнонаціональної угоди уряду, профспілок і підприємців (працедавців). У Франції мінімальна заробітна плата встановлюється виконавчими органами влади, нерідко на основі

рекомендацій трибічних представницьких комітетів. Таким чином, з урахуванням національних традицій практика встановлення мінімальної заробітної плати різноманітна: законодавче регулювання, регулювання на основі трибічних колективних угод, регулювання виконавчими органами державної влади. При цьому мінімальна заробітна плата може встановлюватися як на загальнодержавному, так і регіональних і галузевих рівнях [1, 3]. Щодо питання системи оплати праці в Європейському Союзі, незважаючи на національну різницю, можна сказати, що в більшості країн нині існують досить централізовані системи, які використовують уніфікований підхід до встановлення норм заробітної плати на міжгалузевому, галузевому рівнях і рівні компаній. Країни ЄС визначають мінімальну заробітну плату у вигляді годинної тарифної ставки. Стандарт мінімального рівня погодинної заробітної плати в країнах ЄС встановлений на рівні 3 дол. США [6]. В Україні рівень мінімальної заробітної плати встановлюється у Законі України «Про державний бюджет» для прикладу з 01.05.2016 мінімальний погодинний розмір дорівнює 8.69 (ст.8), що в перерахунку в 10 разів (!) менший ніж в ЄС.

Не зважаючи на те, що система соціального забезпечення в ЄС є достатньо розвинутою та є прикладом для більшості країн, є деякі проблеми, а саме: значне збільшення видатків пенсійного страхування (у зв'язку з несприятливою демографічною ситуацією); складність забезпечення своєчасного та повного внесення страхових внесків (Португалія, Греція); неефективність контролю при управлінні фондами соціального страхування через механізм соціального партнерства [7, с. 48].

Процес створення ефективної системи соціального забезпечення в Україні залежить від багатьох чинників. Одним із них є використання досвіду зарубіжних країн, де ця система працює тривалий час і має позитивні результати. Зважаючи на прагнення України стати членом ЄС значний інтерес являє собою система соціального забезпечення, яка формується в рамках ЄС. Європейські стандарти повинні братися до уваги під час ухвалення нових законодавчих актів в Україні у сфері соціального забезпечення.

Список літератури

1. Чалюк Ю. О. Особливості соціальної політики ЄС / Ю. О. Чалюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 5. Частина 1. - 2014. - С. 115-118.
2. Кучко Е. Е. Социальные инновации : подходы к определению и классификации // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи. – № 941. – 2011. – С. 273.
3. Сverdlova Ю. О. Забезпечення соціальних стандартів добробуту в ЄС / Ю. О. Сverdlova // Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету 2013. - С. 183-193.
4. Доповідь про людський розвиток, підготовлена на замовлення Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/reports>.
5. Норд Г. Л. Порівняльний аналіз функціонування багаторівневих систем пенсійного забезпечення в країнах ЄС та можливості їх запровадження в Україні / Норд Г. Л., Черненко К. П. // Видання ЧДУ ім. П. Могилы. Наукові праці. Економіка. – 2010. – Т. 126. Випуск 113. – С. 47-53.

6. Жулина Е. Г. Европейские системы оплаты труда / Е. Г. Жулина, Н.А. Иванова. – М : Журнал «Управление персоналом», 2007. – 216 с.

7. Дяченко Т. О. Соціальна політика ЄС : Тенденції розвитку, досвід для України / Т. О. Дяченко// Інститут економіки та менеджменту, 2013. С. 46- 52.

УДК 347.65

Н. В. Судак, студентка гр. ПР-121

Чернігівський національний технологічний університет

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проблема бідності є однією з найгостріших соціально-економічних проблем, що стоять перед людством у 21 столітті. На сьогодні з даним негативним явищем, на жаль, стикається більшість населення нашої країни.

Тому, саме державні соціальні допомоги займають досить вагоме місце в системі соціального забезпечення населення України. Цінність такої допомоги полягає в тому, що кожен громадянин України, відповідно до Конституції, отримує право на матеріальне забезпечення на рівні не нижче від прожиткового мінімуму, у разі, якщо з незалежних від нього причин його середньомісячний дохід не відповідає встановленому законодавством рівню.

Проблемі досліджень державної соціальної допомоги присвячено праці таких авторів, як: І. В. Гущина, О. В. Москаленко, М. В. Філіпова, М. А. Янтураєва та багатьох інших.

Слід зазначити, що комплексного дослідження специфічних ознак державної соціальної допомоги у науковій літературі не проводилося, що й обумовлює актуальність даної теми. Саме тому, метою статті є визначення особливостей державної соціальної допомоги, як виду соціального забезпечення населення України.

Перш за все, необхідно з'ясувати що означає сам термін «допомога» та проаналізувати деякі наукові концепції з приводу тлумачень категорії «державна соціальна допомога».

Термін «допомога» є досить неоднозначним за своїм змістом і вживається в таких основних значеннях: 1) сприяння кому-небудь у чому-небудь, що приносить полегшення; 2) матеріальна підтримка; 3) захист, порятунок у біді; 4) сприяння в лікуванні [1, с. 374]. Тобто, в загальному значенні категорія «допомога» означає матеріальну підтримку громадян, які з незалежних від них самих причин опинились у скрутній життєвій ситуації.

На думку А. С. Дудкіна, державна соціальна допомога - це форма конкретних історичних суспільних відносин, які виникають на базі діяльності, пов'язаної із задоволенням потреб людей, що опинилися у важкій життєвій ситуації, з якої вони не знаходять самостійного виходу [2, с. 13].

В.Ю. Панченко вважає, що державна соціальна допомога – це адресна діяльність. А ознака адресності, як зазначає автор, впливає з тієї обставини,

що така допомога – це не просто сукупність різних соціальних чинників, що сприяють здійсненню інтересів тієї чи іншої людини, а це професійна, цілеспрямована діяльність, яка орієнтована на конкретного суб'єкта, конкретну життєву проблемну ситуацію [3, с. 17].

Для виникнення у громадянина права на отримання державної соціальної допомоги необхідно, щоб одночасно виконувались певні умови, наприклад, такі:

- середньомісячний сукупний дохід особи (сім'ї) нижчий за прожитковий мінімум, встановлений законодавством.

- відсутність достатнього рівня доходу обумовлюється незалежними від особи (сім'ї) причинами (наприклад, інвалідність, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, катастрофа, стихійне лихо).

Як і будь-яке явище, термін «державна соціальна допомога» можна вживати в вузькому і широкому значенні.

У вузькому розумінні державна соціальна допомога – це грошова допомога (одноразова або періодична), яка призначається окремим категоріям громадян в порядку і розмірах, встановлених законодавством [4, с. 77].

У широкому розумінні – це вид соціального забезпечення, який полягає у виплаті (одноразово або періодично) виключно грошової допомоги тим громадянам, які цього потребують [5, с. 581].

Зокрема, найбільш вдалим вважаємо визначення, яке пропонує М.Д.Бойко: державна соціальна допомога – це, гарантовані, врегульовані нормами права разові або періодичні грошові виплати соціально-аліментарного характеру, з метою матеріальної підтримки громадян, які в силу виникнення певних соціальних випадків, визначених законодавством, потребують цієї допомоги [6, с. 245].

Загалом, можна сказати, що державна соціальна допомога як вид соціального забезпечення має певні специфічні ознаки, а саме:

- а) має соціально-аліментарний характер;
- б) метою такого виду допомоги є матеріальна підтримка громадян;
- в) підставою виникнення права на соціальну допомогу є факт того, що особа потрапила під дію певного соціального випадку;
- г) виплачується за рахунок державного бюджету;
- д) належить до ряду грошових виплат;

Також, слід відмітити, що як вид соціального забезпечення, державна соціальна допомога – це механізм реалізації права громадян, які опинилися в складній життєвій ситуації, на достатній життєвий рівень, який не може бути нижчим від прожиткового мінімуму.

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що державна соціальна допомога – це вид соціального забезпечення громадян, яка має свої певні особливості. Надання державою права своїм громадянам на отримання такої допомоги є досить важливим напрямком її соціальної політики, як захисту від бідності та нужденності кожного, хто цього дійсно потребує. Але,

слід зазначити, що на сучасному етапі економічного розвитку встановлений законодавством розмір державної соціальної допомоги в більшості випадків не забезпечує людям достатнього життєвого рівня, оскільки встановлений прожитковий мінімум не враховує всіх потреб особи. Тому, на думку автора, для вдосконалення системи надання державних соціальних допомог, перш за все, необхідно переглядати методичку розрахунку прожиткового мінімуму на кожний поточний рік.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел]. - К. ; Ірпінь : Перун, - 2004. - С. 123-125.
2. Дудкін А. С. Соціальна допомога як форма суспільних відносин - 2006. – С. 13-14
3. Гушнін І. В. Право соціального забезпечення : ч. 2, Особлива частина / 2011. – С. 17-18.
4. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / А. М. Колодій, А.Ю. Олійник. - К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 77
5. Борисов А. Б. Великий економічний словник / - 2003. – С. 581-582.
6. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / М. Д. Бойко. - К. : Олан, 2004. - С. 245-246.

УДК 349.3

Н. С. Пузирна, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук

Т. О. Герасименко, студентка гр. СР-121

Чернігівський національний технологічний університет

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Соціальна реабілітація інвалідів одна з найбільш важливих і важких завдань сучасних систем соціальної допомоги й соціального обслуговування. За статистикою нині в Україні майже 2,5 млн. інвалідів, щороку їх чисельність збільшується на 200-220 тис. осіб. Це пов'язано з тим, що саме неухильний ріст числа інвалідів, з одного боку, збільшення уваги до кожного з них - незалежно від його фізичних, психічних і інтелектуальних здібностей, з іншого боку, підвищення цінності особистості й необхідності захищати її права, характерне для демократичного, громадянського суспільства, із третьої сторони, - усе це визначає важливість соціально-реабілітаційної діяльності. Можна сказати, що окрім теоретичних підходів до визначення сутності соціальної реабілітації, поняття про соціальну реабілітацію формувалося і в ході практичної реалізації цього процесу. Виникнення такого процесу на практиці пов'язано із розвитком надання соціальних послуг у США, де основна мета реабілітації розумілася як інтеграція людей у суспільство, тобто успішне входження людини у суспільство, навколишній світ. У теперішній час процес соціальної реабілітації є предметом дослідження фахівців багатьох галузей наукового знання це зокрема психологи, соціологи педагоги, філософи,, соціальні психологи розкривають

різні аспекти цього процесу, досліджують механізми, етапи та стадії, фактори соціальної реабілітації. [1, с. 150].

Широким спектром проблем інвалідності займалося і займається велика кількість вітчизняних і зарубіжних вчених. Можна виокремити ряд таких науковців, які займалися дослідженнями проблем людей з обмеженими можливостями, а саме: А. Борзунова, А. Авербаха, В. Бурейко, А. Іванову, А. Третякова, А. Овчарова, С. Леонова та ін. Актуальні питання соціальної реабілітації інвалідів розроблялися науковцями як: Л.С. Захарова, С.Н. Белов, Н.М. Валєєв, А.А. Бірюков, В.П. Попов тощо. Поняття соціальної реабілітації неодноразово торкалися у своїх працях такі відомі дослідники та науковці як П. Сорокін, Г. Беккер, П. Бергер, І. Гофман, Н. Васильєва, Т. Черняєва, Е. Дюркгейм, Т. Лукман, Т. Парсонс, В. Сайфулін, А. Шевцов тощо.

У Законі України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” визначено, що соціальна реабілітація - система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації [2]. Отже, потрібно також дати визначення хто такий інвалід. У Декларацією про права інвалідів визначено, що інвалід - це будь-яка особа, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормальної особистої й соціального життя в силу недоліку, будь те вродженого чи ні, його (або її) фізичних або розумових можливостей. Інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або її наслідком, вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності, а також викликає в особи потребу в соціальній допомозі та посиленому соціальному захисті. Проблема реабілітації інвалідів залишається однією з найскладніших, що вимагають від суспільства не тільки її розуміння, але і участі в цьому процесі багатьох спеціалізованих установ і структур. Реабілітація є не тільки лікуванням і поліпшенням стану здоров'я, а й процесом, спрямованим на досягнення людиною максимальної самостійності і готовності до незалежної і рівноправної життя в суспільстві [3, с. 111].

Особа, яка потрапила у важку життєву ситуацію і не може вирішити її самостійно без сторонньої допомоги втрачає здатність до нормальної життєдіяльності. Для входження людини з обмеженими можливостями в суспільство, повернення її до нормальної життєдіяльності вона повинна пройти соціальну реабілітацію. Вона саме здатна до підвищення рівня соціального функціонування людини з обмеженими можливостями, будучи методом психосоціального впливу, до повернення людини в соціум, до нормальної життєдіяльності. Визначимо хто виступає суб'єктами соціальної реабілітації є держава, громадські та громадсько-політичні об'єднання, фонди, професіонали соціальної роботи, тобто виступають соціальні

суб'єкти, які беруть участь у реалізації програм соціальної реабілітації, люди які потрапили в складну життєву ситуацію і невзможі самостійно її вирішити, а саме у наданні допомоги та підтримки цій людині. А об'єкти соціальної реабілітації є групи людей, окремі категорії населення, які потребують соціальної допомоги, в тому числі люди з інвалідністю, вони найбільш вразлива і незахищена категорія людей, які потребують сторонньої допомоги як від держави так і підтримки від самих людей [4, с. 261].

Метою соціальної реабілітації є успішне входження людини в соціум, ресоціалізація з відновленням соціального статусу особистості, здібностей до побутової, професійної і громадської діяльності, забезпечення соціальної адаптації в умовах навколишнього середовища та суспільстві досягнення самостійності і матеріальної незалежності. На жаль, в сучасних умовах ця соціальна мета зазнає найбільші труднощі і її важно досягти та втілити в реальність, оскільки труднощі трудової сфери, відсутність трудової мотивації і можливостей трудової самозабезпеченості ведуть до ряді випадків статусу утриманця, одержувача допомог. Проте соціальна реабілітація не повинна бути спрямована на те, щоб сформувати утриманця, постачання соціальним статусом отримувача допомоги. Весь комплекс заходів соціальної реабілітації спрямований на відновлення соціального суб'єкта, особистості, здатної до трудової мотивації, саморозвитку, повернення людини до нормальної життєдіяльності, щоб вона себе почувала активним громадянином у суспільстві [5, с. 34].

Отже, соціальна реабілітація спрямована на оптимізацію і коригування ставлення інвалідів до своїх вад, становище в сім'ї та суспільстві, виховання у них навичок до самообслуговування, адаптацію в навколишньому середовищі. Здійснюється вона відповідно до індивідуальних програм реабілітації інвалідів та в разі необхідності супроводжується медичним спостереженням. Загалом соціальна реабілітація залежить найперше від самого оточення індивіда (людини з обмеженими можливостями), тобто рідних, друзів, а також від самої людини.

Список літератури

1. Сташків Б. І. Право соціального обслуговування : Навч. Посіб. - К. : Знання, 2007. – 567 с.
2. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 2-3. - Ст. 36.
3. Холостова Є. І., Дементьева Н. Ф. Соціальна реабілітація : Навчальний посібник. 2-е вид. - М. : "Дашков і К", 2003 - 340 с.
4. Основи соціальної роботи : Учеб. посібник для студ. вищ. навч. закладів / За ред. Н. Ф. Басова. – М : Видавничий центр "Академія", 2004. - 288 с.
5. Комплексна реабілітація інвалідів : Навчальний посібник для студ. вищ. учб. закладів / Т. В. Зозуля, Є. Г. Свистунова, В. В. Чешехіна; під ред. Т. В. Зозулі. - К. : "Академія", 2005. - 304 с.

Секція цивільного, господарського, адміністративного права та процесу

УДК 34:61

Н. Ю. Немченко, студентка гр. ПР-143

О. А. Хименко, завідувач кафедри цивільного, господарського права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМА ЕВТАНАЗІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Безперечно, одним із головних особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи є право на життя.

Право на життя становить першооснову всіх інших особистих немайнових прав. Вищезазначене право законодавчо закріплено в Конституції України та в Цивільному Кодексі. В першу чергу звертаємо увагу на саму назву статті 27 Конституції України – «Кожна людина має невід’ємне право на життя». Головним у ст. 27 Конституції України є проголошення невід’ємності права на життя, яке належить кожній людині, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних переконань, громадянства тощо. Невід’ємність права на життя слід розглядати як наслідок природності цього права, оскільки ніхто не наділяє людину правом на життя. Отже, людина має це право внаслідок лише того факту, що вона є людиною [2].

Також стаття 3 Конституції України закріплює положення, відповідно до якого людина, її життя і здоров’я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3]. Саме вищезазначені права людини, в тому числі і право на життя, і їх гарантії складають зміст і спрямованість діяльності держави, а відповідно скасування й обмеження цих прав не допускається, за винятком випадків, що можуть тимчасово встановлюватися в умовах військового чи надзвичайного стану.

Вперше право на життя було проголошено у ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р., відповідно до якої кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність. Згодом дане право знайшло своє відображення в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.). Як ми бачимо, в найважливіших нормативних актах, які регулюють права людини право на життя посідає надзвичайно вагоме місце. Зміст права на життя у цих міжнародно-правових актах, як і в Конституції України зводиться до того, що воно належить кожній людині без виключення, охороняється законом, його ніхто не може бути свавільно позбавлений та кожен має право захищати своє життя й життя інших людей від протиправних посягань.

Розглядаючи безпосередньо сам зміст поняття права на життя, слід відмітити, що це надзвичайно об'ємне поняття, тому ми проаналізуємо лише евтаназію, тобто в контексті права на життя саме її заборону.

Проблема евтаназії обговорюється і в наукових колах. Вивченню цього явища присвячені роботи таких вчених, як В.А. Ворона, В.К. Гришук, К.Б. Марисюк, Ю.О. Дмитрієв, Дж. Рейчелс та інших. З огляду на це, метою роботи є дослідження евтаназії, як особливої добровільної форми позбавлення життя.

Актуальність цієї проблеми обумовлюється як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Об'єктивною причиною розгляду проблеми евтаназії є вічна проблема, яка завжди приваблювала і приваблює пересічних громадян і науковців – це проблема життя та смерті, вірніше гідного життя та гідної смерті. Не менш важливим тут є питання: «Чи є життя найвищою цінністю людини?». Якщо так, то чи має право хто-небудь, крім неї, розпоряджатися цією цінністю? Суб'єктивною причиною виступають конкретні факти практичного застосування евтаназії легально і нелегально, у правовому і позап правовому просторах при невирішених корінних етичних, правових і філософських аспектах.

Варто звернути увагу також на те, що сутність та особливості права на життя означають також заборону на евтаназію у всіх її проявах (активну, пасивну).

Поняття евтаназії сьогодні – це процес спокійної й легкої смерті хворого без мук і страждань. Говорячи про евтаназію, зазвичай розуміють активну евтаназію (або, як її ще називають, «метод наповненого шприца»), тобто виконання дій, спрямованих на припинення мук безнадійно хворої людини, результат яких є смертельним для останньої. До активної евтаназії належить і суїцид, який асистується (assisted suicide). Це коли пацієнту на його прохання надається допомога в здійсненні самогубства. Пасивна евтаназія полягає в тому, що хворому (підкреслюємо, теж на його прохання) припиняють надавати спрямовану на продовження життя медичну допомогу, що призводить до природної смерті [4].

Евтаназію також іноді класифікують відповідно до наявності або відсутності прохання самого пацієнта. Добровільна евтаназія виконується на прохання хворого, недобровільна відбувається, коли процес прискорення смерті здійснюється без його прохання і згоди, ненавмисна означає, що пацієнт, наслідки евтаназії для якого вже наступили, дав явно виражену згоду про протилежне [5].

Чи можна розглядати евтаназію як таку життєво необхідну потребу людини, яка могла б лягти в основу відповідного особистого немайнового права – права людини на евтаназію, закріпленого законом? Вважаємо, що так. Адже тут прямо реалізується принцип визнання людини, а значить і її думки, потреби, благополуччя найвищими соціальними цінностями. З огляду на це варто погодитися з М.Н. Малєіною, яка, обґрунтовуючи позитивність евтаназії, вказує на те, що найвищою цінністю є реальне благополуччя людини. Не кожен має сили лежати паралізованим, обходитися без

сторонньої допомоги, відчувати постійний та нестерпний біль; не у всіх однакове уявлення про якісні параметри життя [6, с. 58]. Застосування евтаназії відповідає одному із визначальних принципів існування права – принципу гуманізму. Як правильно сказав філософ Дж. Рейгелс, якщо хвора людина розуміє, що їй залишилися лічені дні й вона не може більше терпіти страшного болю, то активна евтаназія є гуманною, бо припиняє страждання хворого [7]. Незастосування евтаназії призводить до порушення інших прав і свобод невиліковно хворої людини, таких як право на свободу та право на повагу гідності.

Проте, з іншої сторони, заборона евтаназії не може розглядатись як порушення права на життя. Право на евтаназію, тобто право на смерть, суперечить праву на життя, оскільки воно невід'ємне. Людина не може відмовитися від права на життя, така відмова недопустима, а так зване «право на смерть» не може підлягати правовому регулюванню (хоча в деяких країнах – Бельгії, Люксембурзі, Нідерландах, Швейцарії, і в деяких штатах США евтаназія офіційно дозволена) [8, с. 56].

Таким чином, до змісту права на життя не можна відносити право на смерть та право на самогубство, оскільки існування цих прав взагалі неможливе.

Підсумовуючи, варто все ж визнати, що проблема евтаназії – насамперед проблема етична, і від її розв'язання залежить доля багатьох безнадійно хворих людей, які останні роки перебувають у лікарнях, фізичний стан яких діагностується як проміжний – між життям та смертю, а психічний стан – безпорадність, стан глибокого відчаю; ці люди позбавлені вибору, вони законом приречені на повільну і болісну смерть, однак це суперечить загальним принципам права – справедливості та гуманності. Тому, ми перебуваємо на роздоріжжі, чи дозволити евтаназію, чи залишити її забороненою.

Список літератури

1. Цивільне право України : Навч. посібник / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін.. – За ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Прецедент, 2005. – 448 с.
2. Петришин О. В. / О. В. Петришин // Конституція України : Науково-практичний коментар. - К. : Вид. Дім "Ін Юре", 2003.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 30, с.141.
4. Что такое эвтаназия от древности до наших дней // Тема дня [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.temadnya.ru/spravka/30apr2002/1288.html>.
5. Euthanasia facts. The basics. Euthanasia Definitions [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.euthanasia.com/definitions.html>.
6. Малеина М. Н. О праве на жизнь / М. Н. Малеина // Советское государство и право. – 1992. – № 2.
7. Эвтаназия : законодательство разных стран и религиозная оценка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.portal-credo.ru/>
8. Старко О. Поняття та зміст права на життя / О. Старко // Історико-правовий часопис : журнал / упоряд. О. Крикунов, О.[та ін.] ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – № 1. – С. 55-59.

УДК 347.132

С. П. Коржиков, студент гр. ПР -121

Н. Є. Керноз, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРЕДИТУВАННЯ

Кредитування є основним видом активних операцій комерційних банків, який дає можливість банкам отримувати значні доходи, але водночас супроводжується певними ризиками, що пов'язані із можливістю неповернення позичальниками основного боргу та відсотків за позичками. Зубожіння населення, зниження реального рівня доходів та купівельної спроможності спонукають людей все частіше звертатися до банківських установ. Побутові та іпотечні кредити дійсно спроможні задовольнити потреби населення. Проте отримання будь – якого кредиту виступає дуже ризиковим, адже в умовах повної безкарності виникають випадки банківського кредитного свавілля. Великі банки в умовах кризи банківського сектору, користуючись юридичною неграмотністю населення намагаються стягнути неіснуючі кредити. Але такий спосіб неможливий без взаємозв'язків банків та корумпованих «чорних» нотаріусів. Це простежується на прикладі діяльності однієї з провідних банківських установ Публічного Акціонерного Товариства «Комерційний банк Приватбанк», діяльність якого пов'язана з незаконним стягненням кредитної заборгованості ПАТ «Приватінвестбанк» правонаступниками якого вони виступають. Такі дії набули особливого ажіотажу наприкінці 2015 року, коли фінансова установа переживала скрутні часи та намагалася залучити активи різними шляхами. Клієнти ПАТ «Приватінвестбанк» почали отримувати банківську вимогу нібито про повернення кредитної заборгованості та пені за десять років з моменту ліквідації ПАТ «Приватінвестбанк» та виконавчий напис нотаріуса який ставав підставою для відкриття виконавчого провадження та здійснення стягнення. Отже, судовий захист став єдиним способом захисту своїх порушених прав від незаконних та необґрунтованих вимог банку, оскільки виконавчі написи нотаріусів були вчинені з грубим порушенням чинного законодавства України і як наслідок не могли слугувати виконавчими документами.

Правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі та підзаконні акти, зокрема: постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України [2]. Виходячи з цього, приватні нотаріуси, що вчиняли виконавчий напис грубо порушили законодавство, що регламентує порядок вчинення нотаріальних написів, а саме: пункт 2а «Переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» [6], яким передбачено наявність оригіналу кредитного

договору між сторонами договору. Але у всіх випадках з матеріалів виконавчого провадження вбачалось, що такого договору не існує. Таким чином, **відсутність кредитного договору** між кредитором та боржником спростовує доказ безспірності заборгованості, і як наслідок для відкриття виконавчого провадження і здійснення стягнення недостатньо виконавчого напису, оскільки в даному випадку він не має жодної юридичної сили.

Відповідно до ст.87 Закону України «Про нотаріат» для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що засвідчують заборгованість [2]. Таким чином нотаріус повинен був вчинити виконавчий напис на вільному місці оригіналу кредитного договору, а не надіслати його на окремому аркуші, що прямо порушує чинне законодавство і викриває абсурдність дій Державної виконавчої служби, яка без жодних вагань приймала такі написи до виконання.

Також пунктом 2б «Переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» [6] передбачено наявність засвідченої стягувачем **виписки з кредитного рахунка боржника** із зазначенням суми заборгованості та строків її погашення. Відсутність такої виписки ще раз підтверджує безпідставність вчинення виконавчого напису для стягнення заборгованості у безспірному порядку.

Відповідно до ст. 88 Закону України «Про нотаріат» нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи, що підтверджують безспірність заборгованості або інші відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з **дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років** [2]. До кредитних договорів як до зобов'язань, що виникають з цивільних правовідносин, у відповідності до ст. 257 Цивільного кодексу України застосовується позовна давність тривалістю у три роки, а у п.2 ч.1ст. 258 Цивільного кодексу України зазначено, що **позовна давність для стягнення пені встановлюється в один рік** [3]. Сума боргу, що зазначалась у виконавчих написах визначалась з 2005 року з моменту ліквідації ПАТ «Приватінвестбанк» та по 2015, тобто фактично за 10 років. Порушуючи чинне законодавство, в тому числі, й **за строками позовної давності** нотаріуси вчиняли незаконні виконавчі написи, тому сума для стягнення заборгованості в цих випадках була небезспірною.

Виходячи з цього нотаріус взагалі зобов'язаний був відмовити ПАТ «Приватбанк» у вчиненні нотаріальної дії, адже відсутні всі правові підстави. Крім того виконавчий напис містив вказівку на накладення обтяження на нерухоме майно громадян як на предмет звернення стягнення. Але таке положення суперечить ст. 47 Конституції України як законодавчого акта найвищої юридичної сили, а саме: «Ніхто не може бути примусово позбавлений житла ніяк інакше як на підставі закону за рішенням суду», тобто ні в якому разі не на основі виконавчого напису, який вчинено з грубим порушенням вимог чинного законодавства України [1].

Проблема всездозволеності як банківського свавілля так і свавілля «чорних» нотаріусів виступає доволі нагальною та потребує адекватної реакції з боку регулятора банківської політики Національного Банку У із застосуванням належних санкцій до порушників. Особливо необхідна реакція Міністерства юстиції України стосовно діяльності державних виконавців, які допускають до виконання безпідставні виконавчі документи, навіть не пересвідчившись у їх належності та допустимості, чим порушують Закон України «Про виконавче провадження» [5].

Для пересічних громадян єдиним способом захисту виступає безпосереднє звернення до суду регламентоване ч.1ст.3 Цивільного процесуального кодексу України відповідно до якого «кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів» [4].

Отже, на сьогоднішній день існування правопорушень у сфері кредитування пов'язане саме через обмежений вплив на банки бюджетного контролю, а також невиконання державою усіх завдань бюджетного контролю, що є надзвичайно важливим для забезпечення стабільності вітчизняної економіки.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII. // Відомості Верховної Ради України. – 1993.- № 39.- Ст. 383 зі змінами.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-VI. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40- 44. - Ст. 356 зі змінами.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 40-41, 42. - Ст. 492 зі змінами.
5. Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 24. - Ст. 207. зі змінами.
6. Постанова Кабінет Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів” в редакції постанови КМУ від 26.11.2014 р. № 662 «Про порядок внесення змін до переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» // Офіційний вісник України .- 1999.- № 26.- Стор. 69.- Код акту 8539/1999.

УДК 347.61/.64

Д. С. Бабич, студентка гр. ПР-132

І. М. Колодій, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

РЕЖИМ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Останніми роками законодавство України зазнало кардинальних змін, пов'язаних, в першу чергу, з демократизацією всіх сфер суспільного життя.

Все частіше спостерігається активізація процесів щодо створення принципово нової сучасної правової системи, яка б могла врегулювати постійно відносини, виникнення яких зумовлюється потребами сьогодення. Яскравим проявом зазначеної тенденції є зокрема поява в сімейному законодавстві такого інституту, як режим окремого проживання подружжя (сепарація).

Слід констатувати, що наслідки фактичної сепарації були наявні в законодавстві ще до прийняття Сімейного кодексу. Відповідно до ч. 2 ст. 28 Кодексу про шлюб та сім'ю України роздільне проживання при фактичному припиненні шлюбу давало право суду визнати майно, нажите кожним із подружжя за цей час, власністю кожного з них [3, с. 207].

Як слушно зазначають дослідники, введення законодавцем режиму роздільного проживання чоловіка й дружини в Сімейний кодекс України пояснюється прагненням зберегти шлюб шляхом надання подружжю додаткового часу (строк якого не встановлений законом) для обмірковування свого рішення щодо подальшого перебування в шлюбі [2, с. 299].

Проте, недостатність правової регламентації порядку застосування даного інституту на практиці, викликає суперечності між науковцями щодо доцільності його запровадження. Досить значна частина дослідників схиляється до думки, що якщо між сторонами сімейні відносини фактично припинилися, то навряд чи можна очікувати, що вони звернуться до суду для встановлення режиму окремого проживання. Такий режим більш актуальний для країн, у яких заборонене розлучення. Там окреме проживання може застосовуватися як альтернатива розірвання шлюбу [2, с. 300].

На противагу цій тезі слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку сімейного законодавства у світі заборона розлучень вже практично не зустрічається, а широке застосування інституту сепарації у різних країнах дозволяє зробити висновок про доцільність його існування паралельно з інститутом розлучення.

У літературі виділяють три моделі врегулювання розглядуваного режиму у різних країнах:

1) ту, що ґрунтується на самостійності інститутів сепарації та розірвання шлюбу;

2) модель, під час застосування якої не розрізняють підстав для сепарації та розірвання шлюбу; саме подружжя повинно зробити вибір щодо застосування того чи іншого інституту;

3) модель, яка виходить із визнання безпосередньої залежності розірвання шлюбу від сепарації, тобто той із подружжя, хто бажає розірвати шлюб, повинен деякий час знаходитись у стані сепарації, оформленої рішенням компетентного органу [6, с. 117-118].

Так, цей інститут передбачений у сімейному законодавстві США, де він має назву «узаконене роздільне проживання». Сутність його полягає в тому, що роздільне проживання подружжя може наступати перед поданням заяви про розірвання шлюбу до суду або на час між поданням заяви і розглядом питання про розлучення, але такий режим проживання у будь-якому випадку

не впливає на права дітей, тобто обидві сторони протягом цього періоду відповідають за утримання та надання матеріальної допомоги дітям [4, с. 205]. Подружжя обирає законне роздільне проживання як засіб перевірки можливості їх подальшого спільного проживання та доцільності розірвання шлюбу.

Досить цікавим в аспекті досліджуваного питання є положення Нового Цивільного процесуального кодексу Франції. Йдеться про те, що один із подружжя, який пред'явив позов про розірвання шлюбу, може на будь-якій стадії справи, враховуючи апеляційну інстанцію, замінити його на позов про встановлення режиму роздільного проживання. Зворотна ж заміна не допускається [4, с. 207]. Тобто можна дійти висновку, що у Франції встановлення такого режиму розцінюється також як спосіб збереження сім'ї, перевірки доцільності розірвання шлюбу.

Таким чином, можна погодитись, що закріплення режиму окремого проживання (сепарації) в українському законодавстві є результатом адаптації законодавства України до міжнародних норм. З одного боку, можливість встановлення режиму окремого проживання подружжя є проявом права подружжя на особисту свободу, вільний вибір місця проживання, з іншого боку, це альтернативний спосіб вирішення деяких сімейних конфліктів [5, с. 251].

Аналіз законодавства дозволяє зробити висновок про існування значного кола проблемних питань сепарації. Зокрема, до них належить визначення підстави встановлення режиму окремого проживання подружжя. Її певною мірою окреслено законодавством: неможливість чи небажання дружини і чоловіка проживати спільно. Неможливість проживати спільно означає, що подружжя не може проживати спільно через певні об'єктивні обставини (наприклад, тривалий від'їзд, відрядження, служба у збройних силах, позбавлення волі тощо), а небажання проживати спільно означає, що у подружжя відсутнє прагнення до спільного проживання, воно суперечить їх волі, хоча об'єктивно може бути цілком можливим [6, с. 119].

Деякі автори вважають, що при розгляді справи про встановлення режиму окремого проживання подружжя мають бути вирішені питання місця проживання кожного із подружжя. Помилковим є припущення, що фізично роздільне (у відокремлених житлових приміщеннях) проживання подружжя є елементом змісту режиму окремого проживання подружжя. Неможливість або небажання «спільного» проживання слід тлумачити не як неможливість або небажання проживати разом у одному житловому приміщенні, а як неможливість або небажання вести спільне сімейне життя, мати спільний побут і господарство. Хоча, знову ж таки, закон не зобов'язує подружжя у випадку сепарації утримуватися від спілкування, мати відособлений побут тощо [6, с. 119].

Іншою проблемою є вирішення при встановленні режиму окремого проживання питань місця проживання дітей та утримання дітей. При вирішенні цієї проблеми слід виходити з того, що встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав та обов'язків подружжя, які дружина

та чоловік мали до встановлення цього режиму. Одним з таких обов'язків є зобов'язання щодо утримання дитини батьками до досягнення нею повноліття. Що ж до прав, то закон встановлює, що мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою. Також відповідно до ст. 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків; місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини; якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою [1]. Отже, ані фактична сепарація, ані режим окремого проживання, встановлений судом, не впливає на особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя щодо дітей [6, с. 119]. В літературі навіть пропонується запровадити розгляд справи за обов'язковою участю органу опіки та піклування при наявності у подружжя дітей [7, с. 187].

Також актуальним є питання про строковість режиму окремого проживання подружжя. Закон не визначає, що цей режим встановлюється на певний строк. Натомість науковці подекуди зазначають, що режим окремого проживання може встановлюватися як із визначенням певного строку, так і безстроково [6, с. 120].

Отже, слід погодитися, що введення інституту сепарації до сфери законодавчого регулювання у майбутньому може стати одним із способів збереження сім'ї та попередження прийняття подружжям необґрунтованих рішень щодо розірвання шлюбу. Проте, зазначені позитивні наслідки можуть бути реалізовані лише після внесення відповідних змін до законодавства, зокрема щодо механізму функціонування режиму окремого проживання поряд із традиційними інститутами сімейного права.

Список літератури

1. Сімейний кодекс України : станом на 1 березня 2016 р. : відповідає офіційному тексту. – Харків : Право, 2016. - 105 с.
2. Білик О. О. Встановлення і припинення режиму окремого проживання подружжя: шляхи вдосконалення правового регулювання / О. О. Білик // Держава і право. Юридичні і політичні науки. - 2013. - Вип. 60. - С. 298-305. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2013_60_49.
3. Білик О. О. Співвідношення фактичної сепарації і режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві України / О. О. Білик // Часопис Київського університету права. - 2013. - № 4. - С. 206-210. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_51.
4. Глиняна К. М. Порівняльно-правова характеристика режиму окремого проживання подружжя за законодавством України та деяких зарубіжних країн / К. М. Глиняна // Актуальні проблеми держави і права. - 2010. - Вип. 53. - С. 204-211. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_53_31.
5. Дубчак Л. С. Участь адвоката у наданні правової допомоги у справах про встановлення режиму окремого проживання подружжя / Л. С. Дубчак // Вісник Академії адвокатури України. - 2012. - № 3. - С. 251-253. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2012_3_60.
6. Лежнева Т. М. Поняття та зміст режиму окремого проживання подружжя / Т. М. Лежнева // Право і суспільство. - 2010. - № 6. - С. 117-121.
7. Черноп'ятов С. В. Актуальні питання встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя в порядку окремого провадження / С. В. Черноп'ятов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2013. - № 2. - С. 183-192. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2013_2_27.

ДОГОВІР ПРО ПАТРОНАТ: ГЕНЕЗА ТА СПЕЦИФІКА

Охорона дитинства в Україні визнається загальнонаціональним пріоритетом і здійснюється з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток. Основними законодавчими актами, що забезпечують втілення в життя поставленої мети є: Конституція України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства», Правила опіки та піклування (далі – Правила).

Відповідно до ст. 252 Сімейного кодексу України за договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату.

Відновлення у нашому законодавстві інституту патронату не викликало супротив. У радянський період нашої історії інститут патронату був започаткований постановою ЦВК і РНК РСФРР «Про порядок та умови передання вихованців дитячих будинків у селянські сім'ї» від 5 квітня 1926 року, а також постановою ЦВК і РНК РСФРР «Про порядок і умови передання вихованців дитячих будинків та інших неповнолітніх трудящим в містах та робітничих селищах» від 28 травня 1928 року.

Інститут патронату в УРСР будувався на тих же засадах. Постановою РНК УРСР від 11 червня 1940 року було затверджене Положення про порядок патрунування дітей в колгоспах і сім'ях трудящих. На патронат бралися діти від п'яти місяців до шістнадцяти років на підставі договору. Договори укладалися з відділом охорони здоров'я, якщо дитина ще не досягла чотирьох років, а щодо старших за віком дітей – із відділом освіти [1, с. 475].

Патронат запроваджується не для пониження ролі інституту так званої «приймної сім'ї» чи дитячих будинків сімейного типу, він є альтернативною формою забезпечення сімейним вихованням дитини, позбавленої батьківського піклування. Уявляється саме життя дасть змогу перевірити соціальну цінність цих правових інститутів.

Патронат має схожі риси з опікою та піклуванням, але все ж патронат це не опіка і не піклування. Відносини по опіці та піклуванню виникають на підставі рішення суду або рішення органу державної виконавчої влади, а відносини патронату – на підставі договору. Тому патронатний вихователь виконує свої договірні обов'язки, в той час як опікун чи піклувальник виконує повноваження, покладені на нього від імені держави, на виконання конституційного обов'язку держави, сформульованого у частині третій статті 51 Конституції України.

Опікун є законним представником дитини у всіх правовідносинах, патронатний вихователь є таким лише у сфері процесуальних відносин. Та все ж між названими правовими інститутами є чимало спільних рис, зумовлених спільною метою, – врятувати дитину від безпритульності, забезпечити її сімейним оточенням.

Договір про патронат є різновидом сімейного договору. Сторонами договору про патронат є, з одного боку, орган опіки та піклування, а з другого – патронатний вихователь. Перш ніж укласти договір орган опіки та піклування зобов'язаний обстежити умови проживання сім'ї, переконатися у можливості забезпечення дитині умов для виховання та розвитку. Якщо хтось із членів сім'ї страждає на тяжку інфекційну хворобу чи сім'я потерпає від матеріальної скрути, передання дитини не відповідало б її інтересам.

Права члена сім'ї, відповідно до частини третьої статті 3 СК України, має одинока особа. У зв'язку з цим особа, яка бажає взяти дитину на виховання, може бути одинокою. У цій ситуації «взяти дитину у свою сім'ю» означає спільно проживати з нею.

Предметом договору є прийняття у свою сім'ю чужої дитини і забезпечення її сімейним вихованням. Кінцевим строком дії договору є досягнення дитиною повноліття. Дитина, звичайно, може залишитися і після цього у сім'ї колишнього патронатного вихователя, але вже на іншій правовій підставі. Договір про патронат може бути укладений не обов'язково на весь період неповноліття дитини.

Укладення договору про патронат не звільняє посадових осіб від обов'язку надавати інформацію про наявність дитини, яка може бути усиновлена (стаття 214 СК України). Договір про патронат не є перешкодою до усиновлення дитини; у свою чергу, усиновлення дитини є підставою для припинення цього договору.

Аналізуючи зміст ст.ст. 252-256 СК України, можна дати наступне визначення договору про патронат над дітьми. За договором про патронат над дітьми орган опіки і піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, як правило, з врахуванням згоди самої дитини, патронатному вихователю за плату, а патронатний вихователь зобов'язується виховувати і утримувати дитину у своїй сім'ї, захищати її права та інтереси як опікун або піклувальник без спеціальних на те повноважень.

За термінологією договір про патронат над дітьми має багато спільного з цивільно-правовим договором. У ньому застосовуються цивільно-правові терміни: договір, сторони, оплатність, двосторонність тощо. Але за своєю правовою природою цей договір не є цивільно-правовим і на нього не можуть поширюватись положення зобов'язального права, тому що:

по-перше, предметом цього договору є діяльність, пов'язана з вихованням та утриманням дітей, що є сферою регулювання сімейного права;

по-друге, за невиконання умов договору не встановлена цивільно-правова відповідальність у вигляді відшкодування збитків чи інших майнових санкцій;

по-третє, патронатний вихователь за своїм правовим статусом прирівнюється до опікуна (піклувальника) дитини, права та обов'язки якого встановлено не умовами договору, а нормами сімейного чи адміністративного законодавства.

Має специфіку і стадія підготовки такого договору. Перед укладанням договору про патронат над дітьми орган опіки і піклування повинен переконатися, що передачею дитини у сім'ю патронатного вихователя буде досягнуто основної мети договору – одержання дитиною належного виховання, утримання, захисту належних їй особистих і майнових прав, охорони інших її інтересів. Тому перед тим, як підписати договір, потрібно ретельно обстежити побутові умови і стан здоров'я членів сім'ї патронатного вихователя, вивчити моральний клімат, що склався в сім'ї. Така перевірка повинна бути підтверджена актом перевірки умов життя майбутнього патронатного вихователя, довідками лікувальної установи про відсутність у сім'ї майбутнього патронатного вихователя захворювань, що перешкоджають влаштуванню до нього особи, яка потребує патронатного виховання (п. 3.3 Правил).

Таким чином, патронат є однією з форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, у чужу сім'ю на виховання. Довір про патронат укладається між органом опіки та піклування й особою, яка виявила бажання взяти дитину на виховання (патронатним вихователем). Як зазначено в літературі, за своєю природою він не є цивільно-правовим. Адже його предмет становить належне виховання дітей. А відносини, спрямовані на забезпечення сімейного виховання дітей – це предмет сімейного права (ст. 2 СК України). Тому, на нашу думку, зазначений договір є сімейно-правовим.

Між договором про патронат і угодами про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу та про влаштування дітей на виховання і спільне проживання у прийомну сім'ю є деякі спільні риси. Метою передачі дітей до дитячого будинку сімейного типу і у прийомну сім'ю, як і укладення договору про патронат над ними, є забезпечення сімейного виховання дітей до досягнення ними повноліття. У всіх зазначених вище випадках не припиняються правовідносини між дитиною та її родичами. Батьки-вихователі, прийомні батьки і патронатні вихователі виконують функції опікуна щодо дитини у віці до 14 років і піклувальника щодо дитини у віці від 14 до 18 років. Проте дитячий будинок сімейного типу – це окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або особи, яка не перебуває у шлюбі, які повинні брати на виховання і спільне проживання не менше п'яти дітей (ст. 2 Положення про дитячий будинок сімейного типу). Прийомними батьками можуть бути лише особи, які перебувають у шлюбі між собою (ст. 14 Положення про прийомну сім'ю). При передачі дитини на виховання у сім'ю патронатного вихователя додержувати ці вимоги не потрібно.

Договір на передачу дитини на виховання в сім'ю патронатного вихователя укладається між органом опіки і піклування та вихователем за місцем проживання дитини. В договорі зазначається строк його дії і оговорюється порядок його продовження.

Договір про передачу дитину на виховання патронатному вихователю укладається на певний строк, зазвичай, до досягнення дитиною повноліття. Не зважаючи на це, Сімейним кодексом передбачається дострокове припинення договору. Підстави дострокового припинення договору як за ініціативою патронатного вихователя, так і за ініціативою органу опіки та піклування, передбачені ст. 256 СК України. Договір про патронат припиняється у разі відмови від нього вихователя або дитини, яка досягла 14 років. На прохання патронатного вихователя договір може бути припинено при наявності наступних підстав (хвороба вихователя, відсутність взаєморозуміння з дитиною, конфліктні відносини між дітьми).

Підставами для припинення договору за ініціативою органу опіки та піклування можуть бути такі обставини як виникнення у сім'ї неналежних умов для утримання, виховання і навчання дитини, а також повернення дитини батькам або усиновителям. Усі питання, які виникають в результаті дострокового припинення договору вирішується за згодою сторін, а при виникненні спору – в судовому порядку.

Зважаючи на вищезазначене, можемо підсумувати, що впровадження інституту патронатного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є вагомим кроком до подолання такого негативного явища, як соціальне сирітство. Та, уявляється, що держава не повинна зупинитись на досягнутому, і в подальшому вирішувати проблемні питання отримання сімейного виховання дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Список літератури

1. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : Науково-практичний коментар. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 532 с.

УДК 347.624

Т. В. Воскобойник, студентка гр. ПР-133

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ПИТАННЯ УМОВ І ПОРЯДКУ ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСНИМ

Кожна цивілізована країна, у тому числі і Україна, зацікавлена в створенні здорової сім'ї, так як розвиток країни, її процвітання, значною мірою від цього залежать. Відповідно, сімейне законодавство повинно не лише регулювати сімейні відносини, стояти на захисті прав і інтересів сторін у шлюбі та після його розірвання, але й запобігати укладенню неповноцінних шлюбів, які потім чи розпадуться, чи будуть визнані недійсними.

Гарантією створення міцної сім'ї та запорукою правової охорони сімейних правовідносин, що виникають між жінкою та чоловіком, які зареєстрували шлюб між собою є умови укладення шлюбу, закріплені у Сімейному кодексі України. Недотримання тієї чи іншої умови укладення шлюбу тягне за собою невизнання за такими особами шлюбного статусу і, як

наслідок, позбавлення неправомірно укладеного шлюбу правового захисту з боку держави.

Метою дослідження є визначення поняття «недійсного шлюбу» і аналіз умов та підстав визнання шлюбу недійсним.

Недійсності шлюбу присвячений розділ 5 Сімейного кодексу України, але він не дає визначення недійсності шлюбу. Відсутня єдина думка і серед науковців щодо питання визначення цього поняття.

Так, в науковій літературі існує думка, що недійсність – це вид сімейно-правової санкції, яка застосовується у разі порушення передбачених законом умов укладання шлюбу [1, с.66]. Авторський колектив одного з підручників визначає недійсність шлюбу - як особливий вид сімейно-правової санкції, яка застосовується у разі порушення передбачених законом умов укладення шлюбу й означає анулювання тих юридичних наслідків, які законом пов'язуються з дійсним шлюбом [2, с.110].

Розглядаючи питання щодо визначення поняття недійсності шлюбу, Я. Шевченко зазначала, що недійсний шлюб не є недійсним як такий. Він є недійсним через те, що були порушені законні умови вступу у шлюб, тому треба, щоб хтось визнав наявність такого порушення. Отже, шлюб є дійсним доти, доки його недійсність не визнана судом, який перевіряє й оцінює обставини вступу у шлюб даними особами [3, с.125].

Схожу позицію займає і російський дослідник Г. Матвеев: шлюб, укладений із порушенням законних умов, визнається судом недійсним. Лише суд може у цих випадках анулювати шлюб, а водночас і ті правові наслідки, які пов'язані із вступом у шлюб [4, с. 75].

На сьогодні, Сімейний кодекс містить вичерпний перелік обставин, які можуть бути підставами для визнання шлюбу недійсним у судовому порядку (ст.ст. 22, 24-26 СК України): недосягнення особою, яка уклала шлюб, шлюбного віку; відсутність добровільної згоди чоловіка та жінки, які уклали шлюб; укладання шлюбу з особою, яка в судовому порядку визнана недієздатною; реєстрація шлюбу з особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій або не могла керувати ними; перебування особи (осіб), які уклали шлюб, в іншому нерозірваному шлюбі; укладання шлюбу між близькими родичами; укладання шлюбу між усиновителем і усиновленою ним дитиною; приховання тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для іншого подружжя чи їхніх нащадків; укладання шлюбу жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. Слід зазначити, що було внесено доповнення до ч. 5 статті 30 СК України, яка містить додаткову підставу визнання шлюбу недійсним - приховування відомостей про стан здоров'я одним з наречених, наслідком чого може стати (стало) порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків.

У ст.ст. 39-41 СК України побудовані три правові моделі визнання шлюбу недійсним:

1. Шлюб, який є недійсним, тобто при укладанні шлюбу сторони допустили такі порушення умов його укладання, що він вважається недійсним уже в силу самих цих порушень і без рішення суду;

2. Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду, тобто для визнання такого шлюбу недійсним має бути рішення суду, яке ґрунтується на доведених в судовому засіданні обставинах, що свідчать про порушення умов укладання шлюбу;

3. Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду: правові наслідки, які можуть настати в зв'язку з порушенням умов укладання шлюбу, цілком залежать від суддівського бачення, тобто суд може або визнати шлюб дійсним, незважаючи на порушення, або, зважаючи на них, визнати шлюб недійсним.

Розглянемо більш детально ці моделі.

1. Недійсним є шлюб:

а) зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.

Порушення принципу одношлюбності - одне з найбільш поширених у судовій практиці підстав визнання шлюбу недійсним. Охорона одношлюбності як однієї із необхідних умов укладання шлюбу здійснюється шляхом визнання недійсним шлюбу, який порушує цю умову і має місце, як правило, тоді, коли зіштовхуються інтереси і права, які впливають із двох шлюбів. Таке зіткнення має місце коли: з'ясовується, що на момент укладання шлюбу один із подружжя вже перебував в іншому шлюбі; після укладання шлюбу з'являється той із подружжя, хто раніше у встановленому порядку був оголошений померлим.

У першому випадку має місце бігамія, тобто одночасне перебування в двох шлюбах. На момент укладання другого шлюбу перший не був розірваний, тому, звичайно, недійсним визнається другий шлюб як укладений з явним порушенням встановленого порядку. Другий шлюб є недійсним і ніяк не може негативно вплинути на правову природу першого шлюбу. Недійсність другого шлюбу, як і збереження першого, є безумовним та беззастережним і не може залежати від бажання сторін зберегти чи анулювати той чи інший шлюб. Не має значення чи свідомо обидва із подружжя (чи один) порушили вимоги законодавства, чи добросовісно помилялися. Так, подружжя тривалий час не підтримувало між собою стосунків, один із нього міг вважати, що інший загинув внаслідок бойових дій, нещасного випадку тощо. Проте ці мотиви правового значення не мають і повторний шлюб буде недійсним.

Інший випадок (коли зіштовхуються інтереси осіб, які впливають з двох шлюбів) має місце, коли повертається особа, яка в установленому порядку була оголошена померлою. В цьому разі смерть такої особи була зареєстрована державним органом РАЦСу на підставі судового рішення про оголошення її померлою, шлюб був припинений, а перешкод для укладання другого шлюбу не було. Тому другий шлюб від самого початку був правомірним, оскільки принцип одношлюбності не порушувався.

Законодавець суворо регламентує підстави і порядок оголошення громадянина померлим. Після того, як громадянин з дотриманням гарантій всіх його прав був оголошений померлим, а його шлюб припинився, немає й підстав для визнання другого шлюбу недійсним. У судовій практиці (особливо в повоєнні роки) відомі випадки, коли за позовом одного із подружжя другий шлюб розривався і колишнє подружжя реєструвало новий шлюб на загальних підставах;

б) зареєстрований між особами, які є родичами по прямій лінії спорідненості, а також між рідними братом і сестрою.

Підставами визнання шлюбу недійсним є укладання шлюбу з близькими родичами - родичами по прямій висхідній і низхідній лініях, а також між рідними братами та сестрами (тобто між повнорідними - які походять від спільних батьків, і неповнорідними єдинокровними і єдиноутробними, тобто такими, у яких спільними є або батько, або мати і спільна кров чи спільна утроба). Перешкодою до укладання шлюбу є не лише шлюбні родинні зв'язки, а й будь-яка, в тому числі позашлюбна, родинність.

Свого часу в Російській імперії церква забороняла шлюби між родичами до 8-го ступеня родинності, пізніше - до 4-го ступеня. Випадки визнання шлюбу недійсним з наведених вище підстав в судовій практиці практично не зустрічаються, оскільки суспільна мораль засуджує кровозмішення. Водночас вони не можуть бути виключені взагалі, особливо коли мова йде про одруження між братами та сестрами від повторних шлюбів.

У будь-якому випадку шлюби між близькими родичами (по прямій низхідній і висхідній лініях), між рідними братом та сестрою (як повнорідними, так і неповнорідними, тобто народженими від спільних батьків чи пов'язаними між собою або спільною кров'ю батька, або спільною утробою матері) є абсолютно недійсними;

в) зареєстрований з особою, яка є недієздатною. Особа, яку у встановленому порядку визнано судом недієздатною, не має можливості свідомо висловити свою волю на укладання шлюбу, оскільки внаслідок душевної хвороби чи недоумства не може розуміти значення своїх дій та оцінювати їх. Тому шлюб, укладений із такою особою, вважається укладеним без її згоди і не може вважатися дійсним. Наведені порушення умов укладання шлюбу обумовлюють його абсолютну недійсність і дають підстави органу РАЦСу за заявою зацікавленої особи анулювати актовий запис про шлюб [5, с. 103].

Відповідно ст. 40 СК України шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду у таких випадках:

якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка. Згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства.

шлюб визнається недійсним за рішенням суду у разі його фіктивності. Шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя.

Відповідно ст. 41 СК України шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду: шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований: між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною з порушенням вимог, тобто, шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною може бути зареєстровано лише у разі скасування усиновлення; між двоюрідними братом та сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею; з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків; з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб.

При вирішенні справи про визнання шлюбу недійсним суд бере до уваги, наскільки цим шлюбом порушені права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення.

Шлюб не може бути визнаний недійсним у разі вагітності дружини або народження дитини у осіб, зазначених пунктами 1, 2, 4 частини першої цієї статті, або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити такі висновки: підставою недійсності шлюбу є порушення вимог законодавства; недійсний шлюб - це шлюб, укладений з порушенням встановлених законодавством вимог до укладення шлюбу. За останні роки науковці, а також юристи-практики, які працюють над питаннями недійсності шлюбу, досягли вагомих здобутків, але ця область є настільки складною та різноманітною, що потребує подальшого удосконалення.

Список літератури

1. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Ю. С. Червоного. - К. : Істина, 2003. – 215 с.
2. Сімейне право України / за ред. В. С. Гопанчука. - Сімейне право України. - К. : Вентурі. - 1997. – 272 с.
3. Шевченко Я. Проблеми правового регулювання сімейних відносин / Я. Шевченко // Українське право. - 1998. - № 1. - С. 121-130.
4. Матвеев Г. К. Советское семейное право: Учебник. - М. : Юрид. лит. - 1978. – 240 с.
5. Райчук А. Б. Визнання шлюбу недійсним : теорія та практика / А. Б. Райчук // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2007. - № 77-78. - С. 102-10

УДК 347.626.2

Ю. А. Кіщенко, студентка гр. ПР-132

Чернігівський національний технологічний університет

ЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Доцільність існування шлюбного договору в законодавстві давно вже визнали переважна більшість країн світу. У різних країнах цей інститут має свої особливості, проте мета його існування єдина – надати подружжю

достатньо широкі можливості для самостійного визначення своїх майнових відносин у шлюбі, щоб вони мали змогу, при необхідності, змінити режим майна, встановлений законом, який автоматично починає діяти з моменту укладення шлюбу.

Місце галузевої приналежності сімейного права на сьогодні остаточно не визначено, тому і виникають сумніви щодо правової природи шлюбного договору. Але слід відзначити поступові тенденції до визнання сімейного права підгалуззю цивільного права, що підтверджується фактом введення інституту договірних відносин подружжя.

За своєю правовою природою шлюбний договір має ряд особливостей, що й зумовило його закріплення саме в Сімейному кодексі України. Проте таких положень, які б не вкладалися в загальну конструкцію цивільного договору, він не має. Шлюбний договір є тим правочином, який не обмежується лише сферою дії сімейного права, адже на нього поширюються загальні правила Цивільного кодексу України щодо усіх правочинів. Форма шлюбного договору, умови його дійсності, підстави визнання його недійсним, процедура укладення і примусового виконання та інші моменти свідчать про те, що тут використовуються загальні цивільно-правові конструкції договірного права.

Крім того, розглядаючи предмет шлюбного договору, з впевненістю можна сказати, що він має цивілістичний характер, адже основу його складають відносини власності та інші майнові відносини сторін. Однак, не можна водночас недооцінювати та применшувати роль сімейно-правових норм у формуванні умов шлюбного договору та визначені правового режиму майна подружжя. Тому шлюбний договір слід розглядати, як цивільно-правовий правочин з певною сімейно-правовою специфікою. Посилання ж деяких авторів на особливий суб'єктний склад шлюбного договору не може заперечити його цивілістичних ознак, адже в цивільному праві є чимало договорів з особливим суб'єктним складом, що не виводить їх за межі цивільно-правового договору [1, с. 94].

Отже, шлюбний договір займає особливе місце у системі майнових договорів подружжя, а тому є особливим засобом правового регулювання майнових відносин подружжя, що визначає його значення, правову природу та сутність.

Іноді шлюбний договір хибно відносять до угод з відкладальною обставиною, тобто обставиною, з настанням якої пов'язується виникнення прав і обов'язків сторін за правочином. До такого типу правочинів його відносять тому що він вступає в силу тільки після реєстрації шлюбу. Але це не вірно, адже дана угода визначається Сімейним кодексом, а не сторонами договору. Також відкладальна умова характеризується невизначеністю, а реєстрація шлюбу такої ознаки не має.

Щодо значення шлюбного договору в регулюванні майнових відносин подружжя, а особливо щодо його етико-моралістичної ролі в житті сім'ї також ведуться запеклі дискусії. Оскільки шлюбний договір фокусує увагу на способах розв'язання проблем, що можуть виникнути в майбутньому при

розлученні подружжя, то його, певною мірою, можна вважати песимістичним документом. Але щодо цього існують і протилежні думки. З.В. Ромовська наголошує на тому, що шлюбний договір слід трактувати як специфічну гарантію на випадок розірвання шлюбу, а отже - він є документом оптимістичним [2, с. 229].

Пересічні громадяни українського суспільства скептично відносяться до шлюбного договору. Мала поширеність шлюбного договору в Україні багато в чому обумовлена низькою поінформованістю населення про його існування і функції. На сьогодні не всі українці розуміють, що являє собою поняття шлюбного договору, адже, по-перше, його укладання не є обов'язковим згідно чинного законодавства, по-друге, для більшості молодих пар, які бажають взяти шлюб, укладання договору є неприйнятним із моральних переконань.

Насправді шлюбний договір не заслуговує на таку критику, бо він навпаки є документальним закріпленням вияву взаємної довіри між подружжям і гарантією цієї довіри. Так як він надає можливість подружжю змінювати законний режим спільної сумісної власності на той, який буде їм вигідний. Тобто сутність і значення шлюбного договору, насамперед, полягає в тому, аби змінити законний режим майна подружжя для максимального пристосування цього режиму до потреб чоловіка та дружини.

Для українського договірного права шлюбний договір є новим інститутом, що потребує подальшого наукового дослідження та вдосконалення. Він розширює диспозитивні можливості суб'єктів сімейно-правових відносин, надаючи їм можливість відійти від законом встановленого режиму майна подружжя і регулювати свої майнові відносини відповідно до своїх індивідуальних потреб.

Таким чином, інформування широких верств населення про можливість і необхідність укладення шлюбних договорів, які в першу чергу дадуть змогу уникнути довготривалої судової тяганини при розподілі майна подружжя що розлучається, є важливим завданням для держави.

Список літератури

1. Пономарьов А. С. Значення та правова природа шлюбного договору / А. С. Пономарьов // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2014. - № 12. - С. 92-97.
2. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник / З. В. Ромовська. - К. : Правова єдність. - 2009. - 500 с.

УДК 347.61/.64

О. М. Павленко, студент гр. ПР-133

Чернігівський національний технологічний університет

ЧИ ПОТРІБНИЙ УКРАЇНЦЯМ ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ЗА І ПРОТИ

Вступаючи у шлюб, будь-яка сім'я розраховує на довге та щасливе життя, і тому, офіційна реєстрація є початком сімейного життя, мало які сімейні пари при цьому думають про укладення шлюбного договору.

Більшість українців досі не надто добре уявляють, що ж це таке - шлюбний договір. Питання укладення шлюбного договору викликають у сучасному суспільстві доволі неоднозначну реакцію та часто стають підставами для палких суперечок між нареченими, подружжям, їхніми родичами та близькими. Таке ставлення здебільшого обумовлене низькою правовою культурою наших громадян і застарілими поглядами на шлюбні договори як такі.

Шлюбний договір не є новелою для України, адже, починаючи з XVI століття, в основі укладення шлюбу був договір, спочатку усний, а уже з XVII століття письмовий. Він фіксувався відповідними документами - шлюбними листами.

Інститут шлюбного контракту з'явився в Україні у 1992 році з внесенням доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю. На сьогодні поняття, зміст, правила укладання й розірвання шлюбного договору визначені главою 10 Сімейного кодексу, який набув чинності 1 січня 2004 року.

Сімейний кодекс України не містить визначення «шлюбного договору», на відміну від Кодексу про шлюб та сім'ю України 1969 року. Це, у свою чергу, створює додаткові труднощі при дослідженні сутності цього правового інституту.

В середовищі фахівців шлюбно-сімейних відносин України поняття шлюбного договору викликає жваву суперечку. Розглянемо погляди деяких науковців стосовно зазначеного інституту. І.В. Жилінкова, присвятивши цій проблемі декілька наукових праць, розглядає шлюбний договір так: «Шлюбний договір - це угода осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу або членів подружжя про встановлення майнових прав і обов'язків подружжя, пов'язаних із укладенням шлюбу, його існуванням або припиненням» [1, с. 40].

В.С. Гопанчук теж у декількох роботах розглядає питання щодо шлюбного договору, вважаючи, «що це угода осіб (подружжя) про вирішення спірних (як правило, майнових), питань життя сім'ї» [2, с. 61]. На думку Ю.С. Червоного, шлюбний договір є сімейно-правовим договором, оскільки його суб'єктами є лише подружжя [3, с. 75]. Є.І. Фурса розглядає шлюбний договір як певну особливу двосторонню угоду, яка має специфічний матеріальний зміст [4, с. 307].

Сімейний кодекс України у ст. 93 закріплює, що шлюбний договір регулює майнові відносини між подружжям, визначає їхні майнові права та обов'язки. Шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми; не може зменшувати обсягу прав дитини, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище.

Відповідно, розглянувши різні погляди науковців та правові норми Сімейного кодексу України, можемо зазначити, що шлюбний договір - це цивільна угода між повнолітніми чоловіком і жінкою, яка визначає їхні майнові права та обов'язки. Сторони домовляються про можливий порядок

поділу майна, скажімо, після розлучення або у інших випадках. Також у договорі можна зазначити умови фінансової компенсації однієї зі сторін іншій.

За спостереженнями юристів, 80% пар, які вважають за потрібне оформити шлюбний договір - дорослі люди, які здебільшого мали негативний досвід розлучення і розподілу майна у попередньому шлюбі. Молоді подружжя найчастіше роблять це за настановою батьків, які прагнуть у разі розлучення дітей убезпечити сімейне майно. Самі ж молоді люди до цього не прагнуть, адже вважають, що їхнє кохання триватиме вічно [5].

Статистичні дані, наведені на офіційному сайті Міністерства юстиції України, свідчать про вузький спектр використання шлюбних договорів українцями, а саме: більше 1000 договорів за останні 10 років. До того ж значна частина укладається у м. Києві, Дніпропетровській, Одеській і Харківських областях; в інших регіонах кількість шлюбних договорів нараховує декілька десятків за рік. Найменше зареєстровано шлюбних договорів у Черкаській, Сумській та Кіровоградській областях. До того ж нотаріальна практика зазначає, що найчастіше шлюбні договори укладаються подружжям, де один із них іноземець.

Щоб зрозуміти дійсну картину з підписанням шлюбних договорів, розглянемо дані таблиці. Відрахування починаємо з 2004 року, з моменту набрання чинності Сімейного кодексу України.

№	За календ. рік	Кількість підписаних шлюбних договорів
1.	2004 р.	476
2.	2005 р.	687
3.	2006 р.	917
4.	2007 р.	969
5.	2008 р.	1029
6.	2009 р.	942
7.	2010 р.	1037
8.	2011 р.	1341
9.	2012 р.	1357
10.	2013 р.	1389
11.	2014 р.	1456

Отже, статистика показує, що кількість укладених шлюбних договорів зростає, але вона є невисокою в порівнянні з кількістю зареєстрованих шлюбів. За офіційними даними Мін'юсту в період з 2002 до 2014 рр. скористалися таким інститутом сімейного права всього лише 11820 пар.

Як можна пояснити таку ситуацію?

Мала поширеність шлюбного договору в Україні багато в чому обумовлена низькою поінформованістю населення про його існування і функціях, а також тим, що на сьогодні не всі українці розуміють, що являє

собою поняття шлюбного договору. Адже, по-перше, його укладання не є обов'язковим згідно чинного законодавства, по-друге, для більшості молодих пар, які бажають взяти шлюб, укладання договору є неприйнятним із моральних переконань.

Психологи вважають, що шлюбний контракт не в ракурсі українського менталітету. Він вказує на недовіру подружжя один до одного, вони хвилюються за власне майно і житло. Контракт може звільнити подружжя від психологічного тиску і недовіри.

Фахівці сімейного права вказують на недосконалість правового регулювання даних відносин. Автор Сімейного кодексу України, З.В. Ромовська у своїх дослідженнях прийшла до висновку, що до підписання шлюбних договорів, частіше приходять люди, які вже мали досвід поділу майна, а також іноземці та багаті люди. Безумовно, що угоди будуть укладатися активніше з виникненням середнього класу в Україні, на даний момент же майже всім українцям просто нічого ділити [6].

Підтримуємо думку І.С. Тімуш, яка вважає, що більшість осіб не буде укладати шлюбний договір, якщо їх майно складається переважно з предметів споживчого призначення, з огляду на те, що їм, начебто, нема чого ділити. Шлюбний договір становить інтерес переважно для підприємців, які бажають захистити своє майно в разі розподілу майна при розлученні [7, с. 31].

Як показує практика, шлюбний договір у нашій країні заключають здебільшого, жителі мегаполісів, а саме підприємці, політики, актори, співаки. Більшість населення мають чітку позицію до шлюбного договору, за статистикою: 42% українців - за укладення договору, 47% - проти, 11% - ніколи не думали про це [8, с. 103].

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити такі висновки:

шлюбний договір регулює майнові відносини між чоловіком і дружиною, визначаються їхні майнові права та обов'язки;

шлюбний договір - це договір про вирішення спірних питань життя сім'ї, укладений між особами які вступають у шлюб, або подружжям;

укладення шлюбного договору є правом, а не обов'язком осіб;

умови шлюбного договору не можуть ставити одного з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище, а також не можуть обмежувати подружжя як власника у праві щодо розпорядження належним йому нерухомим чи рухомим майном;

внести доповнення у ст. 93 Сімейного кодексу щодо визначення поняття шлюбного договору.

Не дивлячись на те, що інститут шлюбного договору розвивається в умовах суцільної критики і негативних оцінок з боку суспільства, він має право на існування.

Основними аргументами за шлюбний договір є: особи можуть встановити свої майнові права і обов'язки ще до моменту вступу в шлюб; якщо подружжя припинили шлюб, то шлюбний договір збереже час, гроші та забезпечить стабільний емоційний стан.

Загалом, ми вважаємо, що інститут шлюбного договору, може зіграти позитивну, стабілізуючу роль у побудові сімейних стосунків молодії сім'ї, він є стримуючим фактором, який сприятливо впливає на тривалість шлюбу.

Список літератури

1. Жилинкова І. В. Брачний договір : монографія. – Харків : Ксилон, 2005. – 173 с.
2. Гопанчук В. С. Законодавство України про шлюб та сім'ю : монографія. - К. : Видавництво «Наукова думка», 1998. – 237 с.
3. Семейное право Украины / под общ. ред. Ю. С. Червоного. – К : Правова єдність, 2009. – 634 с.
4. Фурса Є. І. Сімейне право : Нотаріат. Адвокатура. Суд : монографія. - К. : Видавець Фурса С. Я. - 2005. Кн. 1 – 896 с.
5. Коваль Л. Чи поширений в Україні шлюбний договір [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/a>.
6. Брачные контракты в Украине непопулярные [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://news-day.com.ua/society/1782>.
7. Тімуш І. С. Правова природа шлюбного договору / І. С. Тімуш // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2013. - № 3. - С. 25-31.
8. Римаренко І. В. Шлюбний договір в Україні : за і проти / І. В. Римаренко // Сучасні питання економіки і права. - 2013. - Вип. 1. - С. 102-105.

УДК 347.627.2

Д. О. Пильник, студентка гр. ПР-133

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ: ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

У житті кожної людини велику роль відіграє сім'я і шлюб, а розлучення при цьому може стати не тільки переломним моментом в особистому житті, але і причиною змін у соціальному становищі. Всім нам відомі такі вирази, як «щаслива родина – багата країна», «з сім'ї починається добробут держави», «любов до Батьківщини починається з сім'ї». Вони є свідченням сили сім'ї і запорукою виховання сімейних культурних цінностей. Але, на жаль, не всі шлюби є довготривалими і закінчуються розлученням. Типовість ситуації в тім, що подружжя при розірванні шлюбу не усвідомлює і не знає всіх правових наслідків для себе та своїх дітей. Тому ця тема, не втрачає своєї актуальності.

Метою даного дослідження є визначення поняття і аналіз правових наслідків розірвання шлюбу.

Розірвання шлюбу - розірвання подружнього зв'язку між чоловіком і жінкою за тих чи інших обставин слід відрізнити від визнання шлюбу недійсним (тобто таким, що від початку не мав законної сили, підстав, таким що був укладений з порушенням норм закону).

Сімейний кодекс України вказує, що розірвання шлюбу відбувається у таких випадках: розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою подружжя, яке не має дітей (ст. 106 СК);

розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою одного з подружжя (ст. 107 СК); розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК). Проаналізуємо статті чинного законодавства відносно розірвання шлюбу.

Відповідно ст. 106 СК України, якщо подружжя не має дітей, вони мають право подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану заяву про розірвання шлюбу, тобто, це буде спрощена процедура розірвання шлюбу. Щодо процедури розірвання шлюбу, то згідно із п. 12 Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні реєстрація розірвання шлюбу у випадку, передбаченому статтею 106 Сімейного кодексу України, провадиться на підставі письмової заяви подружжя про розірвання шлюбу, у якій повинно бути зазначено про відсутність у них спільних дітей, після спливу одного місяця від дня подання такої заяви, якщо вона не була відкликана, у присутності хоча б одного з подружжя [1].

Чинний Сімейний кодекс України передбачає можливість реалізації права на подачу заяви про розірвання шлюбу через представника. У тому випадку якщо один із подружжя через поважну причину не може особисто подати заяву про розірвання шлюбу до державного органу реєстрації актів цивільного стану, таку заяву, нотаріально засвідчену або прирівняну до неї, від його імені може подати другий з подружжя.

Оскільки держава має всіляко сприяти укріпленню шлюбних відносин, то державні органи на які покладено відповідні функції щодо припинення шлюбу шляхом його розірвання мають вживати всі передбачені законом можливості для збереження шлюбу. Саме тому державний орган реєстрації актів цивільного стану виносить постанову про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання такої заяви, якщо вона не була відкликана. Такий строк встановлено для того щоб уникнути помилок з боку подружжя по розірванню шлюбу, оскільки у деяких випадках подружжя діють імпульсивно необдуманно і з певним часом можуть змінити своє ставлення до подальшого існування шлюбу.

Відповідно ст. 107 СК України шлюб розривається органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою одного із подружжя, якщо другий із подружжя: визнаний безвісно відсутнім; визнаний недієздатним. Шлюб розривається незалежно від наявності між подружжям майнового спору.

Згідно п. 1 ч. 1 ст. 107 СК України шлюб може бути розірвано органом реєстрації актів цивільного стану за вимогою одного з подружжя, якщо інший з подружжя визнаний безвісно відсутнім. У цьому випадку необхідно додати до заяви копію або виписку з рішення суду про визнання другого з подружжя безвісно відсутнім На підставі пред'явлених документів відділом реєстрації актів цивільного стану реєструється розірвання шлюбу.

У тому випадку якщо інший з подружжя визнаний недієздатним шлюб також може бути розірвано органом реєстрації актів цивільного стану за вимогою одного з подружжя, для цього необхідно додати до заяви копію або виписку з рішення суду про визнання другого з подружжя недієздатним. Передбачений п. 2 ч. 1 ст. 107 СК України порядок розірвання шлюбу

державним органом РАЦС за заявою одного з подружжя, якщо другий з подружжя визнаний недієздатним, не поширюється на випадки розірвання шлюбу з особами, цивільну дієздатність яких обмежено судом відповідно до ст. 36 ЦК. Розірвання шлюбу за позовами, пред'явленими до зазначених осіб або цими особами, здійснюється в загальному порядку [2].

Статтею 109 СК України закріплено право подружжя на спільне звернення із заявою про розірвання шлюбу у випадку, якщо в них є спільні неповнолітні діти. Таку заяву суд розглядає за певних умов: подружжя подає спільну письмову заяву до суду (тобто обидва з подружжя згодні на розірвання шлюбу); подружжя подає заяву разом із письмовим договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, про те з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей.

Для забезпечення прав дитини на повноцінне виховання, на повноцінне забезпечення її здібностей та на задоволення потреб з урахуванням віку договір між батьками про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. Така вимога законодавця встановлення для спрощення процедури стягнення з платника встановленої суми. Так, у разі невиконання цього договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Оскільки держава зацікавлена в збереженні сім'ї, суд постановляє рішення про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання заяви. Таким чином, подружжю надається термін для примирення. Якщо до закінчення цього строку дружина і чоловік знайдуть можливість продовжити шлюбні відносини, вони мають право відкликати заяву про розірвання шлюбу [3, с. 131].

Сімейний кодекс України дає поняття і визначає роль моменту припинення шлюбу у разі його розірвання. Встановлення моменту припинення шлюбу у разі його розірвання має дуже важливе правове значення, оскільки саме з цього часу між подружжям припиняються особисті та майнові правовідносини, що виникають від дня державної реєстрації шлюбу в державному органі РАЦСу. У ст. 114 СК цей момент визначено з урахуванням існуючого порядку розірвання шлюбу (органом РАЦСу чи судом). Згідно з нею у разі розірвання шлюбу органом РАЦСу моментом його припинення є день винесення ним відповідної постанови [4, с. 167]. Уявляється, що порядок і форма її винесення мають бути визначені у ході кодифікації законодавства з питань реєстрації актів цивільного стану. При розірванні шлюбу судом він припиняється у день набрання чинності судовим рішенням, а це відбувається після спливу строку, відведеного на його апеляційне оскарження.

Логічно постає питання: які правові наслідки для подружжя має розірвання шлюбу?

1. Відповідно до ст. 113 СК України, особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі

іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище. Якщо при розірванні шлюбу в судовому порядку один із подружжя не ставить питання про прийняття свого дошлюбного прізвища, державний орган реєстрації актів цивільного стану не може змінити незмінене судовим рішенням прізвище за вимогою особи, яка вирішила в момент реєстрації розлучення прийняти своє дошлюбне прізвище. У цьому випадку змінити прізвище можливо тільки згідно із загальними правилами, встановленими Порядком розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичними особами від 12 липня 2007 року [5].

2. Після розірвання шлюбу й отримання свідоцтва про розірвання шлюбу особа набуває права на повторний шлюб. Припинення шлюбу опосередковано зачіпає питання визначення походження дитини. Відповідно до ч. 2 ст. 122 СК, дитина, яка народилася до спливу 10 місяців після припинення шлюбу, походить від подружжя, і в такому разі колишній чоловік записується батьком дитини. Якщо ж цей строк значно більший, ніж встановлено законом, щодо нього не може бути вчинено актового запису як про батька дитини. Жінка та чоловік, шлюб між якими припинено, у разі народження дитини до спливу десяти місяців після припинення їхнього шлюбу, мають право подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану спільну заяву про невизнання чоловіка (колишнього чоловіка) батьком дитини, така вимога може бути задоволена лише у разі подання іншою особою та матір'ю дитини заяви про визнання батьківства.

3. Відповідно до ст. 68 СК України, розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності подружжя. Розпорядження майном, що є об'єктом спільної сумісної власності, після розірвання шлюбу здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою, відповідно до ЦК України. Водночас, здебільшого при розірванні шлюбу виникає майновий спір, тобто ставиться питання про поділ майна, набутого подружжям під час шлюбу (спільної сумісної власності). У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначене домовленістю між ними або шлюбним договором. При вирішенні спору про поділ майна суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема, якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. За рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею (ним) проживають неповнолітні або непрацездатні повнолітні діти за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку, лікування. До вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність строком три роки.

4. Із розірванням шлюбу колишнє подружжя втрачають після смерті один одного право на отримання пенсійного забезпечення, що регулюється трудовим та пенсійним законодавством. Втрачаються також такі цивільні

права, як право на отримання спадщини, право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника.

Однак розірвання шлюбу, яке припиняє правовідносини між подружжям, не призводить до припинення правовідносин між батьками й дітьми.

На практиці можуть виникати ситуації, за яких дружина і чоловік після розірвання шлюбу досягають примирення і вирішують поновити свій шлюб. Тому ст. 117 СК України вперше у вітчизняному сімейному законодавстві передбачає умови та процесуальний порядок вирішення цього питання, якщо жоден з подружжя не перебував після розлучення у повторному шлюбі. Не зайвим було б також закріпити у СК максимальний строк, після спливу якого можна поновлювати шлюб. Адже, якщо з часу розлучення подружжя минуло, наприклад, п'ять-десять років, навряд чи є необхідність у поновленні шлюбу. У такому разі доцільніше укласти новий шлюб.

Згідно з ч. 2 ст. 117 СК України на підставі рішення суду про поновлення шлюбу та анулювання запису акта про його розірвання орган РАЦСу видає нове Свідоцтво про шлюб, у якому день реєстрації шлюбу, за вибором подружжя, може бути визначений днем першої його реєстрації або днем набрання чинності рішенням суду про поновлення шлюбу. Уявляється, що при застосуванні цього положення на практиці можуть виникнути деякі труднощі. Адже якщо у новому Свідоцтві про шлюб буде зазначена початкова дата його реєстрації, може постати питання про поділ майна, набутого за час такого шлюбу. А оскільки акти цивільного стану є достовірними юридичними фактами, зазначений документ або буде підставою для поділу майна за нормами сімейного права, або зумовить необхідність доведення в суді, що певне майно набуто не за час шлюбу, а тоді, коли сторони проживали окремо.

5. Розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу. Крім того, законом передбачено, що право одного з подружжя на утримання може виникати і після розірвання шлюбу.

Таким чином, згідно Сімейного кодексу України правові наслідки розірвання шлюбу дістають вияв у припиненні особистих і майнових прав колишнього подружжя. Причому, одні права припиняються відразу після розірвання шлюбу, а інші можуть бути збережені.

Розірвання шлюбу, припиняє правовідносини між подружжям, але не призводить до припинення правовідносин між батьками й дітьми.

Список літератури

1. Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні : Наказ Міністерство юстиції України від 18.10.2000 року № 52/5 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>.

2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року № 11 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>.

3. Булеца С. Б., Іванов Ю. Ф., Ієвіня О. В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. - К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 428 с.

4. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар. 3-тє вид. перероб. і доповн. - К. : Правова єдність. - 2009. - 432 с.

5. Про затвердження Порядку розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи : Постанова Кабінет Міністрів України від 11.07.2007 року № 915 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>.

УДК 347.633

О. В. Рожок, студент гр. ПР-133

Чернігівський національний технологічний університет

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ

Таємницю усиновлення дитини відносять до сфери недоторканості приватного життя, сімейної та особистої таємниці, які гарантуються Конституцією України. Тому цілком виправданими є норми Сімейного кодексу України, які передбачають право на таємницю усиновлення та право на приховання факту усиновлення від дитини, яка усиновлена.

Змістом першого права є те, що особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення. Дитина, яка усиновлена, має право на таємницю, в тому числі і від неї самої, факту усиновлення, особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею чотирнадцяти років на одержання інформації щодо свого усиновлення.

Зміст другого передбачає, що усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини, яка ним усиновлена, і вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття; усиновлювач має право приховати від дитини факт її усиновлення, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам. Відповідно, з упевненістю можна стверджувати, що таємницю усиновлення можна розглядати не лише як умову здійснення усиновлення, а і як спосіб захисту прав та законних інтересів і усиновлених дітей, і самих усиновлювачів.

Однак, з огляду на новітні тенденції, які поширюються нині в українському суспільстві під впливом російського сімейного законодавства, яким за останні роки кардинально переглянуто питання щодо необхідності збереження таємниці усиновлення, можливості передання російських дітей на усиновлення іноземним громадянам, почали формуватися різні думки щодо доцільності збереження в українському сімейному законодавстві норми про збереження права на таємницю усиновлення. Тому проблемні аспекти щодо необхідності і доцільності збереження права на таємницю усиновлення потребують досконалого вирішення [1, с. 2].

Необхідно з'ясувати значення та сутність таємниці усиновлення як однієї із ключових умов його здійснення та обґрунтування необхідності існування в сімейному законодавстві правової норми щодо збереження

таємниці усиновлення, яка покликана захищати права та законні інтереси не тільки усиновлених дітей, але й усиновлювачів.

Дослідженню інституту усиновлення, його значенню та місцю в системі опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, були присвячені роботи Ю .К. Павленка, О. М. Кудрявцева, Я. Н. Шевченко, З. В. Ромовської. Для того, щоб усиновлення відповідало меті, визначеній законом та мало відповідні правові наслідки, необхідно дотримуватись умов та правил чітко встановлених сімейним законодавством. Таким чином, умови усиновлення - це встановлені сімейним законодавством вимоги, дотримання яких є обов'язковим для здійснення юридичного акту усиновлення. Серед інших, названих законом умов усиновлення щодо кандидатів в усиновлювачі (дієздатність, вік, стан здоров'я, матеріальний стан) отримання згоди на усиновлення від певних осіб тощо, виділяють і таємницю усиновлення.

З огляду на вищезазначене, не можемо погодитися з позицією, що такий стан справ із таємницею усиновлення є пережитком радянської системи, адже вона зовсім не убезпечує дитину від психологічних травм, пов'язаних із інформацією про те, що вона не є рідною. Таємниця усиновлення однозначно є пріоритетом інтересів дорослих над інтересами дитини. Проте, для таких висновків немає жодних підстав. адже ч. 3 ст. 226 Сімейного кодексу України однозначно визначено, що особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею чотирнадцяти років на одержання інформації щодо свого усиновлення [2].

До того ж, поряд із законодавчими положеннями, які регламентують забезпечення таємниці усиновлення, науковою доктриною сімейного права доведено, що таємниця усиновлення - необхідний елемент правовідношення з усиновлення, який має важливе теоретичне і практичне значення. Так, О. М. Кудрявцев називає таємницю усиновлення однією із найважливіших вимог закону, що спрямована па створення найбільш сприятливої сімейної обстановки для виховання усиновлених дітей [3, с. 42]. Більше того, досліджуючи зазначене питання, не можна оминати думки представників громадських організацій, сферою діяльності яких є захист прав та інтересів дітей, в тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, вони наполягають, що таємницю усиновлення скасовувати не можна, оскільки така інформація завдасть дітям значної шкоди, адже, на думку психологів, діти можуть адекватно сприйняти таку інформацію не раніше досягнення 21-річного віку [4, с. 12].

Проблема таємниці усиновлення більшою мірою стосується іноземного усиновлення, оскільки дитина виїжджає за кордон, що певним чином ускладнює здійснення контролю за умовами її проживання та виховання. Однак, державою для відповідних державних органів, посадових осіб чітко встановлені відповідні правила, згідно з якими українська дитина передається до сім'ї іноземних усиновлювачів. Всі необхідні відомості про іноземного усиновлювача є у Державному департаменті з усиновлення та захисту прав дитини та у відповідній закордонній дипломатичній установі

України - країни проживання усиновлювача. Тому ніякої загрози для дитини немає та й не повинно бути. Крім того, чинне сімейне законодавство України містить норму, за якою консульська установа чи дипломатичне представництво України, яким стало відомо про факт порушення прав усиновленої дитини, вживають заходів до захисту її прав. У разі коли не вдається усунути причини, що призводять до порушення прав дитини, консульська установа чи дипломатичне представництво України за місцем проживання усиновленої дитини в межах своїх повноважень сприяє вирішенню питання про скасування усиновлення або визнання його недійсним. Після скасування усиновлення або визнання його недійсним відповідна консульська установа чи дипломатичне представництво України сприяє поверненню дитини в Україну. Подальше влаштування такої дитини здійснює служба у справах дітей за місцем походження дитини-сироти або дитини позбавленої батьківського піклування.

Підсумовуючи, можна зазначити, що до російського законодавства, яке певною мірою впливає на формування і українського сімейного права, введено норму, яка скасовує збереження таємниці усиновлення. Однак, та причина, яка спонукала прийняття цих змін: неможливість здійснення контролю за життям дитини в країні іноземного усиновлювача, - означає визнання неспроможності контролюючих органів справитись зі своїми безпосередніми функціями. У зв'язку з цим, українському законодавцю немає потреби слідувати таким нововведенням, адже в Україні діє низка законодавчих актів щодо міжнародного усиновлення та налагоджений дієвий практичний механізм його реалізації, створена належна структура державних органів, які здатні здійснювати належний контроль і нагляд за тим, щоб своєчасно втрутитись в ситуацію, що склалася і вжити відповідних заходів, передбачених існуючою системою законодавства, щоб нейтралізувати або усунути негативні явища.

Список літератури

1. Алопій І. В. Сімейне право України : навч. посіб. – К, 2011. – 340 с.
2. Кондратьєва О. Таємниця усиновлення під загрозою / О. Кондратьєва // Юридичний вісник України. – 2012. – № 35. – С. 12.
3. Кудрявцев О. Н. Правовые отношения между родителями и детьми. – Х., 1975. – 54 с.
4. Ромовська З. В. Коментар до глави 18 «Усиновлення» Сімейного кодексу України // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 4. – С. 3-42.

УДК 347.191.11

Я. В. Удовик, студентка гр. ПР-111

Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТ ПРАВ МІНОРИТАРНИХ АКЦІОНЕРІВ

Однією з основних проблем у механізмі функціонування акціонерних товариств залишається проблема співвідношення інтересів мажоритарних і

міноритарних акціонерів, відсутність чіткого законодавчого закріплення правового статусу мажоритарних і міноритарних акціонерів. Така ситуація має наслідком зниження вкладення інвестицій, оскільки інвестор не зацікавлений в тому, щоб його права порушувались і в нього була відсутня можливість брати участь в управлінні товариством. Кількість спорів, що виникають з корпоративних правовідносин, стрімко зростає, більшу частину справ становлять позови міноритарних акціонерів щодо захисту своїх порушених прав.

Міноритарні акціонери реалізують такі ж складові корпоративних прав на загальних зборах АТ, як і мажоритарні, враховуючи їх однаковий статус – акціонерів АТ. Однак обсяг їх повноважень не є рівним [1, с. 217]. Основними проблемами, які виникають у міноритарних акціонерів, є ігнорування їх прав у процесі прийняття важливих рішень, позбавлення дивідендів, ненадання інформації про діяльність товариства [2, с. 20].

До основних повноважень мажоритарних акціонерів на загальних зборах акціонерного товариства, які фактично не можуть реалізувати міноритарні акціонери, належать, зокрема, такі:

- визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства;
- внесення змін до статуту товариства; прийняття рішення про зміну типу акцій;
- питання збільшення та зменшення статутного капіталу товариства;
- дроблення або консолідація акцій;
- затвердження принципів корпоративного управління товариства, затвердження положень про загальні збори, виконавчий орган та ревізійну комісію товариства, а також внесення змін до них тощо.

Фактично, можна говорити лише про реалізацію міноритарними акціонерами права на отримання дивідендів та прав при виході із товариства або його ліквідації. Право участі в управлінні товариством, хоч і декларується, на практиці дуже рідко реалізовується. Органи управління товариства – наглядовий та виконавчий – формуються без врахування інтересів міноритарних акціонерів. Спробою вирішити це проблемне питання є запровадження інституту кумулятивного голосування, при якому кількість голосів, що належать одному акціонеру, множитья на кількість осіб, які повинні бути обрані до органу управління, після чого акціонер має право віддати свої голоси за одного кандидата або розподілити їх між декількома на власний розсуд. Отже, у міноритарних акціонерів з'явилась можливість мати своїх представників у наглядовому органі товариства, а отже, і опосередковано впливати на формування виконавчого органу товариства [3, с. 36].

Проблемним залишається питання щодо визнання відсутності акціонера на загальних зборах як недостатньої підстави для скасування рішень останніх. Адже судова практика не має єдиного алгоритму розгляду скарг міноритаріїв, не запрошених на загальні збори товариства, для їх вирішення. У кожному конкретному випадку законодавець має визначити, акціонер

дійсно прагне захистити свої права чи намагається зупинити роботу товариства, і в кожному конкретному випадку суд має брати до уваги різні аспекти справи. Відповідно до п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 безумовною підставою для визнання рішення загальних зборів недійсним є три випадки: відсутність кворуму; ухвалення рішення з питання, не включеного до порядку денного; зміна статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам відповідної інформації [4].

Разом із тим, звернутися за захистом своїх прав може будь-який акціонер, незалежно від того, який у нього пакет акцій. Конституція України не обмежує права звертатися до суду, і в законодавстві немає прямої вказівки на те, що акціонер, який володіє 1 % акцій, не має права звертатися за захистом своїх прав до суду.

Не можна допускати, щоб напрям діяльності компанії визначали тільки мажоритарії, але так само не слід допускати, щоб міноритарні акціонери зупиняли роботу підприємства через найдрібніші приводи. Наприклад, якщо міноритарію, який не міг би вплинути на прийняте рішення, запрошення на загальні збори надійшло з кількадечним запізненням, це не можна вважати підставою для скасування рішення таких зборів. На думку багатьох експертів, у такому випадку суд має визначити, яке право акціонера було порушено, як його захистити [5, с. 96].

Отримання дивідендів міноритарними акціонерами теж є на сьогодні проблематичним. Як слушно зауважує О. М. Вінник, реалізація акціонером права на отримання дивідендів значною мірою залежить від його поінформованості (що особливо актуально для акціонерів, які не брали участі у загальних зборах, на яких приймалося відповідне рішення) [6, с. 100-101]. Стаття 30 Закону України «Про акціонерні товариства» не містить точно визначеного механізму повідомлення акціонерів про отримання дивідендів. Таке повідомлення має бути обов'язково надіслане у письмовому вигляді, за наявності веб-порталу (Інтернет-сторінки) акціонерного товариства – обов'язково продубльовано на такому веб-порталі.

Положення Закону України «Про акціонерні товариства» (абз. 2 ч. 4 ст. 30) про те, що «товариство повідомляє осіб» важко тлумачити: це право чи обов'язок товариства щодо здійснення повідомлення, і відсутність такої конкретизації може на практиці завдати істотної шкоди правам та інтересам акціонерів (особливо міноритарних) [7]. Господарський суд м. Києва в одному зі своїх рішень зазначив, що невиконання товариством обов'язку щодо виплати дивідендів у відповідні строки тягне наслідки, передбачені за прострочення виконання грошового зобов'язання, визначені статтею 625 Цивільного кодексу України [8]. Аналогічна за змістом правова позиція викладена у постановках Вищого господарського суду України від 04.04.2012 р. у справі №41/394 [9], від 16.11.2011 р. у справі №42/95 [10].

Черговим кроком у реформуванні механізмів захисту прав міноритаріїв стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо захисту прав інвесторів» від 07.04.2015 р., яким вперше запроваджено інститут похідного позову. Це визнана форма захисту прав акціонерів та кредиторів товариств від неправомірних дій осіб, які такими товариствами управляють, що притаманна для держав загального права. Законом передбачено запровадження механізму похідного позову в межах господарського судочинства. По суті, це право учасника (акціонера), якому належить 5 і більше відсотків статутного капіталу (простих акцій) господарського товариства, та/або учасників (акціонерів), яким сукупно належить 5 і більше відсотків статутного капіталу (простих акцій) господарського товариства, подати позов в інтересах господарського товариства про відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою.

Запровадження похідного позову як засобу захисту прав товариства та його акціонерів може викликати досить непередбачувані наслідки у зв'язку з відсутністю судової практики та недостатнім нормативним регулюванням функціонування такого способу захисту прав. Зокрема, у зв'язку з відсутністю відповідальності за зловживання правом на подання похідного позову, недобросовісні учасники (акціонери) матимуть змогу шляхом заявлення таких позовів про відшкодування збитків посадовими особами товариства фактично блокувати діяльність посадових осіб, органів управління товариства, а отже, і діяльність товариства загалом. Це дає міноритарним акціонерам подекуди необґрунтовані важелі впливу на органи управління товариства та на його мажоритарних акціонерів [3, с. 37].

Практика застосування корпоративного законодавства показує, що наразі у міноритарних акціонерів товариства немає дієвих механізмів реалізації власних прав та інтересів у товаристві. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» від 07.04.2015 р. є лише підґрунтям для подальшого реформування корпоративного права в Україні [3, с. 37].

Загалом проблеми захисту міноритарних акціонерів мають комплексний характер і можуть бути вирішені лише шляхом підвищення акціонерним товариством рівня корпоративної культури.

Список літератури

1. Шестакова Д. Р. Реалізація корпоративних прав міноритарних акціонерів // Право та інноваційне суспільство. - 2015. – № 1 (4). – С. 216-222.
2. Спасибо-Фатеева І. В. Акціонерні товариства: корпоративні правовідносини / І. В. Спасибо-Фатеева. – Х. : Право, 1998. – 256 с.
3. Жук Т. Захистити міноритарія // Юридична газета. - 2015. – № 24-25 (470-471). – С. 36-37.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. Попова А. В. Проблемні аспекти правового регулювання участі міноритарних та мажоритарних акціонерів в управлінні акціонерним товариством // Управління розвитком. – 2013. – № 16 (156). – С. 94-96.
6. Вінник О. М. Науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства» / О. М. Вінник. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 312 с.
7. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

8. Рішення Господарського суду м. Києва у справі № 5011-62/18198-2012 від 06.02.2013 р. за позовом ПАТ «НАК «Нафтогаз України» до ПАТ «Укрнафта» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29315673>.

9. Постанова Вишого господарського суду України від 04.04.2012 р. у справі № 41/394 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22471838>.

10. Постанова Вишого господарського суду України від 16.11.2011 р. у справі № 42/95 за позовом ПАТ «Сучасне будівництво» до ПАТ «Домобудівельний комбінат № 4» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19242339>.

УДК 34.346

В. А. Коноплицький, студент гр. ПР-112

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Під поняттям «державні закупівлі» розуміється процедура придбання різних товарів, робіт і послуг, що здійснюється їх розпорядниками за рахунок бюджетних коштів. Порядок здійснення державних закупівель тісно пов'язаний із бюджетним процесом та відіграє важливу роль в управлінні економікою нашої країни.

Державні закупівлі – важливий і необхідний елемент державного замовлення, певного засобу державного регулювання господарської сфери. Їх система реалізована через стратегію державної закупівельної політики, становить засновану на ст.ст. 9 та 10 Господарського кодексу України форму економічної політики [1].

Правове регулювання державних закупівель базується на Конституції України [2], Господарському кодексі України, Цивільному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення, Законах України «Про здійснення державних закупівель», «Про публічні закупівлі», низки інших законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. Слід зазначити, що Закон України «Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності» втратив чинність.

На даний час застосовуються норми Законів України «Про здійснення державних закупівель» та «Про публічні закупівлі», що встановлюють правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади.

Закон України «Про публічні закупівлі» [3] введено в дію 1 квітня 2016 р. безпосередньо для центральних органів виконавчої влади та замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання. Делегуючи свої повноваження в частині державних закупівель органам державної влади, держава саме в такий спосіб вступає в господарські правовідносини щодо закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти.

Закон України «Про публічні закупівлі» застосовується: до замовників, за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг)

дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт – 1,5 мільйона гривень та до замовників, які здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання, за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 1 мільйон гривень, а робіт – 5 мільйонів гривень. Прогнозується, що зазначена новація сприятиме прозорості використання бюджетних коштів.

Закон України «Про здійснення державних закупівель» [4] продовжує застосовуватися до всіх замовників та закупівель товарів, робіт та послуг за умови, що вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт – 1 мільйон 500 тисяч гривень. Встановлена вартість предмета закупівлі товарів, робіт і послуг має переглядатися кожні 12 місяців з урахуванням індексів споживчих цін, індексів цін виробників промислової продукції.

Слід відмітити, що зазначені Закони визначають за мету створення конкурентного середовища у сфері державних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції.

Закони України «Про здійснення державних закупівель» та «Про публічні закупівлі» визначають наступні принципи за якими здійснюються закупівлі: добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія та ефективність; відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; недискримінація учасників; об'єктивна та неупереджена оцінка тендерних пропозицій та конкурсних торгів; запобігання корупційним діям і зловживанням; вільного переміщення товарів; свободи надання послуг. Також зазначені Закони визначають перелік процедур здійснення закупівлі та умови їх застосування: відкриті торги; конкурентний діалог, двоступеневі торги; запит цінових пропозицій; попередня кваліфікація учасників; переговорна процедура закупівлі (ст. 12 ЗУ «Про публічні закупівлі» та ст. 12 ЗУ «Про здійснення державних закупівель»).

Варто зазначити, що прийняті Закони передбачають обов'язковість проведення закупівельних процедур через електронну систему. Запровадження електронної системи закупівель повинно забезпечити збереження та належний захист усієї інформації щодо проведення процедур закупівель, можливість доступу до цієї інформації замовників, учасників, контролюючих органів, органу оскарження, уповноваженого органу та інших осіб.

Предмет закупівлі товарів і послуг визначається замовником згідно Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Порядку визначення предмету закупівлі» [5].

Слід зазначити, що подальше вдосконалення механізму правового регулювання державних закупівель повинно відбуватися з урахуванням вимог ЄС та обумовлюватися потребою держави у встановленні певних економічних засад здійснення закупівель, створення необхідного конкурентного середовища, запобігання можливим проявам корупції, сприяння розвитку добросовісної конкуренції, і найголовніше – забезпечення ефективного (раціонального) використання бюджетних коштів.

Список літератури

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV в редакції від 01.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Тлумачення від 15.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII в редакції від 06.05.2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-viii>.
4. Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 р. № 1197-VII в редакції від 01.04.2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1197-1>.
5. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Порядку визначення предмету закупівлі» від 17.03.2016 р. № 456. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0448-16>.

УДК 34.346.2

А. В. Зав'ялова, студентка гр. ПР-112

Чернігівський національний технологічний університет

ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Норми Конституції України встановлюють фундаментальні засади розвитку суспільства і держави та визначають головні обов'язки держави, в тому числі утвердження і забезпечення прав і свобод людини щодо захисту прав усіх суб'єктів власності і господарювання, зокрема суб'єктів, що здійснюють некомерційну господарську діяльність [1].

Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України господарською є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [2].

Господарська діяльність надзвичайно різноманітна. У залежності від мети здійснення вона поділяється на два види: комерційну (підприємницьку) – з метою отримання прибутку та некомерційну (непідприємницьку) – для досягнення певних економічних та соціальних результатів, без мети отримання прибутку [3, с. 11]. Критерієм поділу товариств на підприємницькі та некомерційні виступає не сама підприємницька діяльність, оскільки її можуть провадити будь-які юридичні особи, а можливість наступного розподілу прибутку товариства між учасниками.

На сьогодні у законодавстві існують розбіжності у визначенні самого терміна суб'єкта господарювання, що здійснює некомерційну господарську діяльність. Так, у законодавстві використовуються наступні визначення: «непідприємницькі товариства» (ст. 84-85 ЦК України), «некомерційні», «неприбуткові організації» (ст. 52-54, ст. 131 ГК України) та «неприбуткові підприємства» (п. 133.4.1. ст. 133 ПК України). Таким чином, термін «некомерційна організація» є узагальненим.

Некомерційні організації мають наступні характерні риси: утворюються в організаційно-правових формах, що не мають вичерпного переліку (найбільш поширеними є об'єднання громадян; окремі з них можуть бути у формі товариств, зокрема споживчі кооперативи (займаються господарською діяльністю, але не пов'язані з одержанням прибутку); благодійні організації; творчі спілки; об'єднання науковців тощо); мають особливості організаційної структури, способи відокремлення майна, участі в цивільному обороті, відповідальність за результати своєї діяльності та за зобов'язаннями. Оскільки вони утворюються і діють на засадах самоорганізації, то більшість їх є об'єднаннями майна та/або діяльності. У разі якщо господарська діяльність громадян або юридичної особи, зареєстрованої як суб'єкт некомерційного господарювання, набуває характеру підприємницької діяльності, до неї застосовуються положення Господарського кодексу України та інших законів, якими регулюється підприємництво [2]. При цьому, здійснення підприємницької діяльності некомерційними організаціями не порушує принцип спеціальної правоздатності, що їм притаманна.

Некомерційні організації можуть мати на меті досить різні цілі діяльності: задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів тощо.

Норми, що регулюють припинення діяльності некомерційних організацій базуються на фундаментальних засадах Конституції України та містяться у ст. 104-112 Цивільного кодексу України, ст. 59 Господарського кодексу України, а також у підзаконних нормативно-правових актах.

Припинити свою діяльність некомерційні організації можуть двома шляхами: шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. При ліквідації разом із самою організацією припиняються права та обов'язки, при цьому правонаступників у ліквідованої особи немає. Відповідно ст. 104 Цивільного кодексу України при реорганізації відбувається припинення діяльності юридичної особи та передача прав, обов'язків та майна правонаступнику [4]. При цьому не можна допускати появи в результаті реорганізації суб'єктів підприємництва через те, що при здійсненні своєї діяльності некомерційні організації акумулюють певні кошти, що можуть перейти до новоствореної юридичної особи, котра буде їх використовувати задля отримання прибутку. Загальна процедура припинення некомерційних організацій є такою ж, як і процедура припинення комерційних організацій.

Отже, невизначеність правового становища некомерційних організацій у чинному законодавстві спричинена не лише відсутністю належного цивільно-правового регулювання, а й різноманітністю поглядів на цей інститут. Феномен некомерційних організацій має спільні та відмінні риси з комерційними. Некомерційне господарювання, як вид господарської діяльності, теж здійснюється у сфері виробництва, спрямоване на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт, чи надання послуг та

характеризується самостійністю і систематичністю. Відмінність полягає в тому, що некомерційне господарювання не має на меті одержання прибутку. Шляхи та загальна процедура припинення діяльності некомерційних організацій ідентичні процедурі припинення комерційних організацій.

Список літератури

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Тлумачення від 15.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV в редакції від 01.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
3. Вінник О. В. Господарське право : Курс лекцій / О. В. Вінник. – К. : Атіка, 2004. – 624 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV в редакції від 01.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

УДК 339.54:346.3(477)

Ю. М. Богдан, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

С. О. Заровна, студентка гр. П-121

Чернігівський національний технологічний університет

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Зовнішньоекономічна діяльність - це сукупність господарських, економічних, правових, фінансових відносин у сфері економічної діяльності між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарювання, як на території України, так і за її межами. Основними видами зовнішньоекономічної діяльності є зовнішня торгівля, фінансово-кредитні операції, підприємницька діяльність, кооперація з іноземними підприємцями, надання їм різноманітних послуг [1]. Ці напрями діяльності регулюються, з одного боку, державою в особі її органів, а з іншого – недержавними органами управління економікою (біржами, торговельними палатами, спілками тощо) та самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі укладених між ними координаційних угод. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності повинен сприяти відтворенню експортного потенціалу України, формуванню раціональної структури експорту й імпорту, залученню іноземних інвестицій в країну, підвищенню конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках.

Метою даної роботи є аналіз розвитку в Україні щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

У 1991 році Україна здобула незалежність, що визначило новий етап розвитку зовнішньоекономічної діяльності в її історії. Початок даного періоду знаменує перехід до ринкових відносин і розвиток незалежних зовнішньоекономічних відносин із закордонними партнерами. На сучасному

етапі зовнішньоекономічні операції в Україні характеризуються негативними тенденціями, від'ємним сальдо товарообігу та незадовільною структурою експортно-імпортних операцій. Україна має ознаки сировинного придатку великих держав, зі слабо розвиненою в науковому та технічному плані економікою, що обумовлює поглиблене вивчення причин та чинників, які сприяють такому становищу. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні здійснюється з метою забезпечення збалансованості економіки і рівноваги внутрішнього ринку країни; стимулювання прогресивних ринкових структурних змін в економіці; створення сприятливих умов для входження економіки України в систему міжнародного розподілу праці.

Здійснення активної зовнішньоекономічної політики держави, розширення міжнародної торгівлі, інтеграційних економічних зв'язків є важливим чинником стабілізації і реформування її економіки [2, с. 120]. Нині ці відносини включають у себе не тільки економічні контакти з країнами далекого зарубіжжя, а і з країнами СНД, взаємозв'язки з якими базуються на принципах і нормах міжнародних економічних відносин. Все це потребує посиленої уваги до розвитку зовнішньоекономічного комплексу України, вироблення ефективних зовнішньоекономічних стратегії і політики, які б ґрунтувалися перш за все на пріоритеті національних економічних інтересів і гарантували національну безпеку держави.

Нині зростає роль державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Насамперед це полягає у підтримці національних галузей виробництва, тому що альтернативою відсутності такого регулювання є безмитна торгівля. А в цьому разі при наявності жорстокої конкуренції з боку імпортних товарів підйом і функціонування національного виробництва стає неможливим.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні повинне забезпечувати: захист економічних інтересів країни та інтересів суб'єктів цієї діяльності; створення однакових можливостей для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у розвитку всіх видів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та самостійному визначенні напрямів використання доходів та вкладення інвестицій; заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму в сфері зовнішньоекономічної діяльності [3]. У кінцевому результаті регулювання повинне підпорядковувати цю діяльність розвитку економіки України, насамперед забезпечити її збалансованість і рівновагу на внутрішньому ринку, сприяти структурним змінам у виробництві, створювати сприятливі умови для входження країни в міжнародний поділ праці.

Головне завдання України сьогодні – визначити нові напрямки, форми, засоби та етапи реалізації зовнішньоекономічної стратегії [4, с. 200]. Реструктуризація народного господарства країни має бути здійснена з урахуванням внутрішніх можливостей і зовнішніх факторів для того, щоб використавши існуючі та розкривши потенційні конкурентні переваги національної економіки, сприяти реалізації національних економічних інтересів, зростанню добробуту народу.

Виділяють такі основні фактори розвитку зовнішньоекономічної діяльності:

- нерівномірність економічного розвитку країн та регіонів;
- відмінності в забезпеченні ресурсами;
- характер політичних відносин;
- особливості географічного становища і природнокліматичних умов.

Але, як і в будь-якій іншій галуззі тут теж існують свої проблеми, які виявляються у переважанні експорту сировинної групи товарів. У домінантно-монопольній залежності від практично одного імпортера таких енергоносіїв, як нафта й газ, у завезенні невиправдано великої кількості товарів споживчого призначення, незважаючи на скрутний економічний стан країни. Пасивне сальдо торгівлі товарами в матеріальній формі, зростаюча деградація переробних галузей та висока імпортозалежність їх від так званого критичного імпорту не залишають сумнівів у тому, що загальний напрям дії зовнішньоекономічної складової не відповідає потребам стабілізації та розвитку економіки нашої держави. Така ситуація є небезпечною для вітчизняної економіки, оскільки високий рівень її відкритості є наслідком безсистемної торгівлі на фоні глибокої кризи. Будь-яке небажане коливання кон'юнктури світових товарних ринків може привести українських виробників на рівень банкрутства.

Проблеми зовнішньоекономічної діяльності в Україні, визначають необхідність здійснення певних державних перетворень та проведення прогресивних, інноваційних заходів, які б дали змогу вийти на новий рівень розвитку як міжнародних відносин так і країни в цілому.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що зовнішньоекономічна діяльність є важливою і невід'ємною частиною господарської діяльності всіх учасників ринкових відносин. Зовнішньоекономічна діяльність стає усе більш важливим фактором розвитку народного господарства та економічної стабілізації нашої країни. Зараз немає практично жодної галузі в промислово розвинутих країнах, що не була б втягнута в сферу зовнішньоекономічної діяльності. Для подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності потрібно вирішити проблеми, які утворюються під час здійснення даного виду діяльності.

Список літератури

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» : в редакції від 01.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
2. Коломацька С. П. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні : правове регулювання та гарантії здійснення : Навч. посіб. - К. : Професіонал, 2014. – 305 с.
3. Філіпенко А., Шнирков О. Новий етап зовнішньоекономічних зв'язків України // Економіка України, 2012.- С. 11-14.
4. Храмов В. О., Бовтрук Ю. А. Зовнішньоекономічна політика : Навч. посібник. – К. : МАУП, 2002. – 264 с.

УДК 342.951:351.713(477)

Ю. М. Богдан, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

К. В. Валуйська, студентка гр. П-121

Чернігівський національний технологічний університет

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВНОВАЖЕНЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ ДОХОДІВ І ЗБОРІВ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СПРАВИ

Сучасні тенденції функціонування світового співтовариства поставили ряд нових завдань і перед органами доходів і зборів України. Наявність ефективного механізму управління діяльністю органів доходів і зборів та ефективної системи роботи з персоналом є одними з основних передумов модернізації.

Права та обов'язки посадових осіб органів доходів і зборів, котрі в науковій літературі, як правило, називаються повноваженнями, хоча, термін «повноваження» доцільніше використовувати для позначення саме прав, а не обов'язків. Наприклад, у тлумачних словниках української мови повноваження визначають як «право, надане кому-небудь для здійснення чогось» або як «права, надані особі чи підприємству органами влади» [1, с 447].

Але використання широким загалом науковців терміна «повноваження» для характеристики прав та обов'язків посадових осіб пов'язано передусім із тим, що їх права та обов'язки характеризуються єдністю, оскільки права одночасно є обов'язками, адже вони використовуються в інтересах служби, а обов'язки – правами, бо інакше обов'язки неможливо буде здійснити.

На службу до органів доходів і зборів приймаються громадяни України, які досягли 18-річного віку і здатні за своїми діловими та моральними якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я виконувати завдання, покладені на ці органи. З прийняттям на службу може бути встановлено випробування відповідно до Закону України «Про державну службу» [3].

Прийняття на службу до органів доходів і зборів України здійснюється на конкурсній основі, якщо інше не передбачено законом. Порядок проведення конкурсу визначається Кабінетом Міністрів України. Прийняття та службу до органів доходів і зборів на посади, перебування на яких не пов'язане з проходженням державної служби, здійснюється в порядку, визначеному законодавством України про працю.

Не можуть бути прийняті особи на службу до органів доходів і зборів, визнані в установленому порядку недієздатними або обмеженими у дієздатності, особи, які мають судимість за вчинення умисного злочину, а також особи, які протягом року, що передував їх зверненню до органу доходів і зборів з приводу працевлаштування, притягувалися до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Права посадових осіб органів доходів і зборів є основним елементом їх правового статусу, що розкриває демократизм державної служби й обумовлює її ефективне функціонування. Посадові особи отримують свої права від держави для забезпечення прав і свобод громадян, виконання службових обов'язків з метою забезпечення публічних інтересів. У зв'язку з цим вони повинні бути політично нейтральними, неупередженими, діяти виважено і результативно, дотримуватися етичних вимог, підвищувати авторитет державної служби, зміцнювати репутацію державного службовця фіскальної служби.

Однак слід зазначити, що недоліком Митного кодексу України (далі – МК України) є те, що у ньому права та обов'язки посадових осіб органів доходів і зборів подаються в несистематизованому порядку, що ускладнює їх розуміння та реалізацію. Крім цього, у посадових інструкціях не завжди чітко розмежовуються службові обов'язки і права посадових осіб органів доходів і зборів [2].

Така ситуація зумовлює негативні наслідки, оскільки трапляються випадки, коли службовий обов'язок розцінюється як право посадової особи на вчинення відповідних дій, що може призвести до бездіяльності і як слід до безвідповідальності посадової особи стосовно вирішення тих чи інших питань службової діяльності. У ст. 569 МК України зазначено, що правовий статус посадових осіб органів доходів і зборів України, їх права та обов'язки визначаються цим Кодексом, а в частині, не врегульованій ним, - законодавством про державну службу та іншими актами законодавства України.

Права посадових осіб органів доходів і зборів можна умовно поділити на дві групи: 1) загальні, тобто ті, які мають усі посадові особи незалежно від місця служби чи обійманої посади; 2) спеціальні (спеціалізовані), які залежать від органу, в якому проходить службу посадова особа, та від посади, яку вона обіймає.

Крім того, весь комплекс прав посадових осіб органів доходів і зборів можна поділити на: 1) загальногромадянські; 2) загальнослужбові; 3) спеціально-службові; 4) особистісні.

Стосовно обов'язків посадових осіб органів доходів і зборів, то так само, як і їх права, доцільно поділити на дві групи: загальні та спеціальні. Обов'язки повинні виконувати як керівники, так і представники влади органів доходів і зборів

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що до посадових осіб органів доходів і зборів висувається чимало вимог, це пов'язано з тим, що дана державна служба є високо професійною. Органи доходів і зборів постійно розвиваються, що зумовлено європейською інтеграцією у світове співтовариство. Діяльність органів доходів і зборів сприяє розвитку міжнародних відносин України з іншими державами і розвитку торгових зв'язків. Для цього необхідно продовжувати процес гармонізації вітчизняного законодавства і приведення вітчизняних норм до міжнародних стандартів.

Список літератури

1. Тлумачний словник української мови / уклад. Ковальова Т. В., Коврига Л. П. - Х. : Синтекс, 2005. – 672 с.
2. Митний кодекс України. - [Електроний ресурс] : Кодекс від 13.03.2012 р. № 4495-VI (в редакції від 01.04.2016 р.) – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
3. Про державну службу. - [Електроний ресурс] : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII (прийняття від 10.12.2015 р.) – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

УДК 346.5

К. І. Апанасенко, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет

ПЕРЕЛІК ДОЗВІЛЬНИХ ОРГАНІВ У ЗНАЧЕННІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ДОЗВІЛЬНУ СИСТЕМУ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

У процесі реформи з дерегуляції протягом останніх двох років було суттєво скорочено кількість дозволів та інших документів дозвільного характеру. За чинною редакцією Закону України “Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності” від 19 травня 2011 р. необхідним для одержання залишається 81 документ дозвільного характеру. Доцільно скласти перелік дозвільних органів, які за Законом України “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності” уповноважені видавати вказані документи. Зазначимо, що у нашому дослідженні не розглядатиметься питання про дозвільні органи з повноваженнями у сфері управління та використання різного роду природних ресурсів (земельних, тваринного світу тощо).

Закон України “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності” (абз. 3 ч. 1 ст. 1) визначає дозвільні органи як суб’єкти надання адміністративних послуг, їх посадові особи, уповноважені відповідно до закону видавати документи дозвільного характеру. З аналізу норм спеціальних законів, якими врегульовується порядок видачі окремих видів документів дозвільного характеру, можна зробити висновок про виконання функцій дозвільних органів у значенні вказаного Закону такими органами державної влади (органами місцевого самоврядування):

1) державні органи ветеринарної медицини, уповноважені видавати ветеринарні документи та експлуатаційні дозволи для потужностей (об’єктів) з переробки продуктів тваринного походження, з виробництва, змішування та приготування кормових добавок, преміксів і кормів (пп. 10, 12, 13 ч. 7 ст. 7 Закону “Про ветеринарну медицину”, позиції 1 — 3, 81 Переліку документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, затвердженого Законом України від 19 травня 2011 р. (далі - Переліку));

2) еколого-експертні підрозділи, спеціалізовані установи, організації обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а

на території Автономної Республіки Крим - орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища. Ці органи уповноважені на проведення державної екологічної експертизи та видачу її висновків (ч. 1 ст. 13 Закону “Про екологічну експертизу”, позиція 4 Переліку);

3) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, який уповноважений на проведення державної експертизи землевпорядної документації (абз. 3 ч. 2 ст. 22, ч. 4 ст. 35 Закону “Про державну експертизу землевпорядної документації”). Висновок обов'язкової державної експертизи землевпорядної документації є документом дозвільного характеру (позиція 5 Переліку);

4) органи державної санітарно-епідеміологічної служби, а в окремих випадках - комісії, що утворюються головним державним санітарним лікарем (ч. 1 ст. 12 Закону “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”). Висновки державної санітарно-епідеміологічної експертизи, яка проводиться у визначених Законом випадках (позиції 6-9 Переліку), є документами дозвільного характеру.

Варто враховувати, що до проведення державної екологічної експертизи та державної санітарно-епідеміологічної експертизи можуть залучатися фахівці інших установ, організацій і підприємств, а також експерти міжнародних організацій. Підставою для відкриття фінансування проектів і програм чи діяльності є лише ті позитивні висновки екологічної експертизи, які затверджені центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища. Висновок щодо результатів державної санітарно-епідеміологічної експертизи затверджується відповідним головним державним санітарним лікарем (ч.2 ст. 13, ч. 2 ст. 39 Закону “Про екологічну експертизу”; чч. 2, 5 ст. 12 Закону “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”). Правову роль залучених установ та організацій, органів, які затверджують висновки експертизи, у дозвільних правовідносинах у сфері господарської діяльності слід ще додатково проаналізувати;

5) Державне підприємство "Український державний центр радіочастот", яке надає висновки щодо електромагнітної сумісності, дозвіл на експлуатацію радіоелектронного засобу або випромінювального пристрою у смугах радіочастот загального користування, та

Генеральний штаб Збройних Сил України, що видає дозволи на ввезення з-за кордону радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв спеціального призначення, дозвіл на їх експлуатацію у смугах радіочастот спеціального користування (пп. 6, 7 ч. 3 ст. 16, п. 5 ч. 2 ст. 17, ч. 3 ст. 42 Закону “Про радіочастотний ресурс України”, позиції 13, 24, 39 Переліку);

6) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері страхового фонду документації, надає дозвіл у відповідній сфері (абз. 7 ч. 2 ст. 6 Закону “Про страховий фонд документації України”, позиція 14 Переліку);

7) орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, та орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, які видають дозволи на проведення робіт на землях водного фонду (п. 5 ч. 1 ст. 15-1, п. 9-1 ч. 1 ст. 16 Водного кодексу України, позиція 16 Переліку);

8) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, який видає:

дозвіл на ввезення на митну територію України незареєстрованих пестицидів і агрохімікатів, що використовуються для проведення державних випробувань та наукових досліджень, обробленого ними насіннєвого (садивного) матеріалу (ч. 3 ст. 4, абз. 6 ч. 1 ст. 16-4 Закону “Про пестициди і агрохімікати”, позиція 25 Переліку),

дозволи на вивільнення генетично модифікованих організмів у відкритій системі; дозвіл на проведення державної апробації (випробувань) ГМО у відкритій системі; дозвіл на ввезення продукції, отриманої з використанням ГМО, призначеної для науково-дослідних цілей; дозвіл на транзитне переміщення незареєстрованих в Україні ГМО (ч. 4 ст. 13, абз. 6 ст. 9, чч. 3, 6 ст. 16 Закону “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів”),

письмову згоду (повідомлення) на транскордонне перевезення небезпечних відходів (п. "з" ч. 1 ст. 23 Закону “Про відходи”, позиція 75 Переліку),

дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, які належать до першої групи, а щодо об'єктів другої або третьої групи на території АРК — орган виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища (надається за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення) (чч. 5, 6 ст. 11 Закону “Про охорону атмосферного повітря”, позиція 30 Переліку),

дозвіл на провадження діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях (ч. 1 ст. 16 Закону “Про охорону атмосферного повітря”, позиція 144 Переліку);

9) обласні, Київська, Севастопольська міські державні адміністрації, які надають дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, які належать до другої або третьої групи, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення (ч. 5 ст. 11 Закону “Про охорону атмосферного повітря”, позиція 30 Переліку);

10) органи державного архітектурно-будівельного контролю, які видають дозволи на виконання будівельних робіт, сертифікати про прийняття в

експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, що належать до IV і V категорій складності (ч. 2 ст. 37, ч. 2 ст. 39 Закону “Про регулювання містобудівної діяльності”, позиції 32, 121 Переліку);

11) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, яка видає дозвіл на використання номерного ресурсу (п. 5 ч. 1 ст. 18 Закону “Про телекомунікації”, позиція 34 Переліку);

12) місцеві державні адміністрації, які видають дозволи:

на здійснення операцій у сфері поводження з відходами (на території АРК - орган виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища) (п. "к" ч. 1 ст. 20, п. "б" ст. 20-1 Закону “Про відходи”, позиція 40 Переліку);

на розміщення зовнішньої реклами поза межами населених пунктів (обласні державні адміністрації, а на території АРК - Рада міністрів АРК) (ч. 1 ст. 16 Закону “Про рекламу”, позиція 63 Переліку);

13) центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики, який видає дозвіл на імпорт в Україну товарів, щодо яких застосовуються заходи нагляду або регіонального нагляду (ч. 1 ст. 15 Закону “Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну”, позиція 42 Переліку);

14) Кабінет Міністрів України, до повноважень якого належить надання дозволу на переміщення (перенесення) пам'ятки національного значення (аз. 6 ст. 4 Закону “Про охорону культурної спадщини”, позиція 46 Переліку);

15) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, який видає дозвіл на переміщення (перенесення) пам'яток місцевого значення, дозволи на проведення робіт на пам'ятках національного значення, їхніх територіях та в зонах охорони, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць, погодження відчуження або передачі пам'яток національного значення їхніми власниками чи уповноваженими ними органами іншим особам у володіння, користування або управління (пп. 8, 17, 20 ч. 2 ст. 5 Закону “Про охорону культурної спадщини”, позиції 47, 58, 93 Переліку), дозвіл на право ведення робіт, пов'язаних з діяльністю щодо охорони і вивчення археологічної спадщини (абз. 8 ч. 2 ст. 6 Закону “Про охорону археологічної спадщини”, позиція 50 Переліку);

16) орган виконавчої влади АРК, органи охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, що надають дозволи на проведення робіт на пам'ятках місцевого значення (крім пам'яток археології), їхніх територіях та в зонах охорони, на щойно виявлених об'єктах культурної спадщини, реєстрація дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, погодження відчуження або передачі пам'яток місцевого значення їхніми власниками чи уповноваженими ними органами іншим особам у володіння, користування або управління, погодження програм та проектів містобудівних, архітектурних і ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт, реалізація яких може позначитися на стані пам'яток місцевого значення, їх територій і зон охорони

(пп. 9, 13, 16 ч. 1 ст. 6 Закону “Про охорону культурної спадщини”, позиції 57, 92, 106 Переліку);

17) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, - видає дозвіл на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки (ч. 3 ст. 21 Закону “Про охорону праці”, позиція 48 Переліку);

18) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, видає дозвіл на право ввезення (вивезення) чи на право транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (абз. 6 ч. 2 ст. 5 Закону “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори”, позиція 49 Переліку);

19) виконавчі органи сільських, селищних, міських рад видають:

дозволи на порушення об’єктів благоустрою (ч. 1 ст. 26-1 Закону “Про благоустрій населених пунктів”, позиція 144 Переліку),

дозволи на розміщення зовнішньої реклами у населених пунктах (ч. 1 ст. 16 Закону “Про рекламу”, позиція 63 Переліку). У подальшому слід оцінити роль інших органів при видачі таких дозволів. Законом “Про рекламу” (чч. 1, 4 ст. 16) передбачено, що розміщення зовнішньої реклами у межах смуги відведення автомобільних доріг здійснюється на підставі зазначених дозволів, які оформляються за участю центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері дорожнього господарства та управління автомобільними дорогами, або їх власників та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпеки дорожнього руху, а на пам’ятках національного або місцевого значення та в межах зон охорони цих пам’яток, історичних ареалів населених місць - за участю органів виконавчої влади, визначених Законом України “Про охорону культурної спадщини” (ст. 24);

20) органи державного управління автомобільними дорогами за попереднім погодженням з відповідними підрозділами Національної поліції видають дозволи на розміщення, будівництво, реконструкцію та функціонування споруд, об’єктів дорожнього сервісу, автозаправних станцій, прокладення інженерних мереж та виконання інших робіт в межах смуги відведення автомобільних доріг (чч. 1, 2 ст. 37 Закону “Про автомобільні дороги”, позиція 64 Переліку);

21) Національна поліція України, яка надає:

дозволи на участь у дорожньому русі транспортних засобів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні (абз. 7 ч. 1 ст. 52-3 Закону “Про дорожній рух”, позиція 76 Переліку),

погодження маршрутів руху транспортних засобів під час дорожнього перевезення небезпечних вантажів (ч. 2 ст. 16 Закону “Про перевезення небезпечних вантажів”, позиція 97 Переліку),

погодження відповідно до вимог цього Закону, інших законодавчих актів проектів на будівництво, реконструкцію і ремонт автомобільних доріг,

залізничних переїздів, комплексів дорожнього сервісу та інших споруд у межах відведення автомобільних доріг або червоних ліній міських вулиць і доріг (абз. 5 ч. 1 ст. 52-3 Закону “Про дорожній рух”, позиція 108 Переліку);

22) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, видає експлуатаційний дозвіл на підставі ч. 5 ст. 23 Закону “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів” (позиція 80 Переліку);

23) державний фітосанітарний інспектор, повноважний видавати карантинний сертифікат, фітосанітарний сертифікат, фітосанітарний сертифікат на реекспорт (ч. 2 ст. 29, ч. 2 ст. 46 Закону “Про карантин рослин”, позиції 83, 134, 135 Закону);

24) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, за рішенням якого видається свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей (ч. 1 ст. 13 Закону “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”, позиція 116 Переліку);

25) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності, видає свідоцтво про уповноваження на проведення повірки засобів вимірювальної техніки, що перебувають в експлуатації та застосовуються у сфері законодавчо регульованої метрології (ч. 2 ст. 18 Закону “Про метрологію та метрологічну діяльність”, позиція 120 Переліку);

26) центральний орган виконавчої влади, уповноважений призначати органи з оцінки відповідності, що приймає рішення про призначення органу з оцінки відповідності на здійснення оцінки відповідності вимогам відповідного технічного регламенту, рішення про призначення визнаних незалежних організацій на здійснення оцінки відповідності технології виконання нерознімних з'єднань, персоналу, який виконує нерознімні з'єднання, та/або персоналу, який проводить неруйнівний контроль, згідно з технічним регламентом щодо обладнання, яке працює під тиском (ч. 1 ст. 26, ч. 1 ст. 35, позиції 120-1, 120-2 Переліку);

27) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері технічного регулювання, приймає рішення про призначення органу з сертифікації в державній системі сертифікації (ч. 1 ст. 15-1 Декрету КМУ “Про стандартизацію і сертифікацію”, позиція 120-3 Переліку);

28) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) у сфері насінництва та розсадництва, повноважний видавати підтвердження на ввезення в Україну та вивезення з України зразків насіння і садивного матеріалу сортів рослин, не занесених до Реєстру сортів рослин України та/або до Переліку сортів рослин ОЕСР, для селекційних, дослідних робіт і експонування (абз. 4 ст. 8 Закону “Про насіння і садивний матеріал”, позиція 127 Переліку);

29) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, що видає спеціальний дозвіл на зайняття народною

медициною (цілительством) (ч. 2 ст. 74-1 Основ законодавства України про охорону здоров'я, позиція 128 Переліку).

Отже, функції дозвільних органів в Україні виконує біля 30 органів державної влади (органів місцевого самоврядування) (тут не враховані повноважні органи у сфері управління природними ресурсами). У подальшому варто з наукової точки зору визначити місце у дозвільних правовідносинах у сфері господарської діяльності тих суб'єктів владних повноважень, які здійснюють погодження при видачі документів дозвільного характеру або беруть участь у проведенні необхідних експертиз.

УДК 346.9

М. В. Брижко, студент гр. ПР-122

Чернігівський національний технологічний університет

ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

В науці господарського процесуального права, одну з найважливіших позицій займає інститут досудового врегулювання спорів. Цей інститут є правовим засобом, який дозволяє кредиторів захистити порушені майнові права без втручання суду. Важливість цього інституту полягає у тому, що суб'єкти господарювання виходять на новий рівень вирішення конфліктних (спірних) ситуацій та значно розвантажують господарські суди. Велика кількість нескладних справ на незначні суми, які вирішуються в досудовому порядку дають можливість господарським судам приділяти більшу увагу складним справам, що не можуть бути вирішені суб'єктами господарювання самостійно.

Проблемам досудового врегулювання господарських спорів приділяли увагу вчені-юристи: Беляневич В.Е., Балюк І.А., Домбровський С.Ф., Побірченко І.Г., Притика Д.М., Титов М.І., Чернадчук В.Д., Щербина В.С. та інші.

Ст. 5 ГПК України встановлює загальні положення досудового врегулювання господарських спорів. Сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою.

Рішенням Конституційного Суду України від 09 липня 2002 року № 15-рп/2002 у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа № 1-2/2002 про досудове врегулювання спорів) встановлено, що обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду та здійснення за нею правосуддя, порушує право особи на судовий захист. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності

підвищення рівня правового захисту держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту.

З цього правила є два виключення. Перше стосується тих господарських відносин, щодо яких законодавством встановлено спеціальний, відмінний від передбаченого ГК України і ГПК України порядок вирішення спорів у досудовому порядку. Законодавчими актами, що передбачають такий порядок, зокрема, є постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457 «Про затвердження Статуту залізниць України», Наказ Міністерства транспорту України від 14 вересня 1997 р. № 363 «Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні».

Другий виняток в тому, що ч. 3 ст. 5 ГПК України встановлює коло спорів, до яких сторони у господарському правовідношенні позбавлені права застосовувати вимоги досудового врегулювання спору. Зокрема, порядок досудового врегулювання господарських спорів не поширюється на спори про визнання договорів недійсними, спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств та організацій, які не відповідають законодавству та порушують права та охоронювані законом інтереси підприємств та організацій (далі – акти), спори про стягнення заборгованості за опротестованими векселями, спори про стягнення штрафів Національним банком України з банків та інших фінансово-кредитних установ, а також на спори про звернення стягнення на заставлене майно. Ці спори вирішуються виключно у судовому порядку.

Деякі науковці та практики вважають, що порядок досудового врегулювання господарських спорів взагалі не потрібен, бо він діяв ефективно лише завдяки особливостям радянської господарської системи, а в нових умовах не може ефективно застосовуватись і втратив популярність серед суб'єктів господарювання [5, с. 50].

На думку Домбровського С. Ф., претензії що пред'являються юридичним особам або фізичних особам - підприємцям дають можливість бухгалтерії, фінансовому, економічному або юридичному відділам контролювати виконання договірних зобов'язань, витрачання матеріалів, стягувати у конкретних посадових осіб завдані збитки [4, с. 148].

Як зазначає Чернадчук В. Д., претензія як – матеріально-правова вимога одного з учасників спірних правовідносин до іншого являє собою засіб урегулювання конфлікту самими сторонами без втручання інших осіб із боку держави і у вигляді господарського суду [5, с. 52].

В цілому претензійна робота суб'єкта господарювання спрямована на вирішення завдань:

- відновлення порушених прав та захист законних інтересів підприємства;
- виявлення причин та умов невиконання умов господарських договорів;
- виявлення причин та умов безгосподарності, крадіжок майна, псування продукції (товарів) або зниження їх якості;

- попередження порушень державної, планової, договірної дисципліни та чинного законодавства;
- поліпшення економічних показників господарської діяльності підприємства;
- відшкодування за рахунок винних осіб завданих суб'єкту господарювання (підприємництва) завданих збитків.

Таким чином, дослідивши інститут досудового вирішення спорів у господарському процесі, ми дійшли висновку, що він є необхідною частиною процесуального механізму. Його наявність забезпечує право вирішення спірних питань суб'єктами господарювання, без втручання в спір третіх осіб, а саме судових органів. Те що досудове врегулювання спору є саме право, а не обов'язок - відповідає законодавству та не порушує право на судовий захист. В той же час, в досудовому порядку вирішується питання без додаткового навантаження на судову систему. Враховуючи те, що підприємці ставлять за мету отримання максимальної вигоди на кожному етапі підприємницької діяльності, вважаємо, що досудове врегулювання спорів заощаджує фінанси та час, а значить є вигідним як для держави так і для підприємців. Тож, на нашу думку, розвиток правового регулювання досудового вирішення спорів повинен вдосконалюватися з урахуванням інтересів учасників спору та держави.

Список літератури

1. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 6 листопада 1992 р. № 1798-ХІІ. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
2. Про затвердження Статуту залізниць України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457. Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF>.
3. Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства транспорту України від 14 вересня 1997 р. № 363. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0128-98>.
4. Домбровський С. Ф. Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємств : Навчальний посібник / С. Ф. Домбровський – Х. : Консум. – 2005. – 396 с.
5. Чернадчук В. Д. Господарське процесуальне право України : Підручник / В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос, В. П. Нагребельний та ін. – Суми : Університетська книга. – 2006. – 331с.

УДК 347.746

А. В. Коваленко, студентка гр. ПР-111

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОБІГУ ВЕКСЕЛІВ В УКРАЇНІ

Проблеми заборгованості, погіршення платіжної дисципліни та нестачі оборотних коштів настільки загострилися в Україні, що стали причиною припинення безперервності відтворювальних процесів у багатьох суб'єктів господарського життя. Ефективно протистояти несвоєчасності погашення кредитів і сплати процентів за ними цілком здатне застосування вексельного обігу.

Вексельний обіг є рухом векселів в сфері обігу як грошових документів, перехід або передача векселя з одних рук в інші, від однієї особи до іншої відповідно з необхідністю здійснення між ними грошових розрахунків. Вексель є борговим, комерційним, ордерним, абстрактним, ринковим, біржовим, товарно- і грошово-розпорядчим, неконвертованим та неемісійним цінним папером, що являє собою основний фінансовий документ і економічний важіль сучасної ринкової економіки. Саме за допомогою векселя оформляються економічні відносини, що виникають між учасниками господарського життя у товарних угодах або в процесі залучення ними тимчасово вільних грошових коштів. Будучи універсальним розрахунковим засобом, вексель прискорює виконання ділових угод, забезпечує отримання кредиту і належну взаємоузгоджену відстрочку платежів. В Україні вексельний обіг регулюється Законом України «Про обіг векселів в Україні» (далі – Закон) та Уніфікованим законом про переказні векселі і прості векселі (далі – Уніфікований закон), прийняті на основі Женевських вексельних конвенцій. Втім, практикою вексельного обігу виявлено низку прогалин вексельного законодавства, які потребують термінового вдосконалення, оскільки тягнуть за собою дуже серйозні проблеми, зокрема такі, що пов'язані з судовим розглядом вексельних спорів.

Стаття 14 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначає вексель як цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Таке формулювання векселя має нечітке визначення строку платежу, що суперечить Уніфікованому закону, який оперує чіткими категоріями. Захищаючи права векселедержателя, Уніфікований закон передбачає опротестування векселя та реалізацію права регресу в разі несплати за векселем у визначений на ньому строк. Поняття «після строку платежу» порушує права векселедержателя-кредитора, оскільки є несумісним із процедурою протесту векселя, яка фіксує невиконання зобов'язання платника за векселем. Водночас Уніфікований закон захищає і права платника за векселем тим, що обмежує термін здійснення протесту двома днями зі строку, визначеному на векселі (ч. 3 ст. 2 Закону). Окрім того, таке визначення векселя є неповним. Векселеві завжди притаманні властивості цінного папера як документа, що засвідчує майнові права власника векселя на суму, вказану у векселі. Але в обігу він може виконувати різні функції. Вексель – фінансовий інструмент, що поєднує функції цінного папера, боргового зобов'язання, платіжного інструмента. У разі видачі векселя не на відповідних бланках та не в документарній формі, а також при відсутності реквізитів підпису юридичної або фізичної особи, яка його видала, він вважається таким, що виданий з дефектом форми і не має вексельної сили (ст. 2 Уніфікованого закону).

Вимога векселедержателя про виконання вексельного зобов'язання, пред'явлена на підставі документа, що не відповідає формі та не містить обов'язкових реквізитів, підлягає відхиленню судом незалежно від

пред'явлення позову про визнання векселя таким, що не має вексельної сили. Відхилення цієї вимоги не є перешкодою для пред'явлення самостійного позову на підставі загальних норм цивільного законодавства, зокрема тих, що регулюють відносини за позикою. Проте не може бути відхилена вимога векселедержателя про виконання вексельного зобов'язання, пред'явлена на підставі векселя, який містить виправлення, пошкодження тощо, за умови збереження його обов'язкових реквізитів [1].

Стаття 2 Закону враховує деякі застереження, обумовлені у статтях 3, 7, 9, 10 і 13 додатка II до Женевської конвенції 1930 р., якою запроваджено Уніфікований закон: 1) стаття 10 Уніфікованого закону в національному вексельному обігу не застосовується (ця норма значною мірою є наслідком дуже низької обізнаності учасників вексельного обігу у вексельному праві); 2) оплата векселів, номінованих в іноземній валюті (ст. 41 Уніфікованого закону) здійснюється або у гривні, або у валюті з дотриманням норм валютного законодавства України (ця норма діє і в разі наявності у векселі застереження про ефективний платіж); 3) протест у неплатежі за векселями з визначеним строком платежу (ст. 44 Уніфікованого закону) має бути здійснений або в день платежу, або в продовж двох наступних робочих днів; 4) згідно з чинним законодавством уточнено формулювання відносно банкрутства (ст. 43 і 44 Уніфікованого закону); 5) уточнено розмір плати за несвоєчасну оплату векселя (стаття 48 і 49 Уніфікованого закону): замість 6 % установлено ставку НБУ, що більш адекватно відповідає вартості коштів на ринку.

Умови випуску векселів регулюється ст. 4 Закону, з якою пов'язана найбільша кількість проблем. По-перше, вимога товарності стосується тільки моменту видання векселя і не поширюється на його обіг; по-друге, вексель – це строго формальний документ і може бути визнаний недійсним лише за наявності дефекту форми, а не відсутності умов товарності; по-третє, у випадках порушення умов товарності векселя під час його видання передбачено відповідальність згідно із законом для особи, винної в цьому порушенні.

Рудненко Т. зазначає, що ч. 2 ст. 4 Закону містить вимоги, що їх неможливо виконати на практиці і пропонує вилучити її з тексту Закону за такими аргументами: 1) вона обумовлює виникнення (а отже, і дійсність) вексельних зобов'язань із наявністю позавексельних зобов'язань не тільки між контрагентами за договором, який обумовлює товарність векселя на момент його видання (між трасатом і трасантом; векселедавцем простого векселя та особою, яка має здійснити платіж), а також між особами, які зазвичай не пов'язані економічними стосунками (між трасатом та особою, якій чи за наказом якої повинен бути здійснений платіж; векселедавцем простого векселя та особою, за наказом якої повинен бути здійснений платіж), а вимога щодо наявності зобов'язання між векселедавцем простого векселя і трасантом не має сенсу взагалі; 2) не захищає інтереси векселедержателя, оскільки встановлює наявність покриття вексельного зобов'язання лише на момент видання переказного чи простого векселя.

Питання про те, чи буде покриття (зобов'язання зазначених у статті осіб) існувати на момент строку платежу за векселем, залишається поза сферою регулювання цього закону; 3) обмеження суми векселя сумою зобов'язання суперечить суті «комерційного кредиту», який передбачає нарахування процентів за відстрочення платежу [2].

Попри вимогу ст. 5 Закону про необхідність наявності особливих повноважень для підписання векселів, трапляються випадки підписання векселів, наприклад, замість головного бухгалтера особою, призначеною на період його відсутності. Слід звернути увагу на те, що, підписуючи вексель особа несе відповідальність за ст. 8 Уніфікованого закону, тобто підписання векселів без відповідних повноважень тягне за собою відповідальність цієї особи за векселем особисто на суму перевищення повноважень.

Правочини, на підставі яких було видано (передано) вексель, можуть бути визнані судом недійсними у випадках, передбачених статтями 215-236 ЦК, із застосуванням між сторонами загальних правових наслідків недійсності правочинів. Визнання судом зазначених правочинів недійсними не спричиняє недійсність векселя як цінного папера та не перериває індосаментний ряд [1].

Викликає декілька проблем і стаття 8 Закону. По-перше, у вексельному праві існує декілька видів протестів, і лише два з них пов'язані з можливістю втрати вексельної суми: відмова у неакцепті й відмова у платежі, після яких необхідно здійснити протест для реалізації права на регрес для стягнення за векселем. У всіх інших випадках не можна допускати вчинення на векселі виконавчого напису, оскільки це порушує права платника за векселем. По-друге, саме формулювання має неоднозначне тлумачення: чи мається на увазі, що опротестований нотаріусом вексель є виконавчим документом (напис про протест – це виконавчий напис), чи що на опротестованому векселі необхідно вчинити виконавчий напис. Виходячи з цього, Рудненко Т. пропонує врахувати дані прогалини і доопрацювати цю статтю [2].

Статтею 10 Закону передбачено зобов'язання векселедавця вести реєстр виданих векселів у порядку, затвердженому Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку. Оскільки функції векселедавця у простому й переказному векселі різні (у простому векселі, на відміну від переказного, векселедавець є водночас і платником), необхідно внести уточнення відносно того, хто має вести реєстр за переказними векселями: трасат або трасант. Тому необхідно додати слово «трасант» після слова векселедавець, так як це зроблено у п. 3 Порядку ведення реєстру виданих векселів, затвердженого рішенням ДКПЦФР від 03.07.2003 р. № 296.

Умови встановлення права власності за втраченим векселем визначені статтею 11 Закону. Але вексель може бути у легітимного векселедержателя не тільки у власності, а й, наприклад, за передорученим індосаментом для здійснення певних дій з векселем. Відповідно до статей 18 і 19 Уніфікованого закону особи, які не є власниками векселів, також можуть отримати платіж за векселем, у тому числі і втраченим. Виключення слова «власності» з тексту статті 11 дозволяє відновити права, що випливають із векселя, не лише їх

власникам, а й тим особам, котрі володіли векселем на правах заставодержателя або комісіонера (повіреного). Крім того, доцільно нагадати, що згідно з Уніфікованим законом, вирішення спірних питань за векселями має здійснюватись у судовому порядку. Тому статтю 11 Закону можна запропонувати викласти у такій редакції: «Платіж за втраченим векселем може бути здійснений в разі відновлення прав на нього в судовому порядку».

В українському законодавстві немає норм, що дозволяли б визнати платника неплатоспроможним без установлення такого факту судом, а в п. 4 ст. 2 Закону прямо передбачено, що використання векселедержателем права на регрес можливе за умови банкрутства боржника. Тому порушення провадження у справі про банкрутство або визнання боржника банкрутом слід вважати достатнім для виникнення у векселедержателя права регресу до настання терміну платежу, незалежно від того, чи акцептував трасат вексель. Якщо ж вексель не підлягає акцепту, право регресу виникає у векселедержателя лише в разі визнання трасанта банкрутом (порушення справи про банкрутство в цьому випадку недостатньо).

Підсумовуючи, слід зазначити, що обіг векселів в Україні недостатньо врегульований, бо існують колізії в законодавстві, або наявні норми, які не можна застосувати та реалізувати на практиці. Тому необхідні подальші дослідження особливостей вексельного обігу в Україні з метою вдосконалення його законодавчого врегулювання.

Список літератури

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 08.06.2007 р. № 5 «Про деякі питання практики розгляду спорів, пов'язаних з обігом векселів» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-07>.

2. Рудненко Т. Закон України «Про обіг векселів в Україні» та національне вексельне законодавство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id>.

УДК 347.44

О. М. Стрілець, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

НЕПЕРЕБОРНА СИЛА ТА НЕМОЖЛИВІСТЬ ВИКОНАННЯ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ

В юридичній літературі та нормативних актах часто зустрічається змішування понять неможливості виконання та непереборної сили. Тому в доктрині і на практиці виникає питання про їх співвідношення. Питання неможливості виконання є досить складним та багаторазово ставало об'єктом дослідження. Ми зупинимось лише на окремих моментах.

Неможливість виконання характеризує ситуації, в яких виконання боржником обов'язків, що випливають із закону або договору, стало неможливим. В науковій літературі вказується, що поняття неможливості

виконання є збірним, оскільки ця неможливість пов'язується з різними фактами, що перешкоджають нормальній динаміці зобов'язання [1, с. 167].

В юридичній літературі були розроблені наступні види неможливості, в залежності від обраного критерію:

1. *Залежно від моменту виникнення* – до чи після укладення договору – т.зв. первісна та наступна неможливість [2, с. 141]. Причому первісна неможливість може бути як відомою одній стороні, так і невідомою обом. Варто звернути увагу на те, що наведена позиція не визнається всіма науковцями.

2. *Залежно від вини*: неможливість виконання може бути обумовлена причинами, що знаходиться в межах вольової сфери боржника (винна неможливість) і не звільняє від відповідальності, або ж причинами зовнішніми, які пов'язані або з випадковими обставинами, або з обставинами непереборної сили (випадкова неможливість), за якої боржник може відкласти виконання або звільнитися від відповідальності [1, с. 169].

3. *Залежно від причин настання*: неможливість фізична (*quae natura*), коли виконання договору залежить від існування конкретної особи або речі, які після укладення договору гинуть; та неможливість юридична (*quae iure impleri non possunt*), коли виконання договору стає юридично неможливим в результаті зміни права. Право може заборонити виконання будь-якої дії, передбаченої договором, або вилучити те, по відношенню до чого боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від них.

Також прийнято розрізняти об'єктивну та суб'єктивну неможливість [3, с. 234]. Під суб'єктивною неможливістю слід розуміти неможливість виконати зобов'язання лише для даного конкретного боржника, а під об'єктивною – таку, яка буде неможлива для будь-якої третьої особи.

На нашу думку, слід з'ясувати, чи є неможливість виконання зобов'язання обставиною, що звільняє від відповідальності. В літературі висловлюються різні позиції з цього приводу. Зокрема, щодо одного з видів – юридичної неможливості – існує думка, що вона є самостійною та достатньою підставою для звільнення боржника від відповідальності [3, с. 231]. Однак таке твердження викликає ряд заперечень в науковій літературі. Зокрема, зазначається, що виділення юридичної неможливості в якості окремої обставини, що звільняє від відповідальності, тягне за собою питання про виділення фактичної неможливості, а за відсутності відповіді – порушення логіки у відповідній класифікації. По-друге, неможливість виконання може настати як в результаті обставин, що не залежать від волі людей, так і в результаті дій сторін договору або третіх осіб. Однак зобов'язання припиняється лише у випадку, коли жодна із сторін не несе ризик настання відповідної обставини. Але неможливість виконання не завжди пов'язана з наявністю чи відсутністю вини однієї із сторін, наприклад, суб'єкт підприємницької діяльності, як правило, відповідає навіть за неможливість виконання, що виникла випадково.

Вважаємо, що не можна вести мову про неможливість виконання як про обставину, що автоматично звільняє від відповідальності, оскільки для

визнання її такою необхідно з'ясувати причини її настання, оскільки саме причина має найважливіше значення, а не сама неможливість.

Ще в дореволюційній літературі висловлювалася думка, що поняття непереборної сили та неможливості виконання співвідносяться як причина з наслідком та взаємно не покриваються, оскільки неможливість виконання може існувати і поза дією непереборної сили [4, с. 176-201]. В сучасний період прийнято вважати, що юридичне значення неможливості виконання полягає в тому, що неможливість може бути розглянута на предмет визнання її такою, що обумовлена обставинами непереборної сили, і лише тоді вона може слугувати підставою для звільнення від відповідальності. Тобто в певних випадках неможливість буде передумовою звільнення від відповідальності.

Неможливість виконання за загальним правилом є підставою для припинення договірної зобов'язання, але тільки в тому випадку, якщо вона мала місце через обставини, за які жодна із сторін не відповідає. Таке положення закріплене і в законодавстві України, зокрема, у ст. 607 Цивільному кодексі України: зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна з сторін не відповідає; та в ч. 1 ст. 205 Господарському кодексі України, яка містить більш повне правило: господарське зобов'язання припиняється неможливістю виконання, за які жодна із сторін не відповідає, якщо інше не передбачене законом.

Як справедливо зазначається в юридичній літературі, в ЦК та ГК мається на увазі неможливість виконання зобов'язання в широкому розумінні (як спосіб припинення зобов'язання) [1, с. 171], коли порушення зобов'язання в натурі не тягне за собою виникнення між сторонами нового зобов'язання по відшкодуванню збитків, сплаті неустойки та ін. Вважається, що таке припинення зобов'язання означає, по суті, звільнення від відповідальності за його порушення і має місце, коли неможливість викликана обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає. Тобто для звільнення боржника від відповідальності необхідно встановити та оцінити причини настання неможливості.

Значний інтерес викликає т.зв. юридична неможливість виконання. Це випадок, коли боржник не може виконати зобов'язання в силу розпорядження компетентних органів, що забороняють саме ту дію, що виступає предметом. Вважається, що змішування даних понять відбувається через те, що звільнення від відповідальності за наявності непереборної сили або виникнення юридичної неможливості може мати місце за наявності причинного зв'язку між цими явищами та невиконанням зобов'язання [5, с. 97].

Висловлюється думка, що різниця між непереборною силою та юридичною неможливістю полягає в тому, що в першому випадку боржник не може виконати зобов'язання, а в другому – він не має права це робити [6, с. 134]. При цьому за наявності юридичної неможливості немає потреби доводити надзвичайність та невідворотність такого факту для діяльності

боржника, оскільки заборона чи обмеження, введені відповідним органом, є достатньою підставою для звільнення від відповідальності [3, с. 234].

Дискусійним питанням є віднесення до обставин, що звільняють від відповідальності, т.зв. економічної неможливості. Доктрина «економічної неможливості» була розроблена німецькими юристами після Першої світової війни. Однак вона із самого початку свого існування піддавалася критиці. Економічна неможливість виконання означає, що хоча реальна можливість виконати зобов'язання зберігається незалежно від настання певних обставин, за які жодна із сторін не відповідає, але виконання може призвести до неадекватних витрат зі сторони боржника [2, с. 144]. Економічна неможливість (зокрема, у випадку інфляції) у всіх зарубіжних країнах та в міжнародній комерційній практиці сама по собі не визнається обставиною, що звільняє боржника від відповідальності, її розглядають як суттєву зміну обставин. А кожен правопорядок вже вирішує цю проблему, використовуючи власні підходи.

Список літератури

1. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві : Монографія / Т. В. Боднар. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 272 с.
2. Камалитдинова Р. А. Развитие доктрины невозможности исполнения обязательств в различных правовых системах / Р. А. Камалитдинова // Актуальные проблемы гражданского права : Сборник статей. – Вып.4. – М. : Норма, 2002. – С. 111-167.
3. Будман Ш. И. Невозможность исполнения обязательств в современном договорном праве / Ш.И. Будман, Е. А. Павлодский // Проблемы современного гражданского права. – М. : Городец, 2000. – С. 221-235.
4. Генкин Д. М. К вопросу о влиянии на обстоятельство невозможности исполнения / Д. М. Генкин // Сборник статей по гражданскому и торговому праву. Памяти Г. Ф. Шершеневича. – М. : Статут, 2005. – С. 176-201.
5. Павлодский Е. А. Случай и непреодолимая сила в гражданском праве / Е. А. Павлодский. – М. : Юридическая литература, 1978. – 104 с.
6. Брагинский М. И. Категория юридической невозможности исполнения в хозяйственных договорах / М. И. Брагинский // Проблемы совершенствования советского законодательства. Тр. ВНИИСЗ. – М., 1984. - № 29.

УДК 346.91

М. А. Хитун, студентка гр. ПР-122

Чернігівський національний технологічний університет

ЩОДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

Реформування судової системи нашої держави є актуальним питанням сьогодення, оскільки довіра населення до судів, як і до всіх правоохоронних органів, знаходиться на дуже низькому рівні. Одним із напрямків реформування пропонується спрощення судової системи. В рамках такого спрощення вирішується питання про ліквідацію господарських судів та передачу їх повноважень загальним судам.

Історія реформування судової системи України попередніх років засвідчує, що не всі реформи позитивно вплинули на організацію та функціонування судової системи України. Тому вирішення питання про доцільність ліквідації господарських судів повинно здійснюватись з урахуванням дослідження історичної ретроспективи розвитку господарського судочинства, вивчення ефективності функціонування господарських судів, судової практики та зарубіжного досвіду, а також пропозицій окремих судів щодо вдосконалення здійснення правосуддя та функціонування судової влади.

Про ліквідацію господарських судів та передачу їх повноваження загальним судам зазначено в проекті Закону України від 17.12.2014 р. № 1497 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів».

Вбачається, що авторами законопроекту не було досліджено практику діяльності господарських судів в Україні в минулому, оскільки аналіз діяльності судів дозволяє зробити висновок, що економіка соціалістичного типу не могла ефективно розвиватись без спеціалізованих органів із розгляду економічних спорів. Намагання радянської влади ліквідувати комерційні суди мали негативний результат, а тому в 1922 році почала функціонувати Арбітражна комісія при Раді народного господарства та її місцевих органах. В 1931 р. стали діяти Державний арбітраж при Раді Народних Комісарів УРСР та міжрайонні органи Державного арбітражу.

Необхідність об'єднання діяльності судів цивільної і господарської юрисдикції автори даного законопроекту мотивують тим, що вони розглядають ті самі приватноправові спори, які вирізняються лише за суб'єктною ознакою та тим, що процедури господарського і цивільного судочинства не мають принципових відмінностей.

З таким ототожненням не можна погодитись, оскільки справи підсудні господарським судам, мають свою специфіку та потребують застосування значно більшого обсягу законодавства, ніж цивільно-правові договори. Розгляд господарських спорів потребує належної спеціалізації та досвіду суддів. Процедури розгляду справ – то провадження в господарських судах є значно оперативнішим, що зумовлено відсутністю попереднього судового засідання та відсутністю свідків. Господарський процесуальний кодекс України, на відміну від Цивільного процесуального кодексу України, не передбачає обов'язкового відкладення розгляду справи в разі першої неявки позивача чи відповідача в справі. Наслідком навіть першої неявки до суду позивача, повідомленого належним чином про час і місце розгляду справи, у господарському процесі може бути залишення позовної заяви без розгляду, а наслідком першої неявки до суду відповідача, повідомленого належним чином про час і місце розгляду справи, може бути вирішення спору по суті та ухвалення судового рішення.

Слід зазначити, що у господарському процесі не є обов'язковим проведення судових дебатів, та на більшості стадій відсутній такий

процесуальний інститут, як залишення позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги без руху. Це позитивно впливає на швидкість розгляду справи.

Аргументом ліквідації господарських судів не може бути відносно невелика кількістю спорів та менша завантаженість суддів господарських судів у порівнянні із загальними тому, що господарські суди розглядають переважно складні економічні справи, вирішення яких потребує ретельного опрацювання великої кількості нормативно-правових актів.

Статистичні дані, які відображають ефективність здійснення правосуддя господарськими судами, показують, що за 2013-2014рр. лише 18,6% рішень господарських судів першої інстанції було змінено або скасовано апеляційними господарськими, що свідчить про обґрунтованість їх ухвал, постанов і рішень та високий професіоналізм суддів господарських судів.

За вчинення дисциплінарних порушень в період з 16 вересня 2010 р. до 20 листопада 2014 р. Вищою кваліфікаційною комісією суддів України прийнято 358 рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності та накладення стягнення у вигляді догани стосовно суддів загальних місцевих судів; 8 рішень – стосовно суддів адміністративних судів і лише 3 рішення – стосовно суддів господарських судів [1].

Твердження про наявність значного рівня корупції в господарських судах порівняно з іншими судами не доведена будь якими доказами чи статистичними показниками, а тому не може бути аргументом для їх ліквідації, по-друге, рівень корупції залежить не від назви чи типу суду, а насамперед від осіб, які займають у суді відповідні посади, а також від загального рівня життя в країні. Боротьба з корупцією в судах повинна полягати не в ліквідації певних органів і створенні подібних нових, а в усуненні причин корупції.

Пропозицій щодо ліквідації спеціалізованих судів не надходило ні від Венеціанської комісії, ні від професійних спілок юристів в Україні. Крім того, нічого про це не вказано в ст. 14 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

В більшості розвинутих країн Європи комерційні суди розглядаються як юрисдикційний елемент сприяння веденню бізнесу. Такі суди діють у Бельгії, Іспанії, Португалії, Франції, Ісландії, Хорватії, Австрії (у Відні), Данії (у Копенгагені), Ірландії, в окремих кантонах Швейцарії. В Англії комерційний суд має свої відділення у Лондоні, Ліверпулі і Манчестері. У Німеччині утворені окремі спеціалізовані суди економічного напрямку: фінансові, земельні, патентні.

Таким чином, діяльність господарських судів в нашій державі є досить ефективною, що підтверджується наведеними вище статистичними даними. Ефективно діють такі суди і в інших країнах світу. Реформування судової системи і зокрема господарських судів, повинно здійснюватись не шляхом їх ліквідації, а через удосконалення самої процедури розгляду справ, застосування нових технологій та підвищення рівня освіченості та компетентності суддів. Тому вважаємо, що проект закону, в якому

пропонується ліквідувати господарський суд є недостатньо виваженим, поспішним та необґрунтованим і його прийняття не сприятиме ефективному господарському судочинству. Дійсно господарські суди, як і інші судові органи України, потребують реформування. Але вдосконалення судочинства має йти шляхом, передусім, підвищенням вимог до суддів та реформування процесуального законодавства, а не шляхом чергового руйнування системи судів.

Список літератури

1. Святогор О. А. Ліквідація господарських судів – реформа чи шкода? / О. А. Святогор, І. В. Кременовська // *Право і суспільство*. – 2015. – № 4. – С. 67-75.

2. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів [Електронний ресурс] : проект Закону України. Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52976.

3. Беяневич О. А. Лист Президенту України щодо недоцільності ліквідації господарських судів [Електронний ресурс] : лист / Беяневич О. А, Демченко С. Ф., Задохайло Д. В., Крупчан О. Д. та ін. Режим доступу : <http://economiclaw.com.ua/uk/list-prezidentu-ukrayini-shhodo-nedocilnosti-likvidacii-gospodarskix-sudiv>.

УДК 346.9

К. Г. Шурубенко, студентка гр. ПР-122

Чернігівський національний технологічний університет

ПИТАННЯ ДОКАЗІВ І ДОКАЗУВАННЯ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

У науці господарського процесуального права теорія судового доказування є мало дослідженою. До цього часу немає єдиної точки зору навіть із найбільш важливих питань доказування – сутності, суб'єктів тощо. Тому, вважаємо за доцільне розглянути теоретичні питання щодо особливості доказів в господарському процесі.

Докази в господарському процесі завжди були й залишаються центральним правовим інститутом, тому в період реформування останнього зростає потреба вивчення питань доказів і доказування з метою вдосконалення їх правового регулювання.

Правове регулювання доказів і доказування в господарському процесі були предметом досліджень Абової Т., Ванеєвої Л., Васильєва С., Клеймана А., Комарова В., Курильова С., Молчанова В., Ніколенко Л., Побірченка І., Решетникової І., Сахнової Т., Смишляєва Л., Фаткуліна Ф., Стефана М., Шакар'яна М., Юдельсона К., Юркова М..

Для правильного вирішення господарської справи, прийняття законного і обґрунтованого рішення господарський суд встановлює дійсні взаємовідносини сторін конкретного спору, перевіряє обґрунтованість вимог позивача та заперечень відповідача. Суд з'ясовує, чи було порушено права та інтереси позивача та чи існує обов'язок відповідача щодо відновлення

порушених прав. Усі ці обставини, що мають відношення до даного спору, можуть бути з'ясовані господарським судом шляхом вивчення доказів, що містять інформацію стосовно відповідних фактів.

Відповідно до ч. 1 ст. 32 Господарського процесуального кодексу України доказами в господарському процесі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору [1].

Необхідно зазначити, судові докази – це поняття, яке поєднує в собі два тісно взаємозв'язаних елементи: фактичні дані як зміст доказів і засоби доказування як процесуальна форма. Фактичні дані, тобто відомості про певні обставини, відображають, віддзеркалюють факти реальної дійсності. Особливістю судових доказів є наявність процесуальної форми, встановлені вимоги щодо порядку отримання відомостей про обставини. Відомості про факти можуть бути отримані судом лише за допомогою передбачених законом засобів доказування (письмові, речові докази та інше) [2, с. 120].

Взагалі, доказування – це складний процес, який охоплює розумову і процесуальну діяльність його суб'єктів з обґрунтування якого-небудь положення і виявлення якогось знання на підставі дослідженого. Тому, при доказуванні суд і особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують обставини предмета доказування та його елементи за допомогою доказів, що допомагають сформулювати нове знання, яке має значення для вирішення справи. Тому діяльність суб'єктів доказування в господарському процесі з обґрунтуванням обставин справи з метою його вирішення і становить процес доказування. Тому, доказування в господарському процесі – це, в першу чергу, логіко-практична діяльність осіб, які беруть участь у справі [3, с. 75].

Виникає необхідність визначити суб'єктів доказування в господарському процесі. Такими суб'єктами є суд, сторони, а також інші особи, які беруть участь у справі, а саме посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів – коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи; судові експерти, які, будучи учасниками процесу доказування, надають допомогу в досягненні мети доказування, але не мають обов'язку доказувати які-небудь обставини по справі [4, с. 5].

Важливе значення в процесі доказування посідає і його предмет. Предметом доказування є сукупність фактів, які мають матеріально-правове значення, встановлення яких необхідне для винесення судом законного й обґрунтованого рішення по справі. Так, факти, які мають матеріально-правове значення, або юридичні факти – це факти, з наявності або відсутності яких закон пов'язує можливість виникнення, зміни і припинення матеріально-правових відносин. Також часто бувають такі випадки, коли в процесі розгляду справи виникає необхідність встановлення фактів не тільки матеріально-правового характеру, але й інших. Зокрема фактів, які мають процесуальне значення, тобто фактів, з наявністю або відсутністю яких

пов'язана можливість виникнення, зміни або припинення процесуальних правовідносин.

Повертаючись безпосередньо до доказів, то ними є письмові, речові докази, висновки експертів, пояснення осіб, що беруть участь у справі.

Письмовими доказами є документи й матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору. Документ – це результат відображення фактів, подій, явищ об'єктивної дійсності і розумової діяльності людини за допомогою письма, графіки, фотографії, звукозапису або іншого способу на спеціальному матеріалі (папері, фотоплівці, папірусі, пергаменті тощо). До письмових доказів відносяться: установчі документи, договори (контракти), протоколи, акти (в тому числі акти державних та інших органів), ділова кореспонденція тощо. Вони подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії [5].

Речовими доказами, в свою чергу, є предмети, що своїми властивостями свідчать про обставини, які мають значення для правильного вирішення спору. Головною особливістю речових доказів у порівнянні з іншими видами доказів є те, що вони представляють «не словесний або кодовий (цифровий, графічний) опис обставин, що мають значення для справи, а чуттєво-наочне втілення їх слідів і ознак, що збереглися до моменту провадження по справі» [4, с. 6].

Судова експертиза призначається господарським судом для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних знань. За результатами експертизи господарському суду в письмовій формі подається висновок, який містить докладний опис проведених досліджень. Копія висновку надсилається сторонам процесу. Окрім цього доказами в господарському процесі є пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь в судовому процесі. В необхідних випадках на вимогу судді пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь в судовому процесі, мають бути викладені письмово.

Таким чином, доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд встановлює фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення справи по суті для відновлення порушеного права чи інтересу. Доказування це діяльність з обґрунтування обставин справи, що включає в себе наступні дії: визначення кола фактів; виявлення та збирання доказів; дослідження та оцінка доказів.

Список літератури

1. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1992 р. № 1798-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Козирева В. П., Слесар І. В. Засоби доказування в господарському судочинстві / В. П. Козирева, І. В. Слесар // Юридична наука і практика: виклики часу: V міжнародна науково-практична конференція. – 2015. – Т. 3. – С. 120–123.
3. Бабенко В. В. «Деякі питання доказування в сучасному господарському процесі» // Вісник Академії адвокатури. - 2008. - № 2. – С. 74-81.
4. Методичні рекомендації на тему: «Докази в господарському процесуальному законодавстві». – ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ЮСТИЦІЇ У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ, м. Черкаси, 11 с.

5. Прокопенко В. В. Господарський процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар [Електронний ресурс] / В. В. Прокопенко. – Режим доступу : <http://jurists.org.ua>.

6. Доказування в господарському процесі : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В. В. Бабенко ; Акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. — К., 2007. — 19 с.

УДК 347.73

А. О. Гирич, студентка гр. ПР 142

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПОНЯТТЯ ДЕФОЛТУ

Останнім часом набуло актуальності питання можливого дефолту в Україні. Воно активно обговорюється експертами, фахівцями, політиками та ЗМІ. Теза про дефолт підтверджена усіма гравцями, тому можна сказати, що на сьогодні це не чутки. В нинішніх умовах він не є чимось надзвичайним. Навпаки – це один із найраціональніших шляхів розвитку подій. Кожен етап розвитку економіки вимагає своєї особистої економічної політики.

Проблема такого характеру в тому чи іншому аспекті постає дуже гостро в багатьох країнах світу. Це можна пояснити особливостями стану світової економіки за наслідками фінансової кризи, а також темпами розвитку національних економік. На повсякденному житті українців це ніяк не позначиться. Парадоксальна ситуація, дефолт – те, чим нас так довго лякали, дасть поштовх для внутрішнього ринку і для реформ. Звичайно, що всі хочуть уникнути остаточного рішення про припинення виплат, але йдеться про захист національних інтересів.

Термін «дефолт» запозичений з англійської мови (default) і перекладається як «невиконання зобов'язань». Дефолт - це невиконання в певний термін зобов'язань перед кредиторами за своїми боргами, яке може бути викликане різними причинами.

Дефолтом називають не тільки непогашення основного боргу, але також і несплату відсотків або якихось інших платежів, передбачених договорами. Зобов'язаннями, що призвели до дефолту, можуть виступати банківські кредити, міжнародні кредити, корпоративні кредити, облігації різних видів, векселі, чеки або будь-які інші боргові зобов'язання. Фактично, всі причини дефолту можна звести до двох: а) неможливість здійснити оплату погашення боргу; б) небажання здійснити оплату погашення боргу [1, с. 258].

Від вибору причини суть дефолту не змінюється. Поняття «дефолт» можна застосувати до будь-якого суб'єкту господарювання, що використовує позикові кошти: до приватної особи, підприємства, групи підприємств, міста, регіону, держави. Однак, найчастіше ми чуємо термін «дефолт» стосовно держав або великих корпорацій. Напевно так відбувається тому, що дефолт держави або дефолт великого підприємства може призвести до більш серйозних наслідків. Ну а на більш низьких рівнях дефолти масово

відбуваються щодня, це вже стало буденністю. Їх результат, як правило, один: кредитор не отримує свої кошти, у боржника утворюється погана кредитна історія, далі починається залучення колекторів і судові позови.

У більшості випадків суд приймає сторону кредитора, але от реально витребувати у позичальника погашення боргу не завжди виходить, оскільки він до того моменту вже може не мати ні доходів, ні майна.

За ступенем тяжкості існує всього два види дефолту, які істотно відрізняються один від одного:

1) Технічний дефолт - це вид дефолту, при якому боржник порушує якісь умови договорів щодо виконання зобов'язань, але ці порушення ще не носять критичний характер. Вони створюють певні передумови до того, що борг може бути не погашено, але при цьому залишають варіанти для врегулювання спорів та повернення заборгованості, наприклад, шляхом реструктуризації. Технічний дефолт - це не обов'язково допущення саме прострочень у платежах, це може бути невиконання й інших істотних умов договору, наприклад, мова може йти про підтримку фінансового становища на належному рівні. Технічний дефолт ще не означає банкрутства позичальника, але є сигналом до того, що воно може відбутися. Цей сигнал може бути різного ступеня сили, залежно від того, які саме зобов'язання порушені і чому.

2) Повний дефолт (банкрутство) - це вид дефолту, який має на увазі вже остаточне і беззастережне визнання позичальником своєї нездатності виконати взяті на себе боргові зобов'язання. У цьому випадку кредитор починає процедури щодо повернення боргу, передбачені законодавством конкретної країни або міжнародним законодавством, якщо мова йде про дефолт держави [1, с. 259].

Окремо варто виділити такий вид дефолту як суверенний дефолт або дефолт держави. Суверенний дефолт - це невиконання своїх боргових зобов'язань державою перед зовнішніми або внутрішніми кредиторами, відмова від виконання цих зобов'язань. Суверенний дефолт відрізняється від інших видів дефолту не тільки своєю масштабністю, але й іншою важливою особливістю: держава, навіть якщо стає банкрутом, не ліквідується, як це відбувається, наприклад, з підприємствами.

За останні 30 років відомі 5 гучних прикладів суверенного дефолту:

1. Дефолт в Росії в серпні 1998 року (відмова держави сплачувати за внутрішніми зобов'язаннями - ДКО).

2. Дефолт в Аргентині в 2001 році і 2014 році.

3. Дефолт в Північній Кореї в 1987 році.

4. Дефолт в Мексиці в 1994 році.

5. 1 липня 2015 технічний дефолт (дефолт по обслуговуванню боргу) стався в Греції [2].

Суверенний дефолт неминуче призводить до величезної кількості негативних наслідків. Всі вони пов'язані з тим, що відразу різко падає довіра до країни як населення, так і зовнішніх інвесторів і кредиторів, країна вже не може отримувати позикові кошти та інвестиції (або може по дуже дорогій

ціні, в яку закладено підвищений рівень ризику). Також слід виділити ризик втратити доступ до ринку капіталу, отримання вищих відсотків на нові позики. Проте не треба відкидати його переваги, адже вони є, й при чому немалі. Зрозуміло, що цей механізм має бути ретельно продуманий і впорядкований. У будь-якому разі треба усвідомити, що гроші МВФ не є панацеєю. Економіка країни реанімується лише за умови комплексних рішень – впровадження системи реформ, введення своєрідного податкового раю для інвесторів, а також внутрішнього кредитування з боку населення. Це все має бути запроваджено на належному рівні та серйозно обдумано.

Серед наслідків дефолту слід виділити наступне:

- 1) тимчасове зниження навантаження на державний бюджет;
- 2) втрата доступу до запозичень на фінансових ринках (або погіршення умов кредитування);
- 3) погіршення економічної ситуації в країні (зниження ВВП та інших показників виробництва)
- 4) різка девальвація національної валюти, підвищення темпів інфляції, істотне падіння реальних доходів населення країни;
- 5) можливі докорінні зміни фінансової та бюджетної політики країни [3; 4, с. 75].

Єдиним умовно позитивним наслідком дефолту, є тимчасове зниження навантаження на державний бюджет. Так, у разі відмови держави погасити свої зобов'язання або у разі пролонгації заборгованості відбувається зниження державних витрат на виплату кредитів і відсотків за ними. Однак цей позитивний наслідок компенсується низкою негативних. Одним із механізмів, за допомогою яких державний дефолт може скоротити ВВП, є вплив на національну фінансову систему. У багатьох країнах, що розвиваються, вітчизняні банки є основними кредиторами уряду і тому можуть бути серйозно ослаблені, коли уряд оголошує дефолт або реструктуризацію боргу. У цьому випадку банки можуть припинити виконувати їх посередницькі ролі щодо забезпечення ліквідності і кредитоспроможності економіки.

Україна продовжує втрачати ринки збуту продукції. У випадку, якщо держава допустить дефолт, можливості великих підприємств проводити зовнішньо-торговельні операції різко зменшаться, багато українських компаній, а також фінансові установи не зможуть позичати кошти на закордонних ринках. Економіка України падає, промисловість впала більш ніж в два рази. Перспектив ринку збуту при такій зовнішній політиці яку проводить українська влада взагалі не спостерігається.

Щодо сучасного становища державного боргу, загальний його обсяг зберігає тенденцію до зростання, так станом на 01.01.2016 рік сукупний державний борг становив 1571,77 млрд. грн. (65,49 млрд. дол. США). У порівнянні з 2014 роком він зріс більш ніж на 40%, загрозливим є також рівень державного боргу до ВВП – більш ніж 95% на кінець 2015 року (критичний рівень складає 60%) [5]. За даними Міністерства фінансів України загальні виплати за державним боргом за рахунок коштів

державного бюджету у 2016 році зростуть і становитимуть 234, 26 млрд. грн. [6].

У середньостроковій перспективі Україну очікуватиме ряд великих економічних проблем. Втім, економіка вже сягає апогейних відміток, криза продовжує посилюватися. Можливий дефолт, як би прикро це не звучало, позначиться на зменшенні робочих місць, інфляції, на зменшенні прибутку підприємств, на збільшенні тіньового сектора в економіці, а також на проблемах в банківському середовищі.

Отже, суверенний дефолт є досить складним і неоднозначним явищем, його наслідки для країни завжди дуже серйозні: така подія різко підкошує економіку держави з усіма наслідками. Для відновлення країни після дефолту хоча б до колишнього економічного стану, як правило, потрібні довгі роки, а то й десятиліття. А ось технічний дефолт може і не принести якогось згубного впливу на економіку, його вплив істотно нижче. Він скоріше є негативним психологічним аспектом, який може викликати реакцію, спровоковану психологічними, а не економічними факторами.

Рішення щодо оголошення дефолту є скоріше політичним і залежить від багатьох факторів. Від того, як буде поводити себе Україна щодо управління своїм державним боргом, чи використає власні можливості з максимальним ефектом, залежатиме подальший економічний стан та розвиток країни.

Список літератури

1. Лобанов А. Енциклопедія фінансового ризик-менеджменту. - М., 2006. - 878 с.
2. Що таке дефолт? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://invest-program.com.ua/scho-take-defolt>.
3. Фасолько Т. М. Підходи до моделювання ризику дефолту / Т. М. Фасолько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N152/N152p037-045.pdf.
4. Антоненко О. І. До питання сутності та наслідків суверенного дефолту // Бізнес Інформ. – 2012. – №. 9. – С. 74-77.
5. Аналітичні матеріали щодо державного боргу / Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=22449.
6. Програма управління державним боргом на 2016 рік, затв. Наказом МФУ від 29.01.2016 р. № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/nakaz-ministerstva-vid---pro-zatverdzhennia-prohramy-upravlinnia-derzhavnym-borhom-na-rik?category=borg&subcategory=derzhavnij-borg>.

УДК 336.148

Є. В. Качан, студент гр. ПР-143

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

МЕТА І ЗАВДАННЯ БЮДЖЕТНОГО КОНТРОЛЮ

Для забезпечення стабільності вітчизняної економіки в цілому, та для успішної реалізації бюджетної політики зокрема, важливого значення набуває нормативне регулювання контрольної діяльності органів державної влади, що полягає у виконанні цілого ряду взаємозв'язаних функцій і завдань

з ефективного й раціонального використання бюджетних коштів. На сьогоднішній день існування правопорушень у бюджетному процесі пов'язане саме через обмежений вплив на нього бюджетного контролю, а також невиконання державою усіх завдань бюджетного контролю.

Теоретичні та практичні аспекти бюджетного контролю досліджували такі провідні вчені-юристи, як: Л. К. Воронова, І. І. Бабін, О. П. Гетманець, М. П. Кучерявенко, О. П. Орлюк, Л. А. Савченко, Чернадчук В.Д. та інші. Але й досі залишаються відкритими такі питання, як проблема визначення на законодавчому рівні поняття «бюджетний контроль», однозначне формулювання мети та завдань бюджетного контролю.

Для того, щоб визначити мету та завдання бюджетного контролю, перш за все потрібно з'ясувати сутність поняття «бюджетний контроль».

У навчальному посібнику з бюджетного права України (за ред. І. І. Бабіна) вказано, що бюджетний контроль – це різновид державного фінансового контролю, що здійснюється в бюджетному процесі та направлений на встановлення законності, достовірності, економічної ефективності діяльності учасників бюджетного регулювання та бюджетного процесу. За своєю сутністю бюджетний контроль являє собою систему заходів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення законності дій учасників бюджетного процесу під час складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджетів і звітування про їх виконання з використанням специфічних форм і методів їх організації. Бюджетний контроль є останньою, заключною підсистемою бюджетного механізму [1, с. 231]. В свою чергу, порушенням бюджетного законодавства визнається порушення учасником бюджетного процесу встановлених чинним Бюджетним кодексом України (далі – БКУ) чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання [2].

Оскільки об'єкт, суб'єкти, завдання та методи бюджетного контролю є значно вужчими, ніж аналогічні елементи фінансового контролю, тому термін «бюджетний контроль» має право на самостійне існування та використання при характеристиці механізму функціонування бюджетної системи.

Як вважає О. П. Гетьманець, у фінансовому праві бюджетний контроль виступає у двох формах:

1) оперативно-виконавча форма – діяльність державних органів влади (парламенту, президента, уряду, тощо), тобто всіх учасників бюджетного процесу з реалізації правових приписів шляхом створення, зміни або припинення правовідносин, що складаються в бюджетному процесі;

2) правоохоронна форма – діяльність органів спеціального фінансового контролю, розпорядників бюджетних коштів, правоохоронних органів щодо дотримання бюджетного законодавства та захисту від порушень [3].

Варто зауважити, що основним законом, що визначає правові та організаційні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні,

є Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 року. Але сфера дії цього закону не поширюється на відносини, що виникають під час здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства. Першим законодавчим актом України, який встановив засади створення системи державного контролю в бюджетній сфері, став БКУ. Бюджетним кодексом передбачається контроль за дотриманням бюджетного законодавства та визначаються норми відповідальності та заходи впливу за вчинені бюджетні правопорушення.

На сучасному етапі термін «бюджетний контроль» не застосовується в бюджетному законодавстві, як правило, у БКУ використовуються такі терміни: «фінансовий контроль», «контроль за дотриманням бюджетного законодавства», «внутрішній контроль», «зовнішній контроль» тощо, під якими, власне, і розуміється бюджетний контроль. В інших нормативно-правових актах бюджетного законодавства в більшості випадків застосовують термін «фінансовий контроль», трактуючи його у вузькому значенні як контроль за дотриманням бюджетного законодавства.

Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року містить ряд норм, присвячених органам фінансового контролю, не визначаючи при цьому бюджетний контроль як бюджетно-правову категорію. Законодавець, на думку Р. О. Яцкіна [4, с. 57], подає класифікацію цих учасників бюджетного процесу (ст.ст. 109-115 Бюджетного кодексу України).

Згідно проекту Закону України «Про державний контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за бюджетні правопорушення», бюджетний контроль – це система заходів, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування з метою забезпечення законності дій учасників бюджетного процесу під час складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджетів та звітування про їх виконання [5]. Урегульована правовими нормами процедура бюджетного контролю розглядається як особливі правовідносини між контролюючими та підконтрольними суб'єктами, в результаті яких у контролюючого суб'єкта виникає право контролювати діяльність учасників бюджетного процесу, насамперед з позиції законності та правильності їх діяльності, а в разі виявлення будь-яких відхилень вживати заходів з метою їх усунення.

В економічній літературі поняття бюджетного контролю трактується по-різному. Наприклад, О. Василик визначає бюджетний контроль як один із видів фінансового контролю, що здійснюється в процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів. Також, за одним із підходів бюджетний контроль трактують як контроль взагалі за грошовими коштами, що перерозподіляються через бюджетну систему, так і як контроль за рухом фінансових потоків у межах бюджетної системи [6, с. 204].

Із наведених вище визначень бюджетного контролю спробуємо сформулювати основну мету та завдання бюджетного контролю.

Отже, бюджетний контроль повинен використовуватись там і тоді, де функціонують бюджетні відносини. Головною метою бюджетною контролю

є забезпечення законності бюджетної діяльності, тобто контроль за дотриманням бюджетного законодавства всіма учасниками бюджетних відносин. Завданнями бюджетного контролю є:

- запобігання ухваленню рішень, які можуть призвести до вчинення бюджетних правопорушень;
- виявлення бюджетних правопорушень та вжиття заходів для їх припинення;
- виявлення слабких місць у виконанні бюджетних програм;
- розроблення пропозицій щодо запобігання бюджетним правопорушенням та підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Сутність і призначення бюджетного контролю як виду фінансового, полягає у:

1) спостереженні з боку уповноважених бюджетним законодавством органів за функціонуванням підконтрольного об'єкта, тобто за відповідністю існуючих реальних бюджетних правовідносин приписам бюджетного законодавства;

2) отриманні об'єктивної та достовірної інформації щодо стану законності дій на всіх стадіях бюджетного процесу та дотримання бюджетної дисципліни;

3) здійсненні заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства та бюджетної дисципліни;

4) виявленні умов та причин, що сприяють порушенням норм чинного бюджетного законодавства;

5) проведенні заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні вимог законодавства та бюджетної дисципліни.

Таким чином, бюджетний контроль тісно пов'язаний з фінансовим контролем і фактично є різновидом останнього, проте повністю отожднювати та використовувати термін «фінансовий контроль» замість «бюджетний контроль», як інколи це можна побачити в науковій та навчальній літературі, не варто. Нормативно-правові акти з фінансового або бюджетного контролю повинні відповідати конституційним положенням щодо контрольної діяльності учасників бюджетного процесу. Також вдосконалення правового регулювання бюджетного контролю неможливе без врахування адміністративно-територіального устрою України та змін, які передбачені проведенням адміністративної реформи, особливостей структури та практики діючих органів фінансового контролю. На сьогоднішній день є необхідним прийняття закону про фінансовий контроль із загальними положеннями, що визначають один із його напрямків – бюджетний контроль, а також закону про бюджетний контроль, який установить головні положення його організації та здійснення.

Список літератури

1. Бабін І. І. Бюджетне право України : навч. посібник / І.І. Бабін. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 296 с.

2. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 року (редакція від 13.02.2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – Ст. 572.
3. Гетьманець О. П. Бюджетний контроль як засіб правового регулювання публічних фінансових ресурсів / О. П. Гетьманець // Вісник Запорізького національного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/pravo/76/12114-byudzhetnij-kontrol-yak-zasib-pravovogo-regulyuvannya-publichnik-finansovix-resursiv.html>.
4. Яцкін Р. О. Бюджетний контроль як засіб виявлення і захід попередження порушень бюджетного законодавства України / О. Р. Яцкін // Держава та регіони. Серія : «Право». – 2013. – № 4 (42). – С. 56-61.
5. Фугело П. М. Сутність, організація та шляхи підвищення ефективності бюджетного контролю на місцевому рівні / П. М. Фугело // Ефективна економіка. – 2015. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2015/31.pdf.
6. Литвинчук І. В. Економічна сутність бюджетного контролю / І. В. Литвинчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2013. – Вип. 3 (27). – С. 195-210.

УДК 336.22

Ю. О. Книш, студентка гр. ПР-143

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКУ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО, ВІДМІННЕ ВІД ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Проблема побудови ефективної системи оподаткування нерухомості – одна із найбільш актуальних у процесі розвитку в Україні ринкових відносин та інтегрування української економіки у світовий ринок. Її вирішення повинно здійснюватися шляхом вивчення, аналізу і творчого осмислення як нинішньої української законодавчої бази, так і накопиченого у світі досвіду у сфері оподаткування нерухомості. Запровадження Податкового кодексу України викликало значний інтерес у провідних вітчизняних науковців. Вже опубліковано багато статей, присвячених податку на нерухоме майно, оскільки його вважають новим для українських громадян.

Для розробки положень Податкового кодексу залучалися фахівці Міністерства фінансів України, провідні науковці інститутів НАН України, академії фінансового управління, а статті кодексу було винесено на громадське обговорення. Це питання досліджували такі науковці: А. Ю. Бережна, В. І. Блонська, Н. М. Бобох, О. М. Дахно, М. І. Карлін, С. Б. Манжос, О. В. Підколодна, Ю. В. Прокопенко та ін. На сьогодні багато виявлених недоліків усунено, проте уникнути їх повністю не вдалося.

Отже, метою даного дослідження є висвітлення особливостей оподаткування нерухомості та виявлення недоліків у справлянні цього податку.

Зарубіжна практика справляння аналізованої податкової форми свідчить, що податок на нерухомість є надійним джерелом доходів місцевих бюджетів

у федеративних державах (США, Канада, Німеччина, Австралія) так і в ряді унітарних держав (Великобританія, Японія, Корея, Польща) [3, с. 328].

При цьому, в США фактичні ставки податку на нерухомість залежать від розміру грошової оцінки об'єкта нерухомості та складають від 0,3 до 3,6 %.

Диференційованими є ставки податку на нерухомість (на майно) і в Німеччині (фактичний розмір ставки залежить від його оцінки). Прогресивними також були ставки податку на нерухомість, що справлявся до 1990 р. до місцевих бюджетів у Великобританії.

Актуальним для України з цього приводу є досвід Франції, де не оподатковуються на протязі перших двох років новобудови в сільській місцевості та на строк до 5 років будівлі, збудовані за технологією раціонального збереження енергії [4].

З 2015 року в Україні діють 2 місцевих податки (податок на майно та єдиний податок) та 2 місцевих збори (збір за місця паркування транспортних засобів і туристичний збір). Податок на майно складається із транспортного податку, плати за землю, податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (ст.265 Податкового кодексу України, далі - ПКУ) [1].

До ПКУ Законом України від 24 грудня 2015 року №909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [2] внесено чергові зміни щодо оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, які набрали чинності з 1 січня 2016 року. Так, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, як і раніше сплачують фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості.

Ставка податку за 1 кв. м загальної площі об'єктів житлової та нежитлової нерухомості для фізичних і юридичних осіб встановлюється в розмірі, що не перевищує 3% мінімальної заробітної плати на рік, або приблизно 41,34 грн. (у 2015 році – не більше 2 відсотків).

Окрім того, з 1 січня 2016 року юридичні та фізичні особи – власники житлової нерухомості, загальна площа якої перевищує 300 квадратних метрів (для квартири) та/або 500 квадратних метрів (для будинку), сплачуватимуть додатково 25000 гривень на рік за кожен із вказаних об'єктів житлової нерухомості (його частку).

Закон передбачає пільги зі сплати податку на нерухомість для фізичних осіб, зокрема, база оподаткування квартири зменшується на 60 кв. м, будинку - на 120 кв. м. У разі одночасного перебування у власності платника податків різних типів об'єктів житлової нерухомості база оподаткування зменшується на 180 кв. м.

Місцеві ради можуть збільшувати граничну межу житлової нерухомості, на яку зменшується база оподаткування, а також визначати пільги із податку з житлової нерухомості для фізичних осіб залежно від рівня доходів і майнового стану.

Пільги щодо податку для фізичних осіб не надаються на об'єкт оподаткування, якщо його площа перевищує п'ятикратний розмір

неоподатковуваної площі, затвердженої рішенням органів місцевого самоврядування, а також на об'єкти оподаткування, що використовуються з метою отримання доходів.

Не підлягають оподаткуванню будівлі дитячих будинків сімейного типу, гуртожитки, житлова нерухомість непридатна для проживання, зокрема, у зв'язку з аварійним станом, а також житло, яке належить дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям-інвалідам, які виховуються самотніми матеріями (батьками), але не більше одного такого об'єкта на дитину.

Не є об'єктом оподаткування нежитлова нерухомість, що використовується суб'єктами господарювання малого та середнього бізнесу, які здійснюють свою діяльність в малих архітектурних формах і на ринках; будівлі промисловості, споруди сільськогосподарських товаровиробників, призначені для використання безпосередньо у сільськогосподарській діяльності, а також об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, що перебувають у власності громадських організацій інвалідів та їхніх підприємств. Крім того з 1 січня 2016 року не є об'єктом оподаткування об'єкти нерухомості, що перебувають у власності релігійних організацій та використовуються виключно для забезпечення їхньої статутної діяльності, а також будівлі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від форми власності та джерел фінансування, що використовуються для надання освітніх послуг.

Нарахування суми податку з об'єктів нерухомості, що перебувають у власності фізичних осіб, проводиться контролюючим органом за місцем реєстрації власника нерухомості [1].

Погоджуючись з доцільністю запровадження податку на нерухомість в Україні, зазначимо, що в більшості країн світу податок на нерухоме майно не є податком, що справляється переважно з порівняно небагатих верств населення. В розвинутих країнах, насамперед, це податок на майно заможних верств населення, за допомогою якого держава не лише формує доходну базу місцевих бюджетів, але й здійснює перерозподіл частини доходів найбільш забезпечених громадян.

Зазначимо також, що запровадження податку на нерухомість повністю відповідає принципу справедливості системи оподаткування, адже його сплачують лише ті особи, що володіють нерухомістю, для реалізації права на яку потрібно отримати доволі значні доходи.

Але механізм справляння податку на нерухомість в Україні повинен передбачати прогресивну шкалу ставок платежу та хоча б короткотермінове звільнення від оподаткування новобудов у сільській місцевості та споруд, зведених з дотриманням технології раціонального збереження енергії, що відповідає французькій практиці справляння податку на нерухомість.

Крім того, на нашу думку, під час проведення роботи над вдосконаленням механізму справляння податку на нерухомість в нашій країні слід врахувати той фактор, що біля 80 % населення України має рівень матеріального забезпечення значно нижчий від середнього його розміру [5].

Враховуючи цей факт, єдиним засобом недопущення соціальної напруги при справлянні податку на нерухомість є запровадження звільнення від оподаткування площі нерухомості в таких розмірах, щоб цей платіж сплачували виключно власники нерухомості, яких можна віднести до осіб, що отримують середні та порівняно високі доходи. З іншого боку, враховуючи фіскальні інтереси місцевих бюджетів, на нашу думку, цілком обґрунтованим було звільнення від оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельних ділянок, квартир з площею до 120 кв. м та житлових будинків з площею до 250 кв. м, що і передбачала попередня редакція Податкового кодексу України.

Отже, слід відмітити що чинний в Україні порядок справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельних ділянок, має суттєві недоліки, зумовлені, надмірними фіскальними та недостатніми регулюючими властивостями цієї податкової форми.

Порівняння норм Податкового кодексу України стосовно оподаткування нерухомого майна та зарубіжної практики справляння податку на нерухомість переконливо демонструє, що для вирішення значної частини проблем в його адмініструванні доцільно: звільнити від оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельних ділянок, квартири з площею до 120 кв. м та житлові будинки з площею до 250 кв. м, а також передбачити прогресивні ставки податку на нерухомість, розміри яких повинні зростати залежно від площі об'єктів нерухомості та їх кількості.

Список літератури

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Закон України від 24 грудня 2015 року №909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/909-19>.
3. Бережна А. Ю. Податок на нерухомість як потенційне джерело формування місцевих бюджетів / А. Ю. Бережна // Науковий вісник будівництва. – 2006. – № 35. – С. 327-329.
4. Єдиний податок на нерухомість у Франції [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.informjust.ua/text/722>.
5. Карлін М. І. Роль податку на нерухомість в соціальній політиці країни з транзитивною економікою / М. І. Карлін, Н. М. Бобох. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/9107>.

УДК 347.73

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

О. В. Ковальчук, студент гр. ПР-141

Чернігівський національний технологічний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Система оподаткування доходів населення в кожній країні має свої особливості, які залежать від соціально-економічної стратегії держави.

Встановлюючи розміри ставок оподаткування та запроваджуючи конкретний механізм справлення податків, держава прагне забезпечити не тільки стабільну дохідну базу, а також регулювати діяльність платників податків, досягти соціальної справедливості та забезпечити соціальну стабільність у суспільстві.

Варто зазначити, на початковому етапі функціонування податкової системи України було зроблено акцент на фіскальній функції, а регулювальна була знівельована, зокрема, в механізмі розподілу ресурсів населення на користь держави виникли кризові явища, сформувалася несправедливість розподілу коштів. Мізерний рівень доходів більшості населення, низька правова культура і в решті решт активне приховування доходів стали нормою в нашій державі. На сьогодні в українському суспільстві ще не сформувалася ідеологія добровільної сплати податків, а тому велика кількість платників податків не бажає визнавати таке зобов'язання, не робить свого внеску в бюджети, підриваючи в такий спосіб розвиток та стабільність соціально-економічної політики держави.

На відміну від України, в іноземних державах сформувався інший підхід до платників податків, це пояснюється тим, що за кордоном, зокрема в європейських країнах більш розвинений стан демократії та суспільні норми, що в свою чергу впливають на побудову та функціонування фіскальної політики, функціями якої є перш за все вирішення соціальних питань та економічна мотивація суб'єктів щодо ведення та розвитку підприємств, домогосподарств, а вже потім наповнення бюджету та забезпечення уряду фінансовими ресурсами. Завданням України є сформувати такий підхід для своїх платників податків, щоб підняти економіку, вивести країну з кризи та подолати фінансову та соціальну несправедливість. Для того щоб, створити дійсно дієвий механізм оподаткування доходів фізичних осіб виникає необхідність врахування відповідного світового досвіду.

Позитивним є використання досвіду США. У сучасних умовах із усіх джерел доходів Федерального бюджету США найвагомим є податок з доходів фізичних осіб, що забезпечує понад половину загального обсягу федеральних податкових надходжень. Згідно з податковою системою США доходи фізичних осіб можуть оподатковуватися як окремо з кожного громадянина, так із доходу сім'ї загалом. Оподатковуваний дохід обкладається за прогресивною шкалою. При цьому платники податку поділяються на чотири категорії, які оподатковуються за різними ставками залежно від доходу. Ставка оподаткування коливається від 15 до 39,6 %. В останні роки з'явилася тенденція до зростання мінімуму доходів, що не обкладаються податком та до зменшення його максимальної ставки [1, с. 32].

Однією з найдавніших є податкова система Великої Британії. Податок з доходів фізичних осіб становить близько 65 % від усіх прямих податків, що надходять до державного бюджету. Специфікою оподаткування доходів громадян є те, що їхні доходи поділяються на певні частки (шедули), які оподатковуються за окремою методикою. Ставка податку диференційована залежно від річного доходу: 20 %, 25 %, 40 % [2, с. 67-69].

Практика оподаткування доходів фізичних осіб у Німеччині також заслуговує на увагу. Основним податком, який сплачують громадяни Німеччини, є прибутковий податок. Він встановлюється на всі види доходів, які отримує громадянин держави. При стягуванні податку враховуються податкові класи і види діяльності, використовуються податкові таблиці та карти. Шість податкових класів групують робітників та службовців залежно від їх сімейного стану, кількості працюючих у сім'ї, спільного чи окремого ведення обліку отримуваних доходів, наявності дітей. Ставка податку в цій країні встановлена в розмірі від 19 % до 53 % [3, с. 235].

Варто зазначити, що в більшості зарубіжних країнах застосовується прогресивна шкала оподаткування, яка відповідає принципу соціальної справедливості – хто більше отримує, той більше платить.

Прогресивність податку з доходів фізичних осіб може реалізовуватися не лише за рівнем доходів, а й за іншими істотними ознаками. На жаль останнім часом в Україні прослідковуються негативні демографічні тенденції, однією з таких ознак, за якою може бути встановлена прогресивна шкала податку, є вік платника податку, як це практикується, наприклад, у Північній Ірландії. Така прогресія шкали ставок податку з доходів фізичних осіб за віком дозволяє перерозподіляти кошти від старших працюючих поколінь до молодших. Беручи до уваги, існування певної закономірності зростання доходів громадян, перш за все внаслідок зростання заробітної плати, з віком, збільшення стажу роботи тощо [4, с. 181].

На відміну від України, де порядок, ставки, правила оподаткування податком із доходів фізичних осіб встановлюються виключно на загальнодержавному рівні, в іноземних державах органам місцевого самоврядування надано досить широке право в сфері податкової юрисдикції. У таких країнах Європи як Болгарія, Кіпр, Естонія, Греція, Латвія, Норвегія, Румунія, особистий прибутковий податок належить до місцевих податків.

У Швеції діють окремі умови оподаткування резидентів та нерезидентів. Для останніх діє єдина ставка 25 % незалежно від суми доходу. Резиденти сплачують податок двох видів: муніципальний – дохід до визначеної суми оподатковується за ставкою 32%; національний податок – понад 80% працівників, які мають доходи, менші за визначену суму, звільнені від його сплати. Для громадян, які мають доходи, що перевищують визначену суму, ставка становить 20 %. Для тих, хто має великі доходи ставка становить 50%, середні – 30%, а для низькооплачуваних працівників – 24 %. При розрахунку бази оподаткування з усіх доходів враховуються витрати, які має робітник при одержанні цього доходу [3, с. 299]. Крім того, діє система персональних відрахувань.

У таких країнах, як Ірландія, Корея, Мексика, Туреччина, середньозважена величина граничного доходу (неоподаткованого мінімуму), з якого починається сплачуватись податок з доходів фізичних осіб становить 30% від середньої заробітної плати у виробничому секторі [5, с. 81-82]. Якщо порівнювати з нашою державою, то неоподатковуваний мінімум при оподаткуванні доходів фізичних осіб не застосовується, а існує

поняття податкової соціальної пільги, право на яку мають не всі громадяни, а лише ті, заробітна плата яких не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень [6]. Але застосування податкової соціальної пільги не надало бажаного ефекту захисту доходів малозабезпечених громадян через мізерний розмір такого зниження оподатковуваного доходу. Запровадження податкового кредиту також не виправдало себе через складну процедуру його отримання.

Одна з найбільш розвинених систем індивідуального прибуткового податку із широкою системою податкових вирахувань діє в Нідерландах. У цій країні існує п'ять видів податкових відрахувань, що залежать від віку, кількості дітей, доходу батьків і відрізняються сумою, на яку дозволено зменшувати оподатковуваний дохід (в євро на одну дитину).

Досвід розвинених країн засвідчує, що прибуткове оподаткування спрямоване на формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала в користуванні після оподаткування дохід, достатній для фінансування всіх необхідних витрат на задоволення своїх потреб.

Отже, для оптимізації процесу оподаткування доходів фізичних осіб необхідно відмовитися безпосереднього фіскального підходу до наповнення бюджету. Основним критерієм має слугувати максимізація функції суспільного добробуту. Враховуючи те, що податкова соціальна пільга не забезпечує виконання одного з визначальних світових принципів соціальної та фіскальної політики, згідно з яким рівень доходу, що забезпечує базові потреби громадянина, звільняється від оподаткування, її слід замінити на звільнення від оподаткування частини заробітної плати за рахунок якої фінансуються витрати на транспортні послуги, на харчування, придбання товарів першої необхідності тощо, одночасно дозволивши включати до податкового кредиту більшу частину мінімально необхідних витрат платників податку з доходів фізичних осіб.

Беручи до уваги низький рівень доходів більшості громадян, а також враховуючи рівень безробіття в нашій країні, при оподаткуванні доходів фізичних осіб доцільно використовувати сукупний дохід усієї родини, тобто оподатковувати доходи всіх членів сім'ї разом, а не окремо. Це дозволить мінімізувати податковий тиск на малозабезпечений прошарок населення, оскільки в деяких родинах працездатною особою є один член сім'ї.

Система оподаткування доходів громадян має бути прогресивною. Однак прогресія повинна бути розрахована таким чином, щоб ураховувати реальний, наявний у цей час діапазон доходів громадян. Реформування прибуткового оподаткування фізичних осіб має відбуватися в комплексі з реформуванням усього податкового навантаження на фонд оплати праці (Пенсійний фонд та фонди соціального страхування), щоб мати оптимальне податкове навантаження й повну легалізацію доходів громадян.

Таким чином, можна впевнено стверджувати, що оподаткування доходів населення в Україні потребує докорінної перебудови, яка має базуватися на використанні передового зарубіжного досвіду та на основі соціальної справедливості. Економіка кожної держави має свої особливості, які варто враховувати при побудові ефективної податкової системи. Звичайно, що держави з високим рівнем розвитку економіки при оподаткуванні доходів громадян вирішують завдання, які поки що не є ключовими і доступними для України. Це пов'язано з тим, що рівень розвитку нашої економіки значно нижчий від розвинених країн, проте, спираючись на їхній досвід, можна використати світові здобутки, тим самим модернізувавши в українську систему оподаткування.

Список літератури

1. Демиденко Л. М. Оподаткування доходів громадян: досвід США та України / Л. М. Демиденко // *Фінанси України*. – 2005. – № 9. – С. 30-34.
2. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних держав : Навчальний посібник / Андрущенко В. Л., Варналій З. С., Прокопенко І. А., Тучак Т. В. - К. : Кондор-Видавництво, 2012. - 222 с.
3. Якушик І. Д. Податкові системи зарубіжних країн / І. Д. Якушик, Я. В. Литвиненко : Довідник. – Київ : “МП Леся”, 2004. – 480 с.
4. Шмир І. П. Прогресивна шкала податку на доходи фізичних осіб як справедливий регулятор соціально-економічних процесів / І. П. Шмир // *Сталий розвиток економіки*. – 2013. – №. 2. – С. 179-184.
5. Нікітішин А. О. Використання іноземного досвіду при оподаткуванні доходів фізичних осіб / А. О. Нікітішин // *Формування ринкових відносин в Україні*. - 2007. - № 6. – С. 80-83.
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

УДК 336.27

Я. Ю. Конопля, студент гр. ПР-144

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою державних фінансів є державний борг, який пов'язаний із проблемою економічної безпеки країни.

В останній час, коли впроваджуються реформи та заходи стабілізації економічної та зовнішньополітичної ситуації в Україні, уряд здійснює нові запозичення як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Водночас продовжує зростати дефіцит державного бюджету і значні обсяги запозичень спрямовуються на його покриття. Циклічні коливання економіки, кризові ситуації на державному та міжнародному рівнях призводять до утруднення повернення взятих у борг коштів, а іноді і взагалі країна неспроможна

повернути борги та стикається з проблемою дефолту. Саме тому дослідження питання державного боргу на сьогодні є актуальним та необхідним.

В вітчизняній науковій літературі не існує єдиних підходів до трактування сутності державного боргу. Так, В. Оспіщева зазначала, що державний борг – це сума заборгованості держави за випущеними і непогашеними внутрішніми державними запозиченнями, а також сума фінансових зобов'язань до іноземних кредиторів на певну дату, включаючи видані гарантії за кредитами, що надають місцевим органам влади, державним підприємствам, іноземним постачальникам тощо [1, с. 215].

В. М. Федосов, С. Я. Огородник та В. Н. Суторміна вважають, що «державний борг – це сума заборгованості за випущеними й непогашеними внутрішніми позиками, а також сума фінансових зобов'язань країни щодо іноземних інвесторів на певну дату» [2, с. 226]. Відповідно, таке визначення поєднує у понятті «державний борг» заборгованість державного сектора і зовнішні зобов'язання приватного сектора економіки.

О. Романенко, вважає, що державний борг - це сума заборгованості за всіма борговими зобов'язаннями держави, відсотки за нею і невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки [3, с. 243].

Грунтовне дослідження проблем державної заборгованості здійснено Т. П. Вахненко, яка пропонує розглядати державний борг як «суму фінансових зобов'язань сектора загального державного управління, які мають форму договірних, стосовно внутрішніх і зовнішніх кредиторів, щодо відшкодування залучених коштів (одержаних товарів, виконаних робіт, наданих послуг) та виплати відсотків (чи без такої виплати)» [4, с. 24].

Отже, поняття державного боргу науковці розглядають у двох аспектах. У вузькому розумінні, державний борг - це сукупність відносин, за якими виникають боргові зобов'язання держави як позичальника, боржника або гаранта погашення позик іншими позичальниками, а у широкому розумінні, державний борг - це система фінансових зобов'язань держави, що виникають у результаті здійснення запозичень; із наданих державою гарантій із зобов'язань третіх осіб - суб'єктів господарської діяльності; боргових зобов'язань, прийнятих на себе відповідно до чинного законодавства; сум бюджетних асигнувань, перерахованих із порушенням строків чи в неповному розмірі; суми компенсації за несвоєчасну чи неповну виплату суми платежу юридичним та фізичним особам тощо.

Законодавче визначення державного боргу закріплене в статті 2 Бюджетного кодексу України - це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [5]. З цього визначення державного боргу зрозуміло, що йдеться і про внутрішній, і про зовнішній державний борг. Внутрішній державний борг - заборгованість держави громадянам та юридичним особам, які придбали цінні папери. Внутрішній державний борг виникає у зв'язку із залученням коштів від вітчизняних кредиторів у національній валюті. Зовнішній державний борг - сукупність заборгованості держави за позичками на зовнішньому ринку. Він

складається з: позик на фінансування державного бюджету та погашення зовнішнього державного боргу; позик на підтримку національної валюти; позик на фінансування інвестиційних та інституціональних проектів; гарантій іноземним контрагентам щодо виконання контрактних зобов'язань у зв'язку з некомерційними ризиками.

Поточна економічна ситуація в Україні характеризується великим зростанням боргових навантажень, що, в свою чергу, виступає одним із базових факторів гальмування розвитку економіки країни. Основними причинами зростання розміру боргу у 2014-2015 рр. були:

- політична криза, анексія АР Крим та тривалий військовий конфлікт на сході країни;
- глибока економічна рецесія;
- фінансування за рахунок державних запозичень дефіциту державного бюджету;
- необхідність потужної державної підтримки державних підприємств та банків, тощо.

Беручи до уваги інформацію про сукупний обсяг боргу за останні два роки ми бачимо, що його розмір зріс приблизно на 40 %. Тепер більш детально проаналізуємо обсяг за останні два роки. Станом на 1 січня 2014 року, обсяг боргових зобов'язань сягав 73,16 млрд. \$. Якщо ж переглянути інформацію рівно через рік, то борг зменшився приблизно на 3,7 млрд. \$. Протягом 2015 року боргові зобов'язання України мали різні показники. Якщо ж станом на 1 квітня 2015 року борг ще зменшився на 4,7 млрд. \$, то станом на 1 жовтня 2015 року сукупний борг складав 70,67 млрд. \$ [6]. Останні дані з сайту Міністерства фінансів України надають нам остаточну інформацію - станом на 1 січня 2016 року сума боргу зменшилася до 65,5 млрд. \$ [7]. Також варто зазначити, що державний борг складається із внутрішнього та зовнішнього боргів.

Співвідношення розмірів внутрішнього та зовнішнього боргів станом на початок 2014 року була у відношенні 49 до 51 %. За останні два роки, станом на 1 січня 2016 року, розміри боргу змінили своє співвідношення. Тепер внутрішній борг від сукупного складає 34 %, а зовнішній – 66 % [6, 7].

Що ж стосується витрат на обслуговування державного боргу, то вони на 2016 рік заплановані відповідно до:

- графіків платежів за вже існуючим державним боргом на момент складання проекту державного бюджету на 2016 рік;
- планових обсягів запозичень на 2016 рік на фінансування державного бюджету;
- прогнозних відсоткових ставок та курсів валют;
- прогнозу обсягів витрат на управління державним боргом.

Крім того, характер розрахунків платежів за позиками залежить як від інструмента запозичення (облігація державної позики, кредитна угода), так і від кредитора (Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд та ін.), кожен з яких застосовує власну методику розрахунку платежів за позикою.

Загальні виплати за державним боргом, що мають бути здійснені у 2016 році за рахунок коштів державного бюджету, оцінюються на рівні 234 260,2 млн. грн., з яких 79,8 відсотка, або 186 845,4 млн. грн. - виплати за внутрішнім боргом та 20,2 відсотків, або 47 414,8 млн. грн. становлять виплати за зовнішнім боргом. У 2016 році обсяг платежів з погашення державного боргу становить 135 203,9 млн. грн., з яких 121 323,7 млн. грн., або 89, 7%, становлять зобов'язання за внутрішнім боргом, а 13 880,2 млн. грн., або 10,3% - зобов'язання за зовнішнім боргом [8].

Обсяг платежів з обслуговування державного боргу на 2016 рік прогнозується в сумі 99 056,3 млн. гривень. Найбільші за обсягами платежі у 2016 році передбачено з погашення облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) 2013 року в сумі 55 482,8 млн. грн., ОВДП 2014 року в сумі 24 418,8 млн. грн., ОВДП 2011 року та 2008 років в сумі 11 593,7 млн. грн. та 11 470 млн. грн. відповідно.

Найбільшу питому вагу в обслуговуванні державного внутрішнього боргу протягом 2016 року матимуть виплати за ОВДП 2014 року в сумі 27 615,0 млн. грн. та ОВДП 2013 року в сумі 11 299,4 млн. гривень. В обслуговуванні державного зовнішнього боргу у вказаному періоді найбільшу питому вагу займуть виплати за ОЗДП 2015 року в сумі 23 050,9 млн. грн. та за кредитами МВФ в сумі 3 920,5 млн. гривень [8].

Таким чином, однозначного підходу до трактування державного боргу у науковців не має. На нашу думку, найбільш чітке поняття державного боргу визначене в Бюджетному кодексі, а саме: державний борг - це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення. В свою чергу він складається із внутрішнього та зовнішнього боргів. Що ж стосується поточного стану боргу, то в останні роки, державний борг України має тенденцію до збільшення, однак, завдяки діям уряду України, його виплату реструктуризовано приблизно до 2020 року, а це, в свою чергу, значно зменшує навантаження на бюджет України на період 2016-2020 років.

Список літератури

1. Фінанси : курс для фінансистів: навч. посіб. / За ред. В. І. Оспіщевої. – К. : Знання, 2008. – 567 с.
2. Государственные финансы : учеб.пособие / В. М. Федосов, Л. Д. Буряк, Д. Д. Бутаков и др.; под ред. В. М. Федосова, С. Я. Огородника, В.Н. Суторминой. – К. : Лыбидь, 1991. – 276 с.
3. Романенко О. Р. Фінанси : навч.-метод. Посіб. / О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюк та ін. – К. : КНЕУ, 2003. – 387 с.
4. Вахненко Т. П. Державний борг України та його економічні наслідки / Т. П. Вахненко. – К. : Альтерпрес, 2000. – 152 с.
5. Бюджетний кодекс України, прийнятий Верховною радою України від 08.07. 2010 р. № 2456-VI.
6. Аналітичний огляд стану державного боргу та його впливу на фінансовий ринок України станом на 01.09.2015 р. // http://rurik.com.ua/documents/research/REVIEW_debt.pdf.
7. Спеціальне дослідження стану Державного боргу України за підсумком 2015 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/analytic_articles/Gov_debt_2015.

8. Програма управління державним боргом на 2016 рік, затв. Наказом МФУ від 29.01.2016 р. № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/nakaz-ministerstva-vid--pro-zatverdzhenniaprohamyupravlinniaderzhavnymborhomnarik?category=borg&subcategory=derzhavnij-borg>.

УДК 336.22

Р. П. Пирко, студент гр. ПР-144

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПОДАТКІВ ТА ЇХ ПРИЗНАЧЕННЯ

Податки дуже складна й надзвичайно впливова на всі економічні явища та процеси фінансова категорія. Вони є необхідною ланкою економічних відносин у суспільстві з моменту виникнення держави. Розвиток і зміна форм державного устрою завжди супроводжуються вдосконаленням податків, адже вони є платою суспільства за виконання державою її функції. Відсутність податків паралізує фінансову систему держави в цілому, робить її недієздатною і в кінцевому підсумку - позбавленою будь-якого сенсу.

Як відомо, податки з'явилися із розподілом суспільства на прошарки та з виникненням державності. На думку Ф. Енгельса, «податки – це внески громадян, необхідні для утримання публічної влади...» [2]. Первісно податки мали тимчасовий характер, вважалося, що податки суперечать недоторканості приватної власності, і їх введення допускалося лише в надзвичайних випадках. Ще у першій половині XVII ст. англійський парламент не визнавав постійних податків на загальнодержавні потреби, і король не міг ввести податки без його згоди. З часом податки перетворилися із тимчасового джерела державних доходів на постійне. Податки стали настільки звичним джерелом державних доходів, що відомий політичний діяч Північної Америки Б. Франклін сказав, що «платити податки і вмерти повинен кожен».

Творець теорії податків Д. Рікардо вважав, що «податки – та частина продукту землі і праці, яка надходить в розпорядження уряду» [3]. Інший засновник А. Сміт, дотримуючись теорії про непродуктивність державних послуг, одночасно вважав податок справедливою ціною за сплату послуг державі [4].

У сучасний період за основу визначення податку, вважає А.М. Соколовська, використовується теорія колективних потреб – «податок є та частина багатства, яку громадяни дають державі і місцевим органам для задоволення колективних потреб» [5, с. 72].

Отже, податок - це обов'язковий, індивідуальний, безвідплатний платіж, який сплачують до бюджету фізичні та юридичні особи у порядку, встановленому податковим законодавством України [1].

Сутність податків полягає в обов'язковому перерозподілі національного доходу з метою формування державних фінансових фондів. Особливістю податків є їх примусовий, обов'язковий характер, який не потребує зустрічної індивідуальної оплатності з боку держави.

Характерними ознаками податків, які дають змогу відрізнити їх серед інших платежів, є те, що вони не мають ні елементів повного еквівалентного обміну, ні конкретного цільового призначення. Також необхідно вказати, що якщо плата й відрахування можуть платитися як державі, так й іншим юридичним особам, то податки - це атрибут тільки держави. Імперативність - це перша ознака, що виражає сутність податку.

Призначення податків у соціально-економічному розвитку суспільства реалізується через функції, які вони виконують. Основними функціями податків є: фіскальна, регулююча, розподільча, контрольна та стимулююча.

Фіскальна функція - є найважливішою, оскільки згідно з цією функцією податки виконують своє головне призначення - наповнення доходної частини бюджету, доходів держави для задоволення потреб суспільства. Основна ознака цієї функції - її стабільність, що дозволяє формувати надходження податків до бюджету на постійній, стабільній засаді.

За визначенням вченого А. М. Поддєрьогіна, фіскальна функція податків полягає в мобілізації коштів у розпорядження держави та формуванні централізованих фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій держави. Вона реалізується через розподіл частини валового національного продукту [6, с. 68-69]. За допомогою фіскальної функції реалізується основне суспільне призначення податків - формування фінансових ресурсів держави, що акумулюються в бюджетній системі й позабюджетних фондах, для здійснення власних функцій. Сутність фіскальної функції полягає в кількісному зіставленні податкових надходжень із потребами держави у фінансових ресурсах, оцінці ефективності кожного податкового каналу й податкового пресу в цілому [7, с. 72-73].

З підвищенням ролі держави зростає значення регулюючої функції податків. Ця функція реалізується через вплив податків на різні сторони діяльності суб'єктів господарювання. Регулююча функція виявляється в наданні пільг з оподаткування окремим галузям та виробникам, враховуючи їх перспективи, діяльність, рівень прибутковості та інше [8, с. 53]. Регулююча функція податків знаходить свій вияв у диференціації умов оподаткування. Стягуючи податки, держава завжди впливає на поведінку економічних суб'єктів - фізичних і юридичних осіб. Держава може встановлювати різні умови оподаткування для різних категорій платників, для здійснення одних і тих самих видів діяльності на окремих територіях. Конкретні умови оподаткування можуть або сприяти, або перешкоджати концентрації виробництва і капіталу.

Розподільча функція податків полягає у перерозподілі суспільних доходів між різними категоріями населення, тобто відбувається передача засобів на користь більш слабких і незахищених категорій громадян за рахунок покладання податкового тягаря на більш сильні категорії платників.

У підсумку відбувається вилучення частини доходу одних і передача його іншим. Прикладом реалізації розподільчої функції є акцизний податок, що встановлюються, як правило, на окремі види товарів і, в першу чергу, предмети розкоші, алкоголь, тютюн, а також механізми прогресивного оподаткування.

Більшість вчених виділяють також стимулюючу (заохочувальну) функцію [9, с. 39].

Через стимулюючу функцію податків держава впливає на процес відтворення, стимулюючи його розвиток, посилюючи нагромадження капіталу, розширюючи платоспроможний попит населення, створюючи додаткові стимули для ділової й інвестиційної активності, мотивації до роботи, підтримуючи рівень зайнятості. У процесі реалізації цієї функції стимулюючий вплив на суспільне виробництво забезпечується через диференціацію податкових ставок, встановлення системи пільг тощо.

Однак ця функція являє собою просте пристосування податкових механізмів з метою реалізації соціальної політики держави і є швидше супутньою, ніж ведучою.

Контрольна функція полягає в тому, що держава здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю організацій і громадян, а також за джерелами доходів і витратами. Завдяки грошовій оцінці сум податків можливе кількісне зіставлення показників доходів з потребами держави у фінансових ресурсах. Завдяки контрольній функції оцінюється ефективність податкової системи, забезпечується контроль за видами діяльності і фінансових потоків [9, с. 39]. Через контрольну функцію оподаткування виявляється необхідність внесення змін у податкову систему і бюджетну політику.

Таким чином, податки пройшли тривалу еволюцію розвитку від безсистемних платежів у натуральній формі до постійного і вагомого джерела державних доходів. Найбільшого розвитку податки досягають в сучасних умовах. Податки є безальтернативним джерелом формування доходів бюджету держави та багатofункціональним інструментом перерозподілу ВВП з метою соціального забезпечення громадян і досягнення стійкого економічного зростання.

Податки слугують державі для отримання тих доходів, які необхідні для розв'язання її завдань. Поряд з цим фіскальним призначенням стягнення податків слугує для здійснення певних регулюючих, розподільчих та контрольних цілей, оскільки вони сприяють чи ускладнюють певні соціально-економічні процеси в країні.

Список літератури

1. Податковий кодекс України : від 2 грудня 2010 року №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

2. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства /Ф. Энгельс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/engels/index.php.

3. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libertarium.ru/lib_ricardo_reader10.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/smit.
5. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у контексті її впливу на розвиток економіки / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 65-81.
6. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. – 6-те вид., перероб. та допов. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.
7. Ковальчук К. Функції податків та їх реалізація в податковій системі України / К. Ковальчук, Т. Рева // Вища школа. – 2009. - № 3. - С. 70-83.
8. Борейко В. Напрями посилення регулюючої функції податків / В. Борейко // Економіка України. - 2009. - № 1. - С. 50-57.
9. Крупей Н.С. Економічна сутність податків та їх функції / Н.С. Крупей // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 36-40.

УДК 347.73

В. О. Подкур, студентка гр. ПР-144

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ФІНАНСОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Податки як суспільне явище стосуються безпосередньо кожного. Загальний обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, закріплений статтею 67 Конституції України. З метою належного виконання цього конституційного обов'язку та забезпечення законності в податковій сфері законодавчо закріплені заходи правового впливу, серед яких важливе місце відведено заходам юридичної відповідальності.

Вчинення платниками податків та посадовими особами контролюючих органів порушень податкового та іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи, тягне за собою відповідальність в тому числі і фінансову, передбачену Податковим кодексом України та іншими законами України.

Фінансова відповідальність є формою реалізації державно-владного примусу, що виникає у разі порушення приписів фінансово-правових норм і полягає у застосуванні спеціально уповноваженими державними органами до правопорушника передбачених законом санкцій [3, с. 340].

Визнаючи фінансову відповідальність самостійним видом юридичної відповідальності, фахівці вказують на головну її особливість, яка полягає в тому, що крім штрафних санкцій вона передбачає і право на відновлювальні санкції, які стимулюють виконання фізичними та юридичними особами обов'язків, передбачених фінансовим (податковим) законодавством, а також забезпечують компенсацію шкоди, завданої державі в результаті їх протиправної поведінки.

Фінансова відповідальність за порушення податкового законодавства виступає в формі:

- стягнення всієї суми укритего або заниженого платежу в бюджет в формі податку;

- штрафу (що накладається фіскальними органами);

- пені, що стягується із платника за затримку внесення податку.

Заходами фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства слід вважати передбачені санкціями податково-правових норм штрафні (фінансові) санкції та пеню, їх особливості полягають у такому:

- застосовуються у разі вчинення порушення норм податкового законодавства і полягають у додаткових майнових обтяженнях;

- є заходами державного примусу, що застосовується до правопорушників;

- мають за мету покарання правопорушників, а також компенсацію майнових втрат бюджетів і державних цільових фондів внаслідок ненадходження або несвоєчасного надходження податків і зборів;

- мають майновий (грошовий) характер.

Штрафна санкція (фінансова санкція, штраф) - це плата у вигляді фіксованої суми та/або відсотків, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за додержанням яких покладено на контролюючі органи, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності [2].

Штрафні санкції, що накладаються на платників податків, умовно можна розділити на такі групи:

- штрафні санкції за неподання податкових декларацій;

- штрафні санкції за зниження податкових зобов'язань, виявлене в результаті перевірок податковим органом;

- штрафні санкції в результаті виявлення арифметичних або методологічних помилок у поданій податковій декларації;

- штрафні санкції у разі, коли нарахування податкового зобов'язання покладається на податковий орган;

- штрафні санкції за несплату або несвоєчасну сплату податкових зобов'язань [4, 5].

Штрафні санкції накладають контролюючі органи, а в окремих випадках самостійно нараховує і сплачує платник податків.

Відповідно до статті 113 Податкового кодексу України строки застосування, сплата, стягнення та оскарження сум штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) здійснюються у порядку, визначеному Податковим кодексом для сплати, стягнення та оскарження сум грошових зобов'язань. Суми штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) зараховуються до бюджетів, до яких згідно із законом зараховуються відповідні податки та збори.

Відповідно до статті 115 Податкового кодексу України у разі вчинення платником податків двох або більше порушень законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого

покладено на контролюючі органи, штрафні (фінансові) санкції (штрафи) застосовуються за кожне вчинене разове та триваюче порушення окремо [2].

Поряд зі штрафом, сплату пені також слід розглядати як захід фінансової відповідальності, а саме - як плату у вигляді відсотків, нарахованих на суму податкового боргу (без урахування пені), що справляється з платника податків у зв'язку з несвоєчасним погашенням податкового зобов'язання.

У податковому праві пеня має подвійну природу. По-перше, вона є способом забезпечення виконання обов'язку зі сплати податків і зборів. При цьому вона виконує стимулюючу функцію. По-друге, пеня є санкцією за порушення встановленого законодавством терміну сплати суми податкового зобов'язання, а тому виступає заходом правовідновлювальної відповідальності. Правовідновлювальна відповідальність передбачає застосування санкцій, спрямованих на відновлення порушених прав, примусове виконання обов'язків, усунення протиправного стану.

Несплата або неповна сплата суб'єктами підприємницької діяльності або громадянами податків, зборів, інших обов'язкових платежів тягне за собою відповідальність за порушення податкового законодавства, навіть у тому разі, якщо порушення сталося через помилкове застосування законодавства, недбалість, недосвідченість чи розрахункову помилку.

Відповідно до статті 116 Податкового кодексу України у разі застосування контролюючими органами до платника податків штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, такому платнику податків надсилаються (вручаються) податкові повідомлення – рішення [2].

Факти порушень податкового законодавства службова особа органу державної фіскальної служби оформляє актом документальної перевірки, в якому чітко викладається зміст порушення з обґрунтуванням порушених норм законодавчими актами й зазначенням конкретних їх пунктів і статей.

Керівники й відповідні службові особи підприємств, установ, організацій і громадяни під час перевірки, що провадиться органами державної податкової служби, зобов'язані надати письмові пояснення з усіх питань, що виникають, підписати акт про проведення перевірки і виконувати вимоги органів державної податкової служби щодо усунення виявлених порушень законодавства про податки та інші обов'язкові платежі до бюджетів і внески до державних цільових фондів [6, с. 137].

Рішення про застосування та стягнення фінансових санкцій за наслідками розгляду матеріалів перевірки приймає керівник органу державної фіскальної служби або його заступник (керівник, який розглядав матеріали перевірки) за встановленою формою у двох примірниках не пізніше ніж через десять днів з дня складання акта перевірки.

Оскарження рішень органів державної фіскальної служби здійснюються у встановленому законом порядку.

Таким чином, фінансова відповідальність за порушення податкового законодавства - це юридична відповідальність, яка виражається у

застосуванні до правопорушника уповноваженими на те державними органами, фінансово-правових норм-заходів державного примусу у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені.

Податкова відповідальність виступає визначальним елементом правового фактора і є гарантом забезпечення ефективності контролю за дотриманням законодавства у сфері оподаткування; одним з її принципів є невідворотність покарання, яка означає, що жодне правопорушення не повинне залишитися непокараним.

Список літератури

1. Конституція України. - К. : ПАЛИВОДА А. В., 2014. - 64 с.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Кучерявенко М. П. Податкове право : підручник / М. П. Кучерявенко. - Х. : Право, 2013. - 536 с.
4. Штрафні санкції за порушення податкового законодавства [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/informatsiya/zagalna-informatsiya/shtrafni-sanktsiji.html>.
5. Кравчук О. Штрафи за Податковим кодексом / О Кравчук. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://online.dftk.ua/Book/«ДК»%20№17-18.epub/navPoint-9>.
6. Калінеску Т. В. Адміністрування податків : Навч. посіб. / Т. В. Калінеску, В. О. Корецька-Гармаш, В. В. Демидович. - К. : «Центр учбової літератури», 2013. - 290 с.

УДК 368: 347.73

О. С. Ткаченко, студентка гр. ПР-144

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Світова практика не виробила більш економічного, раціонального і доступного способу захисту економічних інтересів підприємств як страхування. Поряд з іншими інструментами регулювання ринкових взаємовідносин страхування покликане забезпечити стабільність виробництва і споживання.

Окрему роль у цих процесах має відігравати держава. В сучасних умовах формування економічної та політичної системи України важливого значення й особливої актуальності набувають проблеми і напрями державної політики із збереження соціальної рівноваги і подолання соціальної напруженості. З огляду на це відбувається переорієнтація постулатів у системі захисту юридичних та фізичних осіб від матеріальних та соціальних втрат, що можуть настати внаслідок непередбачуваних подій. Основною правовою формою фінансового захисту в економічно розвинутих країнах є страхування. Як свідчить аналіз історії та сучасного становлення інституту

страхування - воно є обов'язковим елементом кожної економічної й соціальної системи суспільства.

Страхування є, насамперед, системою економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання, де, з одного боку, діють страхувальники, а з іншого - страховики. Важливою передумовою застосування страхування є майнова самостійність суб'єктів господарювання і їхня зацікавленість у переданні відповідальності за наслідки ризику спеціалізованим формуванням. Чим ця зацікавленість більша, тим і потреба у страхуванні вища. Саме в такій площині страхування розглядається у працях учених багатьох країн ринкової орієнтації.

Державне регулювання та нагляд за страховою діяльністю в Україні здійснюють з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків і захисту інтересів страхувальників.

Державне регулювання страхового ринку в Україні організоване у формі законодавчої регламентації страхової діяльності та нагляду за виконанням законодавства. Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється відповідно до Закону України «Про страхування» та інших нормативно-правових документів з метою ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків і захисту інтересів страхувальників [1, 3].

Ураховуючи світовий і вітчизняний досвід, можна виділити три форми здійснення державного нагляду за діяльністю страхових організацій в Україні: 1) ліцензійну; 2) контрольну; 3) статистичну [4].

Мета ліцензування – формування інституту страховиків, який відповідає встановленому законодавством України стандарту підприємницької діяльності.

Цілями контрольної форми державного нагляду є дотримання інтересів суб'єктів страхової діяльності. Предмет зазначеного контролю – ведення страховиком фінансових операцій, пов'язаних з формуванням страхових резервів, розміщенням активів, забезпечення наявності вільних активів у розмірах не менше встановленого нормативу, а також відповідність діяльності виданій ліцензії.

Статистична форма державного нагляду здійснюється на основі перевірки фінансової звітності, що надається страховиком. Склад і форми бухгалтерської звітності, принципи бухгалтерського обліку та план рахунків затверджується відповідними нормативними документами. Страховики зобов'язані оприлюднювати річну звітність про свою діяльність, бухгалтерський баланс і фінансові результати діяльності за підсумком фінансового року.

Аналіз розвитку страхової діяльності в багатьох країнах дозволяє вітчизняним дослідникам дійти до висновку, що практично в усіх них діє система державного регулювання, хоча форми та методи, рівень конкретного ринку [5, с. 34-35]. Окрім того, кожна країна має свою систему страхового нагляду. У Великобританії, наприклад, функції страхового нагляду виконує з

1998 р. Державне казначейство (тривалий час функцію нагляду виконував Департамент торгівлі та промисловості), в Австрії – Міністерство фінансів, у Франції – комісія з контролю за страхуванням; в Італії – Державний інститут контролю за діяльністю страхових компаній; в Нідерландах – Палата страхових справ; в Китаї – Китайський комітет по страховому регулюванню, у Росії – Федеральна служба з нагляду за страховою діяльністю, в Латвії – Державна страхова Інспекція та інше.

Державний нагляд за страховою діяльністю на території України здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, яка діє на підставі Положення затвердженого указом Президента України від 23.11.2011 р. № 1070/2011 [2]. Комісія – це спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг у межах, визначених законодавством.

Основними завданнями Комісії у межах її повноважень є такі:

- проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері надання фінансових послуг;
- розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг;
- здійснення державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і додержанням законодавства в цій сфері.

Страховий нагляд здійснюється за трьома напрямками:

- попередній нагляд – здійснюється на стадії представлення документів на ліцензування. Відповідні підрозділи Комісії вивчають представлені документи. Особлива увага приділяється правилам (умовам страхування, страховим продуктам), що розробляє страховик. При цьому звертається увага на відповідність правил вимогам законодавства, а також на те, щоб окремі положення не призвели до можливих зловживань з боку страхувальників і страховиків. Контролюються також розрахунки страхових тарифів;

- аналітичний нагляд – аналізується звітність, що щокварталу надають страховики. Нацкомфінпослуг звертає увагу на дотримання умов платоспроможності, визначених законодавчими і нормативними актами, а також на формування і розміщення резервів. Особливо ретельно аналізуються розмір і причини заборгованості перед страхувальниками. За результатами аналізу формується план перевірок страховиків на наступний за звітним квартал;

- контрольні перевірки на місцях – співробітники Комісії перевіряють, аналізують первинну бухгалтерську і фінансову документацію, вивчають відповідність договорів страхування правилам, затвердженим при ліцензуванні і реєстрації. За результатами перевірок складаються акти, що є підставою для застосування санкцій до страховиків. У разі необхідності Нацкомфінпослуг призупиняє дію ліцензії на страхування.

Державне регулювання страхової діяльності здійснюється також у деякій мірі місцевими органами державної влади. Але рішення цих органів мають визначення специфічних можливостей муніципального страхування, видання нормативних актів щодо контролю страховиків, що здійснюють

страхування за програмами, розробленими з ініціативи місцевих органів влади.

Головними ринковими регуляторами процесу страхування, які впливають на всі його структурні елементи, на формування ціни страхової послуги є податки; інші обов'язкові платежі (збори, внески, відрахування); біржова страхова діяльність.

Об'єктом державного регулювання страхової галузі є система соціально-економічних відносин з приводу організації захисту від ризиків і здійснення страхового бізнесу за допомогою об'єднання коштів суб'єктів цих помічних відносин з приводу організації захисту від ризиків та здійснення страхового бізнесу за допомогою об'єднання коштів суб'єктів цих відносин. Суб'єктом державного регулювання виступає держава в особі її різноманітних інститутів. Правові основи страхування визначаються Законом України «Про страхування», Кодексом професійної етики страховиків, а також низкою інших законів і підзаконних актів [1, 3].

Страхування як бізнес у кожній державі має корпоративну форму. Тому майже всі країни світу ввели монополію резидентів на проведення страхових операцій, крім перестрахування. Законодавче регулювання страхового бізнесу перш за все передбачає захист інтересів громадян своєї країни.

Безпосередньо страхова справа в Україні регламентується Законом України «Про страхування» який: встановлює понятійно-термінологічний апарат з питань страхової справи; визначає вимоги до страховика при його створенні, реєстрації; регулює порядок проведення страхування; визначає умови забезпечення платоспроможності страховиків; формує принципи державного нагляду за страховим бізнесом та порядок ліцензування видів страхової діяльності; передбачає врегулювання основних питань взаємовідносин сторін договору страхування з урахуванням міжнародного права [1].

Нормативними актами міністерств і відомств – інструкціями, положеннями, методиками, наказами, що реєструються в Міністерстві юстиції України, деталізуються відповідні законодавчі норми та механізм страхової діяльності, встановлюється певний порядок проведення страхування для галузей або суб'єктів господарювання.

Отже, в умовах трансформації ринку фінансових послуг державне регулювання набуває особливого значення, оскільки основним завданням державного регулювання є забезпечення розвитку національної системи страхування і здійснення контролю за страховим сектором. Здорова макроекономічна і структурна державна політика є суттєвою передумовою стабільності системи страхування й запобігання серйозним викривленням страхового ринку.

Список літератури

1. Закон України «Про страхування» від 07.03.96 р. (в ред. ЗУ від 04.10.2001 р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.

2. Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, затв. Указом Президента України від 23.11.2011 р. № 1070/2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.

3. Законодавство, що регулює діяльність страхового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/docs/?d=2>.

4. Тищенко Д. О. Державне регулювання страхової діяльності в Україні // Інвестиції : практика та досвід – 2011. - № 22. – С. 74-76. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2011/20.pdf.

5. Філонюк О. Страховий ринок України в контексті світових тенденцій 2006 року / О. Філонюк, О. Третяк, В. Бурчевський // Страхова справа. – 2007. – № 1. – С. 32–37.

УДК 347.73

І. С. Чередниченко, студент гр. ПР-142

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ВИД ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Фінанси – це невід’ємна частина економічних відносин, а фінансовий контроль – є невід’ємною частиною фінансів. Фінансовий контроль – це регламентована правовими нормами діяльність державних і муніципальних та інших публічних органів з перевірки своєчасності й точності планування, обґрунтованості й повноти надходження коштів у відповідні фонди, правильності та ефективності їх використання [1, с. 82]. Фінансовий контроль покликаний забезпечувати законність і фінансову дисципліну. Під фінансовою дисципліною розуміють сукупність вимог, установлених законодавством щодо функціонування фінансового механізму держави і обов’язок дотримуватися їх всіма учасниками фінансових правовідносин.

На сучасному етапі розвитку економіки більшість суб’єктів господарювання для підвищення ефективності діяльності прагнуть використовувати прогресивні технології, у тому числі і фінансові. Поява різного роду фінансових інновацій та поглиблення зовнішньоекономічних фінансових зв’язків не тільки дозволяє з мінімальними затратами залучати фінансові ресурси, але й відкриває широкі простори для проведення фінансових махінацій та відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Слабкість механізмів регулювання фінансової системи сприяє швидкому переміщенню коштів, отриманих злочинним шляхом і, як наслідок, розвитку тіньової економіки, що негативно впливає на економіку країни та її репутацію. Поширення фінансових операцій протизаконного характеру спричинило появу нової форми фінансового контролю – фінансового моніторингу.

Фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб’єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом,

фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [2].

Досить часто фінансовий моніторинг розглядають у системі фінансового контролю, проте ці поняття не є ідентичним та потребують розмежування. Зміст фінансового контролю визначається фінансовою діяльністю держави з метою забезпечення своєчасного, найбільш ефективного та повного збирання грошових коштів, сприяння до їх збільшення, виявлення нових джерел доходів. Крім того, варто зазначити, що зміст фінансового контролю полягає у спостереженні та порівнянні фактичних показників фінансової діяльності суб'єктів фінансових правовідносин порівняно із заданими показниками.

На відміну від фінансового контролю, фінансовий моніторинг не передбачає встановлення певних показників та порівняння їх з фактичними даними фінансової діяльності та не дає оцінки її ефективності, а також не має на меті збільшення обсягів грошових надходжень до бюджету. Основна мета фінансового моніторингу полягає у попередженні та протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів [2].

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є:

- банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- платіжні організації, учасники чи члени платіжних систем;
- товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами;
- професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів);
- оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;
- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;
- суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;
- суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;
- нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудиторі, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових правовідносин);
- інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган.

Спеціальним органом державного фінансового моніторингу є Державна служба фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг) [3, с. 517]. Він має статус урядового органу державного управління, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і діє на підставі положення про Державну службу фінансового моніторингу України», затвердженого постановою КМУ № 537 [4]. Відповідно до положень указу Держфінмоніторинг визначено центральним органом виконавчої влади із статусом спеціально уповноваженого органу з питань фінансового моніторингу. До його основних завдань законодавчо віднесено:

- участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

- збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

- створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

- налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в зазначеній сфері;

- забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» з метою регулювання відносин у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, передбачено обов'язковий та внутрішній фінансовий моніторинг.

Обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України.

Внутрішній фінансовий моніторинг – діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу по виявленню, відповідно до цього Закону, фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів [2].

На підставі викладеного фінансовий моніторинг можна визначити як специфічну форму державного фінансового контролю, який здійснюється уповноваженими державними органами у сфері фінансового контролю та суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямований на виявлення операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Існування фінансового моніторингу як специфічної форми державного фінансового контролю в умовах, що склалися в Україні, об'єктивно необхідне, бо від стану фінансів, ступеня їх прозорості, ефективності використання значною мірою залежать довіра до держави з боку власних громадян та зарубіжної спільноти, умови розвитку бізнесу та інвестиційний клімат. Належна організація діяльності відповідних суб'єктів, спрямована на виявлення порушень чинного законодавства під час переміщення грошових потоків, сприятиме розширенню можливостей національної економіки за рахунок капіталів, що залишаються на території країни, та збільшенню податкових надходжень.

Список літератури

1. Воронова Л. К. Фінансове право України : Підручник. – К. : Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.
2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 р. № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
3. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. К. Воронової. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Алерта, 2011. – 558 с.
4. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України : Постанова Кабінету міністрів України від 29.07.2015 р. № 537 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF>.

УДК 342.97

О. В. Усенко, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ В СПРАВАХ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Фраза „споживач є завжди правим” вже давно стала аксіомою для будь-якого американця чи європейця. Рух за права споживачів – консюмеризм, існує вже понад півстоліття, і будь-яка держава, котра прагне будувати

демократичне і правове суспільство сприймає захист прав споживачів як одну з основних соціально-економічних функцій.

Споживчий рух виник у Великій Британії та Сполучених Штатах після Другої світової війни як відповідь на надто малу увагу до прав та інтересів споживачів. У післявоєнні часи акценти були зміщені на виготовлення, споживання вважалося марною витратою ресурсів; планові норми забезпечували населення необхідним, за що воно мало бути вдячним. Фактично людина перебувала в стані вимушеної невибагливості. Нормування і ставлення, яке воно породило, зберігалося у Британії ще довго після Другої світової. Як наслідок – виробники двигунів, наприклад, усіляко обходили закони, які захищали споживачів від придбання мотлоху.

Сьогодні у вітчизняному законодавстві існує чимало проблем у відносинах, пов'язаних із захистом прав споживачів. Хоча Україна першою із пострадянських республік прийняла Закон „Про захист прав споживачів” (а саме 12.05.1991 р.), великої користі від цього не було. Адже закон закріпив лише основні положення у цих відносинах. Більш детально вони мали б врегульовуватися підзаконними актами, які однак не завжди були зваженими і подеколи передбачали зовсім інший порядок, ніж визначав Закон.

Основною підставою відмови споживачам у задоволенні їх вимог є посилення продавців на порушення правил користування чи зберігання товару споживачем.

Відповідно до ч. 4 ст. 19 Закону України „Про захист прав споживачів” № 1023-ХІІ від 12.05.91 р. (надалі – Закон) у разі, коли під час гарантійного терміну необхідно визначити причини втрати якості товару (роботи, послуги), продавець (виконавець) зобов'язаний у триденний термін з дня одержання від споживача письмової заяви організувати проведення експертизи товару (роботи, послуги). Експертиза проводиться за рахунок продавця (виконавця”).

Таким чином законодавець визначив одну єдину підставу відмови споживачеві у випадку його звернення протягом гарантійного терміну із вимогами, передбаченими ст. 14 Закону (усунення недоліків, заміни товару на аналогічний, відшкодування збитків тощо). Такою підставою є порушення правил експлуатації товару споживачем. Надання доказів цьому покладається на продавця. Це підтверджується і ч. 2 ст. 679 Цивільного кодексу України, де вказується, що продавець відповідає за недоліки товару, якщо він не доведе, що вони виникли після його передання покупцеві внаслідок порушення покупцем правил користування чи зберігання товару.

Також ч. 5 ст. 17 Закону зазначає, що виробник (виконавець, продавець) звільняється від відповідальності, якщо доведе, що шкоду заподіяно із вини самого споживача внаслідок порушення ним установлених правил використання, зберігання чи транспортування товару (роботи, послуги) або дії непереборної сили. Однак у згаданій статті йдеться лише про вимогу щодо відшкодування завданої порушенням прав споживачів шкоди.

Закон, і ЦК України покладає обов'язок доведення цієї обставини саме на продавця чи виробника товару. Більше того: така обставина відповідно до ч. 4 ст. 19 Закону має бути доведеною спеціальною експертизою.

Доведення факту наявності або відсутності недоліків у товарі можливо за допомогою експертизи.

Саме продавець згідно п. 4 ст. 17 Закону «Про захист прав споживачів» за свій рахунок повинен організувати проведення експертизи продукції у разі, якщо протягом гарантійного терміну необхідно визначити причини втрати якості продукції.

Висновки сервісних центрів не можуть бути допустимим доказом, що свідчить про відсутність недоліків товару або про те, що ці недоліки виникли з вини споживача.

Як впливає зі змісту ч. 4 ст. 19 Закону, експертиза товару має проводитись не самим продавцем, а сторонньою організацією, яка не є зацікавленою у результатах експертизи.

Частиною 2 ст. 53 ЦПК України передбачено, що як експерт може *(тобто зовсім не обов'язково - підкреслено нами)* залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України "Про судову експертизу", і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів.

У разі, якщо дослідження виконується на замовлення юридичних та фізичних осіб, у т.ч. і в порядку досудової підготовки документів, особа, якій доручене проведення дослідження, про кримінальну відповідальність не попереджається. Ця особа іменується спеціалістом і надає висновок експертного, товарознавчого дослідження.

Підставою проведення експертного, товарознавчого дослідження є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи) з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються.

Згідно із п. 13 Порядку гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни технічно складних побутових товарів (затвердженого постановою КМУ № 506 від 11.04.2002 р.), у разі виникнення потреби у визначенні причини втрати якості товару, гарантійний термін якого не вичерпався, продавець є зобов'язаним у триденний термін з дня одержання письмової заяви від споживача відправити такий товар на експертизу. Споживачеві видається акт приймання товару на експертизу за формою № 6-гарант (слід відзначити, що обов'язок відправити товар на експертизу, а не проводити її на місці, а також видача споживачеві спеціального акту приймання зайвий раз підтверджує належність проведення експертизи незалежною установою).

Відповідно до Закону (ч. 4 ст. 19) експертиза проводиться за рахунок продавця.

Протокол перевірки технічного стану, який продавець іноді вважає експертизою, є одностороннім актом, який складається зацікавленою у його підсумках стороною (і часто без присутності споживача), і не є висновком

експертизи. На підставі проведення експертизи може бути складено документ, який називається “Висновок спеціаліста”.

Відповідно до принципів проведення експертизи, а також згідно зі ст. 3 Закону України “Про судову експертизу”, експертиза здійснюється на принципах законності, незалежності, об’єктивності і повноти дослідження.

Якщо законодавство наголошує на визначенні причин втрати якості товару саме шляхом експертизи (а не будь-якого іншого дослідження), проведення такої експертизи є компетенцією спеціально уповноважених на це установ, які мають право займатись експертною діяльністю.

При зверненні споживача із письмовою вимогою щодо проведення експертизи причин втрати якості товару, виробник (продавець) товару зобов’язується протягом 3-х днів організувати таку експертизу і відправити товар, повідомляючи про це споживача. Звичайно, цей термін є занадто малим і вкластись у нього досить важко. Однак такі мінімальні терміни встановлювалися в інтересах якнайшвидшого припинення триваючого порушення прав споживача.

Відповідно до п. 13 Порядку гарантійного обслуговування, якщо у результаті експертизи буде доведено, що недоліки виникли після передачі товару споживачеві внаслідок порушення ним встановлених правил використання, зберігання чи транспортування, дій третіх осіб, вимоги споживача не підлягають задоволенню, окрім цього він зобов’язується відшкодувати продавцю (підприємству, яке виконує його функції) витрати на проведення експертизи. Споживач, продавець (виконавець) має право на оскарження висновків експертизи у судовому порядку.

Список літератури

1. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991.

2. Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Мін"юсту України від 08 жовтня 1998 р. № 53\5 // Відомості Верховної Ради України. – 1998.

4. Мендрул А., Пузий Ф., Галкин И., Скринько С. и др. Учебное пособие для подготовки к сдаче квалификационного экзамена по экспертной оценке имущества, недвижимости, имущественных и неимущественных прав, бизнеса, техники и оборудования (категории А, В, С). – К. : Эксперт-А, 2000. – 323 с.

УДК 342.725

Н. Є. Керноз, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У сучасному світі посилюються тенденції взаємозалежності й взаємовпливу держав. Міжнародні організації і співтовариства держав

сприяють погодженому вирішенню загальних для світової співдружності проблем. Це можливо за умов успішної реалізації державною мовної політики, тому важливого значення набуває її нормативне врегулювання.

На сьогоднішній день, крім конституційних засад мовної політики в Україні, визначених ст.ст.10, 11, 92, 103, 127, 148 Основного Закону України [1], діє спеціальний Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029-VI [2], проблемності законодавчого закріплення та застосування якого в сфері судочинства автором неодноразово досліджувалася [4, 5, 6, 7, 8]. Але чергова реформа державної служби та її законодавче закріплення як «публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян, яка функціонуватиме в інтересах держави і суспільства» у зв'язку з набранням чинності з 01.05.2016 р. окремих положень Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [3] привертає увагу нововведеннями, які законодавчо невизначені і тим ускладнюватиметься реалізація громадянами України право рівного доступу до державної служби, що базуватиметься на їхніх особистих якостях та досягненнях, зокрема щодо володіння мовою(мовами). Для полегшення сприйняття інформації пропонується таблиця 1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика норм щодо мови в Законі України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029 та в Законі України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII.

Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029-VI [2]	Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [3]
<p>державна мова - закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо (ст. 1);</p> <p>Українська мова як державна мова <i>обов'язково застосовується</i> на всій території України при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, у міжнародних договорах, у навчальному процесі в навчальних закладах в межах і порядку, що визначаються цим Законом. Держава сприяє використанню державної мови в засобах масової інформації, науці, культурі, інших сферах суспільного життя (ч. 2 ст. 6).</p>	<p>державна мова - українська мова, якій Конституцією України надано статус мови офіційного спілкування посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування під час виконання посадових обов'язків, а також мови діловодства і документації цих органів та посадових осіб (п. ч. 1 ст. 2)</p> <p>Державний службовець <i>зобов'язаний:...обов'язково використовувати державну мову</i> під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації (п. 5 ч. 1 ст. 8);</p> <p>Особа, яка бажає взяти участь у конкурсі, подає в установленому порядку до конкурсної комісії ... документи, зокрема, посвідчення атестації щодо вільного володіння державною мовою? (п. 5 ч.1 ст. 25 Закону набирає чинності з 01.05.2017 р.).</p>

<p>При здійсненні державної мовної політики Україна дотримується таких цілей і принципів: розвиток міжнародного обміну з питань, що охоплюються цим Законом, стосовно мов, які використовуються у двох або декількох державах (п.7 ч. 2 ст.5); застосування принципу <i>плюрилінгвізму</i>, за якого кожна особа в суспільстві вільно володіє кількома мовами, на відміну від ситуації, коли окремі мовні групи володіють тільки своїми мовами (п. 9 ч. 2 ст. 5).</p>	<p>Право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які вільно володіють державною мовою та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче: 1) магістра - для посад категорій "А" і "Б"; 2) бакалавра, молодшого бакалавра - для посад категорії "В" (ч. 1 с. 19).</p> <p>2. Особа, яка претендує на зайняття посади державної служби, повинна відповідати таким загальним вимогам: 1) для посад категорії "А" - загальний стаж роботи <i>не менше семи років</i>; досвід роботи на посадах державної служби категорій "А" чи "Б" або на посадах не нижче керівників структурних підрозділів в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах у відповідній сфері <i>не менше як три роки</i>; вільне володіння державною мовою, володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи ? (п. 1 ч. 2 ст. 20 щодо володіння іноземною мовою набирає чинності - з 01.05.2018 р.).</p>
<p>Держава <i>сприяє розвитку</i> багатомовності, вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед тих, які є <i>офіційними мовами Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій</i> (ч. 3 ст. 5)</p>	

Відповідно до ст. 20 Закон України «Про державну службу» визначені вимоги до осіб, які претендують на вступ на державну службу, є вимоги до їхньої професійної компетентності, які складаються із загальних та спеціальних вимог, зокрема щодо володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов. Офіційною мовою вважається мова, якою ведеться обговорення тих чи інших питань на засіданнях міжнародних органів і організацій, видаються їхні документи, яку необхідно відмежовувати від робочої мови.

Офіційними мовами Ради Європи (*англ. Council of Europe, фр. Conseil de l'Europe*) є *англійська та французька* мови, але під час сесій Парламентської асамблеї як робочі мови використовуються також німецька, італійська та російська. За певних умов під час обговорень може здійснюватись переклад також на інші мови [9]. Необхідно відокремлювати від 24 офіційних мов Євросоюзу [10].

одну з двох офіційних мов. Суд виносить рішення двома офіційними мовами, але вказує, який з двох текстів має розглядатися як автентичний [11].

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Конституцією України – Основним законом нашої держави, визначено, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Отже, держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. Однак, реалізація цих прав може бути обмежена законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Згідно із Законом України «Про інформацію» [2] за порядком доступу інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом. У свою чергу інформація з обмеженим доступом поділяється на конфіденційну, таємну та службову. Під конфіденційною інформацією розуміється інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною чи юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, передбачених законом [2]. За своїм описом і змістом конфіденційна інформація схожа на комерційну таємницю – різновид конфіденційної інформації, проте конфіденційна інформація не захищається так ретельно, як комерційна.

Поняття комерційної таємниці трактується у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України). Згідно зі ст. 505 ЦК України, комерційною таємницею є інформація, що є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних поточних обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [3]. З огляду на наведене визначення, комерційна таємниця – це вид інформації з обмеженим доступом. Відповідно майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визнала інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором.

Комерційній таємниці притаманні наступні особливості: строк її охорони необмежений; має універсальну властивість; не вимагає офіційного

визнання її охороноздатності, державної реєстрації або виконання яких-небудь інших властивостей, пов'язаних із визначенням та закріпленням правового статусу суб'єкта, що має право на комерційну таємницю. Комерційна таємниця відрізняється від усіх видів таємниць тим, що відомості, які її складають, належать до комерційної діяльності підприємця і мають комерційну цінність.

Частиною 2 ст. 505 ЦК України визначено перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю: це є відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці і перелік яких наведено у відповідній Постанові Кабінету Міністрів України [4].

Чинне законодавство закріплює три основні вимоги до комерційної таємниці: по-перше, інформація повинна мати дійсну або потенційну комерційну цінність у зв'язку з її невідомістю третім особам; по-друге, до інформації, що становить комерційну таємницю, не повинно бути вільного доступу на законній підставі; по-третє, щоб інформація вважалася комерційною таємницею, потрібно, щоб власник інформації вжив заходів для її охорони. Власник комерційної таємниці визначає самостійно не тільки порядок її захисту, а й склад та обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю.

Статтею 420 ЦК України визначено, що комерційна таємниця є об'єктом інтелектуальної власності. Тому в межах реалізації права на інтелектуальну власність комерційну таємницю часто пов'язують з засобами захисту від неякісної конкуренції.

На сьогодні немає усталеної думки щодо юридичної природи прав на комерційну таємницю, інституту цивільно-правової охорони цієї таємниці, шляхів удосконалення чинного законодавства у даній галузі тощо. Законодавство з питань комерційної таємниці залишається не систематизованим. Відносини щодо одержання, використання, поширення, зберігання та захисту комерційної таємниці, регулюються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Кримінальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законами України «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист від недобросовісної конкуренції» тощо. Зазначені нормативно-правові акти визначають лише загальні засади правового регулювання відповідних відносин. Відсутність повноцінного правового регулювання питань, пов'язаних із правом осіб на комерційну таємницю, фактично створює умови для поширення комерційного шпигунства та безперешкодного використання окремими особами незаконно отриманих наукомістких технологій, програмних продуктів, ноу-хау та іншої інформації або відомостей, які відносять до комерційної таємниці.

Отже, Конституція України надає широкий спектр прав громадянам у сфері інформаційних відносин, надає ряд гарантій для захисту цих прав і одночасно визначає ряд випадків коли ці права можуть бути обмежені.

Комерційна, організаційна чи будь-яка інша інформація, що здатна підвищити ефективність виробництва або будь-якої іншої доцільно соціально корисної діяльності чи забезпечити будь-який інший позитивний ефект відноситься до комерційної таємниці. Порушення законодавства України про комерційну таємницю тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України.

Список літератури

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Тлумачення від 15.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ в редакції 21.05.2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 09.08.1993 р. № 611 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF>.
5. Князев С. Комерційна таємниця в Україні : особливості організаційно-правового впровадження / Сергій Князев // Юстиніан. Юридичний журнал. – 2006. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2305>.
6. Богородченко Г .С. Комерційна таємниця в умовах взаємодії конкуруючих підприємств / Г. С. Богородченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 73-79.

УДК 342.3

Л. В. Шестак, доцент кафедри цивільного, господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Державне управління є важливою складовою публічного управління. Влада не реалізується сама по собі. Управління як цілеспрямована сукупність дій, які забезпечують узгодженість та координацію спільних робіт з метою досягнення визначеного результату є невід’ємною функцією державного апарату в цілому та виконавчої гілки зокрема. Державне управління – це вид специфічної діяльності держави, що виявляється у функціонуванні її органів, які впливають на суспільні відносини з метою їх урегулювання відповідно до державних інтересів. В ході здійснення управлінської діяльності, уповноважені суб’єкти використовують ряд методів, тобто способів та засобів регулюючого впливу на учасників конкретних правовідносин. Тобто методи державного управління відіграють важливу роль у процесі практичної реалізації завдань та функцій держави.

Методом управління визнається сукупність прийомів, операцій і процедур підготовки та прийняття, організації та контролю виконання управлінських рішень, які приймаються учасниками управлінського процесу.

Методи державного управління — це способи та прийоми безпосереднього і цілеспрямованого впливу органів державного управління (посадових осіб) на підпорядковані їм об'єкти управління, за допомогою яких безпосередньо здійснюються функції державного управління, вирішуються його завдання, забезпечується правопорядок, реалізація прав і свобод людини і громадянина, законні інтереси юридичних осіб [1, с. 168]. У цілому метод управління дає можливість визначити, як саме той чи інший суб'єкт державно-владних повноважень здійснює свою повсякденну управлінську діяльність.

Всі методи державного управління мають бути засновані на законах та принципах діяльності суб'єкта й об'єкта управління. Тому вони мають забезпечити сукупність таких прийомів, способів управлінського впливу, такий порядок взаємодії людей, який забезпечував би професійну, організаційно-технічну обґрунтованість рішення та максимально враховував би інтереси людей та організацій, яких стосується відповідне рішення, чи які повинні його виконати. Якщо застосування того чи іншого методу є юридично виправданим, професійно обґрунтованим, проте на його основі було прийнято рішення, що не відповідає інтересам суб'єкта, якого воно стосується, відповідне рішення не сприймається особою та може виявитися помилковим, що завдає шкоди суспільству, галузі чи організації.

Метод управління знаходить своє вираження у формі державного управління. Саме у ній метод управління реально виконує роль способу (засобу) управлінського впливу. Форма ж управління дає життя методам, а через них — і функціям управління. Наприклад, неможливо застосувати адміністративну відповідальність (метод примусу), якщо законодавчо така відповідальність не була б визначена (форма управління).

Розуміння сутності та юридичного змісту методів управління досягається через їх зв'язок з функціями управління. Адже будь-яка функція управління — це конкретна мета, що має бути досягнута відповідним суб'єктом шляхом здійснення сукупності юридично значимих та інших дій. Функція є частиною управлінської діяльності, що дозволяє відокремити управлінські методи від інших понять, що вживаються в подібному до них розумінні. Наприклад, облік, планування, контроль, перевірка, ревізія та інші подібні до них дії є функціями управління. Проте взяті як окремі прийоми будь-якої з функцій управління, вони стають вже управлінськими методами. Саме вибір оптимальних методів державного управління забезпечує ефективну діяльність органу управління.

Важливо зазначити, що в юридичній літературі замість терміну «метод державного управління» інколи використовуються інші, тотожні йому поняття: метод здійснення управлінських дій; метод управлінської діяльності; адміністративно-правові методи [2; 3; 4]. Проте різна назва не змінює сутності даного явища. Варто відзначити, що в ході організації діяльності державних органів та їх посадових осіб, може бути використано велику кількість методів, проте не всі вони будуть методами управління. Тому в науковій літературі виокремлюють ряд ознак, які вирізняють

управлінські методи від інших, не пов'язаних з державною владно-розпорядчою діяльністю.

До таких ознак, на наш погляд, доцільно віднести наступні:

здійснення методів управління обумовлене формуванням виконавчої гілки державної влади і відповідних органів виконавчої влади, адже реалізація методів управління дозволяє здійснювати виконавчо-розпорядчі повноваження державних органів;

мета використання методів управління і їх практичне призначення полягають у забезпеченні власне державного управління, оскільки реалізація тих чи інших управлінських методів є способом реалізації компетенції конкретного державного органу чи його посадових осіб;

методи державного управління використовуються у процесі публічної управлінської діяльності; аналогічні методи, які використовуються не в публічній діяльності не є методами державного управління, зокрема, використання примусу в сімейних взаємовідносинах не є адміністративним примусом і т.д.;

вони виражають цілеспрямований вплив органу державного управління (посадової особи) на керований об'єкт відповідно до потреб та інтересів держави;

завжди опосередковані у формі державного управління (правовій чи неправовій), тобто використання того чи іншого методу управління дозволяє реалізувати загальну законодавчу норму. Так, реалізація права на навчання потребує не лише здачі зовнішнього незалежного оцінювання, але й подання необхідних документів до ВУЗу та прийняття керівництвом ВУЗу на їх основі рішення про зарахування до числа студентів відповідного факультету;

методи державного управління є методами владної мотивації, оскільки ґрунтуються на підпорядкуванні закону, правопорядку, вищій посадовій особі, мають обов'язковий характер для всіх суб'єктів, яких вони стосуються. Зокрема, притягнення особи до адміністративної відповідальності при вчиненні адміністративного правопорушення відбувається поза її волею, поза її бажанням;

зміст управлінського впливу у кожному конкретному випадку залежить від специфіки об'єкта управління, стосовно якого застосовується метод управління (особливостей його правового статусу, форми власності тощо). Так, законом передбачені різні заходи впливу за вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх, державних службовців, юридичних осіб тощо;

методи державного управління забезпечують певний порядок у системі управління, тобто вони мають організаційний характер;

вони можуть застосовуватися як окремо, так і у своїй сукупності, зокрема, метод переконання традиційно застосовується перед примусом;

методам управління характерний динамізм, тобто вони сприяють реальному руху у системі державного управління, виконанню певних функцій і повноважень [5, с. 126];

методи державного управління здійснюються у межах повноважень керівного суб'єкта, але їх вид залежить від характеристики керованого об'єкта (форми власності, адміністративно-правового статусу тощо) [6, с. 175].

порядок, умови, особливості застосування методів управління до різних об'єктів визначається законодавством;

методи управління мають специфічний характер управлінського впливу на об'єкти управління, тобто вони можуть здійснювати прямий (застосування заходів адміністративного стягнення) або непрямий вплив (правообмеження для державних службовців (заборона брати участь у страйках, заборона щодо вчинення корупційних дій), засоби заохочення та ін.).

Сутність методу управління проявляється як у волевиявленні суб'єкта управління щодо інших учасників адміністративних правовідносин, так і у характері волевиявлення. В ході реалізації владних повноважень, суб'єкти управління можуть використовувати як владно-адміністративні (переконання, примус, заохочення), так і невідомі методи (метод дискусії – спосіб залучення до обговорення проблеми окремих спеціалістів; ділової гри – організація спільної діяльності учасників вирішення проблеми з метою виявлення реальних неузгодженостей та суперечностей; регламентний метод – спосіб описання порядку виконання управлінських рішень та розподілу повноважень між учасниками, метод колективної або індивідуальної мотивації тощо).

Вище вже відзначалося, що вибір методу управління залежить не лише від статусу й повноважень суб'єкта управлінської діяльності, але й від об'єкта управління. Тому застосування виключно владних методів державного управління в ході професійної діяльності керівників може привести до придушення ініціативи та підприємливості підпорядкованих суб'єктів, самостійності їх мислення, очікування замість оперативної реакції на зміни умов діяльності, що не сприятиме ефективності роботи відповідного органу та не зміцнюватиме авторитету керівника. Відтак методи державного управління застосовуються уповноваженими суб'єктами у своїй сукупності, вони доповнюють один одного, здійснюючи необхідний владний вплив на керований об'єкт.

Необхідно відзначити, що вибір конкретного методу державного управління залежить від багатьох чинників: компетенції і повноважень органу державного управління чи посадової особи, наявності підвладних суб'єктів, специфіки об'єкта управління, поставлених цілей і функцій державного управління, наявності відповідних матеріальних, організаційних та ін. ресурсів для реалізації методу тощо. Зокрема, така форма реалізації методу заохочення як преміювання державних службовців можлива лише в тому випадку, коли особа, яка заохочується, добросовісно здійснює свої повноваження, керівний орган чи вища посадова особа приймає рішення про преміювання конкретного працівника, є в наявності відповідні матеріальні ресурси тощо.

Отже, методи державного управління є досить різноманітними, оскільки неоднорідними є як суб'єкти, так і об'єкти державного управління, різними також є й історичні, соціальні, економічні, політичні, організаційні та інші передумови застосування кожного конкретного методу уповноваженим суб'єктом. Тому не можна говорити про перевагу одного методу над іншим. Вибір методу управління – це свідомий крок конкретного управлінця до досягнення поставленої мети з мінімальними витратами та досягненням максимальних результатів в умовах дотримання й утвердження прав людини і громадянина.

Список літератури

1. Адміністративне право України : Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.
2. Адміністративне право : Навчальний посібник / О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кісіль. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців „Правова єдність”, 2008.
3. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Підруч. : У двох томах. Том 1. Загальна частина. – К. : Видавництво “Юридична думка”, 2004. - 584 с.
4. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : Підручник. – К., 2003. – 544 с.
5. Фіночко Ф. Д. Функції державного управління // Адміністративне право України : Підручник / За ред. проф. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 380 с.
6. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. – К. : Атіка, 2009. - 640 с.

УДК 349.4

С. М. Толкач, старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

О. А. Скрипка, студент гр. ПР-123

Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ДЕГРАДАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Охорона навколишнього природного середовища, під яким слід розуміти систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених природних компонентів, є глобальною проблемою сучасності. Одним із головних об'єктів виступає земля [1, с. 164].

Земельний кодекс України у ст. 19 визначає, що відповідно до цільового призначення однією із категорій земель є землі сільськогосподарського призначення. До їх складу входять:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісового фонду, землі під господарськими будівлями і дворами, землі тимчасової консервації) [2, с. 11];

в) землі з високородючими фунтами (чорноземи нееродовані несолонцюваті суглинкові на лесових породах, підзолисто-дернові суглинкові ґрунти, тощо);

г) земельні ділянки для сінокосіння і випасання худоби, для ведення садівництва та городництва [3, с. 374].

Земельне законодавство відносить до категорії сільськогосподарського призначення землі, основне цільове призначення яких - використання їх у сільськогосподарському виробництві.

Згідно ст. 22 Земельного кодексу України землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані на виробництво сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей. Виходячи з цього, можна визначити дві основні правові ознаки земель сільськогосподарського призначення - надання для потреб сільського господарства, а також використання у сфері сільськогосподарського виробництва.

Принципове конституційне положення про те, що "земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави" (ст. 14). у першу чергу і найбільш безпосередньо стосується земель сільськогосподарського призначення. Це зумовлено такими факторами:

- Україна - велика аграрна держава, яка має найцінніші у світі еталонні ґрунти;

- ст. 23 Земельного кодексу України закріплює пріоритетність земель сільськогосподарського призначення, тобто землі, придатні для потреб сільського господарства, слід надавати, передусім, для сільськогосподарського використання;

- вони є базою проведення земельної та аграрної реформи;

- вони є загальною умовою та предметом сільськогосподарської праці;

- вони підпорядковані принципу раціональності їх використання та охорони.

У 90-х роках минулого століття стався поворот у розумінні тієї істини, що добробут країни залежить від раціонального використання природних ресурсів, включаючи землю.

Погіршення стану земельних ресурсів, на жаль, стало систематичним явищем в Україні, яка має найцінніші у світі еталонні ґрунти.

Земельний кодекс України поділяє землі сільськогосподарського призначення на дві зазначені категорії. Проте, він дає й інші структурні характеристики цих земель. Так у ст. 168 Земельного кодексу України вперше виділяються "ґрунти земельних ділянок" в окремий і особливий об'єкт охорони. Цим визнається необхідність існування їх посиленого правового режиму. Ґрунти - неоціненне еталонне багатство України. В їх складі домінують різного роду чорноземи. Взаємодіючи з іншими компонентами (повітрям, водою, мінеральними та органічними речовинами), ґрунти створюють так звану "зону життя", яка є наслідком їх природної родючості.

Стаття 150 Земельного кодексу України виділила в окрему групу особливо цінні землі та встановила спеціальний порядок їх вилучення. Здебільшого цінність цих земель зумовлена чорноземним складом їх ґрунтів, а також іншими природними факторами. Існує загальне правило - вилучення цих земель для несільськогосподарських потреб не допускається.

В останній час спостерігається скорочення площ продуктивних сільськогосподарських угідь. Одночасно збільшується кількість так званих порушених земель.

Продуктивність земель сільськогосподарського призначення значною мірою викликана причинами екологічного змісту, що означає з одного боку, їх природну зумовленість, а з другого - необхідність забезпечення гармонізації економічних та екологічних властивостей при вирощуванні сільськогосподарської продукції [4, с. 249].

Проблема правового забезпечення запобігання руйнування земель у сучасних умовах стає все більш актуальною. Під таким негативним явищем як деградація земель сільськогосподарського призначення слід розуміти втрату придатності їх родючого шару до використання за цільовим призначенням як внаслідок стихійних природних процесів, так і в результаті антропогенної діяльності людини.

Деградація земель впливає не тільки на економічний розвиток держави та добробут народу України, а й якісний стан навколишнього природного середовища в цілому. Відомо, що через деградацію з сільськогосподарського використання вилучено 119 тис. га сільськогосподарських угідь. А недобір сільськогосподарської продукції на еродованих землях щорічно становить 8-9 млн. т у зерновому обчисленні. Також спостерігається інтенсивна деградація схилених сільськогосподарських земель унаслідок зсувів, обвалів, опливів. Це викликає необхідність всебічного аналізу змісту даного явища і вжиття заходів по його запобіганню [3, с. 173].

По перше, щоб уникнути такого явища як деградація земель сільськогосподарського призначення, потрібно запропонувати такий захід як економічне стимулювання, яке включає: виділення коштів державного, республіканського, місцевого бюджету для відновлення земель; звільнення землевласників і землекористувачів від сплати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану, в період, передбачений проектом проведення робіт; заохочення землевласників і землекористувачів за поліпшення якості земель, підвищення родючості земель тощо [1, с. 172].

По-друге, це використання землі відповідно до цільового призначення та умов її надання, оскільки в останній час дуже часто спостерігається, що землі, надані для одних цілей, використовуються зовсім в інших.

По-третє, це земельний контроль, який безпосередньо повинен здійснюватися спеціально уповноваженими державними органами, основними функціями яких є облік, планування, розподіл і перерозподіл, регулювання порядку експлуатації; контроль і правові; забезпечення

правового режиму використання, охорона земель, розробка організаційних, екологічних, економічних заходів тощо.

Не менш важливим є моніторинг земель, планування і прогнозування. А саме, хотілося б запропонувати, щоб інформація про земельні ділянки, яка збирається в процесі моніторингу і передається в земельний кадастр, була б загальнодоступною для землевласників і землекористувачів. Слід зазначити, що земельний кадастр - інформаційна база, яка містить відомості та данні про земельні ресурси, і «необхідна для розробки науково обґрунтованого і більш досконалого комплексу заходів, спрямованих на запобігання деградації земель сільськогосподарського призначення»;

Список літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Земельний кодекс України : Закон від 25.10.2001 р. № 2768-III / Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3-4, ст. 27.
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради. - 1994.- № 4І. - Ст. 546.
4. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III // Відомості Верховної Ради . - 2002. - № 14, ст. 97.
5. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III // Відомості Верховної Ради. - 2000 р., № 18, ст. 132.
6. Дмитренко І.А. Екологічне право України : Підручник / І.А. Дмитренко. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 341 с.

УДК 36:61

Ю .О. Книш, студентка гр. ПР-143

О. А. Хищенко, завідувач кафедри цивільного, господарського права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТРУПНОГО ДОНОРСТВА В УКРАЇНІ

В контексті суспільно-економічних і правових реалій в Україні, особливої уваги вимагає проблематика розвитку медичних правовідносин. Зумовлена необхідність проведення реформ в означеній сфері та станом здоров'я населення України, що різко погіршується на фоні економічної кризи.

Особлива потреба виникла у врегулюванні відносин у сфері трансплантології. Так як неоднозначність правового регулювання призводить до реальних людських втрат. Одним із видів трансплантології є трупна трансплантологія, яка, на практиці, виявляється найбільш ефективним, виключним методом лікування.

Метою даної публікації є дослідження перспективі розвитку правового регулювання трупного донорства в Україні.

Трансплантологія є розділом медицини, що вивчає трансплантацію органів, а також галуззю медичної практики, яка здійснює трансплантацію.

Як відомо, трансплантація – це спеціальний, виключний метод лікування, що полягає в імплантації реципієнту (тобто особі, для лікування якої застосовується трансплантація) органу або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи тварини.

Право на донорство передбачено статтею 290 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК), яка визначає що донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин може бути повнолітня дієздатна фізична особа [1]. Також визначення поняття «донор» закріплено в статті 2 ЗУ «Про донорство крові та її компонентів» доповнює дане визначення вимогою до донора обов'язкового проходження медичного обстеження та відсутності протипоказань [2].

В Україні давно назріло питання про розвиток посмертного (трупного) донорства. Проте, на сьогодні, операції з назвою «трупне донорство» в Україні практично не проводяться. Це, в першу чергу, обумовлено застарілим законодавством.

Сьогодні в нашій країні діє Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», де в статті 16 визначено презумпцію незгоди, тобто кожна повнолітня дієздатна особа може дати письмову згоду або незгоду стати донором анатомічних матеріалів у разі своєї смерті. За відсутності такої заяви анатомічні матеріали у померлої повнолітньої дієздатної особи можуть бути взяті за згодою подружжя або родичів, які проживали з нею до смерті. У померлих неповнолітніх, обмежено дієздатних або недієздатних осіб анатомічні матеріали можуть бути взяті за згодою їх законних представників» [3]. Також презумпція незгоди закріплена і в ч. 2 статті 290 ЦК, де закріплено, що взяття органів та інших анатомічних матеріалів з тіла фізичної особи, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом. Фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його. Якщо людина за життя чітко висловила волю щодо долі свого тіла та його органів, то питань не виникає. Інша ситуація, коли воля померлої людини не відома, є більш поширеною. Окрім вищезазначених нормативних актів, презумпція незгоди також закріплена і в ч. 3 ст. 47 Основ законодавства України про охорону здоров'я, відповідно до якої взяття органів та інших анатомічних матеріалів з тіла фізичної особи, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом [4].

На перший погляд, вищезазначені правові норми з точки зору гуманізму є цілком прийнятними, проте, на думку деяких авторів [5, с. 31], нині існує значний дефіцит органів для пересадки внаслідок прийняття норми «презумпції незгоди».

На нашу думку, Україні варто перейти до «презумпції згоди», оскільки, якщо на чільне місце поставити життя та здоров'я людей, а не збереження тіл померлих – як вважає консервативна християнська позиція (нанесення пошкоджень мертвому тілу означає втрату поваги до нього) то можна було б зберегти життя людей, які борються за нього. З урахуванням

вищезазначеного, виникають сумніви в тому, що людина, її життя і здоров'я є найвищою соціальною цінністю, про що чітко зазначено в Конституції України [6]. Так, людина є цінністю не тільки для самої себе, а й для всього суспільства, для соціуму, причому ця цінність є найвищою, тому жодне інше явище не може поціновуватись суспільством вище, аніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Тому усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини [7]. Отже, відштовхуючись від конституційних положень запровадження принципу згоди в транспланталогії є необхідним і тому, ми пропонуємо внести відповідні зміни до вищезазначених законодавчих актів, таких як: ЗУ «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» (ч. 1 ст. 16), ЗУ «Про донорство крові та її компонентів» (ст. 2), Основ законодавства про охорону здоров'я (ч. 3 ст. 47), Цивільний Кодекс (ч. 2 ст. 290)

Аналізуючи законодавство сусідніх держав, необхідно зазначити, що відповідні статті законів Росії, Білорусі та Молдови проголошують презумпцію згоди, тому велика кількість наших співвітчизників прямує до Білорусі на трансплантацію від померлих, хоча на суму, в яку обходиться пересадка органів для іноземця, можна купити квартиру в Мінську. Зазначимо, такі операції для громадян Білорусі проводяться безкоштовно.

На сьогодні, трупна транспланталогія в Україні надзвичайно слабо розвинута, хоча проаналізувавши вище її позитивні аспекти, можна з впевненістю стверджувати, що вона набуде значної поширеності. Окрім того, запровадження презумпції згоди, фактично знищить так звану «чорну транспланталогію», яку дуже часто проводять неякісно, але через брак коштів, і неможливість проведення таких операцій в Україні багато громадян погоджуються на такі «чорні операції».

Також, порівнюючі презумпції згоди і незгоди, слід відмітити, що, з одного боку – презумпція незгоди та чіткий перелік осіб, що мають право бути донорами, є своєрідним бар'єром від зловживань та злочинної діяльності («чорна» трансплантація), з іншого – нездоланна перешкода для тих, хто має надію на життя. Навіть, хоча ми і зазначали, що християнство виступає проти презумпції згоди, тобто не можна шкодити мертвому тілу, в Іспанії, де за статистичними даними найвищий рівень показників проведених посмертних трансплантацій, у дуже релігійній країні можна побачити на стінах храмів заклики до того, щоб помираючи, зробити ще одну добру справу – допомогти своїми органами хворим людям. Вони це звуть «малим подвигом Христа».

Отже, підводячи підсумок, ми категорично підтримуємо принцип згоди, тому, що запровадження «трупного донорства» врятує багато життів, а життя дається людині лише раз, і тому держава повинна всіма способами зберегти життя кожної людини.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст. 356.

2. Закон України «Про донорство крові та її компонентів» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 23, ст. 183.
3. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»: Закон України від 16 лип. 1999 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст. 19.
5. Грінчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини / С. В. Грінчак. – Х. : Право, 2011. – 296 с.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Петришин О. В. / О. В. Петришин // Конституція України : Науково-практичний коментар. - К. : Вид. Дім "Ін Юре", 2003.

УДК 347.25

Я. В. Хоменко, студент гр. ПР-112

Чернігівський національний технологічний університет

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Питання особистих немайнових прав фізичної особи стає надзвичайно актуальним на тлі суспільних перетворень і потрясінь, які сьогодні відбуваються в Україні. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України був закріплений абсолютно новий основоположний принцип пріоритетності людини та її внутрішніх (духовних) благ порівняно з іншими соціальними цінностями [1].

Безперечно, такий стан справ, зумовлений серйозними науковими дослідженнями в цій сфері.

Особливе значення для розвитку особистих немайнових прав мають наукові дослідження українських цивілістів, які не лише розробили загальні засади правової регламентації особистих немайнових прав, але й сформували їх систему. До їх числа слід віднести праці, Т. В. Боднар, В. І. Борисової, О. В. Дзери, О. А. Підпригори, О. О. Підпригори, З. В. Ромовської, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Є. О. Харитонова, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишки, Стефанчук Р. О. та інших вчених-правників.

Нормативні акти чинного законодавства, що містять цивільно-правові норми і регулюють особисті немайнові відносини, незалежно від того, чи є вони суто цивільними, чи мають комплексний характер, мають підпорядковуватися у своїй цивільно-правовій частині загальним положенням інституту особистих немайнових прав, що містяться у Цивільному кодексі України (далі ЦК України).

ЦК України поділяє особисті немайнові права фізичної особи за спрямованістю або за цільовим призначенням на дві групи: ті, що забезпечують природне існування фізичної особи (глава 21) і ті, що забезпечують її соціальне буття (глава 22) [2, с. 112].

До першої групи відносять такі: невід'ємне право на життя, право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на інформацію про стан свого здоров'я та її таємницю.

До другої групи відносять: право на ім'я, його зміну та використання, право на повагу до гідності і честі, право на повагу до людини, яка померла, право на недоторканність ділової репутації, право на індивідуальність, право на особисте життя та його таємницю, право на інформацію. Звісно наведений перелік особистих немайнових прав фізичних осіб не є вичерпним

Можна також взяти за основу поділу порядок виникнення особистих немайнових прав на такі, що належать фізичним особам від народження, і такі, що їм належать за законом (ч. 1 ст. 270 ЦК України).

Доктрина цивільного права пропонує кілька критеріїв класифікації особистих немайнових прав.

Так, різні види особистих немайнових прав можна зібрати у три правові інститути: права на немайнові блага, втілені у самій особистості; право на особисту недоторканність, свободу; право на життя та охорону здоров'я; право на недоторканність особистого життя.

За цільовим спрямуванням особисті немайнові права можна класифікувати на:

1) особисті немайнові права, спрямовані на індивідуалізацію особистості: право на ім'я, право на честь, гідність, ділову репутацію та ін.;

2) особисті немайнові права, спрямовані на забезпечення фізичної недоторканності особи (життя, свобода, вибір місця перебування, місця проживання тощо);

3) особисті немайнові права, спрямовані на недоторканність внутрішнього світу особистості та її інтересів (особиста та сімейна таємниця, невтручання в приватне життя, честь і гідність).

Визначаючи загальнотеоретичні засади дослідження, слід відмітити, що під поняттям «змісту» в науковій літературі розуміють категорію, яка включає в себе «склад» елементів (тобто їх набір), та їх «структуру» [3, с. 12].

Основними ознаками особистих немайнових прав фізичних осіб є їх особистісний характер, немайновість, специфічний об'єкт та цілеспрямованість на задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересу). Що стосується решти ознак особистих немайнових прав, які виділяються у сучасній літературі чи закріплюються в законодавстві, то вони не можуть вважатись загальними, оскільки або взагалі не притаманні даній категорії прав, або додатково характеризують окремі з різновидів цих прав.

Однак для повноти забезпечення здійснення фізичними особами особистих немайнових прав законодавець вводить загальне правило, згідно якого діяльність фізичних та юридичних осіб не може порушувати особисті немайнові права інших фізичних осіб, незалежно від того, чи пов'язані вони певними взаємними правами та обов'язками один щодо одного, чи ні. Цим самим фактично узаконюється загальна заборона здійснювати діяльність, якою можуть бути порушені особисті немайнові права, внаслідок чого вона презюмується неправомірною.

З огляду на пануючі у літературі погляди особисті немайнові відносини можна визначати як вид суспільних відносин, що виникають з приводу закріплення за їх учасниками особистих немайнових благ та їх використання, і є

первинними та самостійними в структурі предмета цивільного права, ґрунтуються на засадах юридичної рівності та вільного волевиявлення їх учасників, спрямовані на забезпечення приватного немайнового інтересу їх учасників, позбавлені майново-грошового змісту, а також характеризуються абсолютним характером. [4, с. 36-41].

Отже, визнання за суб'єктом можливостей здійснювати свої особисті немайнові права потребують не лише власної поведінки, а й поведінки інших суб'єктів, які б надавали особі повною мірою задовольняти свій інтерес.

Список літератури

1. Конституція України : Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. / Голова ред. кол. В. Я. Тацій. — Х. : Право, 2003. — 806 с.
2. Цивільний кодекс України : Коментар / Є. О. Харитонов, І. М. Кучеренко, О. І. Харитонova та ін. / За заг. ред. Є. О. Харитонova. — Х. : ТОВ «Одісей», 2006. — 1200 с.
3. Ромовська З. Українське цивільне право : Загальна частина. Академічний курс. Підручник. — К. : Атака, 2005. — 560 с.
4. Стефанчук Р. О. Особиста свобода та право на свободу : цивільно-правові аспекти // Університетські наукові записки. — 2007. — № 2. — С. 177.

УДК 346.1

А. Б. Будко, студент гр. ПР-112

Чернігівський національний технологічний університет

ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ (ДОМІНУЮЧИМ) СТАНОВИЩЕМ НА РИНКУ – ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВОПОРУШЕННЯ

З точки зору законодавства про захист економічної конкуренції господарська діяльність на ринку може здійснюватися, як правомірно і спрямовуватися на розвиток суспільства та економіки, так і неправомірно, що завдає суспільству шкоди, гальмує економічний розвиток. Це, зокрема, відбувається внаслідок спотворення, обмеження або усунення конкуренції з ринку.

Дії, що призводять або можуть призвести до спотворення, обмеження або усунення конкуренції з ринку, порушують законодавство про захист економічної конкуренції, підлягають покаранню. Вони є протиправними і шкідливими для ринкової конкуренції та осіб, які функціонують на ринку.

Головною ознакою протиправних дій є їх здатність спотворювати чесні правила гри на ринку, порушувати права та охоронювані законом інтереси підприємців і споживачів, а також порушувати норми законодавства про захист економічної конкуренції.

Відповідно до законів України «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист від недобросовісної конкуренції» основними порушеннями законодавства про захист економічної конкуренції, вчинення яких спричиняє найістотнішу шкоду ринковій конкуренції, можна назвати:

1. *Антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання* - вчиняються виключно групою суб'єктів господарювання, одна особа сама по собі не може вчинити анти-конкурентні узгоджені дії.

2. *Зловживання монополюним (домінуючим) становищем на ринку* - може вчинятися як однією особою, так і групою осіб.

3. *Антиконкурентні дії органів влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю* - вчиняють виключно зазначені органи шляхом прийняття неправомірних рішень та вчиняючи дії, що обмежують вільну економічну діяльність на ринку та спотворюють дію економічних законів.

4. *Недобросовісна конкуренція*. Основою недобросовісної конкуренції є нечесне, неправомірне ведення підприємницької діяльності.

Вчинення цих неправомірних дій заборонено і тягне за собою відповідальність згідно з законодавством.

Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» монополюним (домінуючим) вважається положення суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 %, якщо він не доведе, що випробує значну конкуренцію (пункт 2 статті 12 Закону). Монополюним (домінуючим) також може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару складає 35 або менш відсотків, але він не **знає** значної конкуренції, зокрема внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, що належать його конкурентам. Отже, Закон «Про захист економічної конкуренції» містить дві презумпції щодо монополюного (домінуючого) становища:

а) становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку певного товару складає більше 35 %, презюмується в якості монополюного (домінуючого), однак ця презумпція може бути спростована шляхом доведення суб'єктом господарювання зворотного. Іншими словами, якщо частка суб'єкта господарювання на ринку понад 35 %, то Законом встановлена презумпція домінуючого становища, при цьому тягар її спростовання (тобто доведення зворотного) покладається на суб'єкта господарювання;

б) становище суб'єкта господарювання, частка якого складає 35% і менше, визначається в якості монополюного (домінуючого), якщо це доведено антимонополюними органами. Тобто, якщо частка суб'єкта господарювання 35% і нижче, встановлена презумпція відсутності домінуючого становища, при цьому тягар її спростовання покладено на органи Антимонополюного комітету.

Зловживанням монополюним (домінуючим) становищем на ринку визнається:

- встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку;

- застосування різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод із суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причини;

- обумовлення укладання угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору;

- обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, що завдало чи може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям;

- часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації товару;

- суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин;

- створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання.

Запобігання, виявлення та припинення зловживань монополієм (домінуючим) становищем є напрямом роботи Антимонопольного комітету України, що за сучасних умов забезпечує найбільший безпосередній соціально-економічний ефект.

Зловживанням монополієм становищем вважаються: нав'язування таких умов договору, які ставлять контрагентів у нерівне становище, або додаткових умов, що не стосуються предмета договору, включаючи нав'язування товару, який не є потрібним контрагенту; обмеження або припинення виробництва, а також вилучення товарів із обороту з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монополієвих цін; інші дії, вчинені з метою створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) суб'єктів господарювання.

Зловживання монополієм становищем на ринку – це один із видів порушень антимонопольно-конкурентного законодавства, що полягає у діях чи бездіяльності суб'єкта господарювання, який посідає монополієне становище на ринку. Дії, що призводять до обмеження конкурентоспроможності, дістають вияв у встановленні цін чи інших умов придбання або реалізації товару; застосуванні різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод із суб'єктами господарювання.

Дії, що призводять до притиснення інтересів суб'єктів господарювання, полягають в обмеженні виробництва, ринків або технічного розвитку; суттєвому обмеженні конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих причин; створенні перешкод для доступу на ринок (виходу з ринку) чи усуненні з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання [4].

Найбільш поширеним видом у структурі зловживань є цінові зловживання, тобто встановлення дискримінаційних цін, які порушують права окремих споживачів, і встановлення монополієвих цін, що призводить або може призвести до порушення прав споживачів. Встановлення

монопольних цін є результатом монопольної влади суб'єктів господарювання, правила поведінки яких на ринку істотно відрізняються від відповідних правил конкуруючих суперників на ринку.

У свою чергу, дії у вигляді обмеження обсягу випуску продукції призводять до підвищення цін та переносу прибутку від споживачів до виробників (монопольних утворень), що в результаті сприяє одержанню монопольного прибутку, викликаючи негативні для економіки наслідки. Скорочення випуску продукції може також призвести до того, що монополіст використовуватиме свою владу з метою усунення суперників із ринку не конкурентними засобами, а шляхом використання нечесних прийомів і способів для набуття або зберігання значної переваги на ринку. Такі дії вважаються протиправними [5].

Створенням перешкод слід вважати встановлення таких обставин економічного або технологічного характеру, що протидіють можливості суб'єктів господарювання діяти на певному ринку [6]. При цьому необхідно зауважити, що, на відміну від економічних, адміністративних та інших перешкод, які запроваджуються на ринку за допомогою державної політики або встановлюються органами державної влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю під час здійснення ними функцій державного регулювання та контролю, ці перешкоди створюються суб'єктами господарювання, що мають монопольне становище на ринку, під час здійснення ними господарської діяльності на певному ринку.

Треба враховувати, що норми антимонопольно-конкурентного законодавства, які визначають склади порушень у вигляді зловживання монопольним становищем на ринку, можуть бути застосовані до суб'єктів господарювання незалежно від того, чи включено їх до переліку підприємств, які займають монопольне становище на ринку, та чи попереджався суб'єкт про його монопольне становище.

Аналіз особливостей вітчизняного антимонопольного законодавства показує, що зловживання монопольним (домінуючим) становищем сьогодні є предметом двох видів юридичної відповідальності: господарсько-правової та адміністративної.

Список літератури

1. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листопада 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50. – Ст. 472.
2. Річні звіти Антимонопольного комітету України за 2009 рік, 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/index>.
3. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
4. Біла Л.Р. Административная ответственность за нарушение антимонопольного законодательства Украины : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Одесский ун-т им. И.И.Мечникова. — О., 1995. — 175 л.
5. Мельник С.Б. Монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання на ринку : дис. канд. юрид. наук / С.Б. Мельник; 12.00.04 Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2001. – 192 с.

ОСОБЛИВОСТІ САНАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Проблема застосування санації банків породжена не лише складністю процедури, але, як це часто буває в Україні, неоднозначністю понять, термінів. Так, банківське законодавство України розмежовує поняття „санація” та „фінансове оздоровлення” і, відповідно, встановлює різні вимоги до програми фінансового оздоровлення та програми санації банку. Фінансове оздоровлення НБУ визначає як систему заходів окремого банку, спрямованих на поліпшення його фінансового стану (ліквідності, платоспроможності, достатності капіталу, структури активів, дохідності, рентабельності тощо), а також на усунення порушень, що призвели до скрутного фінансового стану банку. Санація банківської установи визначається НБУ як один із заходів фінансового оздоровлення недокапіталізованого банку, що полягає у продажу його інвесторам для збільшення капіталу банку до необхідного рівня та погашення вимог кредиторів. Таким чином, поняття санації розкривається через поняття фінансового оздоровлення, що лише ускладнює організацію й до того непростой процедури відновлення платоспроможності банків [1, с. 452].

Законодавство України, що регулює процедуру санації банків є недосконалим, оскільки перебуває на стадії свого становлення, а питання відновлення платоспроможності банківських установ є надто актуальними. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, засновники (учасники) боржника – юридичної особи, власник майна, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень зобов’язані вживати своєчасних заходів для запобігання банкрутству підприємства-боржника. Система таких заходів охоплюється поняттям „досудова санація” і включає в себе реорганізаційні, організаційно-господарські, управлінські, інвестиційні, технічні, фінансово-економічні, правові заходи, що застосовуються до початку порушення провадження у справі про банкрутство. По суті, досудова санація є єдиним способом відновлення платоспроможності банківської установи, так як після відкликання банківської ліцензії Нацбанком та порушення судового провадження у справі про банкрутство, санація банків не допускається.

Підставою для прийняття рішення про вжиття заходів, спрямованих на підвищення фінансової стійкості та безпеки банку, можуть бути пропозиції ревізійної комісії, звіти зовнішніх та внутрішніх аудиторів. Рішення про санацію банку може прийматися: як з ініціативи комерційного банку в рамках непримусових заходів впливу НБУ, так і з ініціативи НБУ в рамках непримусових та примусових заходів впливу на комерційний банк, а також за погодженням усіх сторін у ході провадження справи про банкрутство. Варто

відзначити, що законодавство не регламентує порядок прийняття такого рішення та реалізацію санаційних заходів, що ускладнює процедуру санації, а інколи й робить її неможливою. Адже на практиці санація може вимагати значних капіталовкладень, і далеко не всі учасники чи засновники готові нести додаткові витрати у зв'язку з несприятливим фінансовим становищем банківської установи. Проблема може мати місце і в ході вирішення питань щодо доцільності застосування конкретних відновлювальних заходів. Тому варто підтримати позицію Ю.Василенко, яка наголошує на тому, що законодавством має бути урегульована процедура прийняття рішення про санацію банку [1, с. 451], що надасть такому документу легітимності. Сьогодні ж держава зобов'язує банк повідомити територіальне управління НБУ про час і місце проведення загальних зборів, на розгляд яких виноситься питання про застосування санації [5].

Процедура санації з ініціативи Нацбанку проводиться в рамках застосування заходів впливу до банківських установ – порушників банківського законодавства. НБУ приймає рішення про застосування примусових заходів санації, якщо банк має недостатній рівень капіталізації, порушує нормативи адекватності або нормативи ліквідності основного капіталу чи здійснює операції з високим рівнем ризику, що може створити загрозу інтересам кредиторів і вкладників; таке рішення може бути прийняте Нацбанком і тоді, коли банк має несплачені розрахункові документи або незадоволені вимоги кредиторів чи іншим чином порушує банківське законодавство, що створює загрозу для інтересів кредиторів і вкладників [4, с. 45]. Підставою для застосування НБУ непримусових та примусових заходів впливу можуть бути:

- результати перевірок діяльності комерційних банків з боку НБУ та відповідного рівня системою банківського нагляду;
- матеріали правоохоронних органів, місцевих державних податкових адміністрацій та інших органів, що характеризують рівень додержання комерційними банками законодавчих актів з питань банківської діяльності;
- результати перевірок діяльності комерційних банків зовнішніми аудиторськими організаціями чи внутрішнім аудитом;
- інші матеріали, що характеризують діяльність комерційних банків (статистична звітність, щоденні баланси тощо).

Управління по роботі з проблемними банками систематично аналізує фінансово-господарський стан банків, оцінюючи стан банку за спеціальною рейтинговою системою. У разі одержання незадовільних оцінок банки стають “клієнтами” Управління.

У разі, якщо комерційний банк перебуває у фазі кризи, яка загрожує подальшому його існуванню і потребує негайного проведення фінансової санації, то він може бути переведений на режим фінансового оздоровлення з ініціативи НБУ. Режим фінансового оздоровлення — це система непримусових та примусових заходів впливу на комерційний банк, спрямованих на збільшення обсягу капіталу до необхідного рівня протягом визначеного НБУ періоду з метою відновлення ліквідності та

платоспроможності і усунення порушень, які призвели комерційний банк до збиткової діяльності або скрутного фінансового стану, а також наслідків цих порушень.

Комерційний банк переводиться в режим фінансового оздоровлення відповідно до постанови Правління НБУ за наявності підстав, підтверджених висновками системи банківського нагляду та відповідного регіонального управління Національного банку України. Банк може бути переведений в режим фінансового оздоровлення на строк не більш як 12 місяців. За наявності обґрунтованих підстав для успішного завершення виконання програми санації цей строк може бути продовжений ще на 6 місяців.

Підставами для переведення комерційного банку у режим фінансового оздоровлення можуть бути :

- віднесення банку до категорії проблемних;
- відсутність необхідного рівня капіталу;
- порушення встановлених норм банківського законодавства.

Після прийняття постанови Правління НБУ про переведення комерційного банку в режим фінансового оздоровлення вона надсилається керівництву банку, який у 20-денний строк з дня отримання постанови розробляє санаційну концепцію та програму фінансового оздоровлення.

Основою санаційної концепції мають бути санаційні заходи, спрямовані на локалізацію та ліквідацію причин кризи. Санаційні заходи здійснюються в двох напрямках: нейтралізація можливих причин кризи та зумовлених ними “слабких місць” та виявлення та розвиток сильних сторін об’єкта санації [3, с. 104]. Для того, щоб можна було на належному рівні та досить ефективно боротися з банківською кризою у процесі провадження процедури санації банків, необхідно розробити та затвердити програму фінансової санації банку. Така програма розробляється безпосередньо банком і має містити такі пункти:

- аналіз чинників, що призвели до погіршення фінансового стану та збиткової діяльності банку;
- каталог санаційних заходів з розрахунком економічного ефекту від їх здійснення і календарним графіком реалізації заходів;
- прогнозні показники діяльності банку на період завершення проведення заходів фінансової стабілізації;
- бюджет витрат щоквартально в цілому по банку та з розподілом за філіями.

Програма фінансового оздоровлення затверджується Радою та Правлінням комерційного банку і надсилається для узгодження відповідному регіональному управлінню НБУ, яке проводить її експертизу на предмет ефективності та відповідності вимогам НБУ і подає разом з висновками відповідному департаменту системи банківського нагляду. Після цього здійснюється комплекс заходів щодо реалізації програми.

На практиці, незважаючи на значний обсяг роботи, яка проводиться НБУ в напрямку сприяння фінансовому оздоровленню комерційних банків,

переважна більшість суб'єктів банківської діяльності, які перебувають у кризі, не в змозі подолати свої проблеми і підлягають ліквідації.

Таким чином, санація банківської установи є комплексом організаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів окремого банку, спрямованих на поліпшення його фінансового стану (ліквідності, платоспроможності, достатності капіталу, структури активів, доходності, рентабельності). Особливий статус банківських установ як суб'єктів господарської діяльності зумовлює особливості проведення санації банків, зокрема, ця процедура, навіть у випадках, коли вона є добровільною, здійснюється під контролем Національного банку України з метою недопущення зловживань, нецільового використання коштів та інших порушень.

Список літератури

1. Василенко Ю .В. Правові підстави застосування процедури санації до банківської установи // Держава і право. – 2007. – Випуск 35. – С. 451-456.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. // Відомості Верховної Ради України, 2001. № 5-6. – Ст. 30 (станом на 01.08.2015).
3. Малига В. А. Правове забезпечення санції банків в Україні // Інформаційне право. – 2009. - № 12. – С. 104-107.
4. Міщенко В. І. Санаційний банк – „бідж-банк” як механізм роботи з нежиттєздатними банками : монографія / Міщенко В. І., Крилова В. В., Ніконова М. В., Мальноков В. П., Куліков С. Г.; Центр наукових досліджень Національного банку України. – К. : УБС НБУ, 2011. – 119 с.
5. Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства: Положення НБУ, затв. постановою Правління НБУ № 3 від 28 серпня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. - № 41. – С. 165.

Секція кримінального права та правосуддя

УДК 159.9.072.532:343.8

Б. А. Буренок, студент гр. П–131

Чернігівський національний технологічний університет

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ АНАЛІЗ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ТА СТЯГНЕННЯ

Важливу роль у здійсненні виховного впливу на засудженого покликані забезпечувати і заходи заохочення і заходи стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі.

Система заходів заохочення та стягнення безпосередньо пов'язана з впливом на поведінку засуджених, вона не тільки стимулює правослухняну поведінку, але і карає за порушення, що забезпечує дотримання засудженими вимог режиму. Саме про це йдеться у статтях 130, 132 КВК України, де вказано, що заохочення застосовуються за сумлінну поведінку (отже, за дотримання вимог режиму), а стягнення застосовуються за порушення встановленого порядку відбування покарання (отже, також за порушення режиму). Тобто заходи заохочення та стягнення спрямовані саме на забезпечення режиму в установах виконання покарання.

Така позиція законодавця зрозуміла і пояснюється тим, що заходи стягнення та заохочення мають безпосередній вплив на поведінку засуджених. Вони власне і є своєрідним індикатором поведінки ув'язненої особи, оскільки повинні застосовуватися у разі правослухняної поведінки або, навпаки, поведінки, яка містить ознаки порушень режиму в кримінально-виконавчих установах. Система вказаних заходів закріплена у статтях 130-135 КВК України. [1].

Однак це не єдина функція заходів заохочення та стягнення, бо не можна не враховувати й того, що факт застосування до засудженого заходів заохочення або стягнення може бути підставою для висновку про ступінь виправлення засудженого і юридичного обґрунтування рішення про застосування до засудженого відповідних елементів прогресивної системи відбування покарання, які в залежності від його поведінки мають наслідком зменшення або збільшення обсягу встановлених правообмежень.

Застосування заходів заохочення і стягнення буде ефективним та дозволить досягнути поставленої мети лише за умов, якщо цей процес буде відповідати вимогам обґрунтованості та законності.

Обґрунтованість застосування заходів заохочення і стягнення полягає в тому, що основною підставою для прийняття рішення про їх застосування повинна бути об'єктивна оцінка поведінки засудженого під час відбування покарання (безперечно з врахуванням й інших чинників – попередньої поведінки, особи засудженого та ін.).

Під законністю застосування заходів заохочення і стягнення необхідно розуміти суворе дотримання уповноваженими особами вимог кримінально-виконавчого законодавства щодо процедури їх застосування. Тобто, перш за все всі посадові особи які покликані займатися вихованням засуджених та наділені певними повноваженнями повинні чітко дотримуватися вимог законодавства та завжди слідкувати за поведінкою затриманих і вчасно використовувати як заходи заохочення, які є стимулюючим засобом для виправлення засуджених осіб так і заходи стягнення.

В кримінально-виконавчому законодавстві є цілий ряд норм, які регламентують застосування заходів стягнення та заохочення до засуджених. Системний аналіз змісту таких норм дозволяє дійти наступного висновку, що начальник відділення соціально-психологічної служби (далі – СПС) наділений компетенцією застосувати виключно в усній формі лише стягнення у виді попередження, догани та призначення засуджених на позачергове чергування по прибиранню приміщень і території колонії. Начальник виправної колонії, особа, як виконує його обов'язки, та заступник начальника мають право застосовувати ці ж заходи стягнення як в усній, так і в письмовій формі, а всі інші заходи стягнення – виключно у письмовій формі. Начальник установи або особа, яка виконує його обов'язки, може застосувати будь-який, із передбачених у ст. 132 КВК України захід стягнення, а його заступники – ті ж самі, за виключенням дисциплінарного штрафу, скасування поліпшених умов тримання, поміщення до ДІЗО, карцеру і переведення до ПКТ.

Слід підкреслити, що, головна мета діяльності начальника соціально-психологічної служби – це слідкувати та фіксувати випадки виправлення засуджених. Після чого до осіб позбавлених волі може бути застосовано одно з видів заходів заохочення передбачених КВК України зокрема: подяка; нагородження похвальною грамотою; грошова премія; нагородження подарунком; надання додаткового короткострокового або тривалого побачення; дострокове зняття раніше накладеного стягнення; дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до 15 % мінімального розміру заробітної плати; збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин.

Отже, розкриваючи питання компетенції та повноважень працівників установ виконання покарання, хочеться зазначити, що діяльність таких осіб повинна базуватися на дотримання законності у межах виконання своїх повноважень, оскільки найбільше зловживань та порушень норм кримінально-виконавчого законодавства відбувається під час застосування заходів заохочень та стягнень.

Список літератури

1. Трубников В. М. Кримінально-виконавче право України : Підручник / В. М. Трубников. – Харків, 2001. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://diplomvkarmane.org.ua/library/yuridicheskaya-biblioteka/143-2010-05-10-10-23-29/1782-2013-02-14-12-28-11>.

УДК 342.72/.73:343.7

Д. Ю. Кокоша, студентка гр. ПР-134

Н. М. Сенченко, доцент кафедри кримінального права та правосуддя,
кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Найбільш близькою щодо забезпечення людині і громадянину в Україні конституційного права на недоторканність житла є кримінально-процесуальна діяльність, оскільки вона поєднана із втручанням в особисте життя громадян, обмеженням, у випадках, передбачених законом, їх прав і свобод, застосуванням заходів процесуального примусу. Реалізація в кримінальному законодавстві принципу недоторканності житла є органічною передумовою забезпечення прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства. У цьому аспекті Україна послідовно втілює в життя міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини.

Принцип недоторканності житла закріплено у багатьох міжнародних документах з прав людини. Йому присвячені ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. та ін.

Особливості реалізації принципу недоторканності житла неодноразово досліджували українські вчені і науковці, зокрема, Борець Т., Кучинська О., Літвінова І., Назаренко П., Садова Т. та ін.

Уперше положення про недоторканність житла було сформульовано в середньовічній Англії і визначалося так: найбідніший з бідних у своєму домі може протистояти всім силам Корони. Будинок може розвалюватися, дах тряситься, він може продуватися наскрізь, і дощ може протікати через дах, однак король Англії і всі його сили не мають права переступити через його поріг. Це положення надалі отримало свій розвиток і закріплення у Руській Правді Київської Русі, а також у конституціях багатьох буржуазних країн (наприклад, у Декларації прав людини і громадянина – Франція, 1789 р., у Біллі про права – США, 1789-1791 р.р.). Зокрема, у Біллі про права було закріплено право народу на охорону особи, житла, паперів і майна від необґрунтованих обшуків і арештів. Руська Правда, хоч і не містила спеціального правила про недоторканність житла та володіння, однак передбачала можливість проведення обшуку в житлі, а також покарання особи, якщо вона повідомила неправдиві дані, котрі викликали проведення обшуку [4, с. 59].

У законодавстві України право на недоторканність житла охороняється Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). Зокрема, ст. 30 Основного Закону встановлює судовий порядок обмеження права на недоторканність житла. Проникнення до житла

можливе лише в установленому законом порядку у невідкладних випадках, пов'язаних із рятуванням життя людей чи майна, безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину [6, с. 158].

У контексті статті 13 КПК України під “житлом” необхідно розуміти будь-яке приміщення, в якому не лише постійно проживає особа, а й яке є місцем її тимчасового проживання або перебування (ч. 2 ст. 233 КПК) [1].

Зафіксувати в законі повний перелік об'єктів, які охоплюються поняттям “житло” або “інше володіння особи” дуже складно, майже неможливо. З метою вирішення цієї проблеми слід звернутися до досвіду інших країн, зокрема США.

В американському процесуальному праві місце проведення обшуку не обмежується лише помешканнями, офісами, будівлями чи іншими закритими приміщеннями. Місцем обшуку, згідно з доктриною приватності (*privacy doctrine*), вважатиметься будь-яке місце, в якому людина виправдано очікує на певну приватність, навіть якщо вона знаходиться в публічному місці. Відповідно до цієї доктрини, встановленої Верховним Судом США у справі Катц проти Сполучених Штатів (*Katz v. United States*), четверта поправка захищає людину, а не місце, вона є балансом між захистом суспільства від злочинних посягань і охороною інтересів громадян від втручання уряду у їх приватне життя [6, с. 159].

У ч. 2 ст. 8 Європейської конвенції з прав людини зазначено, що “держави не може втручатися в здійснення цього права (тобто права на повагу в даному випадку до житла людини) інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей”. Таким чином, Європейська конвенція передбачає значно ширші можливості для обмеження права особи на недоторканність житла, ніж у національному законодавстві. Не йде в ній мова і про інше володіння особи. Україна, передбачаючи недоторканність не тільки житла, але й іншого володіння особи, передбачає більш широкі права особи, ніж це передбачено Європейською конвенцією, і цим створює для правоохоронних структур більш складні умови діяльності, ніж вони передбачені в країнах Європи. Оскільки Конвенція ратифікована Україною і стала частиною національного законодавства, її незбіг з Конституцією України і КПК України створює відповідну проблему в судочинстві. Суди вимушено зобов'язані при певних обставинах застосовувати Конвенцію як акт прямої дії [5].

Здійснивши аналіз норм міжнародно-правових актів науковцями сформульовані чіткі критерії законності обмеження права на недоторканність житла, зокрема: 1) вони мають правову основу; 2) їхні цілі є пропорційними (відповідними) шкоді, яка ними заподіюється; 3) діють тимчасово; 4) під час їх застосування не допускається будь-яка дискримінація; 5) є підконтрольними суду; 6) не застосовуються до кола абсолютно

недоторканих прав і свобод; 7) про їх введення інформується світове співтовариство; 8) паралельно з ними існує механізм поновлення незаконно порушених прав та свобод; 9) у законі передбачена можливість їх оскарження [3, с. 128-129].

У КПК України проблема недоторканності житла та іншого володіння особи розглядається лише з позиції обшуку, огляду та виїмки, а також зняття інформації, тобто конкретних процесуальних дій. У зв'язку з цим повинен бути встановлений порядок отримання відповідних дозволів на проведення цих слідчих та оперативно-розшукових дій у житлі та іншому володінні особи, а також сам порядок їх проведення [5].

Найбільший ризик обмеження конституційних прав і свобод особи виникає в результаті неправильного трактування ч. 3 ст. 233 КПК України, у якій вказано, що у невідкладних випадках, пов'язаних із урятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, обшук житла чи іншого володіння особи може бути проведений без ухвали судді. В законі немає переліку таких невідкладних випадків, хоча на практиці обшуки без вмотивованого рішення суду проводяться досить часто. Такий стан речей залишає широкий простір для порушення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи. У кримінально-процесуальному праві США такий перелік існує. Існують такі випадки, коли здійснення обшуку без ордеру буде вважатися правомірним:

- коли він проводиться внаслідок правомірного арешту;
- коли обшук проводиться за згодою особи, яка обшукується;
- коли існує особлива потреба в проведенні обшуку, що виходить за межі повноважень правоохоронних органів;
- при обшуку транспортного засобу;
- переслідування за “гарячими слідами”, при якому поліція має право оглянути помешкання в пошуках підозрюваного, при чому обсяг обшуку є обмеженим;
- попередження знищення доказів;
- небезпека для офіцера поліції;
- попередження втечі підозрюваного та ін. [6, с. 160].

Щодо проведення обшуку житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді вченими визначено певні випадки, зокрема:

- обшук має бути проведений невідкладно у зв'язку із необхідністю знайдення та затримання злочинця, який розшукується, коли зволікання з обшуком може дозволити йому приховатися;
- у приміщенні, що перебуває у віданні певної особи, продовжується злочинна діяльність, виникла загроза вчинення нового злочину, заподіяння шкоди здоров'ю громадян;
- зволікання з обшуком може призвести до знищення важливих доказів у справі або приховання майна, здобутого злочинним шляхом та ін. [2, с. 143].

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що одним з головних завдань правової держави є захист та ефективна реалізація

права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, яке є невід'ємним елементом особистої свободи людини та особливого значення посідає саме в кримінальному судочинстві, тому на законодавчому рівні воно визначається як загальна і важлива засада кримінального провадження.

Право особи на недоторканність житла може бути як законно обмежене, так і незаконно порушене. У міжнародних та національних нормативних актах наведено критерії, тобто межі допустимості законного обмеження, які дають змогу відрізнити його від незаконного та свавільного порушення названого права.

У сучасних умовах реалізації судово-правової реформи, особливої актуальності набувають питання створення дійових механізмів, які можуть забезпечити реалізацію конституційного принципу на недоторканність житла на шляху побудови правової держави в Україні, спираючись при цьому на міжнародний досвід.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар за ред. Тертишника В. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://4vuz.com.ua/book_24.html.
2. Борець Т. Забезпечення конституційних прав і свобод особи при проведенні обшуку у житлі чи іншому володінні особи // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - № 9. – С. 141-144.
3. Кучинська О. П. Принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному процесі // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. - № 2 (24). – С. 125-129.
4. Літвінова І. Ф. Щодо визначення поняття права особи на недоторканність житла чи іншого володіння особи // Право і суспільство. – 2012. - № 2. – С. 59-64.
5. Назаренко П. Г. Реалізація принципу недоторканності в діяльності органів дізнання та досудового слідства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua>.
6. Садова Т. Особливості проведення обшуку та виймки в контексті міжнародної концепції прав людини // Підприємництво, господарство і право. – 2008. - № 10. – С. 158-161.

УДК 341.6

Я. Ю. Конопля, студент гр. ПР-144

Чернігівський національний технологічний університет

ГАРАНТІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Одним із міжнародних судових органів, юрисдикція якого поширюється на держави Європи є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), основне завдання якого полягає у захисті прав людини та її основоположних свобод. Даним Судом здійснюється тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка була прийнята 04.11.1950 р. (далі – Конвенції) та її застосування. В Україні ж Конвенцію було ратифіковано 17 липня 1997 року.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що нині судова практика ЄСПЛ практично не застосовується українськими судами, що, в свою чергу,

не дозволяє особам, які хочуть захистити свої порушені права, в українських судах досягти в повній мірі правомірного рішення.

Останні дослідження з даної теми відображені у працях багатьох правознавців. Різні аспекти цієї теми розглядали такі науковці як І. П. Іванець, В. П. Паліюк, С. В. Шевчук та ін. Вони не тільки розглянули дане питання, але й внесли ряд пропозицій щодо застосування практики Європейського суду національними судовими органами [4, 5].

Суд у своїй практиці неодноразово підкреслював основоположний характер гарантій прав людини, що містяться в ст. 5 Конвенції, оскільки вони призначені для зведення до мінімуму ризику свавілля та гарантування верховенства права [1].

У статті 5 Конвенції гарантується право на свободу та особисту недоторканність, яке передбачає особисту свободу у її класичному розумінні, тобто фізичну свободу. Сферою дії цього права є «кожен», тобто це право стосується будь-якої фізичної особи, незалежно від того, перебуває вона на волі чи у в'язниці. Метою даної статті є захист особи від свавільного арешту і тримання під вартою, захист публічного порядку, який вимагає забезпечення покарання осіб, що вчинили злочин. Для того, аби звести до мінімуму ризик свавілля у діях державних органів, ст. 5 Конвенції передбачає комплекс прав, які встановлюють, що позбавлення свободи повинно знаходитися під незалежним судовим контролем і супроводжуватися відповідальністю органів влади за свої дії [2].

Україна також приєдналася до Конвенції та ратифікувала її. Більше того, наша Держава прийняла Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. Проте, незважаючи на прийнятий Закон, Україна досі не може в повній мірі забезпечувати виконання рішень Європейського суду на території своєї Держави, в даному випадку, мало в чому забезпечуються права людини на свободу та особисту недоторканність, визначені статтею 5 Конвенції [5].

Найяскравішими, на нашу думку, прикладами справ у сфері захисту прав людини на свободу та особисту недоторканність є справи «Геращенко проти України», «Котій проти України», «Тимошенко проти України», «Луценко проти України».

У справі «Тимошенко проти України» (Заява № 49872/11) суд встановив політичну мотивацію арешту Юлії Тимошенко по «газовій справі» і порушення її прав у зв'язку з арештом. «Суд оголосив одноголосно скаргу за статтею 3 Конвенції щодо стверджуваного жорстокого поводження із заявницею під час її переведення до лікарні 20 квітня 2012 року та його розслідування, а також скарги за статтями 5 і 18 Конвенції прийнятними, а решту скарг у заяві – неприйнятними. Постановив одноголосно, що було порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, пункту 4 статті 5 Конвенції та пункту 5 статті 5 Конвенції» [3].

У справі «Геращенко проти України», «Заявник скаржився за підпунктом «с» пункту 1 статті 5 Конвенції на те, що тримання його під вартою з 20 грудня 2005 року до 6 червня 2007 року було незаконним. Він

також скаржився за пунктом 3 статті 5 Конвенції на те, що сукупна тривалість його досудового ув'язнення була надмірною. Насамкінець, заявник скаржився за пунктом 4 статті 5 Конвенції на те, що його було позбавлено можливості адекватного судового перегляду законності застосування тримання під вартою. Суд проголосив скарги заявника щодо стверджуваного жорстокого поводження з ним з боку працівників міліції, законності тримання його під вартою з 20 грудня 2005 року до 6 червня 2007 року, тривалості усього строку досудового тримання під вартою та стверджуваної відсутності належного судового перегляду його законності, а також щодо стверджуваного порушення його права на повагу до його житла прийнятними та постановив, що було порушення п. 1, п. 3 та п. 4 статті 5 Конвенції» [6].

Що ж стосується заяви «Котія проти України», то: «Заявник скаржився за пунктом 1 статті 5 Конвенції, що його затримання з 13 по 14 листопада 2008 року було незадокументованим та свавільним. Заявник також скаржився за пунктами 1 та 3 статті 5 Конвенції, що його затримання слідчим 14 листопада 2008 року і подальше тримання під вартою були незаконними, свавільними та не здійснювались на підставі обґрунтованої підозри, а також, що національні органи влади не навели достатніх та відповідних підстав для обґрунтування зазначеного періоду затримання. Суд постановив, що було порушено п. 1 та п. 5 статті 5 Конвенції, та вказав стягнути з держави-відповідача компенсацію за судові витрати та за моральну шкоду у розмірі 8000 євро». Інша ж заява, Юрія Луценка, який звернувся до Європейського суду з прав людини 21 січня 2011 року. Він, зокрема: «оскаржив необґрунтоване і незаконне затримання, а також те, що не був інформований про причини свого арешту. 17 квітня 2011 року палата суддів Європейського суду з прав людини провела публічні слухання щодо цієї скарги. Після цього, суд постановив, що у цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 5, 6 Конвенції» [3].

Таким чином, національні суди, зважаючи на велику кількість прогалин та суперечностей у чинному законодавстві, головною перешкодою у створенні узгодженої практики у подібних справах вважають відсутність однозначного підходу до застосування практики. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. та конституційних положень, суди повинні встановити певні стандарти правосуддя, конкретизувати та розвинути їх, також застосувати практику Європейського суду та положень Конвенції, що надасть можливість правильно зрозуміти їх суть та застосувати у потрібному руслі [7].

Список літератури

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2006. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

3. Верховна Рада України, міжнародні документи (Європейський суд з справ людини) [Електронний ресурс] // сайт Верховної Ради України. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/c798>.

4. Іванець І. Проблемні аспекти застосування практики Європейського Суду з прав людини в Україні [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. – 2010. - № 7. Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3568>.

5. Паліюк В. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. – 2003. - № 1. Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=248>.

6. Приклади справ Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] // Судова влада України. Режим доступу: <http://court.gov.ua>.

7. Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод : практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння [Електронний ресурс] // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=416>.

УДК 343.55:342.9

І. О. Коток, студентка гр. ПР-141

Чернігівський національний технологічний університет

УРАЗЛИВИЙ СТАН БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Ми не можемо уявити сучасний світ без використання інформаційних технологій. Такі технології застосовуються майже усюди, що робить суспільство і кожну людину окремо все більш залежним від інформації. Все частіше інформаційні технології використовуються для впливу та управління психологічним станом людини. Джерелами інформації виступають ЗМІ та всесвітня мережа Internet, ці джерела роблять людину відкритою і беззахисною перед інформаційними технологіями. Інформація стає зброєю.

Тому, стрімкий розвиток інформаційних технологій приносить з собою не тільки нові можливості, але й багато загроз, що здатні порушити нормальний ритм життя людини. Одна з таких загроз є інформаційна війна та її вплив на психологічний стан людини.

Інформаційна війна – спеціально підготовлене висвітлення подій, яке несе користь для того хто ці події розповсюджує, і завдає психологічну шкоду, або загрозу, тим хто є джерелом сприйняття цих подій. Основною ідеєю інформаційної війни є психологічний вплив на свідомість людини. Сучасний інтенсивний розвиток інформаційних технологій сприяє відкриттю можливостей впливу на психологічний стан людини.

Вперше поняття «інформаційна війна» започаткував давньокитайський військовий діяч Сунь-цзи (V ст. до н. е.). Він першим аргументував необхідність інформаційного впливу на супротивника. В своєму «Трактаті про військове мистецтво» Сунь-цзи відмічав: «У всякій війні, як правило, найкраща політика зводиться до захоплення держави цілісною... Здобути

сотню перемог у боях - це не край мистецтва. Підкорити суперника без бою – ось вінець мистецтва» [2].

На початку 90-х років поняття «інформаційна війна» з'явилося в США й активно увійшло в загальносвітову практику [3, с. 13]. Всіх дослідників поняття «інформаційна війна» можна умовно поділити на три головні групи [4].

Перша група дослідників, яка віддає перевагу соціально-комунікативному підходу, розуміє інформаційну війну як окремі інформаційні заходи, інформаційні способи й засоби корпоративної конкуренції, ведення міждержавного протипорства, збройної боротьби, комунікаційні технології впливу на масову свідомість. Друга група вчених, до якої входять, в основному, представники військових відомств, відносить інформаційну війну до сфери військового протипорства й розглядає її як комплексне спільне застосування сил і засобів інформаційної та збройної боротьби. На думку третьої групи дослідників, інформаційна війна - це явище мирного періоду міждержавного протипорства, яке дозволяє вирішувати зовнішньополітичні завдання несилорим у традиційному розумінні методом [4].

На мою думку, основа інформаційної війни – психологічний вплив на населення, та на кожну людину окремо. А метою інформаційної війни є послаблення моральних і матеріальних сил супротивника або конкурента та посилення власних. Інформаційна війна включає в себе і відкриту пропаганду тієї чи іншої ідеї. Такі війни не призводять до кровопролиття, руйнувань, при їх веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою тощо. Я вважаю, що це і породжує небезпечну безпечність у ставленні до них. Проте страждання які приносять інформаційні війни, на мою думку, співмірні, а в деяких випадках і перевищують наслідки збройних війн.

Головне завдання інформаційних війн полягає у маніпулюванні масами. Мета такої маніпуляції найчастіше полягає у:

- внесенні у суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів;
- дезорієнтації та дезінформації мас;
- послабленні певних переконань, устоїв;
- залякуванні супротивника своєю могутністю [1, с. 171].

Головний ідеолог Третього рейха, Г. Геббельс в 1942 році говорив: «Новини – це зброя війни, вони використовуються, щоб вести війну, а не надавати інформацію» [4]. Я погоджуюсь з цими словами, оскільки в сучасних умовах, ми бачимо дзеркальне їх відображення, а саме те, що у новинах зараз дуже багато пропаганди.

Я вважаю що найбільш ефективним знаряддям впливу на психологічний стан людини є анекдоти, прислів'я й приказки, бо вони довготривалі, оскільки наповнені емоціями та чутки. Я вважаю, що чутки доповнюють або, в інших випадках, підмінюють офіційні джерела інформації.

Отже, сучасний світ неможливо уявити без протипорства в інформаційній сфері. Звідси випливає те, що це впливає на населення, та на

кожну людину окремо, в першу чергу психологічно, на емоційному рівні. Психологічний стан людини в умовах такої війни завжди знаходиться в збудженому стані, людина хоче знати «хто прав, а хто винен». Як писала Ліна Костенко: «Колись інформація була нашою здобиччю. Тепер ми — здобич інформації». Я підтримую цей вислів, оскільки зараз ми майже у прямому сенсі є здобиччю інформації, оскільки від неї залежить наш емоційний стан.

Список літератури

1. Панарін І. Н. Технологія інформаційної війни – М. : «КСП+», 2003. – 320 с.
2. Гуріна Н. О., Інформаційне протиборство - один з головних напрямків політики сучасних міжнародних відносин / Гуріна Н. О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrlife.org/main/cxid/gurina.doc.
3. Швець Д. Ю. Інформаційна безпека. – М. : «Світ безпеки», 2001. – с. 13.
4. Дубас О. П. Інформаційна війна : нові можливості політичного протиборства / Дубас О. П. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.socialscience.com.ua/jornal_content/180/social_communication.
5. Лисенко В. В. Проблеми інформаційної незалежності держави / Лисенко В. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1318>.

УДК 159.9.072.532:343.8

Т. С. Крамар, студентка гр. П-131

Чернігівський національний технологічний університет

ЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ДЛЯ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ

Стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду, тобто на засуджених розповсюджується більшість прав і свобод та обов'язків людини і громадянина, які передбачені Конституцією України [1].

Одним із елементів правової культури і правової правосвідомості засуджених слід вважати заходи заохочення.

На всіх стадіях своєї еволюції правові заохочення були своєрідним маркером розвиненості соціуму – вважає Барабаш О.О. Система цих заохочень у конкретно-історичний період розвитку держави демонструє своєрідну реакцію суспільства на актуальні проблеми його існування, оскільки інститут заохочення у праві є одним з юридичних засобів досягнення поставлених державою цілей. Обсяг правового заохочення, як і масштаб юридичного примусу, зумовлений сутністю держави і права. Традиційним для досить тривалого періоду було заохочення поведінки, вигідної переважно для держави і лише в окремих випадках – для людини. Зі зміною влади, як правило, змінювалася і система правових заохочень, яка часто ставала засобом реалізації політики цієї влади та її «служницею» [2, с. 8].

Також Барабаш О.О. зауважує, що нині, як і на ранніх етапах свого розвитку, заохочення у праві в багатьох державах є лише допоміжним засобом правового регулювання.

Заходи заохочення, що застосовуються до осіб, які є засудженими - це заходи, що застосовуються для стимулювання правослухняної поведінки, додержання правил внутрішнього розпорядку в установі та з метою виправлення засудженого [2, с. 11].

Відповідно до Кримінально – виконавчого кодексу України, за сумлінну поведінку і ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій до засуджених можуть застосовуватися такі заходи заохочення:

- 1) подяка;
- 2) нагородження похвальною грамотою;
- 3) грошова премія;
- 4) нагородження подарунком;
- 5) дозвіл на одержання додатково посилки або передачі;
- 6) надання додаткового короткострокового або тривалого побачення;
- 7) дозвіл на додаткову телефонну розмову;
- 8) дострокове зняття раніше накладеного стягнення;
- 9) дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятнадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;
- 10) збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин [3].

За академічним тлумачним словником виправлення - це те, чим щонебудь замінене, виправлене [4]. Заохочення – це те, що заохочує когонебудь до чогось; нагорода, похвала [5]. Відповідно до статті 6 Кримінально – виконавчого кодексу України, виправлення засудженого - процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [3].

Виправлення полягає в тому, щоб шляхом примусового впливу на засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні настанови, змусити додержуватися положень закону про кримінальну відповідальність, а ще краще, прищепити повагу до закону. Досягнення такого результату визнається юридичним виправленням, що само по собі важливий результат застосування покарання, суттєвий показник його ефективності - вважає начальник Качанівської виправної колонії № 54 Ігор Колпаціков [6].

Але варто зауважити, що виправлення забезпечується певними засобами. Кримінально - виконавчий кодекс України наводить соціально – виховну роботу із засудженими як один із засобів забезпечення виправлення. Соціально-виховна робота - цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених.

Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів [3].

На мою думку, заходи заохочення, що застосовуються до засуджених входять до системи соціально-виховної роботи. Вони являють собою певну винагороду, яка гарантується засудженому за сумлінну поведінку і ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій. А сама праця, навчання і інше забезпечується соціально-виховною роботою.

Отже, Кримінально-виконавчий кодекс України наводить вичерпний перелік заходів заохочення, що можуть застосовуватися до засуджених, але, водночас, законодавець встановлює певні обмеження стосовно застосування цих заходів. Так, за статтею 131 КВК України визначає, що при заохоченні до засудженого застосовується лише один захід заохочення. Також зазначається, що подарунок не віддається засудженому відразу, а передається на зберігання до його звільнення, або, за проханням самого засудженого, може відправитися його родичам. Але і цим законодавець не обмежився. Стосовно надання побачень встановлено ліміт в одне побачення на рік.

Я вважаю, що це як мінімум несправедливо по відношенню до засудженого як до особистості. Чому має застосовуватися лише один вид заохочення? Взяти ситуацію: засуджений перевиконав план роботи, який йому був даний на тиждень. Йому можна дати одночасно похвальну грамоту і закріпити її грошовою премією. Тому що, такий заохочувальний захід, як похвальна грамота, на даний час для особи практично нічого не означає, вона ніде не застосовується і не приймається до уваги. Сьогодні більш вагоме значення мають грошові кошти. За Кримінально-виконавчим кодексом України, грошова премія приєднується до заробітку і зараховується на особовий рахунок засудженого. Наприклад, для засудженого, у якого конфіскували майно, грошова премія буде стимулом краще працювати і далі, для того, щоб, вийшовши з установи виконання покарань, у нього були кошти на життя, хоча б на перший час. А якщо такому засудженому вручити лише похвальну грамоту, то він зрозуміє, що грошей йому все одно не заробити тут, а за листок паперу немає сенсу старатися.

Так само взяти і додаткове короткострокове чи тривале побачення. Кримінально-виконавче законодавство передбачає, що засудженому може бути надано лише одне побачення на рік. В чому сенс такого обмеження? Якщо виходити з того, що у засудженого поза стінами установи виконання покарань є дружина (дівчина), діти, батьки, інші родичі і знайомі, то він буде прагнути отримати це побачення з ними. Але, якщо прийняти до уваги те, що це побачення буде лише одне на рік, то раз у рік можна сумлінно попрацювати або понавчатися, щоб дали це побачення, а далі можна і не старатися, все одно більше одного побачення не буде.

Отже, виходячи із сучасного Кримінально-виконавчого кодексу України, як би засуджений не старався, як би тяжко і сумлінно не працював

або навчався, він все одно отримає щось одне, в кращому випадку, заохочення буде суттєвим, але може бути і у вигляді усної подяки, чи похвальної грамоти.

На підставі вище викладеного, можна зробити висновок, що на даний період розвитку суспільства сучасні заходи заохочення є вигідними для держави в першу чергу, аніж для самого засудженого. Це забезпечується тим, що встановлюються обмеження на застосування цих заходів заохочення. Стає очевидно, що ці заходи існують лише для підтримки порядку в установах виконання покарань і для підтримки іміджу країни як європейської держави. Я вважаю, що на сьогоднішній день ті заходи, які наводить Кримінально - виконавчий кодекс України, є неефективними для виправлення засуджених. Так, можна погодитися з тим, що вони можуть допомогти засудженому виправитися, слугують певним стимулом, але цей стимул є «разовим». Причиною «разового стимулу» засудженого є обмеження на застосування заходів заохочення.

Список літератури

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; Конституція. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Барабаш О. О. Заохочення у праві : загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень/ О. О. Барабаш – Львів, 2013.- 20 с.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). –2004, № 3-4, ст. 21 - [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

4. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/vypravlennja>.

5. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/zaokhochennja>.

6. Колпаціков І. Виправлення та ресоціалізація засуджених – основні засоби. На прикладі Качанівської виправної колонії [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної пенітенціарної служби України. - Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/659991;jsessionid=7B90641B8B78B401CE521CB24292518C>.

УДК 343.8

Р. М. Люблінський, студент гр. П-131

Чернігівський національний технологічний університет

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Проблема ресоціалізації завжди була та буде залишатися актуальною. Це поняття трактується та використовується фахівцями криміналістами, соціологами, психологами та іншими представниками суспільних наук. Скільки вчених, стільки і існує різних поглядів щодо визначення змісту поняття ресоціалізації.

Однак, ресоціалізацію зазвичай розглядають в соціальному аспекті. Так зокрема, Д. Ягунов «ресоціалізацію» розуміє як «напрямок державної

соціальної політики, спрямований на надання комплексу соціальних послуг засудженим, які відбули чи відбувають покарання, та особам, для яких ув'язнення обрано як запобіжний захід, з метою їх повернення до суспільства і включення як здорових і повноцінних членів» [1, с. 12].

Саме поняття походить від слова соціалізація, що в свою чергу виражає процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. Аналізуючи це поняття можна зробити висновок, що соціалізація є пристосуванням, влиттям особи до соціуму та подальше його існування в ньому. А приставка «ре» в латинському розумінні, використовується для визначення повторності або поновлення певної дії.

Ресоціалізація - поняття багатоманітне в плані його розуміння. Такий вчений, як Л. І. Казмиренко розглядає його, як систему заходів протидії десоціалізації особистості, а з іншого боку процес повторного внутрішнього пристосування до життя в суспільстві [2].

Поняття ресоціалізації в науці кримінально-виконавчого права зустрічається, як «ресоціалізація засуджених» - це термін, який використовують юристи при вирішенні проблем кримінально-виконавчої політики. В переважній більшості застосовується він до молоді. При цьому наголошується, що у суб'єктів молодого віку здатність до ресоціалізації вище, ніж у представників старшого покоління. Для молоді цей термін означає не процес, а його результат.

А.М. Столяренко зазначає, що ресоціалізація засуджених – це тривалий процес, що має у своїй основі складний комплекс психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних і організаційних заходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здібності й готовності до включення у звичайні умови життя суспільства після відбуття покарання [3].

В кримінально-виконавчому праві термін ресоціалізація використовується разом з терміном виправлення, це пов'язано з тим що особа, яка вчиняє злочин втрачає зв'язок з соціумом, а виправити засуджену особу можливо тільки відновивши цей зв'язок.

В кримінологічній літературі термін «ресоціалізація» вживається у широкому й вузькому розумінні. Так, наприклад, В.М. Трубніков зазначає, що ресоціалізація у широкому розумінні - це процес виправлення й перевиховання раніше судимих осіб. У вузькому розумінні – це соціальний процес у постпенітенціарний період, протягом якого відбуваються якісні зміни особистості, перебудова поглядів, уявлень, мотиваційної сфери поведінки, які знаходять своє вираження у провослухняній поведінці особи [4].

Даний науковець зазначає, що процес ресоціалізації засуджених складається з декількох стадій до яких можна віднести виправлення засуджених, підготовку засуджених до звільнення, працевлаштування та побутове забезпечення за місцем постійного проживання, контроль за

виконанням умов умовно-дострокового звільнення (необов'язкова стадія). Вказані стадії ресоціалізації реалізуються спочатку у виправній установі, а потім за її межами. Весь процес ресоціалізації проходить у два етапи: пенітенціарний та постпенітенціарний.

Основні цілі проведення першого етапу ресоціалізації засуджених – зняти або звести до мінімуму негативні моменти, викликані ізоляцією людини від суспільства, підготувати її до чесної продуктивної праці та правослужняного життя на волі, а другого – надати допомогу у соціальній адаптації засудженого [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що ресоціалізація являє собою більш широке поняття ніж виправлення засудженого. Вона характеризує усю сукупність змін людини під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників, в результаті яких засуджена особа стає повноцінним членом суспільства. Однак цей процес є складним і тривалим. Та досягнення результату в такому процесі свідчить про ефективність покарання.

Список літератури

1. Ягунов В. Д. Державне управління пенітенціарною системою України : механізм ресоціалізації засуджених : автореф. дис....канд. наук держ. урп. : спец. 25.00.02 / В. Д. Ягунов. – Одеса, 2004. – 21 с.

2. Казміренко Л. І. Психологія : Підручник / Л. І. Казміренко, О. І. Кудремніна, О. Є. Мойсеєва. – Київ, 2015. – 213 с - [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/up/pidrych_psuxologiya.pdf.

3. Столяренко О. М. Прикладна юридична психологія : Підручник / О. М. Столяренко. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law.vsu.ru/structure/criminalistics/books/stolyarenko.pdf>.

4. Трубников В. М. Кримінально-виконавче право України : Підручник / В. М. Трубников. – Харків, 2001. - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://diplomkarmane.org.ua/library/yuridicheskaya-biblioteka/143-2010-05-10-10-23-29/1782-2013-02-14-12-28-11>.

5. Пономарьов Б. Ю. Виправлення та ресоціалізація засуджених : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/1334/2/%D0%9F%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%BE%D0%B2%20418-420.pdf>.

УДК 343.2/.7

О. В. Могильна, студентка гр. ПР-143

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ АДДИКТОЛОГІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Проблема залежності (аддиктивної поведінки) у сучасному світі виявляється однією із самих заплутаних та майже не вирішеними. Дослідження злочинності неповнолітніх, застосування та ефективності заходів її запобігання вже здійснювався на теренах кримінально-правової та кримінологічної науки. Переважна більшість праць, присвячених запобігання злочинності неповнолітніх, має правозастосовний характер, тобто вони спрямовані, в першу чергу, на розробку пропозицій для більш ефективного застосування кримінального законодавства, а також пов'язані з кримінологічними дослідженнями загальних питань запобігання злочинності неповнолітніх [2, с. 8-10].

Аддиктологія (від англ. Addiction – звичка до чогось або когось) як наука надзвичайно складна наука про людину, її поведінку і про фактори і механізми, які приводять до зміни психічного і фізичного здоров'я [6, с. 8]. Отже, аддиктологія – це наука про залежність, яка виникає у людини внаслідок різних особистих чи соціальних проблем.

Є прийнятні суспільством форми адикції: духовні практики, медитації, закоханість, творчість, трудоголізм, інтернет-залежність, шопоголізм, екстремальний спорт, переїдання, а також соціально небезпечні: токсикоманія, наркозалежність, kleptomанія та інші. В окремих випадках адикції можуть навмисно розвиватися (наприклад, вивчаються фактори пізнавальної адикції у інтелектуально обдарованих підлітків). При розвитку інформаційного суспільства та зростанні традиційних інформаційно-залежних захворювань, з'явилися нові адикції - патологічні залежності від телебачення, від соціальних мереж, інтернет-залежність; залежність від комп'ютерних ігор та ін. [3, с. 222]. Слід зазначити, що розвиток адикції не стоїть на місці і з'являються її нові форми.

Однією з причин злочинності неповнолітніх є антисуспільна діяльність дорослих осіб. Тому необхідно всебічно посилити боротьбу з тими, хто втягує підлітків у злочинну діяльність, пияцтво, наркоманію, азартні ігри, жебрацтво [4, с. 180-181]. В Кримінальному кодексі України стаття 304 передбачає: втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми - карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років; ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років [1, с. 131].

Серед неповнолітніх, втягнутих у злочинну або іншу антисуспільну діяльність, особливо виділяються категорії важких дітей. Діапазон вчинків, на підставі яких неповнолітніх вважають важкими, досить широкий: від стійких проявів окремих негативних якостей і рис до наявності асоціальних форм поведінки і проступків на зразок правопорушень і, навіть, злочинів [5].

Отже, необхідно більше уваги приділяти дітям, їх вихованню, особливо, які належать до категорії важких. Своєчасне виявлення несприятливих чинників, що обумовлюють відхилення розвитку неповнолітнього, осіб, що втягують неповнолітніх у злочинну діяльність. Приділення таким особам необхідної уваги – дозволить запобігти вчинення злочинів неповнолітніми.

Ці негативні чинники є несприятливими й серед сформованих особистостей, але особливо вони стосуються неповнолітніх, тому що їх свідомість зазвичай є недостатньо стійкою. Зокрема, неповнолітні можуть переживати інформаційне перевантаження через довготривале «просиджування» в мережі Інтернет, залежність від азартних ігор та інше. Так, Головка О.М. виділяє аддикцію як одну з передумов формування інформаційної віктимізації суспільства [7, с. 67].

Ігрова комп'ютерна залежність відбувається при постійному вдосконаленні програмного забезпечення візуальними та звуковими ефектами. Наприклад, пройшовши всі рівні однієї гри, виникає бажання виконати аналогічну процедуру в наступній грі. Формування цієї залежності відбувається на основі переживання неповнолітнім стійкого емоційного стану, так званого, «ігровим драйвом».

Отже, аддиктивна поведінка неповнолітнього – це одна з форм девіантної поведінки з формуванням прагнення до відходу від реальності. А також, слід зазначити, що сьогодні під час домінування інформаційно-технічного прогресу є актуальною інформаційна аддикція. Незалежно від обраного засобу аддикції, метою аддиктивної поведінки неповнолітнього – втеча від самотності, нудьги, емоційних і особистих проблем, зняття напруги та переживання інтенсивних емоцій.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua>.
2. Абросімова Ю. А. Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на регіональному рівні : Дис... канд. наук: 12.00.08 – 2009. – с. 20.
3. Бушай І. М., Крутюк Н. Т. Психологічне консультування старшокласників із залежними формами поведінки. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – Вип. 10, 2012. – С. 222-229.
4. Охріменко І. М., Лигун Н. В. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність : психологічні детермінанти. Юридична психологія, №1, 2015. – С. 179-188.
5. Попелюшко Р. П. Передумови скоєння злочинів неповнолітніми. 17.02.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.b17.ru/article/17254>.
6. Роль теоретического знания в аддиктологии: синергетическая парадигма. Професор Чернобровкина Т. В. ГБУЗ «Московский научно-практический центр наркологии Департамента здравоохранения города Москвы» Отделение образовательных программ ГБУЗ «МНПЦ наркологии ДЗ г. Москвы». – Москва 2015. – 96 с.
7. Головкин О. М. Інформаційна віктимізація у медіа-просторі // Інформація і право. – 2015. – №. 3. – С. 49-55.

УДК 343.3/7

О. Г. Мусієнко, студент гр. ПР-123

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ У СТАНІ АФЕКТУ

Питанням кримінально-правової характеристики умисних вбивств та тілесних ушкоджень при пом'якшуючих обставинах як інституту кримінального права в теорії кримінального права приділяється значна увага. Водночас окремі питання кваліфікації цих діянь залишаються недостатньо дослідженими або є дискусійними, внаслідок неоднозначного тлумачення правових норм, і тому постає необхідність поглибленого дослідження відповідного проблемного питання.

До аналізу різних аспектів вчинення вбивств і тяжких тілесних ушкоджень у своїх роботах зверталися наступні зарубіжні і вітчизняні кримінологи: С.В. Аракелян, М.І. Бельцев, Р.М. Зулкарнеєв, Д.А. Корецький,

В.М. Кормщикова, Л.В. Крижна, О.О. Костира, Ю.М. Крупка, Г.Г. Мошак, Л.А. Остапенко, Я.Я. Соотак, О.В. Старков, Д.О. Шестаков та ін.

У кримінальному законодавстві тільки за два злочини, скоєні в стані афекту, встановлена знижена відповідальність: це умисне вбивство (ст. 116 Кримінального кодексу України (далі - КК) та умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК) [1]. Стан афекту при вчиненні інших злочинів проти здоров'я особи не визнається пом'якшувальною відповідальністю обставиною.

Як свідчить аналіз правозастосовної практики злочинів проти життя та здоров'я особи, найпоширенішою помилкою є не виявлення стану афекту чи його ігнорування при кваліфікації діяння. Замість ст. 116 КК при вбивстві в стані сильного душевного хвилювання викликаного тяжкою образою (насильством, систематичним знущанням) з боку потерпілого в діянні особи вбачають ознаки умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 КК). Це пов'язано з природою самого стану сильного душевного хвилювання та складністю визначення поняття «афект».

На нашу думку, поняття „афект” і „стан сильного душевного хвилювання” не слід розглядати як тотожні.

Афект (медико-психологічний термін) – це особливий стан емоційної напруги, який являє собою короткочасну інтенсивну емоцію, що займає домінуюче положення у свідомості людини. Наявність фізіологічного афекту є підставою визнання того, що особа діяла в стані сильного душевного хвилювання. Комплексна (психолого-психіатрична) експертиза встановлює наявність чи відсутність фізіологічного афекту у особи під час вчинення нею злочину, але не визначає чи перебувала особа в стані сильного душевного хвилювання, оскільки це належить до компетенції суду.

Отже, поняття “стан сильного душевного хвилювання” ширше за своїм змістом, від поняття фізіологічного афекту, оскільки останній характеризує лише медичний (психологічний) критерій стану сильного душевного хвилювання, і не враховує юридичного критерію.

Фізіологічний афект характеризується як емоційний спалах високого ступеня. Він виводить психіку людини із звичайного стану, гальмує свідому інтелектуальну діяльність, утрудняє самоконтроль, позбавляє людину можливості твердо і всебічно зважити наслідки своєї поведінки, що є однією з підстав для визнання вчиненого в такому стані злочину менш суспільно небезпечним.

Також, серйозні труднощі викликають питання розмежування злочинів, скоєних у стані афекту (ст. 116 КК), від діянь, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони та заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин (ч. 2 ст. 118 КК). Для їх розмежування, перш за все, необхідно враховувати мотив та мету. На відміну від стану сильного душевного хвилювання мотив при необхідній обороні характеризується наміром захистити свої законні інтереси, інтереси держави, суспільства або іншої особи шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає. А в стані сильного душевного хвилювання, характеризується тим, що протиправні дії

потерпілого не становлять настільки значної суспільної небезпеки, як це має місце при необхідній обороні та її перевищенні і особа в першу чергу не бажає себе захистити, а хоче помститися за образу, напад, знущання. За наявності стану сильного душевного хвилювання визначним мотивом є гнів, що породжує прагнення спричинити шкоду тому, хто посягає. В результаті емоційної напруженості та збудженості суб'єкт втрачає контроль над своїми діями. Перевищення меж необхідної оборони також супроводжується хвилюванням особи, яка обороняється, однак це хвилювання не перешкоджає основній меті - відбити напад, захистити себе від посягання.

В теорії кримінального права та судовій практиці неоднозначно вирішується питання кваліфікації умисних вбивств в стані сильного душевного хвилювання з багатьох питань. Питання кваліфікації умисних вбивств в стані сильного душевного хвилювання та при перевищенні меж необхідної оборони, що вчинені одночасно вирішуються в подібних справах по різному. В одному випадку вчинення умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони, коли особа перебувала в стані сильного душевного хвилювання, таке діяння кваліфікується як умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони за ст. 118 КК, а не за ст. 116 КК як умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. В іншому випадку, за наявності таких самих ознак, вчинене кваліфікують як вбивство в стані сильного душевного хвилювання. У зв'язку з цим виникає питання щодо наявності в діях винного ознак двох самостійних кримінально-правових норм та вірного застосування закону про кримінальну відповідальність.

Окремі науковці вважають, що у тих випадках, коли в стані сильного душевного хвилювання, викликаного протиправною або аморальною поведінкою потерпілого, буде заподіяно легке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження, кримінальна відповідальність виключається з урахуванням положень про малозначність діяння. При цьому зазначається, що, оскільки законодавець враховує стан сильного душевного хвилювання у тяжких злочинах, зокрема умисному вбивстві та умисному тяжкому тілесному ушкодженні, диференціюючи кримінальну відповідальність, і суттєво пом'якшуючи її, то не враховувати такий стан у випадку вчинення менш тяжкого злочину було б неправильним [2].

Наступним питанням, яке необхідно з'ясувати, є кваліфікація заподіяного в стані сильного душевного хвилювання умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. В кримінальному законодавстві немає спеціальної норми, котра б передбачала відповідальність за такі дії. У ст. 123 КК встановлена відповідальність лише за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень в стані сильного душевного хвилювання, однак не вказано на такий наслідок, як смерть потерпілого. По-різному підходять до вирішення цього питання в судовій і слідчій практиці, а також в теорії кримінального права. Перша думка що у випадку заподіяння в стані афекту тяжкої шкоди (тяжкого тілесного ушкодження) здоров'ю потерпілої особи і коли в результаті подальшого розвитку причинно-наслідкового зв'язку наступила смерть останньої, то вчинене слід кваліфікувати тільки за ст. 123

КК [2]. Друга думка зазначає, що кваліфікація дій винного повинна відбуватися за сукупністю злочинів, а саме за заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження в стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК) та вбивство через необережність (ст. 119 КК), а стан сильного душевного хвилювання при вбивстві необхідно враховувати як обставину, що пом'якшує покарання.

О.В. Авраменко вважає неприпустимою кваліфікацію діянь винного у стані сильного душевного хвилювання за нормою, що передбачає суворіше покарання, оскільки такий стан суттєво обмежує здатність усвідомлювати свої діяння та керувати ними і є ознакою, що пом'якшує покарання як у межах диференціації, так й індивідуалізації. Враховуючи те, що законодавцем не передбачено кваліфікованого виду відповідальності за умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання у спричиненні смерті потерпілого, такі дії слід кваліфікувати лише за ст. 123 КК [3].

З огляду на викладене, на наш погляд, необхідно законодавчо врегулювати питання щодо кваліфікації:

- умисних вбивств, які вчинені одночасно в стані сильного душевного хвилювання та при перевищенні меж необхідної оборони;
- умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, заподіяного в стані сильного душевного хвилювання.

Таким чином, можна зробити висновок про необхідність усунення прогалин у законі та встановлення єдиної провідної позиції в науковій літературі щодо злочинів, вчинених в стані сильного душевного хвилювання для справедливого правильного і однакового тлумачення та застосування зазначених вище норм закону про кримінальну відповідальність у судовій практиці.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст.131.
2. Кримінальне право України : Особлива частина : Підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - 4-е вид., переробл. і допов. - Х. : Право, 2010. – 456 с.
3. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання : кримінально-правові та психологічні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія» / О. В. Авраменко. – Львів, 2008. – 20 с.

УДК 343.21

Н.Ю. Немченко, студентка гр. ПР-143

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ВИНИКНЕННЯ ЗЛОЧИННИХ НАМІРІВ ОСОБИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ІКТ

Інформаційно-комунікаційні технології посідають особливе місце в сучасному світі. Важливого значення сьогодні набувають навички володіння комп'ютером, використання інформаційних та комунікаційних технологій у

повсякденній роботі, вміння використовувати можливості мережі Інтернет в різних сферах суспільного життя. Не є виключенням також і злочинна діяльність [1, с. 102]. Інформатизація злочинної діяльності, особливо в XXI столітті набула надзвичайно вагомого значення, оскільки в період науково-технічного прогресу, значна кількість злочинів вчиняється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, а також в цій сфері, за що передбачена кримінальна відповідальність розділом XVI Особливої частини Кримінального кодексу України.

Питання соціально-психологічних особливостей особи злочинця розглядається у працях багатьох вчених, зокрема: Ю. М. Антоняна, А. Д. Глоточкина, В. П. Голубєва, А. І. Долгової, Н. П. Дубиніна, В. Є. Емінова, М. І. Єнікєєва, В. П. Ємельянова, А. Ф. Зелінського, С. М. Іншакова, В. М. Кудрявцева, Ю. М. Кудрякова, В. В. Лунєєва, В. Ф. Пиріжкова, Й. С. Ноя, О. Р. Ратинова, О. Б. Сахарова, Є. П. Самовичева, С. А. Тарарухіна, Л. О. Шевченко, Г. Ф. Хохрякова та ін. Водночас зазначеними науковцями так і не було вироблено єдиного підходу щодо визнання відмінностей у психології злочинців та законослухняних громадян. Одна група авторів вважає, що таких відмінностей не існує взагалі, бо мікросередовище нівелює виразні особисті риси, стирає грані індивідуальності [2, с. 66–67; 3, с. 20–22; 4, с. 39]. Інша група науковців експериментальним шляхом доводить зворотнє: різним видам злочинної поведінки відповідає специфічний комплекс психологічних рис і властивостей особистості злочинця. Існує зв'язок між видом вчиненого злочину і психологічними особливостями особистості, яка його вчинила [5, с. 7–8; 6, с. 44–45; 7, с. 37; 8, с. 19, 27].

Варто зазначити, що особи, які вчиняють злочини за допомогою електронно-інформаційних технологій відрізняються від так званих «звичайних» злочинців. На нашу думку, все ж таки, ця категорія злочинців найбільш тісно пов'язана з фінансовими злочинами.

В сучасних умовах глобального характеру набирають оберти розкрадання з використанням електронних розрахунків. Всесвітня мережа Інтернет докорінно змінила систему кредитно-фінансових і банківських операцій, одночасно породивши невідомі раніше можливості використання її у злочинних цілях. Наприклад, один західний банк зазнав збитків у розмірі 140 млн. дол. від “нальоту” московських хакерів. Проте керівництво банку навіть не зробило про це офіційної заяви, бо приховувало “брудні” капітали. За заявою ФБР американські бази даних щомісяця зазнають понад тисячу “нальотів” іноземних хакерів.

В Україні розкрадання із застосуванням комп'ютерних мереж поки що не набуло широкого розмаху. Його здійснюють здебільшого особи, які мають офіційний доступ до відповідних банків даних. Зазначимо також, що в Україні з'явилися і банкоматні розкрадачі [9].

Спонукальними мотивами заняття злочинною діяльністю у сфері економіки та з використанням інформаційно-комунікативних технологій виступає користь, жадоба до непомірного збагачення, володіння

престижними речами, недоступними для пересічних громадян, зайняття високого становища у владних та інших структурах. В організованих злочинних угрупованнях значна частина незаконно здобутих коштів перерозподіляється у вигляді хабарів «потрібним людям» [10].

Важливе місце займають також засоби масової інформації, які впливають на формування соціально-психологічних чинників злочинця. Стан і якість інформації, що поширюють ЗМІ, є складовою всіх рівнів інформаційного простору, оскільки властива масовість реципієнта інформації, характер поширення інформації на фактично кількісно невизначене коло споживачів. Тому, отримують інформацію як вітчизняного виробника, так і інформацію із-за кордону, яку ретранслюють національні ЗМІ та представництва зарубіжних ЗМІ, якщо це технічно можливо.

Надзвичайно важливу роль у спонуканні до вчинення злочинів за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій відіграє рівень інтелектуального розвитку особистості, який безпосередньо впливає на сприйняття соціальних та духовних цінностей. Розумові здібності особи, як правило, проявляються під час навчання та засвоєння знань. Насамперед характеризуючи осіб, які мають наміри вчинити злочини в сфері електронно-інформаційних технологій, то їм притаманний високий рівень інтелектуального розвитку, зокрема більшість з них мають вищу освіту, нерідко навіть і дві вищі освіти, престижну роботу, а в багатьох випадках, роботу в органах державної влади, що в свою чергу тісно переплітає їх з злочинами в сфері корупції.

Як ми бачимо, основними соціально-психологічними чинниками спонукання до злочинних намірів шляхом використання інформаційно-комунікаційного простору виступає саме жадоба, намагання швидко, а саме злочинним шляхом розбагатіти, і що найцікавіше інтелектуальний розвиток особистості, оскільки не кожна особа, здатна використовувати інформаційно-комунікативні технології в своїй злочинній діяльності.

Таким чином, проаналізувавши загальні особливості, які характеризують злочинність у сфері використання електронно-обчислювальних машин, та можемо зробити висновок, що ці злочини, в контексті особи злочинця, яка їх вчиняє тісно переплітаються з економічними та корупційними злочинами, розкриття яких в сучасних умовах на дуже низькому рівні.

Список літератури

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Хохряков Г. Ф. Личность в условиях изоляции от общества (значение социально-психологических закономерностей поведения для достижения целей наказания, исправления и перевоспитания осужденных в ИТУ) / Г. Ф. Хохряков, В. П. Голубев, Ю. Н. Кудряков. - М. : ВНИИ МВД СССР, 1983. - 80 с.
3. Глоточкин А. Д. Психология коллектива осужденных : лекция / А. Д. Глоточкин, В. Ф. Пирожков. - М. : Высш. шк. МООП СССР, 1968. - 35 с.
4. Хохряков Г. Ф. Формирование правосознания у осужденных : учеб. пособие / Г. Ф. Хохряков. - М. : ВНИИ МВД СССР, 1985.-84 с.

5. Ратинов А. Р. Методологические вопросы психологического изучения личности преступника / А. Р. Ратинов // Психологическое изучение личности преступника (Методы исследования) : сб. науч. тр. / отв. ред. А. Р. Ратинов. - М. : ВИПП, 1976. - С. 5-22.
6. Ефремова Г. Х. Экспериментальная проверка возможности применения многофазного личностного теста при изучении личности преступника / Г. Х. Ефремова // Психологическое изучение личности преступника (Методы исследования) : сб. науч. тр. / отв. ред. А. Р. Ратинов. - М. : ВИПП, 1976. - С. 44-7. Антонян Ю. М. Личность корыстного преступника / Ю. М. Антонян, В. П. Голубев, Ю. Н. Кудряков. - Томск : Изд-во Томск, унта, 1989. - 160 с.
8. Самовичев Е. П. Убийство : психологические аспекты преступления и наказания : учеб. пособие / Е. П. Самовичев. - М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. - 80 с.
9. Кримінологія : Курс лекцій (Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/3620/11>.
10. Иванов Ю. Ф. Кримінологія : Навч. посіб. / Ю. Ф. Иванов, О. М. Джужа. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 264 с.

УДК 322:343.8

М. Ю. Поламаренко, студент гр. П-131

Чернігівський національний технологічний університет

РОЛЬ ЦЕРКВИ У ВИПРАВЛЕННІ ЗАСУДЖЕНИХ

На сьогоднішній день досить значний вплив при ресоціалізації засуджених має релігія, яка має на меті забезпечення як культурних так і духовних потреб людей засуджених до позбавлення волі.

Організація богослужіння в колоніях зазначена в статті 128 Кримінально-виконавчого кодексу України, у якій зазначено що засуджені мають право на вільне віросповідання, проведення релігійних обрядів і богослужіння. Мають право на придбання та використання релігійної літератури. На нашу думку в даній статті найголовнішим чином зазначається те, що у засуджених, при обмеженні волі, не обмежуються інші права, а саме право на свободу совісті, вільного віросповідання, та світогляду які зазначені як в Конституції України так і в інших нормативно правових актах.

Але при цьому й існують певні обмеження, а саме, засуджені не мають права, посилаючись на свої релігійні переконання, ухилятися від виконання своїх обов'язків, а також установлених вимог режиму відбування покарання. У колонії для відправлення релігійних обрядів можуть допускатися тільки представники релігійних організацій, які офіційно зареєстровані у встановленому законом порядку [6].

Право на свободу совісті зазначене в статті 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання [1].

Відповідно до пункту 6 статті 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» - особи, взяті під варту, мають право на побачення із священнослужителями (капеланами), уповноваженими релігійними

організаціями, статуту (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, для задоволення своїх релігійних потреб, без обмеження кількості побачень, у вільний від виконання слідчих дій час. Повноваження священнослужителів (капеланів) підтверджуються офіційним зверненням релігійної організації до адміністрації установи. Адміністрація установи сприяє забезпеченню конфіденційності побачень, при цьому, таємниця сповіді є недоторканою і охороняється законом.

Забороняється оприлюднювати, фіксувати технічними засобами та відтворювати будь-яку інформацію, отриману зі сповіді. Відомості, отримані зі сповіді, не можуть бути предметом досудового розслідування, досудового слідства чи кримінального провадження, використовуватися як доказ. Ніхто в жодному разі не може допитувати священнослужителя, перекладача чи іншу особу з питань, пов'язаних з конфіденційністю сповіді [2].

Тобто можна зазначити що ув'язненні можуть очистити свою душу, та, можливо частково совість при сповіді, при цьому зберігши конфіденційність.

На нашу думку це досить позитивне явище яке може зменшити психологічний тиск на засудженого, і призведе до зростання продуктивності ресоціалізації засудженого, а не його покарання, оскільки побачення зі священнослужителями пришвидшить цей процес шляхом очищення духовної складової засуджених.

Додатково слід зазначити, що значний вплив релігії на виправлення засуджених обумовлений високою довірою українського народу до православної церкви, за даними Київського міжнародного інституту соціології при проведенні опитування з'ясувалось що на сьогоднішній день довіра людей до церкви складає 58.8%, що в свою чергу підтверджує її вплив [3].

Сьогодні при Державній пенітенціарній службі відповідно до наказу «Про утворення Душпастирської ради при Державній пенітенціарній службі України та затвердження положення про неї» діє постійно діючий дорадчий орган, який утворений для координації заходів душпастирської опіки засуджених, та осіб узятих під варту, основними завданнями якої є:

1. Координація заходів душпастирської опіки засуджених та осіб, взятих під варту.
2. Контроль за дотриманням права на свободу віросповідання
3. Пропагування загальнолюдських цінностей та ідеалів, відповідального високоморального, суспільно корисного і здорового способу життя.
4. Інші... [4].

Також установами виконання покарань експлуатуються колишні релігійні споруди в яких ведуться відповідні богослужіння, на сьогодні свої «церкви» мають: Сокальська ВК (№ 47), Галицька ВК (№ 128), Шосткинська ВК (№ 66) та інші [5].

Отже, слід зазначити що сьогодні релігія відіграє значну роль при виправленні засуджених, дозволяючи їм виправитись не лише фізично, але й духовно (морально). Забезпечення та підтримання духовного життя у місцях позбавлення волі не лише надає змогу підтримати культуру віросповідання, а

й пришвидшити процес ресоціалізації засуджених. Тобто засудженні мають право на проведення релігійних обрядів, на побачення зі священнослужителями задля задоволення своїх релігійних, та культурних потреб.

Список літератури

1. Про свободу совісті та релігійні організації від 23.04.1991 р. № 987-ХІІ : [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
2. Про попереднє ув'язнення від 30.06.1993 р. № 3352-ХІІ (Сторінка 1 з 2) : [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>.
3. Церква залишається лідером суспільної довіри українців – опитування : [Електронний ресурс] : http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1639%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk.
4. Державна пенітенціарна служба : [Електронний ресурс] : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/category/627796>.
5. Державна пенітенціарна служба : [Електронний ресурс] : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/632840>.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV (Сторінка 4 з 6) : [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. — <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page4>.

УДК 343.53

О. В. Пономаренко, студентка гр. ПР-143,

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Пряму загрозу для життя і здоров'я становлять ліки, які підроблені і не відповідають стандартам якості. Вони не тільки не виконують свого призначення, із-за відсутності потрібної діючої речовини але й можуть стати наслідками побічних дій та призвести до страждань пацієнтів.

Метою даної статті є аналіз і дослідження кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів.

Фальсифікація лікарських засобів не нове явище, своїм корінням воно походить з античних часів, але на сьогодні фальсифікація лікарських засобів набула значного загострення. В Україні продається до 50 % підроблених ліків. Фальсифіковані ліки несуть високу загрозу життю та здоров'ю громадян України, особливо якщо врахувати, що за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я найбільша кількість підробок – 42 % - це антибіотики, і 18 % - психотропні речовини. Недостатні штрафні, санкції щодо осіб, які умисно збували фальсифіковані лікарські засоби, були однією з причин розповсюдження фальсифікованих лікарських засобів на фармацевтичному ринку. Складність і важливість питання полягає в тому, що

фальсифікація лікарських засобів є подвійним правопорушенням, яке полягає в отриманні незаконного прибутку порушниками та підданні небезпеці здоров'я людей, які, купуючи фальшиві ліки, не отримують необхідної допомоги та лікування, погіршують стан свого здоров'я та ускладнюють хворобу [5]. Також ці діяння завдають значних фінансових збитків державі та вітчизняним виробникам фармацевтичної продукції. На сьогоднішній день, глобальні щорічні витрати на охорону здоров'я складають приблизно 5,3 трильйона доларів, приблизно 8 % цієї суми втрачається через шахрайство та медичні помилки. При цьому приблизно 10 % світового обороту фармацевтичної промисловості базується на продажі фальсифікованих засобів.

Факторами, які впливають на фальсифікацію лікарських засобів також є: висока ціна на лікарські засоби дуже вигідною реалізацію фальсифікованих лікарських засобів; розвинута система покупок населення через інтернет та пошту дозволяє вийти на покупця, минаючи добре контрольовану офіційну мережу дистрибуції; дуже велика складність законного доступу виробників країн, що розвиваються на ринок лікарських засобів розвинених країн в сукупності ці фактори проважують їх на незаконні дії. Звісно, ліки є особливим товаром на якому споживач найменше схильний економити, тому підробка лікарських засобів є одним з джерел незаконного прибутку [6].

8 вересня 2011 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів», яким внесено зміни до Закону «Про лікарські засоби», Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів а також Кодексу України про адміністративні правопорушення. Кримінальний Кодекс (далі – КК) України доповнено новою статтею «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів» ст. 321-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або звернення фальсифікованих лікарських препаратів, тобто умисне виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, а також придбання, перевезення, пересилання або зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських препаратів, якщо такі дії створили загрозу для життя чи здоров'я особи, або вчинені у великих розмірах. Ч. 4 ст. 321-1 КК України містяться також кваліфікуючі обставини і дії, при виконанні яких особа звільняється від відповідальності. Відповідно до цієї статті за умисне виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, а також придбання, перевезення, пересилання або зберігання з метою збуту, зловмиснику передбачені такі санкції: штраф від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавлення волі від 3 до 10 років [3].

Законом України «Про лікарські засоби» визначено, що фальсифікований лікарський засіб — це лікарський засіб, який умисно промаркований неідентично (невідповідно) відомостям (одній або декільком з них) про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України, а так само лікарський засіб, умисно

підроблений у інший спосіб, і не відповідає відомостям (одній або декільком з них), у тому числі складу, про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України [2].

Кримінальна відповідальність настає тільки у разі умисного виготовлення, придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту або збуту фальсифікованих лікарських засобів.

Відповідальності підлягають відповідні особи тільки у разі завідомо фальсифікованих лікарських засобів. Іншими словами, працівники аптечних закладів нестимуть відповідальність, якщо: свідомо закупували та реалізовували фальсифіковану продукцію; були проінформовані про те, що продукція є фальсифікованою (наприклад, приписом Держлікслужби України), але не вжили заходів щодо її вилучення з обігу та знищення [4].

За контрабанду фальсифікованих лікарських засобів у Кримінальному кодексі України тепер також встановлена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди [1].

Україна останньою з країн Європи та навіть СНД запроваджує кримінальну відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів. Внесені зміни в цілому мають зробити економічно не вигідним виробництво та збут фальсифікованих лікарських засобів і спонукати винних у таких діях осіб відмовитися від подальшої злочинної діяльності й тим самим знизити загрозу для життя та здоров'я населення України.

Список літератури

1. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. : за станом на 17.01.2012 р. [Електронний ресурс] // ВРУ. - Офіційний веб-сайт. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Закон України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 р. : за станом на 13.01.2012 р. [Електронний ресурс] // ВРУ. - Оф. веб-сайт. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр>.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у сфері охорони здоров'я щодо посилення контролю за обігом лікарських засобів, харчових продуктів для спеціального дієтичного споживання, функціональних харчових продуктів та дієтичних добавок» від 20.12.2011 р. : за станом на 20.12.2011 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. - Офіційний веб-сайт. - Режим доступу. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4196-17>.

4. Впровадження кримінальної відповідальності за умисну фальсифікацію лікарських засобів [Електронний ресурс] // Рівненський обласний науково-практичний тижневик «Медичний вісник». – 2012 - № 2. - Режим доступу : <http://medvisnyk.org.ua>.

5. Київрада підтримує запровадження кримінальної відповідальності за фальсифікацію ліків [Електронний ресурс] : Спеціалізоване медичне інтернет-видання для лікарів, провізорів, фармацевтів, студентів медичних і фармацевтичних вузів “Щотижневик Аптека”. – 2010. – Режим доступу : <http://www.apтека.ua/article/62387>.

6. Фальсифікация лекарственных препаратов : проблемы и перспективы [Електронний ресурс] // Журнал "Провизор". – 2005. - № 6. - Режим доступу : <http://www.provisor.com.ua>.

УДК 343.163

О. В. Семак, студентка гр. ПР-124

Н. В. Коломієць, кандидат юридичних наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗБІЖНОСТЕЙ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ ЗА ЗАКОНОМ ТА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день, українське законодавство має ряд недоліків і прогалин. Це стосується як цивільного права, адміністративного, так і кримінально-процесуального. Зокрема, законодавство України про прокуратуру не має певної єдності, зокрема з приводу питань функцій прокуратури, оскільки у різних нормативно-правових актах дане питання регулюється по-різному. А на сьогоднішній день визначення ролі прокурора у житті держави і суспільства є необхідним завданням.

Під функціями прокуратури прийнято розуміти встановлені законодавством сфери діяльності органів прокуратури з урахуванням їх соціально-державного призначення, визначених завдань, прав та обов'язків у межах наданих їм повноважень [4, с. 13].

Як відомо, Конституція України є найвищим та основним законодавчим актом, а всі інші закони повинні відповідати їй та не порушувати положень Конституції. Конституційні норми є нормами прямої дії, а у зв'язку з прийняттям закону України «Про прокуратуру» (далі – закон) з'явилися певні суперечності між ст. 121 Конституції та ст. 2 закону.

Зокрема, ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» передбачає, що на працівників прокуратури покладається ряд таких функцій:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

А якщо аналізувати положення ст. 121 Конституції, то можна знайти ще п'яту функцію прокуратури: нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами. Отже, у контексті ст. 2 закону, відсутня названа функція. Як бачимо, між Конституцією та Законом існує колізія і вже довгий час законодавець її не вирішує. З однієї сторони, Закон не наділяє прокуратуру функцією нагляду, що закріплена основним законом, а з іншої не забороняє її здійснювати, оскільки у ч. 3 ст. 2 закону вказано, що на прокуратуру не можуть покладатися функції не передбачені Конституцією.

Необхідно зазначити, що дотримання та знання системи законодавства про прокуратуру дозволило б уникнути розбіжностей у законодавстві. Оскільки, приймаючи нові норми, законодавець повинен узгодити їх з уже існуючими. Законодавець у певній мірі, намагався ліквідувати дані суперечності між правовими актами. П'ята функція прокуратури з'явилася у перехідних положеннях розділу XII закону такого змісту: «Прокуратура виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді», але чи там їй місце?

Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом

Як зазначено у Рішенні № 5-2/14 Консультативної ради при Генеральній прокуратурі України ця норма Перехідних положень прямо суперечить основному змісту Закону, за яким прокуратура не має права здійснювати представництво інтересів в суді щодо усіх категорій громадян, а виключно у випадках, якщо така особа неспроможна самотійно захистити свої порушені права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність тощо (стаття 23 Закону).

Конституція України забороняє дискримінацію громадян, що вказано у ст. 24, але ж тоді норма, що зазначені у п. 1 Розділі XII Закону не може бути втілена у життя. Це впливає з того, що даним положенням закріплено право прокуратури представляти інтереси обмеженого кола громадян у суді. По відношенню до інших осіб це буде дискримінація.

На мою думку, якщо таку функцію все ж таки законодавці бажають все ж таки залишити прокуратурі, то доцільно було б перемістити правову норму, щодо п'ятої функції прокуратури до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру».

Абсолютно погоджуюсь з думкою Євгена Захарова, правозахисника, директора Харківської правозахисної групи, який говорить про те, що якщо зосередити увагу на тому, яким чином посадові особи органів прокуратури здійснюють такий нагляд, то можна дійти висновку, що вони це здійснюють абсолютно неефективно. «Більше того, наявність цього так званого загального нагляду була фактично гальмом для судової реформи. Адже це давало прокуратурі право втручатися в будь-які справи, тому вона могла бути використана тими чи іншими державними органами в чийсь інтересах. По суті, це була реалізація старого розуміння прокуратури як «ока государевого», яке панувало ще в Російській імперії та перейшло в часи СРСР у незмінному вигляді» [3]. Але, я вважаю, що доцільніше було б передати вже згадану функцію до повноважень органу безоплатної правової допомоги, оскільки це їхня основна задача.

З метою вирішення даної колізії у законодавстві, маю такі пропозиції:

1. Перемістити функцію нагляду прокуратури із перехідних положень до тексту Закону, ст. 2, але обов'язково узгодити дану норму із положенням ст. 21 Конституції.

2. Або скасувати п'яту функцію шляхом внесення змін до Конституції, незважаючи на особливий порядок такого процесу, оскільки у такому вигляді законодавство містить певну правову суперечність, що обов'язкова має бути вирішена.

Отже, у період переходу країни до ринкової економіки та розбудови громадянського суспільства досить актуальним є питання систематизації нормативної бази України. Прокурорські функції відіграють головну роль перш за все для працівників прокуратури, а тому необхідно вирішити колізію між Конституцією та Законом.

Список літератури

1. Конституція України : Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

2. Закон України «Про прокуратуру» Верховна Рада України; Закон, Перелік від 14.10.2014 р. № 1697-VII.

3. Блудша М. Нові й старі функції прокуратури очима правозахисників. Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/653-novi-y-stari-funkciyi-prokuratury-skasuvaty-ne-mojna-zalyshyty>.

4. Литвак О., Однолько С. Функції прокуратури на сучасному етапі реформування правоохоронних органів. Вісник Національної академії прокуратури України № 2 (35)'2014, с. 11-16.

УДК 343. 2/.7

Д. П. Юрченко, студентка гр. ПР-143

Чернігівський національний технологічний університет

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

Розвиток інформаційного суспільства породжує нові уявлення щодо проблеми безпеки в сучасному світі. Зараз інформація перетворилась не тільки у важливий національний ресурс, але й стала могутнім засобом впливу на людську свідомість. Суспільство тісно взаємодіє з інформаційними системами, активно використовує їх у своїй професійній, так і повсякденній діяльності, що несе загрозу у відповідних аспектах життя особистості. Поняття «інформаційна безпека» в сучасних умовах трактується дещо інакше, ніж в індустріальному суспільстві. Так, Б. Кормич трактує інформаційну безпеку як стан захищеності встановлених законодавством норм та параметрів інформаційних процесів та відносин, що забезпечує необхідні умови існування держави, людини та суспільства як суб'єктів цих процесів та відносин [1, с. 15]. Ряд інших вчених розглядають інформаційну безпеку як такий стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, при якому зводиться до мінімуму завдання шкоди

через неповноту, несвоєчасність, недостовірність інформації чи негативний інформаційний вплив, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також через несанкціоноване поширення інформації [2, с. 72]. Інші дослідники визначають інформаційну безпеку, як неможливість завдання шкоди його духовній сфері, культурним цінностям, соціальним регулятором поведінки людей, інфраструктурі та повідомленням, що передаються за її допомогою [3, с. 64].

Підтримуємо думку про те, що поняття інформаційної безпеки слід розуміти як стан захищеності громадян, окремих груп та соціальних верств, масових об'єднань людей і населення в цілому від негативних інформаційно-психологічних впливів [4, с. 100]. Найбільш прогресуючими нині в Україні наслідками таких впливів є інформаційна віктимізація та аномія суспільства. Так, наслідком інформаційної віктимізації є формування ряду негативних соціальних патернів, таких як сприйняття інформації на емоційному, а не на раціональному та критичному рівні, недовіра до влади, виховування ненависті до контрагента та відсутність відчуття безпеки у державі [5, с. 248].

В тих умовах, в яких зараз перебуває наша держава суспільство стає дуже вразливим до інформаційних впливів та процесів. Це все призводить до того, що особа певним чином формує і використовує систему неадекватного сприйняття реальності, що відповідно призводить до її негативної чи навіть небезпечної поведінки в суспільстві. Зокрема, зафіксовано, що в соцмережі Facebook можна побачити цілі групи людей, які свідомо поширюють панічні настрої та неправдиві відомості, що мають на меті створити образ «непереможної російської армії». Їх повідомлення в новинах передруковували і Інтернет-ЗМІ, а подекуди і більш традиційні ЗМІ [6].

Інформаційно-психологічну безпеку особи та суспільства вважають окремою складовою національної безпеки держави та трактують як стан захищеності гарантованих законодавством умов життєдіяльності держави, суспільства та окремої особи від зовнішніх та внутрішніх загроз. Підтримання національної безпеки є важливим напрямком державної діяльності, що актуалізувалася залежно від наявності та ступеня відповідних загроз [1, с. 13].

Складність забезпечення інформаційно-психологічної безпеки людини визначається певними чинниками [7]. Так, політичні, соціально-культурні та духовні фактори об'єднують в собі ці чинники, існування яких гальмує інформаційно-психологічну охорону особи, держави та суспільства. Зокрема, *до політичних можна віднести*: зміну геополітичної обстановки внаслідок фундаментальних змін у різних регіонах, формування нових національних інтересів, становлення державності на основі демократичних принципів, законності та інформаційної відкритості, низький рівень політичної, правової та інформаційної культури суспільства тощо. *До соціально-економічних належать*: труднощі переходу до ринкової економіки, продовження інфляційних процесів та падіння життєвого рівня населення, зростання безробіття, поширення злочинності, криміналізація суспільних відносин, погіршення показників здоров'я нації, міжетнічна напруга тощо. *Духовні*

фактори також відіграють немалу роль: криза державної ідеології, поява нових форм та засобів впливу на індивідуальну, групову й масову свідомість, поява й зростання нових форм міфологічної свідомості, недооцінка національних і культурно-історичних традицій та проникнення в суспільну свідомість шаблонів західної культури, недовершеність та недосконалість системи етнічних норм в сфері інформаційної діяльності [4, с. 233-248]. При цьому більшість вчених при цьому розглядає інформаційно-психологічну безпеку як стан захищеності психіки людини від негативного впливу, який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість, що призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності [8].

Отже, з огляду на вищеподане можна сказати, що інформація – це потужна сила, яка здатна впливати на людську та суспільну свідомість і цим самим спонукати людину до певних дій як позитивного так і негативного характеру, призводити до руйнівних процесів в державі, розпалювати громадянські протистояння. Тим паче зараз, коли наша держава перебуває у стані збройного конфлікту суспільство особливо схильне піддаватися інформаційно-психологічному впливу. Вважаємо, що вирішенням проблеми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особи стане охорона її конкретними не декларативними нормативно-правовими нормами. Доречним було б внесення змін до чинного Кримінального кодексу України шляхом виділення окремого розділу або внесення змін до багатьох складів злочинів, за які мають бути передбачені відповідні санкції та які передбачають дії, спрямовані на будь-яке поширення недостовірної, компрометуючої та іншої інформації, котра розпалює ворожнечу, паніку, викликає процеси, які руйнують авторитет держави чи сприяє конфліктам та протистоянням, що призводить до тяжких наслідків.

Список літератури

1. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України. Автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук.– Харків, 2004. – 44 с.
2. Баранов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? / А. Баранов // Національна безпека та оборона. – 2001. – № 1. – С. 2-59.
3. Иванов О. В. Информационная составляющая современных войн / О. В. Иванов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. – 2004. – № 1. – С. 64-70.
4. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 вересня 2015 року. – К. : Паливода А. В., 2015. – 212 с.
5. Головка О. М. Інформаційно-психологічна віктимізація у медіапросторі / О. М. Головка // «Інформація і право». – № 3. – С. 64-69.
6. Щодо інформаційно-психологічної складової агресії Російської Федерації проти України (за результатами подій 1-2 березня 2014 року). Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1476>.
7. Інформаційна безпека України: проблеми та шляхи їх вирішення // Національна безпека та оборона. – 2001. – № 1 – С. 60-69.
8. Інформаційна безпека – Остроухов В. В. – Політологія // Інформаційна безпека [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/51809-11-nformatsynopsihologchna-bezpeka-osobi.html>.

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

На сучасному етапі розвитку інформації та телекомунікацій глобальне місце займає безпека людини, що стає на першопочатковий план в наш час. Інформаційні ресурси супроводжують людину повсякденно і становлять один з найбільш впливових чинників, що порушують безпеку людини, адже інформація може приносити як позитивні і розвиваючі моменти так і негативні – порушувати свідомість і світосприйняття, становити загрозу.

Інформація оточує людину повсюди, починаючи з простих побутових відносин і закінчуючи професійними обов'язками, тому оминати потоки інформації неможливо. Кожного дня людина черпає безліч нових знань з мережі Інтернет, ЗМІ, різних телекомунікаційних ресурсів і з взагалі з простого спілкування з іншими, тому важливо вберегти себе від сприйняття різних видів неправдивої інформації, розрізнити правильну і точну інформацію від сфальсифікованої і головне забезпечити як свою особисту безпеку так і безпеку країни взагалі.

Убезпечення індивідуума від неправдивої та викривленої інформації є першочерговим етапом для молоді держави, якого можна досягти тільки шляхом постійного моніторингу реальних та потенційних загроз інформаційній безпеці [5].

Для нормального функціонування держави і суспільства в цілому, кожна країна повинна забезпечувати сталий розвиток в інформаційній сфері. В Україні проводиться державна інформаційна політика відповідно до чинного законодавства, основними напрямками якої є:

1. Забезпечення доступу кожного до інформації;
2. Забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
3. Створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
4. Забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
5. Створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
6. Постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
7. Забезпечення інформаційної безпеки України;
8. Сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [2].

Загалом безпеку людини в інформаційній сфері повинна контролювати і регулювати держава, але, на жаль, ми спостерігаємо інше, адже інформаційна сфера не є повністю підконтрольною державі і саме тому інформація і виступає об'єктом загрози безпеки людини.

На жаль слід констатувати, що у наслідок неналежного правового регулювання в національному інформаційному просторі України спостерігається низка негативних явищ, які створюють реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці людини і громадянина, суспільства і держави [3].

Законодавством України передбачається, що одним з чинників, які можуть поставити під загрозу національну безпеку виступає інформація та її захист. Інформаційна безпека становить частину національної безпеки, адже всі суспільно-важливі події стосуються інформації, її використання, поширення, обробки і збереження [1].

З кожним днем все частішими стали випадки викрадення, спростування і фальсифікування інформації, що постає як найпотужніша зброя в наш час, адже як говорив відомий Уїнстон Черчілль: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». І саме так відбувається у нашому суспільстві, адже інформаційно обізнана людина має набагато більше переваг і могутності перед тією, що не володіє важливими аспектами суспільства.

Досить часто почало спостерігатися явище інформаційних війн, що є вагомим чинником у порушенні безпеки людини і держави в цілому, адже інформація є досить вагомим важелем у будь-якій сфері суспільного життя і влучне її застосування може вирішити низку проблем. Але інформація може бути як джерелом знань так і об'єктом маніпуляцій зі свідомістю людини і тому важливо вміти влучно і точно розрізнати суть і значення інформації.

Інформаційні війни покликані руйнувати національну самобутність і свідомість держави, що виступає небезпечним чинником як для безпечного існування людини так і для нормального функціонування держави. Війни в інформаційній сфері порушують добробут держави, викликають виникнення нових злочинів як кібертерористичних так і інших, що стосуються використання і обробки інформації. Нині в Україні та світі фактично відбувається досить складний та стрімкий перехід від індустріального до інформаційного суспільства. Основною відмінністю цього переходу є стрімка зміна сформованих раніше суспільних відносин практично в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави, що потребує кардинального перегляду ролі сучасної науки в цілому і правової науки зокрема [4, с. 40].

Саме в таких умовах виникають реальні загрози безпеці людини в глобальному інформаційному середовищі, які можуть проявлятися в різних видах: загроза розкриття інформаційних ресурсів, загроза порушення цілісності інформаційних ресурсів, загроза збоєм в роботі обладнання, природні загрози, хакери, віруси в системі тощо.

Загроза розкриття інформаційних ресурсів полягає у розкритті відомостей, які не підлягають всезагальному ознайомленню. Під такою загрозою розуміється такий стан, коли відбувається несанкціонований доступ

до системних ресурсів, що мають певні обмеження до його ознайомлення. Такі дані зазвичай зберігаються в єдиній системі і не повинні передаватися до інших ресурсів. Інформація, що становить собою особливі відомості повинна перебувати під особливою охороною, щоб уникнути її розкриття і подальшого розголошення. Це може бути службова, професійна інформація, або така, що становить державну чи іншу таємницю.

Загроза порушення цілісності інформаційних ресурсів полягає в умисному антропогенному впливі даних, які зберігаються в інформаційній системі суб'єкта управління, а також передаються від даної інформаційної системи до інших. Загроза збою в роботі самого обладнання може виникнути при блокуванні одного або декількох ресурсів інформаційної системи. Таке блокування може бути як постійним, коли ресурс обмежується в його отриманні назавжди, так і тимчасовим [6].

Природні загрози характеризуються широким спектром різних чинників, що полягають у аваріях, перебоях у роботі систем, тимчасово відсутньому зв'язку, а також іншими чинниками, що пов'язані з природним середовищем.

Досить часто стали траплятися випадки викрадення чи знешкодження інформації хакерами, що становлять неабияку загрозу безпечному зберіганню інформації. Такі дії викликають збої в інформаційних системах, їх непрацездатність і навіть блокування.

Також досить вагоме місце в системі загроз для інформації становлять віруси, що стають причиною знешкодження чи блокування інформації. Таким чином, точне і своєчасне виявлення потенційних загроз інформаційної системи дозволяє усунути низку проблем і зупинити можливі порушення у роботі з інформацією, зберегти її цілісність і нерозголошеність іншим.

Отже, на переломному етапі розвитку нашої країни інформаційна безпека постає на першопочатковий план, адже інформаційне середовище з кожним днем набирає глобальнішого значення. Інформаційні загрози часто викликають поширення інформаційних війн на теренах нашої держави, тому забезпечення безпеки в інформаційній сфері набуває важливого значення для суспільства і держави в цілому.

Список літератури

1. Про основи національної безпеки України : Закон України // Офіційний Вісник України. — 2003. — № 29. — Ст. 1433.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ.
3. Механізми державного реагування на сучасні виклики та загрози інформаційній безпеці / В.В. Антонюк // Державне управління : удосконалення та розвиток. - 2014. - № 8.113.
4. Система забезпечення інформаційної безпеки: проблеми формування і правового забезпечення / Пилипчук В. Г. // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матер. наук.-практ. конф. (Київ, 18 березня 2016 року) : у 2 ч. Ч. 1. – Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. – 296 с. – С. 40-44.
5. Головка О. М. До проблеми виявлення реальних та потенційних медіа загроз в інформаційному просторі України / О. М. Головка // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. Матер. наук.-практ. конф.; м. Київ, 19 березня 2015 р. – К. : Центр навч., наук. та період. видань НА СБ України, 2015. – С. 409-412.
6. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції. – Поняття загроз інформаційній безпеці // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/12800528/politologiya/ponyattya_zagroz_informatsiyniy_bezpeksi.

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ВАГІТНИХ ЖІНОК

Актуальність теми дослідження теоретичних та практичних питань звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей, зумовлена рядом обставин, зокрема тим, що соціальна адаптація жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, ускладнюється через розірвання позитивного соціального зв'язку із сім'єю, насамперед, з дитиною. Ускладнений процес соціальної адаптації жінок унаслідок більш тяжких соціальних наслідків відбування покарання визнають також однією з причин рецидиву злочинів з боку жінок. Саме тому науковці й практики єдині в думці, що мінімізація чисельності вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей, які потрапляють до місць позбавлення волі, є одним з напрямів кримінально-правової політики. Особливість застосування норми про звільнення від відбування покарання з випробуванням вказаної категорії жінок визначається, зокрема, необхідністю забезпечення захисту гарантованих Конституцією та законодавством України прав дітей, а також їх нормального фізичного й психічного розвитку, морального благополуччя в умовах сім'ї.

Питанням звільнення від відбування покарання з випробуванням були присвячені праці українських і зарубіжних учених: М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, П. С. Берзіна, І. Г. Богатирьова, І. М. Гальперіна, М. А. Гельфера, О. П. Гороха, В. К. Грищука, Т. А. Денисової, О. М. Джузи, О. О. Дудорова, І. І. Карпеця, А. О. Клевцова, О. О. Книженко.

Цей різновид звільнення від відбування покарання передбачений у ст. 83 КК. Згідно з частинами 1 і 2 цієї статті цей різновид звільнення поширюється на засуджених до обмеження або позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей у період відбування покарання, мають сім'ю або родичів, котрі дали згоду на спільне з нею проживання, або мають можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини. Виняток становлять засуджені до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини - до них різновид звільнення на підставі ч. 1 ст. 83 КК застосований бути не може.

Застосовувати зазначений різновид звільнення від подальшого відбування покарання можна лише за наявності встановлених у ст. 83 КК обов'язкових підстав, якими є:

1) вагітність жінки під час відбування покарання або народження нею протягом цього часу дитини (цю підставу слід відрізнити від відповідної підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК), коли

вагітність жінки або народження нею дитини має місце на момент її засудження);

2) засуджена має сім'ю або родичів, які дали згоду на спільне з нею проживання, або має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини (ч. 2 ст. 83 КК).

При цьому слід враховувати, що ст. 83 КК встановлює право, а не обов'язок суду застосовувати таке звільнення.

Протягом періоду, що триває з дня звільнення жінки від покарання й до кінця терміну, на який її може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною, яку вона народила, трирічного віку, жінка зобов'язана забезпечувати належні умови для виховання дитини. Контроль за поведінкою таких жінок здійснюється кримінально-виконавчою інспекцією за місцем проживання (ч. 3 ст. 83 КК).

Правові наслідки звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, можуть бути сприятливими і несприятливими. Сприятливі - це остаточне звільнення судом засудженої від відбування покарання після досягнення дитиною трирічного віку або в разі смерті останньої (ч. 4 ст. 83 КК). У таких випадках строк погашення судимості обчислюється з дня дострокового звільнення від відбування покарання.

Несприятливі правові наслідки охоплюють три випадки:

1) суд, після досягнення дитиною трирічного віку або в разі смерті дитини, беручи до уваги поведінку засудженої, заміняє їй невідбуту частину покарання більш м'яким покаранням або направляє засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком суду (ч. 4 ст. 83 КК). У таких випадках суд може повністю або частково зарахувати у строк відбування покарання час, протягом якого засуджена не відбувала покарання;

2) суд на підставі ч. 5 ст. 83 КК за поданням контролюючого органу, направляє засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком, якщо засуджена відмовилася від дитини, передала її в дитячий будинок, зникла з місця проживання, або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, або систематично вчинює правопорушення, що потягли адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення;

3) суд призначає покарання засудженій за правилами сукупності вироків, якщо вона у період звільнення від відбування покарання вчинила новий злочин (ч. 6 ст. 83 КК).

Таким чином, було розглянуто особливості звільнення від відбування покарання вагітних жінок, правові наслідки цього звільнення. Відповідно до ч. 1 ст. 83 КК строк звільнення від відбування покарання визначається судом у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку. Умовність цього виду звільнення від покарання пов'язана з тим, що суд може за певних умов прийняти рішення про скасування звільнення від відбування покарання. Це відбувається в тому разі, коли засуджена відмовляється від дитини, передала її в дитячий будинок, зникла з місця

проживання або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення.

Список літератури

1. Наумов О. О. Становлення норм про звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей в правових пам'ятках України / О. О. Наумов // Держава та регіони. Серія : Право. – 2012. – № 4. – С. 162–165.
2. Наумов О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей, за КК України та зарубіжних країн: порівняльно-правове дослідження / О. О. Наумов // Право та державне управління. – 2014. – № 1–2. – С. 89–93.
3. Наумов О. О. Теоретичні та практичні аспекти визначення іспитового строку при звільненні від відбування покарання з випробуванням жінок на підставі ст. 79 КК України / О. О. Наумов // Юридична Україна. – 2014. – № 12. – С. 149–157.
4. Наумов О. О. Підстави та умови звільнення від відбування покарання з випробуванням за ст. 79 КК України в теорії кримінального права та в судовій практиці / О. О. Наумов // Держава та регіони. Серія : Право. – 2015. – № 1 (47). – С. 65–70.

УДК 343.95

Д. М. Мальцева, студентка гр. МПР-111

Чернігівський національний технологічний університет

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ

Злочинність та її окремих прояв – злочин не можуть бути достатньо вивчені та пояснені без дослідження людини, яка їх вчиняє. Злочини скоюються не через задатки індивіда до злочинної поведінки і навіть не через те, що індивід не хоче або не розуміє, що потрібно жити за законом, а в результаті того, що у даної людини вкоренилась система змістовних висновків, яка зумовлює її викривлене ставлення до певної сторони соціальної дійсності.

Психологічні особливості людини, яка підозрюється у скоєнні кримінального правопорушення у значній мірі є продуктом її онтологічного (прижиттєвого) розвитку. Психологічні особливості особистості – результат життєвого досвіду людини, яка вчинила злочин, що є результатом усієї сукупності умов, способу життя, власної активності. Тому, отримавши інформацію про життя людини, можна із значною часткою вірогідності припустити наявність у неї психологічних особливостей, що вплинули на прийняття рішення про вчинення певного злочину.

Дослідженням окремих питань кримінально - психологічного портрету особи, яка вчинила злочин, займались чимало українських і зарубіжних науковців: В. Г. Андросюк, Ю. М. Антоян, Л. М. Балабанова, А. М. Бандурка, А. Ф. Зелінський, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалова, В. С. Медведєв. В той же час недостатня розробленість системного психологічного знання про особистість злочинця не дозволяє забезпечити необхідний рівень конкретності і продуктивності наукових рекомендацій

щодо розв'язання завдань правоохоронної діяльності, який необхідний для їх широкого і плідного використання.

Вчинення злочинного діяння передбачає наявність суб'єкта діяльності (суб'єкта його вчинення). Відповідно до ст. 18 Кримінального кодексу України суб'єктом злочину є фізична особа, яка вчила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [1]. Для позначення поняття "суб'єкт злочину" в юридичній літературі вживаються такі терміни: "особа злочинця", "злочинна (чи криміногенна) особа", "особа винного", "особа, яка вчинила злочин". Незважаючи на певні відмінності, ці терміни використовуються як тотожні. Існує також думка, яка взагалі заперечує поняття особи злочинця і те, що вона має певні специфічні особливості та властивості. Проте, особа злочинця не лише існує, але й потребує дослідження. Необхідно погодитися з А. Ф. Зелінським, що особа злочинця — альфа й омега кримінальної психології, її наріжний камінь [2]. Людина, яка порушила кримінальний закон, є автором злочину, а її "справа" перетворює громадянина на злочинця, який відхиляється суспільною свідомістю. У злочинців під час зайняття злочинною діяльністю виробляються своєрідні вміння і навички, звички і нахили, тобто "злочинний" почерк. Вчинення злочинів певним способом — передумова злочинної професіоналізації. Знання специфіки способів професійної злочинної діяльності — ключ до виявлення винних.

На думку В.О. Коновалової, про особу злочинця необхідно говорити у тому випадку, коли йдеться про певну систему злочинних дій [3]. Це обумовлено тим, що особистість формується в процесі діяльності (у тому числі злочинної). Вчинення злочинних дій позначається на психологічній структурі особистості, виникненні у неї антигромадської спрямованості (установки). Особа злочинця — це соціально-психологічне поняття, яке охоплює сукупність типових психологічних і моральних якостей індивіда, що формуються в результаті вчинення злочинів. Особа злочинця охоплює цілу систему психологічних властивостей: спонукання, установки, переконання, емоційні і вольові особливості тощо. Дослідження особистості злочинця передбачає вивчення психологічних механізмів протиправної поведінки, мотивацій різних видів злочинів, індивідуально-психологічних і соціальних чинників, ситуативних реакцій людини. Особа злочинця характеризується виникненням певних змін (пороків) в її психологічній структурі. Змінам піддаються ціннісні орієнтації, потреби, нахили, переконання.

Заслуговує на увагу пропозиція А. Б. Сахарова виділяти такі категорії ознак щодо структури особи злочинця: 1) соціально-демографічні: загальногромадянська, сімейна, побутова та виробнича сфера; 2) соціально-психологічні: моральна, інтелектуальна, емоційна та вольова сфера. Однією з найважливіших соціально-демографічних ознак, які характеризують особистість злочинця є вік. Спеціалісти-психологи розглядають його як якісно визначений етап становлення і розвитку особистості, як період з притаманними йому психологічними особливостями сприйняття людиною

оточуючого світу. Через це вікові особливості не можуть не впливати на злочинну поведінку [3].

Для багатьох злочинців є характерними спонукання, які виникають стихійно, їх залежність від випадкових ситуацій. Дезінтегрованість цілісно-регулятивної системи особистості – основна відмінність більшості злочинців. Окремі егоїстичні спонукання злочинців, вириваючись з загальних соціально-позиційних зв'язків, стають антисоціальними, регулюють поведінкову систему особистості на підсвідомому рівні.

Підсвідомі механізми психічної регуляції проявляються у всіх установочних діях, в широкій системі поведінкових стереотипів особистості злочинця. Чим нижчим є рівень самосвідомості (а цим і характеризується більшість злочинців), тим вищою є роль підсвідомих механізмів регуляції поведінки.

Саму ж злочинну поведінку потрібно вивчати не тільки для її запобігання чи припинення, але й для розуміння її причин. Можливо було б уникнути багатьох помилок, якби органи досудового розслідування, суд, установи, в яких відбувають покарання, звертали увагу на особистість, а не тільки на умови її життя, той чи інший вплив на неї. Якщо прослідкувати генезис злочинної поведінки від її витоків до настання наслідків, можна констатувати, що вона є результатом багатогранної взаємодії між особистістю і середовищем, незалежно від того, про який злочин йдеться і яка поведінка йому передувала. Але при цьому завжди очевидні відмінності передкримінальності умисних злочинів та злочинів, вчинених з необережності і неоднозначність особистості самого злочинця.

В особистісній структурі злочинця як типа особистості містяться елементи, які є психологічними передумовами злочинної поведінки. У духовному світі злочинця на свідомому та підсвідомому рівнях виявляються такі особливості, які формують мотиви злочинів та приводять до їх реалізації. Любий злочин не є випадковим по відношенню до особистості того, хто його скоює: в своїй основі він підготовлений всім розвитком її соціальних та психологічних властивостей. Кримінологічна типологія особистості злочинця допомагає виявити причини злочинної поведінки, а це значить, з більшою ефективністю попередити злочини. Отже, в кінцевому результаті вона повинна підкорятися загальним задачам боротьби із злочинністю [4].

Дослідники роблять висновок, що особистість злочинця відрізняється від законослухняного громадянина негативним змістом ціннісно-нормативної системи і стійкими психологічними особливостями, поєднання яких має специфічне криміногенне значення. Їх можна розглядати як схильність до вчинення злочину, тобто як властивість індивіда, що знижує "криміногенний поріг", але не визначає обов'язкової реалізації певної сукупності дій. Якщо виходити з того, що будь-яке правопорушення-це вольовий акт людської поведінки, ознаками якого є суспільна небезпечність і протиправність, а також із спрямованості особистості, можна дійти висновку, що особистість злочинця повинна характеризуватися особливою спрямованістю - інтересами,

ідеалами, цілями і цінностями, установками - для того, щоб поводитися всупереч чинним соціальним нормам.

Особистість злочинця справедливо визначається як один із найбільш важливих і складних об'єктів вивчення в юридичній психології. Метою дослідження такої особистості є вивчення типових особливостей, притаманних досліджуваному об'єкту, причин та закономірностей їх виникнення та розвитку, шляхів виправлення. З огляду на мету, досить природнім є той факт, що, вивчаючи особистість злочинця, юристи та психологи намагаються встановити те типове, що є в кожному з них.

Отже, розробка проблеми особистості злочинця є вельми актуальною для юридичної психології. Вивчення злочинця як суб'єкта антигромадського діяння вимагає системного розкриття соціальних якостей людини, яка винна у вчиненні кримінального правопорушення, включаючи особливості її психічного складу, що розкривають внутрішні передумови здійснення цього діяння, чинники їх формування і шляхи виправлення.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.
2. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. — К. : Юринком Интер, 1999. — 237 с.
3. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія. Академічний курс. — К. : Видавничий дім, 2012. — 421 с.
4. Кондрашков Н. И., Кудрявцев В. Н., Лейкина Н. С. и др. Личность преступника : Монографія.— М. : Юрид. лит., 2011. — 356 с.

Секція історії та теорії держави і права

УДК 342.2

Д. А. Волкова, студентка гр. ПР-152

Чернігівський національний технологічний університет

ПРО ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВИ

Держава є одним із найскладніших суспільних явищ. Ця складність, а також велика роль, яку держава відіграє в суспільному житті, завжди привертала до неї увагу численних дослідників. Але у різні часи навіть саме поняття держави визначали по-різному.

За далекої античності видатний давньогрецький учений і філософ Аристотель визначав державу як зосередження всіх розумових та моральних інтересів громадян. Давньоримський політичний діяч, оратор і письменник Цицерон розумів державу як союз людей, об'єднаних ідеями загальної корисності та справедливості [2, с. 53].

У вітчизняному правознавстві довгий час панував класовий підхід до оцінки всіх соціальних явищ. У відповідності з ним держава визначалась як знаряддя в руках панівного класу для приборкання та забезпечення покори всіх інших класів [1, с. 23].

Нині призначення держави вбачається уже не в здійсненні насилля щодо певної частини громадян. Її головним завданням визначається створення і забезпечення таких відносин і суспільстві, які б якнайбільше сприяли задоволенню потреб та інтересів кожної людини, незалежно від того, до якої соціальної групи вона належить [3, с. 32].

Держава - це універсальна організація політичної влади, сприяюча переважному здійсненню конкретних інтересів (класових, загальнолюдських, релігійних, національних та ін.) в межах певної території.

Будь-яку сучасну демократичну державу з точки зору її суті можна охарактеризувати як знаряддя і засіб соціального компромісу за змістом і як правове - за формою. Сутність держави як політичної організації особливо яскраво проявляється в її зіставленні з громадянським суспільством, яке включає в себе все багатство суспільних відносин за межами політичної держави.

У світовій науці проблема визначення суті держави є традиційною. Держава є результатом суспільного розвитку, суспільним продуктом, соціальним інститутом. Особливості розвитку держави залежать від особливостей розвитку суспільства, його різних систем. Держава є апаратом управління суспільними процесами. Особливості держави конкретного історичного періоду визначаються станом та рівнем розвитку суспільства. При незмінності формальних ознак (території, публічної влади, суверенітету), держава в процесі суспільного розвитку зазнає значних змін. Змінюються зміст і методи управління, цілі, завдання та соціальна

спрямованість. На характер державності і державний устрій впливають національний склад населення, своєрідність його культури, розмір території, географічне положення, вкорінені звичаї і традиції народу, релігійні погляди і інші фактори. Важливим засобом пізнання природи держави є наукова типологія. Типологія - це специфічна класифікація держав, розподіл їх на певні види на основі стійких і суттєвих ознак. Поняття типу держави багатомірне і багатоваріантне. Воно будується на різних наукових підставах, які дозволяють виділити найбільш загальні властивості і риси, характерні для тієї чи іншої історичної групи держав [4, с. 66].

В сучасному розумінні держава – це особлива політико-територіальна організація, що має суверенітет, спеціальний апарат управління й примусу, і здатна надавати своїм велінням загальнообов'язкової сили.

Поняття держави можна визначити з ряду її ознак. Держава має ряд ознак, які принципово відрізняють її від усіх інших соціальних організацій, політичних партій, професійних спілок, релігійних організацій, органів місцевого самоврядування, інших об'єднань громадян. До таких ознак держави відносять офіційне представництво усього суспільства як всередині країни, так і за її межами, політичний характер, так як основним її призначенням є здійснення владних, управлінських функцій у суспільстві, спеціальний апарат управління і примусу, повноваження якого поширюються на все суспільство, здатність надавати своїм велінням загальнообов'язкової сили, яка забезпечується можливістю застосування державного примусу, організація поділу населення за територіальною ознакою. Держава не може існувати без певної території, тобто визначеної кордонами держави частини земної поверхні, на якій веління даної держави є загальнообов'язковим для всіх, хто на ній перебуває; єдиний в суспільстві суб'єкт, що володіє суверенітетом, який слід розуміти як верховенство, незалежність, єдність та неподільність державної влади.

Верховенство державної влади означає, що в межах території держави немає і не може існувати будь-яких суб'єктів, здатних якимось чином обмежувати владні повноваження держави чи впливати на їх здійснення.

Незалежність державної влади означає її самостійність і незалежність від інших держав при прийнятті рішень, що стосуються як питань внутрішнього життя держави, так і її відносин з іншими державами та міжнародними організаціями. Єдність державної влади означає, що єдиним джерелом влади в державі є народ і лише він може вирішувати питання про організаційні форми й межі здійснення належної йому влади.

Неподільність державної влади означає, що вона буде реальною і може забезпечувати повне й ефективно виконання покладених на неї завдань лише за умови, що їй повністю, без будь-яких виключень, притаманні верховенство, незалежність та єдність [5, с. 44].

З огляду на ознаки держави, її сутність вбачається в тому, що вона виступає організатором і гарантом здійснення певного типу суспільних відносин.

Отже, держава – суверенна територіальна організація суспільства, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів, спираючись, у разі потреби, на легальний примус.

Список літератури

1. Рожкова Л. П. Принципы и методы типологии государства и права. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та. 1994. – 116 с.
2. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навчальний посібник. - 3-тє вид. зі змін. й доп. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. - 247 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. - К.: КНТУ, 2009.- 656 с.
4. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М. : Юристъ, 2001. - 656 с.
5. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник. - К. : / Юрисконсульт , 2006. - 355 с.

УДК 342

А. С. Волох, студентка гр. ПР-151

Чернігівський національний технологічний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Україна проголосила себе в Конституції 1996 року правовою державою [1]. Конституційне закріплення України як демократичної правової держави не означає, що в нашій країні вже створена така держава. Як відмічають сучасні вчені-правники, конституційні положення про правову державу необхідно розглядати як мету, з досягненням якої пов'язаний розвиток незалежної України. Використовуючи науковий арсенал минулого і сьогодення, практичний досвід побудови і функціонування правової державності в сучасних цивілізованих країнах, вітчизняне правознавство, філософська, економічна і політична думка намітили реальні контури майбутньої правової держави в нашому суспільстві.

Правова держава як теоретична концепція і практика має тривалу історію, хоча сам термін «правова держава» виник і утвердився в німецькій юридичній літературі у першій половині ХІХ ст. у працях К. Т. Велькера, Р. фон Моля та інших.

Уже в стародавні часи починаються пошуки принципів, форм і конструкцій для встановлення належних взаємозв'язків узгодженої взаємодії права і влади. У процесі розвитку уявлень, що поглиблювалися, про право і державу досить рано сформувалася ідея про розумність і справедливість такої політичної форми суспільного життя людей. Цілий ряд положень, значимих для подальших уявлень про правову державу, було розроблено ще античними авторами. А саме:

1) положення про владу закону як поєднання сили і права (Аристотель та інші);

2) про розрізнення правильних і неправильних форм правління, про змішане правління і про роль права в типології державних форм (Сократ, Платон, Аристотель, Полібій, Цицерон);

3) про співвідношення природного права і права, що впливає з волі людини (Демокрит);

4) про рівність людей за природним правом (деякі софісти, римські юристи);

5) про право як мірило справедливості і норму регулювання політичного спілкування (Аристотель).

В епоху занепаду феодалізму ідеї правової державності з позицій історизму виклали прогресивні мислителі того часу Н. Макіавеллі і Ж. Боден. У період ранніх буржуазних революцій у розробку концепції правової держави значний внесок зробили філософи-мислителі і просвітителі Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Ш. Л. Монтеск'є, Д. Дідро, П. Гольбах, Т. Джефферсон і багато інших. Можна вважати, що ідея правової держави вперше досить чітко була сформована у статті 16 Декларації «Прав людини і громадянина» 1789 року, в якій записано: «Будь-яке суспільство, в якому не забезпечене користування правами і не проведено розподіл влади, не має конституції». Забезпечення прав людини і громадянина, розподіл влади є основоположними ознаками правової держави. Така держава характеризується пануванням права, верховенством закону.

Зміст концепту «правова держава» змінювався разом з історичними умовами функціонування держави. Сучасне розуміння сутності правової держави пов'язане з розвитком правової системи, рівнем реалізованості й захисту прав і свобод громадян, розвитком інститутів громадянського суспільства, з принципом взаємовідповідальності особи і держави, верховенством права в усіх сферах суспільного життя, з механізмом стримувань і противаг в органах державної влади.

Останніми роками в руслі реформаторських процесів відбулися серйозні зміни в наукових поглядах на державу і право. Концептуальні положення і шляхи формування правової держави викладаються в працях сьогodнішніх дослідників права і держави: С. С. Алексеева, В. М. Хропанюка, В. М. Кудрявцева й інших. Наприклад, відомий правознавець В. С. Нерсисянц наголошує, що: «правова держава - це правова форма організації й діяльності публічно-політичної влади та її взаємовідносин з індивідами як суб'єктами права» [4, с. 7].

Українські дослідники правову державу здебільшого визначають як державу, у суспільному й державному житті якої панують закони, що закріплюють основні права громадян, які виражають волю більшості або всього населення країни [2, с. 10]. Поширеним є й таке розуміння її сутності: це держава, що складається з громадян, котрі мають високий рівень правової культури й формують державну владу, яка є демократично-організованою, із апаратом управління, залежним від суспільства, що за допомогою ефективних законів забезпечує реалізацію суверенних прав і свобод громадян» [3, с. 64].

Правова держава - це така форма організації і діяльності державної влади, яка будується у взаємовідносинах з індивідами і їх різними об'єднаннями на основі норм права. При цьому право грає пріоритетну роль лише в тому випадку, якщо воно виступає мірою свободи всіх і кожного, якщо чинні закони реально служать інтересам народу і держави, а їх реалізація є втіленням справедливості [5].

У правовій державі виділяють як мінімум чотири основні ознаки:

1) поділ влади (кожна з трьох існуючих в державі влади (законодавча, виконавча і судова) повинна бути незалежна від іншої і в своїй діяльності підкорятися лише закону);

2) верховенство закону (державна і особистість у своїх діях, перш за все, повинні відповідати закону, тобто ніхто не має права порушити закон);

3) суворе дотримання прав і свобод людини;

4) соціальна і юридична захищеність особистості (насамперед це конституційні гарантії того, що людина є вільною, а її права неможливо порушити без дозволу. Держава зобов'язана захищати людину, а людина, відповідно, зобов'язана захищати свою державу)

Слід також зауважити, що однією з головних тенденцій процесу розвитку державності у сучасному світі є поступове сприйняття людством напрацьованих прогресивною політико-правовою думкою надбань і особливо таких загальнолюдських цінностей як демократія, право, права і свободи людини, гуманний і справедливий правопорядок.

З часів проголошення Декларації про державний суверенітет ця тенденція почала знаходити свій вплив і в Україні. Ідея правової держави стала програмною вимогою всіх політичних партій і знайшла своє юридичне закріплення в Конституції України. В країні створені конституційно-правові засади функціонування правової державності та її основні механізми:

- закладені основи парламентаризму;
- реалізовано принцип поділу влади;
- створено Конституційний Суд;
- Вищу Раду Юстиції;
- Рахункову палату України.

Однак слід мати на увазі, що правову державу не можна побудувати, обмежившись прийняттям законів. Крім демократичного, прогресивного законодавства, необхідно забезпечити систему суворого додержання і виконання законів усіма суб'єктами:

- державою;
- державними органами;
- громадськими організаціями;
- посадовими особами і громадянами.

Правова держава діє на основі принципу розподілу влади. За допомогою цього принципу, закріпленого в статті 6 Конституції України, держава функціонує в правовому режимі, забезпечується збалансованістю і рівновагою, взаємний контроль у взаємовідносинах державних структур.

Важливою умовою функціонування правової держави є незалежний суд. Верховенство права, встановлене в статті 8 Конституції України, передбачає, що суд є незалежним від будь якого впливу державних чи суспільних структур. Одним з основних завдань влади в умовах правової держави є дотримання і охорона прав і свобод людини і громадянина.

В Україні створені правові основи для формування й функціонування правової держави, законодавчо закріплені загальні (соціально-економічні, політичні) й юридичні гарантії законності. Проте реальним індикатором функціонування правової держави є ступінь практичної реалізованості прав і свобод громадян.

Формування правової держави невід'ємне від демократії, оскільки самоуправління народу може здійснюватися тільки при верховенстві права, Конституції і закону, виключаючи деспотію і анархію, будь які прояви свавілля посадових осіб. Правова держава є не лише однією із вищих соціальних цінностей, яка покликана стверджувати гуманітарні основи, але й інструментом забезпечення прав і свобод людини, її честі і гідності, засобом боротьби з бюрократією, формою здійснення народовладдя. Ідея правової держави пов'язана із ствердженням суверенітету народу, гарантуванням його прав, підпорядкуванню держави суспільству. В такому напрямку на сьогодні і повинен іти процес формування в Україні правової держави.

Отже, правова держава - це така демократична держава, в якій забезпечується верховенство права, рівність всіх перед законом і незалежним судом, де гарантуються права і свободи людини, а в основу державної влади покладені принцип розподілу влади та законність. На сучасному етапі розвитку нашої країни питання про визначення правової держави набуває особливого значення, адже воно стосується найважливіших аспектів організації та діяльності молоді суверенної держави. Тому вірне розуміння теоретичних положень, які виходять з аналізу світового досвіду державно-правового будівництва, застосування їх до конкретних умов і національних традицій, може суттєво сприяти створенню життєздатної форми української держави, яка забезпечить прогресивний розвиток суспільства.

Список літератури

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>
2. Тимченко С. М. Громадянське суспільство і правова держава в Україні : монографія / С. М. Тимченко. – Запоріжжя : Юридичний інститут МВС України, 2002. – 193 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник : Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. - К. : Генеза, 1997. - 400 с.
4. Нерсисянц В. С. Правовое государство: история и современность / В. С. Нерсисянц // Вопросы философии, 1989. - № 2. - С. 6-14.
5. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права : Учебник для вузов. – 3 изд., испр. и доп. - М. : Спарк, 2004. – 528 с.

КОДИФІКАЦІЯ ЯК СПОСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Комплексний характер екологічного права зумовлює існування надзвичайно великої кількості нормативно-правових актів у цій галузі, до складу яких входять норми, що спрямовані на охорону навколишнього природного середовища в цілому та окремих його компонентів, норми, що регулюють відносини у сфері використання природних об'єктів, а також норми антропоохоронного характеру. Інша особливість екологічного права полягає в тому, що певна частина його норм розпорошена в нормативно-правових актах інших галузей права. Значна частина еколого-правових норм носить бланкетний характер, а охоронні норми містяться, відповідно, у кримінальному адміністративному, цивільному законодавстві.

Також особливістю екологічного права є високий рівень кодифікованості його джерел. Наразі, в сфері екологічного законодавства діє розгалужена система кодифікованих законодавчих актів в формі кодексів та законів. Предметом правового регулювання великої частини з них є однорідні групи екологічних суспільних відносин, об'єднаних сферою відповідних природних ресурсів або їх комплексів. Це Земельний кодекс, Водний кодекс, Лісовий кодекс, Кодекс про надра, Закон про рослинний світ, Закон про тваринний світ, Закон про природно-заповідний фонд, Закон про охорону атмосферного повітря, Закон про виключну (морську) економічну зону. Крім того, багато кодифікованих законодавчих актів в галузі екологічного законодавства носять комплексний характер, це: Закон про охорону навколишнього природного середовища, Закон про екологічну експертизу, Закон про відходи, Закон про екологічну мережу, Закон про зону надзвичайної екологічної ситуації, Закон про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення та ін. [1, с. 14-15]. Але в той же час відсутній єдиний для всієї галузі системоутворюючий нормативний акт. У роки становлення екологічного законодавства в незалежній Україні основним нормативно-правовим актом у цій галузі став Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який акумулював у собі правове регулювання суспільних відносин щодо приналежності, використання, відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, охорони генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних об'єктів.

Понад півстоліття в науковій юридичній літературі ведеться жвава дискусія стосовно проведення впорядкування величезної кількості законів, кодексів та підзаконних нормативних актів, якими передбачено регулювання екологічних суспільних відносин. Найбільш прийнятним напрямком такого впорядкування повинна стати його систематизація у формі кодифікації [1, с.

11]. Це може стати ефективним інструментом реалізації національної екологічної політики, забезпечення її єдності і логічної послідовності [2, с. 88].

Кодифікація екологічного законодавства передбачає, насамперед, створення кодифікованих нормативно-правових актів, тобто актів, що чинять системоутворюючий вплив як на галузь законодавства в цілому, так і на формування його складових частин. Хоч на практиці в даній галузі законодавства зазначені акти мають різну форму (закони, кодекси), проте досвід вказує, що саме кодексам має бути надана перевага в систематизаційних процесах екологічного законодавства. Адже їм властиві не тільки загальні ознаки й функції нормативно-правових актів, а й особливі. Це, зокрема, особлива системність, жорстка і в той же час динамічна консолідованість їх приписів, розмежування приписів за їх призначенням та функціями, які вони виконують, встановлення між нормативно-правовими приписами цих актів різноманітних зв'язків тощо [3, с. 99-100].

Вчені вже дуже довгий час обговорюють питання про подальшу систематизацію правових норм у галузі використання природних ресурсів, охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки в єдиному кодифікованому акті - Екологічному кодексі України. Створення такого єдиного нормативно-правового акту дасть можливість скоротити кількість джерел екологічного права та забезпечить їх ефективність, а найголовніше дозволить ліквідувати колізії і прогалини в екологічному законодавстві. Тому беззаперечним є визнання необхідності розробки та прийняття Екологічного кодексу України. Однак існують досить різні підходи щодо вирішення цього питання. Так, одні дослідники вважають, що Екологічний кодекс має охоплювати увесь комплекс питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, включаючи правовий режим охорони та використання природних ресурсів. Цю позицію підтримує, зокрема, у своїх роботах В. В. Костицький [4, с. 70]. Інші дослідники додержуються того погляду, що Кодекс повинен зосередитися на ключових проблемах охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки й не заглиблюватися в регламентацію питань охорони та використання природних ресурсів. Таку точку зору висловив, зокрема, М. І. Єрофеев [5, с. 11].

Важливим завданням майбутнього Екологічного кодексу України має стати забезпечення відповідно до Конституції України уніфікованого, інтегрованого підходу до визначення правових засад права власності на природні ресурси та права природокористування. У цьому кодексі слід установити й правові засади організації та здійснення природокористування в Україні. Є сенс у пропозиції включити до майбутнього Екологічного кодексу України самостійного розділу «Право на природні ресурси», який має складатися з двох глав: «Право власності на природні ресурси» (на основі конституційних положень щодо права власності на природні ресурси має визначити засади права державної, комунальної та приватної власності на природні ресурси) та «Право природокористування» (повинен встановити базові положення з організації загального та спеціального

природокористування в Україні, визначити основні вимоги та умови надання спеціальних дозволів на природокористування, основні права та обов'язки природокористувачів тощо) [6, с. 21].

Починатися ж Екологічний кодекс повинен із розділу «Загальні засади», у якому мають бути визначені сфера застосування цього кодексу, система законодавства, що регулює екологічні відносини, основні екологічні принципи, суб'єкти та об'єкти правовідносин у галузі охорони довкілля, екологічної безпеки та природокористування, основні складові державної системи охорони довкілля. Ключовим підрозділом Екологічного кодексу України має стати розділ «Екологічні права та обов'язки фізичних осіб в Україні». Необхідність у ньому зумовлюється тим, що у випадку, коли правам та обов'язкам у галузі охорони довкілля, екологічної безпеки, природокористування не приділяється належної уваги, то вони залишаються лише символами.

В Екологічному кодексі України також мають бути розділи, що визначають: засади організації охорони довкілля на загальнодержавному та місцевому рівнях; засади екологічної безпеки в Україні; участь України в міжнародному співробітництві в галузі охорони довкілля; заходи реагування на порушення законодавства в галузі охорони довкілля та інші.

Також варто зазначити, що актуальним є питання про об'єднання Лісового кодексу України та Закону України «Про рослинний світ», які регулюють однорідні суспільні відносини. Наслідком такого об'єднання може стати прийняття Кодексу про ліси та інші об'єкти рослинного світу. Назріло питання й про упорядкування норм, що регулюють відносини, пов'язані з формуванням, забезпеченням функціонування та охороною територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших природоохоронних територій. На сьогодні відповідні норми містяться, зокрема, у Законах України «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу України», «Про Червону книгу України» тощо. З цією метою варто розглянути можливість розробки кодексу про природно-заповідний фонд та інші території та об'єкти, що підлягають особливій охороні. Не знімається з порядку денного питання про подальшу кодифікацію земельного законодавства [7, с. 33].

Отже, кодифікація екологічного законодавства є пріоритетною формою його систематизації. Вона має своїм завданням упорядкувати чинне законодавство, забезпечити узгодженість між різними правовими нормами, сприяти розвитку як галузі екологічного законодавства в цілому, так і окремих його підгалузей та інститутів.

Список літератури

1. Гетьман А. П. Кодифікація екологічного законодавства в юридичній науці : історія та сучасність // Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України : зб. тез наук. доп. учасн. "круглого столу" (9 листоп. 2012 р.) / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого", Нац. акад. прав. наук України, Всеукр. еколог. ліга. - Х. : Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2012. - С. 11-15.

2. Бредіхіна В. Л. Кодифікація екологічного законодавства як інструмент реалізації національної екологічної політики // Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України : зб. тез наук. доп. учасн. "круглого столу" (9 листоп. 2012 р.) / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого", Нац. акад. прав. наук України, Всеукр. еколог. ліга. - Х. : Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2012. - С. 87-89.

3. Євграфов П. Б. Роль кодифікаційних актів у формуванні законодавства України / П. Б. Євграфов, Є. П. Євграфова // Систематизація законодавства в Україні : проблеми теорії та практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - К. : 2009. - С. 95-100.

4. Костицький В. В. Екологія перехідного періоду (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В. В. Костицький. - К., 2012. - 285 с.

5. Єрофеев М. І. Питання кодифікації екологічного законодавства / М. І. Єрофеев // Вісник академії внутрішніх справ МВС імені 10 річчя незалежності України. Науково-теоретичний журнал. - 2009. - № 1. - С. 11.

6. Гвоздик П. О. Систематизація як перспективний напрямок розвитку джерел екологічного права України // Вісник Запорізького національного університету. - 2011. - № 2. - С. 17-26.

7. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види : монографія. - Х. : Право, 2012. – 192 с.

УДК 340.15:341

А. О. Гирич, студент гр. ПР-142

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ БІЖЕНЦІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

З 2015 р. розпочалася Європейська міграційна криза, яка викликана масовим напливом мігрантів у Європу з охоплених війнами країн Африки і Близького Сходу. Найбільша міграційна криза в Європі з часів Другої світової війни.

З початку 2016 р. до Європи Середземним морем прибули майже 155 тисяч мігрантів. Основними причинами для міграцій є тривалі сутички в Сомалі, Судані та Демократичній Республіці Конго, також громадянська війна у Південному Судані. Близько 4,5 зі всіх 15 мільйонів африканців-переселенців залишили свій дім лише у 2015 р.

Всього у світі, за даними ООН, нараховується 59,5 млн. біженців.

Проблема біженців у широкому аспекті – це проблема співвідношення міжнародного і національного права держави. Дослідження міжнародно-правових норм і практики в цій галузі свідчить, що встановлення правомочності особи щодо набуття статусу біженця є прерогативою тієї держави, де ця особа шукає притулку [1, с. 108].

Проблема вироблення спільної міграційної політики в рамках ЄС має не тільки економічну і гуманітарну складову, але у більшою мірою схильна до політичних розбіжностей. Країни півночі і півдня Європи, країни «периферії» і ті, що розташовані всередині континенту, як і раніше відстоюють різні підходи до проблеми міграції.

Питання про біженців у глобальному масштабі залишається пріоритетним напрямком у діяльності Організації Об'єднаних Націй. Під її егідою у 1951 р. державами була прийнята Конвенція про статус біженців, яка є основним міжнародно-правовим документом, що регулює правовий

статус вказаної категорії осіб та захищає їх основні права й свободи. На сьогоднішній день 144 країни світу є учасниками Женевської Конвенції 1951р. Гострота й невирішеність цих питань, збільшення чисельності біженців, поява нових категорій вимушених мігрантів, ставлять головне питання, яке необхідно вирішувати, – реальне забезпечення становища біженців, як це передбачено міжнародним правом. Вирішенню зазначених проблем може сприяти насамперед їх цілісне вивчення, глибоке теоретичне осмислення, а також комплексний і системний аналіз міжнародно-правового статусу біженців [2, с. 175].

Правовий статус біженців регулюється конституціями та законами держав, що фактично відображають основні положення Конвенції про статус біженців (1951р.). У ООН на основі резолюції Генеральної Асамблеї 428 (V) від 14 грудня 1950 р. було створене Управління Верховного комісара з справах біженців (УВКБ). У 1967 році був прийнятий Протокол, що стосується статусу біженців. Відповідно до протоколу Конвенція 1951 р. вже поширювалася і на осіб, які стали біженцями після 1951 р. [3, с. 89].

Під поняттям біженець розуміється особа, яка в силу певних, цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни внаслідок таких побоювань, і не має певного громадянства, знаходиться поза країною свого попереднього проживання не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань. Це визначення є універсальним [4].

На відміну від інших людей, що залишають свою країну, біженці хочуть потрапити в іншу країну не тому, що таким є їхній вибір, а внаслідок гострої необхідності, яка випливає із загрози їхнім правам людини, від якої влада їхньої країни не може чи не бажає їх захистити. Біженцями згідно з Конвенцією не є особи, які:

а) вчинили злочин проти миру, військовий злочин або злочин проти людяності, як це визначено в міжнародних актах, укладених з метою вжиття заходів щодо подібних злочинів;

б) вчинили тяжкий злочин не політичного характеру за межами країни, яка наддала їм притулок, і до того, як вони Були допущені до цієї країни як біженці;

с) винні у вчиненні дій, які суперечать цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй [4].

До цієї категорії осіб не належать так звані економічні біженці, які залишають свою країну у пошуках кращої економічної долі. Найчастіше біженці з'являються внаслідок міжнародних або внутрішніх військових конфліктів. Світове співтовариство витратило чимало зусиль для того, щоб внести обмеження щодо «псевдобіженців». В арсеналі нових заходів фігурують такі, як «заборони», «візові вимоги», «санкції до перевізників», поняття «безпечна третя країна», «зона безпеки», «міжнародні зони».

Біженці та особи, що шукають притулок, мають ряд прав, які закріплені в Женевській конвенції та національному законодавстві кожної країни. Зазвичай, це право залишатися в країні (тимчасово або безстроково), право на отримання житла і соціальної допомоги, право на участь в інтеграційних програмах, навчання, роботу і возз'єднання сім'ї. Женевська конвенція не регулює процедуру подання та розгляд клопотання від особи, що шукає притулок. Ці процедури значно різняться в різних країнах, у тому числі всередині Європейського Союзу.

Як свідчить міжнародна практика, більшість європейських держав висловлюється проти розширення конвенційного визначення поняття «біженець», оскільки міграційна ситуація у європейських країнах є напруженою.

Важливою є процедура щодо визначення статусу біженця. Вона повинна відповідати таким вимогам:

1) компетентна службова особа, до якої заявник звернувся на кордоні, повинна мати чіткі інструкції щодо розгляду справ, які можуть входити у сферу дії відповідних міжнародних документів;

2) має існувати спеціальний орган, що несе відповідальність за розгляд заяв про надання статусу біженця;

3) заявнику має надаватися відповідне сприяння, включаючи послуги кваліфікованого перекладача, у переданні справи на розгляд влади, надати можливість зв'язатися з представником УВКБ;

4) у разі визнання біженцем заявник повинен отримати документ, що засвідчує цей статус [5, с. 188].

Система міжнародно-правового захисту такої категорії осіб почала функціонувати тільки після Першої світової війни. Практика застосування перших міжнародно-правових актів із захисту біженців свідчить про недосконалість цих угод з точки зору правового захисту вигнанців внаслідок політичної нестабільності та протистояння держав.

Кожна країна по-різному реагує на біженців. Приміром Нідерланди - найсуворіша в міграційних питаннях країна Європи. Попри шквал критики з боку правозахисних організацій, як от Human Rights Watch (HRW), у Нідерландах ухвалили у 2010 р. найсуворіший у ЄС закон про одержання притулку в країні. Чинники відмовляють щонайменше двом з трьох заявників на одержання такого статусу. Після цього біженці мають 28 днів, аби залишити межі країни. Влада також встановила норми мінімального забезпечення потреб біженців та осіб, котрі домагаються притулку. В народі ці норми прозвали «ліжко, ванна та хліб». Особам дозволяється переночувати у спеціальній залі для ночівлі та безкоштовно поспіяти, а потім вони змушені йти на вулицю аж до ночі. Ті, хто навіть за таких обставин не захоче повернутися додому, згодом втратить право навіть і на таку підтримку і мусить обходитись без даху над головою та їжі.

У найгіршій ситуації опинились вихідці з Сомалі. Нідерланди стали першою країною ЄС, яка з 2013 року депортує біженців з Сомалі на їхню батьківщину. Австрія вважається однією з найпопулярніших країн ЄС серед

мігрантів, якщо врахувати їхнє співвідношення до кількості населення, яка складає 8,4 мільйона.

Країни-члени Вишеградської четвірки (Чехія, Словаччина, Польща та Угорщина) виступають проти пропозиції Єврокомісії про обов'язкові квоти з прийому мігрантів [6].

Швеція ввела режим прикордонного контролю з Данією через великий потік біженців. У 2015 р. Швеція прийняла більше 160 тис. мігрантів біженців, в основному з Сирії, Іраку та Афганістану. Таким чином, Швеція з 10-мільйонним населенням вийшла на перше місце серед країн Євросоюзу за чисельністю прийнятих біженців на душу населення [7].

Європа пропонує кілька варіантів щодо вирішення проблем імміграції:

1) ЄС може нічого не робити, тому що європейські лідери не можуть домовитися про розміщення великої кількості біженців.

2) Виконувати запропоновані Єврокомісією квоти. План розміщення, який нині існує, пропонує відправити в Німеччину, Францію і Іспанію більше половини біженців. Решту мають поділити між собою інші країни ЄС. Однак мінус цього плану в тому, що не відомо, що чекає на біженців, які прибудуть в Європу після того, як квоти будуть вичерпані.

3) Почати військову операцію проти контрабандистів, які незаконно везуть біженців у ЄС.

4) Налагодити легальне транспортування біженців з Сирії в Європу. Це дозволить приймати саме біженців і відділити їх від трудових мігрантів з Африки.

5) Втрутитися і закінчити війни в Сирії, Афганістані і Еритреї, звідки в ЄС прямує найбільше людей. Плюси цього способу: всі будуть щасливі. Мінуси: цього не станеться найближчим часом [8].

Проаналізувавши правовий статус біженців, можемо зазначити, що основними міжнародними документами, що гарантують біженцеві захист є Женевська Конвенція про статус біженців 1951р. і Нью - Йоркський протокол 1967р., що стосується статусу біженців.

В країнах ЄС склалася загрозлива ситуація щодо притоку мігрантів, міграційна криза не закінчується, а набирає нових і стрімких оборотів. Це стало для Євросоюзу стимулом об'єднати зусилля для врегулювання проблем біженців.

Недостатній контроль з боку держави над процесом урегулювання проблеми біженців створює певні ускладнення правового, економічного та соціального характеру. Ці ускладнення виникають як причини об'єктивного і суб'єктивного характеру. Щодо об'єктивних причин, то це передусім, нестача фінансових коштів, житла, до суб'єктивних – недостатня координація і розвиненість органів державної влади, від яких залежить вирішення питань біженців, а також недосконалість законодавства з цього питання.

Список літератури

1. Заключний акт конференції повноважних представників ООН про статус біженців і осіб без громадянства і текст Конвенції 1951 р. про статус біженців // Український часопис прав людини. – К. : Вид-во «Право», 1997. – № 1. – С. 108-112.

2. Сірант М. М. Механізм регулювання правового статусу біженців у рамках Співдружності Незалежних Держав / М.М. Сірант// Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2007. – № 3. – С. 175-181.
3. Сірант М. М. Генеза поняття «статус біженця» в міжнародному праві / М. М. Сірант // Митна справа. - 2003. - № 4. - С. 89-96.
4. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_i38.
5. Гончаренко Е. А. Принципы международно-правового статуса беженцев // Пробл. законности : Науч. сб. / Отв. ред. В. Я. Таций. – Харьков : Нац. юрид. акад. Украина, 2004. - Вып. 65. - С. 187-194.
6. Що чекає на біженців у деяких країнах ЄС? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.obozrevatel.com/news>.
7. Швеція закриває кордон з Данією через біженців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.
8. У Європи є п'ять способів вирішити проблему з біженцями – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Washington Post <http://dt.ua/WORLD>.

УДК 91:32

О. О. Єсипенко, студентка гр. ПР-122

Чернігівський національний технологічний університет

ВПЛИВ ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКТОРУ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Географічне положення держави завжди помітно впливало на її історичну й політичну долю. Тут доречно нагадати геніальний вислів Наполеона: «Географія – це доля». Справді, особливості географічного положення країни значною, а іноді й вирішальною мірою впливають на подальшу долю держави, нації і навіть окремо взятої людини [1].

Географічний детермінізм зародився ще в античні часи. Думки, що пов'язують ступінь розвитку держав і цивілізацій з особливостями їх географічного положення, клімату та ґрунтів, знаходимо у працях стародавніх греків. Вони першими звернули увагу на вплив географічного середовища на соціальне існування людини. І це був аж ніяк не уможливлений інтерес – він диктувався суто практичними міркуваннями. Разом із розвитком цивілізації, зростанням числа міст-держав та їх населення виникали і чисто геополітичні проблеми: необхідність розширення життєвого простору для зростаючого населення, колонізація вільних територій по всьому периметру Середземномор'я з метою скидання надлишкового населення, прикордонні проблеми та ін. Вирішувати їх доводилося нерідко шляхом воєн із сусідами. Відомий їм світ вони стали ділити відповідно до кліматичних умов.

Давньогрецький мислитель Парменід (VI ст. до н.е.) висунув теорію п'яти температурних зон або поясів: один жаркий, два холодних і два проміжних. Гіппократ (бл. 460 – бл. 370 до н.е.) проводив ідею про вплив географічних умов та клімату на особливості людського організму, властивості характеру жителів і навіть на суспільний лад. Пізніше в географічні концепції стали додавати поняття простору суші та моря як важливі характеристики для порівняння становища одних держав по відношенню до інших. На них звернув увагу ще Аристотель (384-322 до н.е.).

Спираючись на теорію Парменіда, Аристотель стверджував про силову перевагу проміжної зони, яка була заселена греками. У своїй «Політиці» він дає дуже примітну геополітичну, як сказали б ми зараз, оцінку переваг Криту, що дозволили йому піднятися порівняно з іншими територіями Стародавньої Греції. «Острів Крит, - писав він, - як би призначений природою до панування над Грецією, і його географічне положення прекрасне: він стикається з морем, навколо якого майже всі греки мають свої місця поселення; з одного боку, він знаходиться на невеликій відстані від Пелопоннесу, з іншого – від Азії. Ось чому Мінос і затвердив свою владу над морем, а з островів одні підпорядкував своїй владі, інші населив ...» [2, с. 435].

Значення географічних умов для внутрішнього і зовнішнього життя держав відзначали також Платон, Полібій, потім римляни Цицерон і особливо Страбон. Останній як географ розділив весь світ на чотирикутники і в рамках одного з них помістив населений світ, який складався з Європи, Лівії та Азії. Цікавими є судження Страбона про те, що незаселені країни не представляють для географа інтересу. «Не служить ніяким політичним цілям, - вважав він, - гарне знайомство з віддаленими місцями і людьми, що їх населяють, особливо якщо це острови, чії мешканці не можуть ні перешкодити нам, ні принести користі своєю торгівлею» [3, с. 30-31]. Дане судження можна вже назвати геополітичним у сучасному розумінні цього слова. У ньому Страбон будує свої політичні міркування, а з їхньої висоти оцінює значення тих чи інших географічних реалій.

Уявлення про роль географічного фактора в розвитку суспільства зустрічаються у працях арабського історика Ібн Хальдуна (1332-1406 рр.). Він надавав першорядного значення впливу природних умов на історію і соціально-політичне життя, особливо підкреслюючи при цьому значення кліматичних умов. Відповідно до теорії історичних циклів Ібн Хальдуна у країнах із помірним кліматом найбільш активною силою є кочівники, які фізично і морально переважають осіле населення, особливо городян. Тому вони періодично захоплюють країни з осілим населенням і засновують великі імперії з деспотичною формою правління. Через три-чотири покоління вони втрачають свої переваги, і нові хвилі кочівників нападають на ці країни, встановлюючи в них своє панування і розпочинають тим самим черговий цикл історії [1, с. 13].

Важливим етапом у розвитку ідей географічного детермінізму стала епоха Великих географічних відкриттів. У Новий час одним із перших, хто приступив до систематичного вивчення взаємозв'язку географії та політики держав, був французький політичний мислитель Жан Боден (1530-1596 рр.), який у своїх працях проявив інтерес до проблеми географічного детермінізму. Відмінності і зміни в державному устрої він пояснював трьома причинами: Божественною Волею, людським свавіллям і впливом природи. На перше місце за силою впливу природи він ставив географічні причини, а найбільше значення серед усіх географічних чинників надавав клімату. Земну кулю Ж. Боден ділив на три частини: жарку – екваторіальну, холодну

– полярну і помірну – середню. Як і Полібій, він стверджував, що характер народів у першу чергу залежить від кліматичних умов їх місця розвитку. На півночі живуть більш сильні фізично і войовничі люди, на півдні – більш обдаровані. При правильному погляді на історію, вважав Ж.Боден, видно, що «найбільші полководці приходять із півночі, а мистецтво, філософія і математика народжуються на півдні».

Після Ж. Бодена проблема впливу географічних чинників на політику довгий час залишалася поза увагою філософів і політичних мислителів. Тільки в XVIII ст. вона знову стала об'єктом уваги французького просвітника Ш. Л.Монтеск'є (1689-1755 рр.). Слідом за своїм співвітчизником Ж. Боденом Ш. Л. Монтеск'є зробив наголос на вплив клімату, також зазначивши значення простору, ґрунту, культури та економіки в якості елементів, які формують історію та долю народів. Ш. Л.Монтеск'є не обмежився судженням про значимість умов фізичного середовища, але прямо вказав на необхідність того, щоб закони країни відповідали цим умовам [4]. Іншими словами, він запровадив у свою концепцію нормативний елемент, який у пізнішій геополітиці, особливо німецькій, набув пріоритетного значення. Сімнадцяту книгу свого твору «Про дух законів» він майже повністю присвятив дослідженню впливу клімату і топографії на особливості державного устрою і політичної природи різних народів, зіставляючи в цьому сенсі Європу та Азію.

У дослідженнях історії геополітики часто можна зустріти твердження, що Ш. Л. Монтеск'є – один із перших проголосив чисто географічний фактор (клімат) визначальним у суспільному розвитку і доводив у своїх працях, що географічне середовище і в першу чергу клімат – вирішальна причина відмінності форм державної влади і законодавства. В якості головного підтвердження географічного детермінізму, як правило, приводиться його відомий вислів: «Влада клімату є найперша влада на землі» [4]. У Ш. Л. Монтеск'є дійсно є таке твердження, але справа в тому, що він ніколи не визначав клімат як фактор, що безпосередньо впливає на життя суспільства. Клімат, на думку Монтеск'є, чинив прямий вплив на фізіологічний стан організму і насамперед на психологію людей, а через них вже на громадські та політичні явища. Саме ця особливість давала йому право заявляти, що «малодушність народів жаркого клімату завжди приводила їх до рабства, тим часом як мужність народів холодного клімату зберігала за ними свободу» [4]. Це була перша спроба за допомогою вульгарного географічного детермінізму пояснити відмінність форм державного правління.

Дана точка зору Монтеск'є була використана в свій час німецькими геополітиками. Правда, в якості вихідного пункту був взятий не клімат, а «життєвий простір», і його вплив на психологію людей з фізіологічної області було перенесено в соціальну.

Починаючи з XIX ст. школа географічного детермінізму переміщується до Німеччини, отримавши там повний свій розвиток на стику двох століть – XIX та XX. Біля її витоків були О. фон Гумбольдт і К. Ріттер. Вони

дотримувалися погляду про тісні взаємини між людиною, державою і світом навколишньої природи. Їх безпосереднім попередником і вчителем, одним із перших німецьких вчених, хто зробив помітний вклад у розвиток географічного детермінізму, був Й. Г. Гердер (1744-1803 рр.). Рушійною силою розвитку цивілізації, на його думку, виступали зовнішні і внутрішні чинники. До зовнішніх факторів вчений відносив фізичну природу і в першу чергу такі її елементи, як клімат, ґрунт, географічне положення.

Послідовником Й.Г. Гердера можна вважати К. Ріттера (1779-1858 рр.), одного з видатних представників німецької наукової школи географічного детермінізму. Для нього безперечним фактом було те, що розвиток народів йде по шляху, запропонованому їм навколишнім середовищем, істотною частиною якого є природні умови. Сама ж Земля і все що знаходиться на ній було створено, на його думку, божественним Провидінням. Слідуючи за античними авторами і своїми попередниками К. Ріттер приходить до висновку про те, що «Європа своїм щасливим кліматом і поміркованістю пір року зобов'язана обмеженості свого простору» [5, с. 9].

На тісну взаємодію людської цивілізації і природи, їх вплив один на одного вказували й інші німецькі вчені-філософи, серед яких слід назвати І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля і Л. Фейербаха.

І. Кант (1724-1804 рр.) у своїх лекціях із географії розвивав думки про вплив фізичної географії на «моральну географію» (національний характер), на політичну географію, на «торгівельну географію» (економіку) і на «теологічну географію» (територіальне поширення релігій) окремих народів.

Г. В. Ф. Гегель (1770-1831 рр.) вказував на детермінованість історії різних народів географічними факторами. Гегель одним із перших в історії соціальної думки поєднує географічний детермінізм із расизмом, оголошуючи лише країни Західної Європи і США носіями історичного прогресу і обґрунтовуючи, зокрема, поневолення споконвічних жителів Мексики і Перу європейськими колонізаторами посиленням на те, що індіанці нібито «в усіх відношеннях, навіть щодо зросту, стоять нижче європейців» [6, с. 78].

У ХІХ ст. прихильники географічної школи вже не обмежуються дослідженнями впливу тільки клімату на суспільний розвиток. Саме життя, успіхи науки і техніки ставили під сумнів пануючі в той час погляди минулого. У загальній системі географічної школи формується другий напрямок, представники якого намагаються встановити значення не тільки клімату, а й родючості ґрунтів, вплив транспортних магістралей і т.п. на життя суспільства. Особливо яскраве втілення даний напрямок отримав у працях англійця Г. Т. Бокля (1821 – 1862 рр.). У своїй праці «Історія цивілізації в Англії» Г. Т. Бокль, доповнюючи вчення Монтеस्क'є про клімат, висунув ідею про сукупність умов географічного середовища, що впливають на життя суспільства. У результаті він виділив чотири групи: «клімат, їжу, ґрунти і загальний вигляд природи». За Боклем, корінна причина цивілізації в давньому світі – родючість ґрунту, в Європі – клімат. Однак він не

обмежувався даними компонентами і визнавав, наприклад, вплив розвинутого людського розуму на історичний процес і т.п. [7, с. 18].

Вже в наш час теорія кліматичних поясів набула нового звучання. Широке поширення набула точка зору, що історія створювалася в просторі між 20 і 60-м градусами північної широти, тобто в Північній півкулі, де розташована велика частина земної суші. Політична енергія світу генерувалась в основному в помірних кліматичних зонах, і історичні центри тяжіння зсувалися в напрямку з півдня на північ, але знову-таки тільки в межах цієї зони. Річкові цивілізації Месопотамії та Єгипту змінилися містами-державами Греції, потім Римською імперією. Всі стародавні цивілізації розташовувалися в межах між 20 - і 45-м градусами північної широти. Культурні та політичні центри Європи, Росії, Сполучених Штатів і Японії розміщуються між 45 і 60-м градусами північної широти в прохолодно-помірній зоні [2, с. 434].

Так, судження, що життя держав і народів у всьому їх розмаїтті у великій мірі обумовлені географічним оточенням і кліматом, супроводжують соціальне буття людини протягом усієї його історії. Починаючи від стародавніх греків багато філософів, вчених, політичних мислителів звернули увагу на вплив географічних чинників на політичні процеси та події. Географічне положення, конфігурація держави, узбережжя, доступ до моря, розміщення природних багатств, гідрографічна мережа, комунікаційна система (конфігурація), характер кордонів, густота і якість заселення – все це впливало і впливає на політику народів і держав. Географічний детермінізм став теоретичною основою геополітики, яка базується на ідеї визначального впливу особливостей географічного простору на зовнішню та внутрішню політику держави, форму правління, суспільний лад та навіть правову систему.

Список літератури

1. Тихонравов Ю. В. Геополитика. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 269 с.
2. Аристотель. Политика // Аристотель. Сочинения в 4-х томах. – Т. 4. – М, 1984. – С.375-644.
3. Див. Коэн С. Б. География и политика в разделенном мире. – Л. – 1964. – С. 30-31 .
4. Монтескье Ш.Л. Про дух законов [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://bookz.ru/authors/montesk_e-6arl_-lui/montes01/1-montes01.html.
5. Риттер К. Европа. – М., 1864. – 354 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Сочинения. Т. VIII. – М.-Л., 1935. – 470 с.
7. Бокль Г.Т. История цивилизации в Англии. – СПб., 1886. – 628 с.

УДК 340.12

І. О. Лось, студентка гр. МПР-111

Чернігівський національний технологічний університет

РОЛЬ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ У ФОРМУВАННІ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ ПРО ГІДНІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Після тривалого періоду Середньовіччя настав час розквіту мистецтва, науки, філософії, час великих географічних відкриттів.

XVI століття - епоха Відродження, Ренесансу, зародження нових погляди на тогочасну людину, нова епоха у розумінні прав і гідності людини.

Вперше термін «відродження» (або з французької – Ренесанс) запровадив Джорджо Вазарі, італійський митець і біограф XVI ст., який вжив його для визначення перехідної епохи в історії Європейської культури від Середньовіччя до Нового часу.

Проблема прав людини, її свобод і недоторканості, взаємовідносини з державою займають важливе місце на етапі занепаду феодалізму і зародження капіталістичних відносин [1, с. 36].

Криза середньовічного світобачення, а також хід соціокультурних процесів пізнього Середньовіччя призвели до якісних зрушень у європейській культурі. Ці зрушення були пов'язані зі зростанням значення та авторитету міст, збільшенням їх питомої ваги та значення як в економіці, так і в духовному житті суспільства. У XIV-XV ст. міста стали центрами торгівлі, виробничої діяльності, освіти, науки, духовних пошуків. Вони - осередки формування нового погляду на світ, на людину, її можливості [2, с. 101].

Активність у розвитку ідеї про права людини припадає на епоху Відродження і Просвіти. Ця ідея відбивається у теорії природного (природженого) права, яка дозволила оцінювати з позицій справедливості діюче в державі позитивне право, проводити його перетворення в напрямку гуманізму і свободи. Г. Гроцій, Дж. Локк, Б. Спіноза, Ж-Ж. Руссо, П. І. Монтеस्क'є, Т. Джефферсон, І. Кант, Дж.-Ст. Мілль, І. Бентам утверджують права особи (на життя, свободу, власність та ін.) як священні імперативи і закладають основи сучасного розуміння прав людини. Кожний народ вніс свій вклад у розвиток ідеї про права людини, вирішуючи цю проблему в залежності від історичних обставин свого буття [3, с. 167].

Дана епоха привнесла ідею обмеження суверенітету влади короля владою народу та відповідальністю його перед народом і парламентом. Обґрунтування призначення політичної влади для загального морального добра сприяло відродженню давньої ідеї належності політичної влади народові. З неї пізніше виникає цілісна доктрина народних прав, підпорядкованість держави служінню усій громаді та скеровуванню природним правом [4].

Головним надбанням цього періоду було те, що церква втратила свій диктаторський вплив. Духовна влада церкви поступово переходила до рук світської влади. В цей період активно зароджуються капіталістичні відносини. Початкове накопичення капіталу супроводжується жорстокою експлуатацією селянства і бідної частини населення міст. З'являється велика кількість людей, що позбавлені засобів виробництва. На арену класової боротьби виходять нові суспільні сили: буржуазія і пролетаріат, Починається епоха політичних і соціальних революцій, що розхитують феодальне суспільство. Буржуазія і пролетаріат, що їх феодали відносили до людей третього стану, часто брали участь у селянських антифеодальних рухах [1, с. 36].

Людина визнається у своїх правах як така, за своєю природою, а не тому, що належить до громадської общини. Кожна людина, незалежно від віку, статі, соціального походження чи раси, майнових або інших ознак є суб'єктом невід'ємних прав, що їй належать і яких її ніхто не може позбавити. Саме у горнілі цих рухів оформлюється суверенність людського індивіда – той наріжний світоглядний принцип, політико-правовою легітимацією якого стане феномен прав людини [5, с. 18].

Одним з видатних мислителів епохи Відродження був Нікколо Макіавеллі. У своїх поглядах на права та свободи особи він відходить від середньовічних уявлень про залежність людини від Бога та обґрунтовує свою концепцію про те, що людина на половину залежить від своєї долі, а на половину від своєї активності, творчості, вміння подолати перешкоди, тобто від свого таланту. Макіавеллі розглядає розвиток держави шляхом зміни двох форм державного правління: а) спочатку абсолютна влада монарха, завданням якої є об'єднання і перетворення феодалної роздробленості на централізовану державу; б) наступний етап розвитку державності в нових умовах – республіка [1, с. 37].

Вимога визнання права кожної людини як природної і суспільної істоти продиктована просвітницьким ідеалом європейської культури. Нині вони є однією з основоположних засад гуманізму, що як принцип відносин утверджується культурою на переламі другого і третього тисячоліття [6, с. 41].

Процесу розвитку ідеї прав людини властиві як кількісні, так і якісні зміни. Кількісні зміни знання про права людини (їх множення, уточнення і конкретизація, збільшення обсягу та ін.) відбуваються в цілому з позицій і в межах того чи іншого поняття права. Якісні зміни ідеї прав людини пов'язані з переходом від попереднього до нового поняття права. Нове поняття права означає концептуальний підхід до вивчення, розуміння, тлумачення як, держави і права, так і вже накопичених теоретичних знань про них. Безумовно, кожне нове розуміння прав людини є якісним стрибком у юридичному пізнанні. Історія розвитку ідеї про права людини - це насамперед історія нових понять права і тих нових юридичних теорій, які формуються на основі цих понять (юридично-позитивістська, соціологічна, марксистсько-ленінська, сучасна теорія природного права та ін.) [3, с. 168].

Гідність людини визначається її об'єктивними якостями, і за цією ознакою гідна поваги та людина, яка є носієм моральних та інших людських чеснот. Однак моральна максима відношення вимагає не принижувати гідність будь-якої людини, навіть якщо сама вона поводить себе негідно або загалом має «сумнівну» репутацію. Критерієм морального відношення тут є людяність. Вона передбачає, що кожна людина має гідність, принаймні потенційну, за ознакою приналежності до роду людського. Коли принижується конкретна людина, в її особі принижується людство загалом [6, с. 350].

Як висновок, можна зазначити, що кожний період історії характеризується певними особливостями свого розвитку. Епоха

Відродження не є виключенням з даного правила, оскільки за століття її існування відіграла важливе значення для формування гуманістичних ідей про гідність і права людини. Гуманність ставлення взагалі характеризується сприйняттям особистості, яка керує своїм життям самостійно, здатна мислити. Самі ці бачення були покладені в основу прав людини.

Список літератури

1. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : Підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». – 2008. – 350 с.
2. Петрушенко В. Л. Філософія : Підручник. 5-те видання, виправл. і доповн. / В. Л. Петрушенко. – Львів : «Магнолія 2006». – 2009. – 506 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Скакун О. Ф. Підручник / Пер. з рос. – Харків : Консум, 2009. - 656 с.
4. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник/ О. В. Зайчук та ін. відп. ред. : О. В. Зайчук. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/law/zauchuk_tdp/part2/404.htm.
5. А. М. Колодій, Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні : Навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. К. : Юрінком Інтер. – 2003. – 446 с.
6. Мовчан В. С. Етика : Навч. посіб. / В. С. Мовчан – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання. - 2007 – 483 с.

УДК 349.6

О. М. Лутченко, студентка гр. ПР-134

Чернігівський національний технологічний університет

ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ

Тваринний світ є невід'ємним компонентом навколишнього природного середовища, національним багатством, джерелом духовного та естетичного збагачення та виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Тваринний світ виступає елементом системи національної безпеки України, від рівня охорони якого залежить стабільність економічної та соціальної ситуації в країні [1, с. 153]. В той же час тваринний світ є одним з найбільш вразливих об'єктів природи.

Винятковим у своїй важливості засобом охорони рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тварин, є їх занесення до Червоної Книги.

Створення Червоної книги СРСР започаткував перший список птахів і ссавців для Червоної книги МСОП, підготовлений Г.П. Дементьєвим, В.Г. Гептнером, А.А. Насимовичем та іншими зоологами в 1961-1964 рр. Її видання було приурочене до відкриття ХІУ Генеральної асамблеї Міжнародного союзу охорони природи (IUCN), що проходила в СРСР (в Ашхабаді). Із другої половини 80-х років у СРСР розпочалася підготовка до випуску регіональних Червоних книг про рідкісні види тварин і рослин у

масштабах республік, областей. Це було викликано нагальною потребою в охороні рідкісних видів і форм тварин та рослин у регіонах, а також швидким зростанням самостійності місцевих властей і бажанням самостійно вирішувати свої природоохоронні проблеми. Матеріали Червоної книги СРСР лягли в основу республіканських Червоних книг.

Уперше Червона книга УРСР була випущена в 1980 р. однотомним виданням, до якої було занесено 151 вид судинних рослин, 85 видів (підвидів) тварин. Постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р. було затверджено Положення про Червону книгу України, яке стало основним державним документом з питань охорони тваринного й рослинного світу. Для підготовки нового видання необхідно було зібрати узагальнені дані про сучасний стан тварин, рослин і грибів країни, які перебувають під загрозою зникнення, і заходи щодо їх збереження й науково обґрунтованого відтворення [2, с. 152-153].

На сьогодні питання охорони видів фауни і флори, занесених до Червоної книги України, регулюється Законом України «Про Червону книгу України», постановами Кабінету Міністрів України «Про національну комісію з питань Червоної книги України», «Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесених до Червоної книги України», наказами Мінприроди «Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на добування(збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування» тощо.

Червона книга України – офіційний державний документ, в якому міститься перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів та заходи щодо їх збереження і відтворення. Об'єкти Червоної книги України належать до природних ресурсів загальнодержавного значення й особливо охороняються на всій території країни. Кабінет Міністрів України забезпечує офіційне видання Червоної книги не рідше одного разу на 10 років [3].

Червона книга України є основою для розроблення та реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї.

Поняття «охорони та відтворення об'єктів Червоної книги України» можна визначити як комплекс організаційних, правових, економічних, наукових, інших заходів, спрямованих на забезпечення збереження, охорони та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу.

Зокрема, охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується шляхом: встановлення особливого правового режиму охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, заборони їх використання (добування та збирання) в

господарських та військових цілях; урахування вимог щодо їх охорони під час розроблення нормативно-правових актів; систематичної роботи з виявлення місць їх перебування (зростання), проведення постійного спостереження (моніторингу) за станом їх популяцій; пріоритетного створення заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також екологічної мережі на територіях, де перебувають (зростають) об'єкти Червоної книги України, та на шляхах міграції рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу; створення центрів та «банків» для збереження генофонду зазначених об'єктів; розведення їх у спеціально створених умовах (зоологічних парках, розплідниках, ботанічних садах, дендрологічних парках тощо); урахування спеціальних вимог щодо охорони об'єктів Червоної книги України під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, проведення екологічної експертизи [3].

На відтворення об'єктів Червоної книги України спрямовані такі заходи, як: сприяння природному відновленню популяцій рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, інтродукції та реінтродукції таких видів у природні умови, де вони перебували (зростали); утримання і розведення у штучно створених умовах.

Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України забезпечуються також шляхом: здійснення необхідних наукових досліджень з метою розроблення наукових засад їх охорони та відтворення; установа підвищеної адміністративної, цивільної та кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження об'єктів Червоної книги України, заподіяння шкоди середовищу їх перебування (зростання); проведення освітньої та виховної роботи серед населення; здійснення інших заходів відповідно до законодавства [3].

На сьогодні до Червоної книги України занесено 542 види рідкісних тварин і тих, які перебувають під загрозою знищення, що становить 1,1 % від їхньої загальної кількості. За період після першого видання Червоної книги України кількість «червонокнижних» видів збільшилася у 4,5 рази. Протягом ХХ ст. із території України зникло 6 видів ссавців, багато перебуває на межі вимирання. За останні 50 років особливо постраждали рибні ресурси: замість цінних промислових видів в уловах почали домінувати малоцінні [4, с. 21].

Правове значення Червоної книги полягає в тому, що занесені до неї тварини набувають особливого правового статусу, який виявляється в наступному:

– не можуть передаватись у недержавну власність тварини, занесені до Червоної книги України (крім випадків, коли ці тварини одержані шляхом розведення в неволі чи придбані у власність за межами України). У свою чергу розведення в неволі таких тварин потребує спеціального дозволу Мінприроди України;

– перебування (зростання) на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу,

занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення;

– добування таких тварин здійснюється лише у виняткових випадках тільки для наукових і селекційних цілей. Його можуть здійснювати лише за дозволом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, на підставі рішень Національної комісії з питань Червоної книги України, прийнятих відповідно до її повноважень. Спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України з метою отримання прибутку забороняється.

– законодавством встановлена підвищена кримінальна, адміністративна та майнова відповідальність за знищення чи пошкодження видів тварин, занесених до Червоної книги України [5, с. 258-259].

Проте існує ряд недоліків у законодавстві України, які не дозволяють в повній мірі використовувати Червону книгу як ефективний механізм охорони рідкісних та малопоширених видів. Так, в нинішніх законодавчих умовах, надання статусу природно-заповідного фонду ділянкам поширення видів рослинного і тваринного світу, занесених до Червоної книги України, є не обов'язковим; відсутні законодавчо закріплені вимоги до способів охорони конкретних видів, занесених до Червоної книги; відсутній законодавчо закріплений суб'єкт охорони видів Червоної Книги України, території поширення яких не віднесені до природно-заповідного фонду; відсутній механізм документування місць поширення видів Червоної Книги України. Також, однією з найважливіших проблем є відсутність інвентаризації місць поширення видів Червоної Книги в Україні [6].

Отже, Червона книга є основним державним документом з питань охорони тваринного світу. Вона містить узагальнені відомості про сучасний стан видів тварин України, які перебувають під загрозою зникнення, і заходи щодо їх збереження та науково-обґрунтованого відтворення.

Список літератури

1. Книш В. І. Щодо поняття правової охорони тваринного світу // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 153-158.
2. Герасименко Я. О. Історико-правові засади створення Червоної книги України / Я. О. Герасименко // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Харків, 2011. – Вип. 116. – С. 152-159.
3. Закон України «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 30. – Ст. 201.
4. Собко В. Стежинами Червоної книги : Довідкове вид. / Володимир Собко. – 2-ге вид., доп.. – К. : Урожай, 2007. – 277 с.
5. Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
6. Василюк О. В., Шпег Н. І. Деякі проблеми законодавства про Червону книгу України та перспективи його реформування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pryroda.in.ua/step/deyaki-problemi>.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ – НАЙГОЛОВНІШИЙ ПРИНЦИП ПРАВА

Кожна людина в світі прагне до того, аби до неї ставилися справедливо. Ми хочемо, щоб наші здібності цінували, щоб наші дії та старання було винагороджено. І також ми усвідомлюємо, що за погані вчинки нас хвалити не будуть. Десь глибоко у свідомості кожної людини лежить розуміння того, що за добро варто платити добром, а зло має бути покараним. Отак у загальних рисах ми розуміємо поняття справедливості. Якби все так і було в житті, то людині було б легко вибирати правильний шлях до своєї мети.

Іноді справедливість уявляється чимось ефемерним та декларативним, що використовують передусім для підсилення враження, збудження уяви та додавання значущості певній події.

Дослідженням даного питання займалися чимало юристів-науковців, а саме: О.Ф. Скакун, Ю.М. Тодика, Н.Г. Шукліна, К.К. Кравченко та ін.

До найбільш важливих загальних принципів права може бути віднесено принцип справедливості, добросовісності і розумності, який, згідно зі ст. 3 ЦК України, визнається загальною засадою цивільного законодавства.

Загалом зміст справедливості, добросовісності і розумності як принципу права полягає в тому, що тексти законів, правочинів та їх застосування суб'єктами правовідносин мають бути належними і справедливими та відповідати загально визнаним нормам обороту [5, с. 512].

Так, відома українська діячка в галузі права О. Скакун відносить справедливість до загальних принципів права та визначає її як «міру морально-правової домірності вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення». Вона зазначає: «Принцип справедливості містить у собі вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, злочином і покаранням, заслугами людей та їхнім суспільним визнанням. Принцип справедливості є важливим при вирішенні конкретних юридичних справ (приміром, при визначенні міри кримінального покарання) [1, с. 500].

Справедливість входить до поняття права. Ця теза у сучасній філософії права трансформується таким чином: лише право є справедливим.

Правова справедливість є критерієм справедливості у загальному розумінні цього поняття, що поєднує зміст поняття справедливості як категорії етики і права [6]. У цьому контексті під справедливістю розуміють людські стосунки, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам. У різних сферах приватно-правової діяльності справедливість має різний зміст. Для спроб сформулювати універсальне визначення справедливості характерна їх надмірна загальність.

Принцип справедливості – основоположний принцип права, який являє собою ідею домірності вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення, а також передбачає вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, правопорушенням і відповідальністю, заслугами людей та їхнім суспільним визнанням [3, с. 544].

Принцип справедливості є важливим в усіх сферах юридичної діяльності – як у нормотворчості, так і при вирішенні конкретних юридичних справ (приміром, при визначенні міри кримінального покарання). Він конкретизується у інших принципах, наприклад, у принципі рівності.

Слово «справедливість» походить від слова «право» (правий, правда), а в латинській мові означає *justitia* (справедливість) - від *jus* (право). Починаючи ще з Вед і Упанішад, з Гесіода і Гомера, справедливість трактувалася як «суцільний світопорядок», духовна основа історії. Зауважимо, що в даному разі, справедливість тлумачилася як певна матриця процесів природних і людських звершень [4, с. 544]. У поняття справедливість, у світоглядному відношенні, як би закладене питання: чи можуть світ і суспільство бути доскональними, чи можливі в них належна пропорція, відповідність і впорядкованість? Справедливість в очах стародавніх виступала як міра, принцип, закон.

Право – це міра реалізації свободи і у той же час - норма політичної справедливості. Іншими словами, право є нормативно закріплена справедливість. Право покоїться на ідеї справедливості. Як вважав Гегель, право не є добро без блага. Справедливо те, що висловлює право, відповідає праву і слідує духу права [2, с. 208].

Саме образ людини багато в чому визначає вибір концепції справедливості. Сучасні концепції справедливості містять у собі образ людини як істоти одночасно здатної до самовдосконалення, тобто гідної, так і істоти автономної, тобто розумної і здатної до самообмеження. Тому найбільш підходящим буде такий принцип справедливості, який забезпечить найкращі умови для самореалізації та автономії особистості, міру співвідношення свободи і рівності.

За допомогою принципу справедливості, добросовісності і розумності може бути досягнуто юридичної рівності учасників. Юридична рівність – одна з характерних рис справедливості у праві й означає таке становище учасників, коли воля одного з них не залежить від волі іншого, оскільки самі учасники самостійні у прийнятті тих чи інших рішень. Але для досягнення такої рівності необхідно, щоб кожен учасник праводносин діяв добросовісно й розумно, тобто сумлінно виконував би свої обов'язки, з турботою і обачністю ставився до своїх прав і інтересів та прав і інтересів інших осіб, усвідомлюючи при цьому можливість завдання шкоди останнім, ставив би чужі права і інтереси у рівне, однакове положення зі своїм положенням.

Таким чином, принцип справедливості є дієвим «інструментом», завдяки якому може бути «налагоджений» цілісний механізм правового регулювання суспільних відносин. Дія цього принципу має бути спрямована на досягнення і підтримання справедливого балансу майнових прав і інтересів учасників правовідносин, коли їхні дії не призводять до несправедливого, нерозумного чи недобросовісного результату.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : Підручник. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
2. Основи конституційного права України / За редакцією академіка АПрН України, професора Копейчикова В. В. - К. : Юрінформ, 2007. – 208 с.
3. Конституційне право України : Підручник / За ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. - К. : Вид. дім «Ін Юре», 2002. - 544 с.
4. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс : наич. посіб. - К. : Юрінком Інтер, 2012. - 544 с.
5. Кравченко В. В. Конституційне право України : Навчальний посібник. - К. : Атіка, 2004 - 512 с.
6. Арутюнян Г. Конституціоналізм : уроки, вызови, гарантії // Віче. – № 24. – 2010.

УДК 340.12

Н. В. Марущак, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Т. С. Мулач, студентка гр. ПР-152

Чернігівський національний технологічний університет

ПРО ПРИНЦИПИ ПРАВА

Право є цілісною та структурованою системою норм (правил поведінки), що відображає та виражає основні ідеологічні, політичні, суспільні, економічні цілі, цінності та орієнтири, яких дотримується та чи інша держава, те чи інше суспільство.

В такому випадку в структурі права, повинні бути елементи, які забезпечують цілісність та системність права. Одним з таких елементів є принципи права, під якими розуміють основні, вихідні начала, положення, ідеї, що виражають закономірності та сутність права як специфічного соціального регулятора.

Як зазначає О. Ф. Скакун, «принципи є підставою права, вони містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які існують у правовій системі» [1, с. 221].

Поняття «принцип» у перекладі з латинської мови означає «початок», «першооснова», «первинність». З давніх-давен принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких

принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [2, с. 197].

До проблематики питання про принципи права науковці зверталися в різні часи.

Так, ще в 1966 році В. П. Грибанов слушно зауважував, що при визначенні ознак правового принципу не можна обмежуватися посиланням лише на його науковий характер, а й необхідно також відзначати юридичну форму його закріплення. Цим правовий принцип відрізняється від наукового принципу, хоча й розробленого правовою наукою. «Правові принципи, – писав В. П. Грибанов, – це керівні положення права, його основні засади, що виражають об'єктивні закономірності, тенденції і потреби суспільства, що визначають сутність усієї системи, галузі або інституту права і в силу їх правового закріплення мають загальнообов'язкове значення» [3, с. 17].

Цікавою, на наш погляд, є і думка В. П. Нажимова, який вважав, що принципи як важливі правові ідеї повинні сприйматися законодавцем і допомагати правильному розумінню права практичними працівниками правозастосовних органів, тобто саме через принципи здійснюється зв'язок між теорією, законодавством та практикою [4, с. 3-4].

У сучасній науковій та навчальній літературі принципи права характеризуються як визначальні основи, відправні ідеї його буття, що визначають суть права й складають його головний зміст і є універсальними, загальнозначущими та імперативними. Вони спрямовують та синхронізують увесь механізм правового регулювання, надають логічності, послідовності і збалансованості всій правовій сфері, водночас вони є відправним критерієм законності й правомірності дій громадян, посадових осіб, органів держави [5, с. 237; 2, с. 197].

Погляди вчених відносно філософської та соціальної природи принципів права є достатньо сталими, зокрема: принципи об'єктивні за своїм змістом, відображають закономірності розвитку суспільних відносин; з точки зору закону принципи суб'єктивні, бо є результатом творчості людей; як основоположні начала, принципи визначають соціальну спрямованість права та розкривають його найбільш суттєві риси. Принципи права виникають при наявності відповідних об'єктивних умов, мають історичний характер чи відбивають результати раціонального, наукового осмислення закономірностей розвитку об'єктивної дійсності. Форми існування принципів права різноманітні: у вигляді вихідних правових теорій і концепцій, змісту правових норм чи їх угруповань, вимог правового регулювання правових цінностей і т.д.

Правові принципи у юридичному аспекті відображаються в нормах права завдяки їх формулюванню в статтях нормативно-правових актів чи деталізацію у групі норм права і відображення у відповідних статтях нормативно-правових актів [6, с. 95].

До основних ознак принципів права слід віднести такі: відображення в законодавстві, вони пояснюються у практиці правового регулювання, мають найвищий рівень абстрагування, є стрижневим компонентом усієї системи

права, є керівним початком при вирішенні певних юридичних справ, відображають пануючу в суспільстві систему цінностей, обґрунтовуються нею.

Принципи права є не тільки орієнтиром у формуванні права, а й керівними засадами при розв'язанні конкретних юридичних справ, особливо при застосуванні аналогії закону у випадках наявності прогалин у законодавстві. Значення принципів права полягає в тому, що вони у стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є «обличчям» права, вони:

- здійснюють узагальнене закріплення основ суспільного ладу;
- забезпечують єдине формулювання правових норм;
- забезпечують їх вплив на суспільні відносини шляхом правового регулювання та інших видів правового впливу [7, с. 204].

Отже, принципи права спрямовують і надають синхронності усьому механізму правового регулювання суспільних відносин, розкривають місце права у суспільному житті. Принципи права впливають на весь процес підготовки нормативно-правових актів, їх видання, встановлення гарантій дотримання правових вимог. Вони є основним критерієм для правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності державних органів. Від рівня їх дотримання залежить стабільність та ефективність правової системи, а відхід від цих положень неминуче тягне за собою порушення прав та законних інтересів громадян, режиму законності.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун - Підручник / Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
2. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, О. В. Петришин. - Підруч. для студ. вищ. навч. закл. - Х. : Право, 2009. – 572 с.
3. Грибанов В. П. Принципы осуществления гражданских прав / Грибанов В. П. // Вестн. Моск. ун-та. – 1966. – № 3. – С. 10-23. (Сер. 12. Право).
4. Нажимов В. П. Развитие системы демократических принципов советского уголовного процесса в свете новой Конституции СССР / Нажимов В. П. // Вопросы осуществления правосудия в СССР : межвуз. сб. / Калинингр. гос. ун-т. – Калининград, 1979. – Вып. 7. – С. 3–13.
5. Теория государства и права : учеб. для юридических вузов и факультетов / [под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалов]. – М. : Юрид. лит., 1997. – 559 с.
6. Колодій А. М. Теорія держави і права / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенко, В. П. Пастухов, В. О. Сумін, О. Д. Тихомиров. – К. : «Юрінформ», 1995. – 192 с.
7. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин : Підручник. — К. : Кондор, 2006. – 477 с.

УДК 341.1

Н. Ю. Немченко, студентка гр. ПР-143

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИХОДУ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Прагнення України інтегруватися до європейського співтовариства в останні роки справді починають втілюватися в реальність. Незважаючи на

трагічні події, які відбувалися в листопаді 2013 року – лютому 2014 року в Києві на Майдані Незалежності саме за бажання стати членом Європейського Союзу, все ж таки було досягнуто успіху. Політичну частину угоди про асоціацію між Україною та ЄС було підписано 21 березня 2014 року, а економічну частину – 27 червня 2015 року в Брюсселі. Проте, на сьогодні актуальним є питанням не тільки вступу до Європейського Союзу, але й виходу з нього, оскільки з часу заснування ЄС - з 1951 року (фактично з цього часу почав діяти Союз 6 держав) і до сьогодні, жодний суб'єкт не вийшов з Європейського Союзу, хоча такі спроби були.

У даний час проблема євроінтеграції є однією з найбільш дискусійних у сфері міжнародних публічних відносин. Адже в сучасних умовах, що характеризуються посиленням впливу наслідків світової фінансової кризи, нестабільністю геополітичної ситуації, а також загостренням економічних проблем та міграційної кризи, виникають об'єктивні та суб'єктивні фактори, що зумовлюють обговорення питання виходу країн-членів зі складу Європейського Союзу.

1 грудня 2009 року набрали чинності 2 головні нормативні акти, яких йменують Установчими документами Європейського Союзу, зокрема Договір про ЄС та Договір про функціонування ЄС [1], які юридично закріпили можливість виходу будь-якої держави-члена з Європейського Союзу. Слід зазначити, що попередні Установчі документи ЄС, які втратили чинність, не містили правових норм, які давали б можливість державі вийти з Європейського Союзу. Фактично, була створена така ситуація, що якщо держава вступає в Європейський Союз, то добровільного виходу з нього вона не мала б.

Як відомо, право міжнародних організацій передбачає необхідність закріплення процедури не лише набуття, але й припинення членства в міжнародних організаціях. Тому визначення критеріїв та процедури виходу з числа членів Союзу у Лісабонському договорі повністю відповідає доктрині сучасного міжнародного публічного права [2, с. 22].

Відповідно до ч. 1 ст. 50 Договору про ЄС будь-яка держава-член може вирішити вийти з Союзу згідно зі своїми конституційними вимогами. Аналізуючи це положення, можна стверджувати, що на сьогодні юридична можливість виходу з Європейського Союзу існує, проте жодна держава цим правом ще не скористалася, хоча прецедент виходу з Європейського Союзу вже був. Так, 23 лютого 1982 року на референдумі в Гренландії 53% жителів проголосувало за вихід з Європейського економічного співтовариства (попередника Європейського Союзу) [3, с. 75]. Проте, з урахуванням того, що Гренландія - залежна від Данії територія, про вихід члена-держави не йдеться. На 23 червня 2016 року заплановано референдум у Великій Британії щодо можливого виходу країни з ЄС, і це може стати першим випадком застосування даної статті Лісабонської угоди.

Що стосується самої процедури добровільного виходу з Європейського Союзу, то вона передбачає, що держава-член, яка вирішила вийти з Союзу, повідомляє про свій намір Європейську Раду. Згідно з вказівками

Європейської Ради, ЄС повинен вести переговори, а також укласти угоду з даною державою, в якій обґрунтовуються заходи щодо її виключення з ЄС, з врахуванням її подальших відносин з ЄС. Дана угода повинна бути укладена згідно з вимогами частини 3 статті 218 Договору про функціонування Європейського Союзу. Вона повинна бути укладена від імені Союзу Європейською Радою кваліфікованою більшістю після отримання згоди Європейського Парламенту.

Договори про ЄС припиняють застосовуватись в даному питанні з дати набуття чинності угоди або з дати входження в силу договору про виведення зі складу ЄС, в іншому випадку, через 2 роки після повідомлення про виведення, якщо Європейська Рада, за погодженням з зацікавленою державою-членом, одногосно приймає рішення про продовження цього терміну. Член Європейської ради, що представляє виведення держави-члена не бере участь в обговореннях Європейської ради або Ради з виведення або в прийнятті рішень з цього приводу. Кваліфікована більшість голосів повинна бути визначена Договором про функціонування Європейського Союзу. В свою чергу, якщо держава вийшла зі складу ЄС та просить про повернення, її запит підлягає загальній процедурі розгляду питання про вступ до Європейського Союзу, тобто більш спрощеного шляху повернення для держав, які вийшли з Європейського Союзу немає.

Актуальною є проблема примусового виключення держави-члена з Європейського Союзу. Незважаючи, на всю свою прогресивність Установчі документи ЄС не містять процедури примусового виключення держави-члена з Європейського Союзу.

В Договорі про ЄС в статті 7 регламентується призупинення членства в ЄС. Призупинення членства розглядається як вид відповідальності держави-члена за несумлінну поведінку в ЄС. Відповідно до статті 7 ДЄС за обґрунтованою пропозицією 1/3 держав-членів, Європейського Парламенту або Європейської Комісії Рада, діючи більшістю у 4/5 її членів, після отримання згоди Європейського Парламенту, може встановити, що існує явний ризик тяжкого порушення державою-членом цінностей, зазначених у ст. 2 ДЄС. Проте, перш ніж прийняти таке рішення, Рада заслуховує відповідну державу-члена та може направити їй рекомендації, діючи відповідно до тієї ж процедури. Також слід зазначити, що Рада постійно перевіряє, чи продовжують існувати підстави для такого рішення.

Європейська Рада, діючи одностайно на пропозицію 1/3 держав-членів або Комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту, може встановити існування постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей, зазначених у ст. 2, запропонувавши відповідній державі-члену подати свої пояснення (ч. 2 ст. 7 ДЄС).

У разі прийняття рішення відповідно до ч. 2 ст. 7 ДЄС Рада може кваліфікованою більшістю вирішити призупинити певні права відповідної держави-члена, що впливають із застосування Договорів, включаючи право голосу представника уряду держави-члена у Раді. Вживаючи таких заходів, Рада враховує можливі наслідки такого призупинення для прав та обов'язків

фізичних і юридичних осіб. Незважаючи на призупинення членства, у будь-якому разі ця держава-член повинна і надалі виконувати свої зобов'язання за цим Договором [4, с. 241-242].

Питання про призупинення членства держави піднімалося, зокрема, щодо Австрії. Так, 1999 р. на парламентських виборах перемогу здобула ультраправа партія – «Партія свободи», лідер якої Й. Хайдер, що згодом став Прем'єр-міністром, пропагував політику ксенофобії (ворожого ставлення до іноземців). На несумісність такої політики зі ст. 7 ДЄС була звернена увага країни. Зазначені рекомендації були враховані, й у результаті Рада вирішила, що немає підстав застосовувати ст. 7. Показово, що згодом для боротьби з новим націоналізмом і ксенофобією на рівні ЄС було ухвалено рішення про відкриття в країні Європейської агенції з фундаментальних прав людини. Таким чином, призупинення членства в ЄС не тягне за собою наслідків виключення держави-члена з Європейського Союзу.

Тому, щоб не виникало таких казуїстичних ситуацій, варто внести відповідні зміни до Договору про ЄС. Зокрема, статтю 50 Договору про ЄС слід доповнити нормою, яка б передбачала примусове виключення держави-члена з ЄС. Варіанти виключення можуть бути різними. На нашу думку, спочатку необхідно застосовувати процедуру призупинення членства та надати певний строк для усунення перепон, які перешкоджають державі бути членом Європейського Союзу. Якщо держава усуне недоліки за цей строк, то тоді призупинення членства припиняється і держава поновлює статус повноправного члена Європейського Союзу. Якщо держава не усунула перешкоди, проте намагалася це зробити, то їй може надаватися додатковий строк для їх усунення. В будь-якому іншому випадку, якщо після спливу строку перепони продовжують існувати, то держава-член підлягатиме виключенню і як наслідок на неї не поширюватимуться Установчі договори.

Отже, проблема виходу з Європейського Союзу на сьогодні є дуже складною і врегульованою не в повній мірі. А у зв'язку з останніми подіями, зокрема терористичними актами, які відбулися в Парижі і Брюсселі, міграційною кризою, єдність і цілісність Європейського Союзу взагалі стали під загрозою, тому дослідження проблем виходу держав-членів зі складу Європейського Союзу набувають надзвичайно важливого як теоретичного, так і практичного значення.

Список літератури

1. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) : хрестоматія / упоряд. Б. В. Бабіна. – О. : Фенікс, 2012. – 294 с.
2. Бережна К. В. Реформування системи "Європейського управління" / К. В. Бережна // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. - 2011. - Вип. 1. - С. 17-23.
3. Гладенко О. Лісабонський договір ЄС 2007 року як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу / О. Гладенко // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2008. - № 1 (11). - С. 73-77.
4. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу : підручник / М. Р. Аракелян, М. Д. Василенко ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – О. : Фенікс, 2012. – 390 с.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА: ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ТА ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Останнім часом на різних рівнях і з різних приводів часто вживають терміни «демократична держава» і «правова держава». При цьому одні виходять з бажання підкреслити, що, проголосивши себе суверенною і незалежною, Україна стала демократичною правовою державою, а інші – з прагнення довести, що побудова такої держави є справою більш віддаленої перспективи.

Уявлення про державу як про організацію, що здійснює свою діяльність на основі закону, почали формуватися вже на ранніх етапах розвитку людської цивілізації. З ідеєю правової держави пов'язувалися пошуки більш досконалих і справедливих форм життя. Мислителі античності (Сократ, Демокрит, Платон, Аристотель, Полібій, Цицерон) намагалися виявити такі зв'язки і взаємодію між правом і державною владою, що забезпечували б гармонічне функціонування суспільства.

Державна влада, що визнає право, і одночасно обмежена ним, на думку древніх мислителів, вважалася справедливою державністю. «Там, де відсутня влада закону, - писав Аристотель, - немає місця і будь-якій формі державного ладу» [1, с. 55]. Цицерон говорив про державу як про «справу народу», як про правове спілкування і «загальний правопорядок» [2, с. 81].

У період розпаду феодалізму ідеї правової державності виклали прогресивні мислителі того часу Н. Макіавеллі і Ж. Боден. У своїй теорії Макіавеллі зробив спробу накидати контури ідеальної держави, що найкраще відповідає потребам свого часу. Ціль держави він бачив у можливості вільного користування майном і забезпечення безпеки для кожного. Боден визначав державу як правове управління багатьма родинами і тим, що їм належить, а завдання держави це забезпечення їхніх прав і свобод [1, с. 147].

У період ранніх буржуазних революцій у розробку концепції правової держави значний внесок зробили прогресивні мислителі Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Д. Локк, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, П. Гольбах, Т. Джефферсон та інші. Значний внесок у розробку основних елементів правової державності в цей період внесли Вольтер, Гельвецій, Гегель, Руссо, Кант, Пейн та інші видатні мислителі.

Так, Кант обґрунтував і детально розробив філософську основу теорії правової держави, центральне місце в якій займає людина, особа. Найважливішою ознакою публічного права філософ вважав прерогативу народу вимагати своєї участі у встановленні правопорядку шляхом прийняття конституції, що виражає його волю. Верховенство народу обумовлює свободу, рівність і незалежність всіх громадян в державі, яка виступає як «об'єднання безлічі людей, підпорядкованих правовим законам»

[3, с. 138]. Там, де держава діє на основі конституційного права, відповідає загальній волі народу, там держава правова, там не може бути обмеження прав громадян в сфері особистої свободи, совісті, думки, господарської діяльності.

Держава, за Гегелем, це найбільш довершена організація суспільного життя, в якій все будується на правовій основі, представляючи царство реалізованої свободи. Саме в державі і через державу реалізуються вищі моральні цінності людини [4, с. 24]. Суть правової держави саме в характері законів, їхній відповідності правовій природі речей, спрямованості на забезпечення суверенітету особистості. Ще Гегель підкреслював, що гарні закони ведуть до процвітання держави, а вільна власність є основною умовою блиску його [5, с. 91].

Сучасні дослідники визначають правову державу як організацію політичної влади, діяльність якої заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, верховенстві права і взаємній відповідальності особи і держави. Правова держава – багатогранне явище. У ході суспільного прогресу воно набуває нових властивостей, наповнюється новим змістом, відповідно до конкретних умов існування суспільства і рівня його розвитку. Основою правової держави є її зв'язаність правом. Правова держава це така форма організації і діяльності державної влади, яка будується у взаємовідносинах з індивідами і їх різними об'єднаннями на основі норм права. При цьому право відіграє пріоритетну роль лише в тому випадку, якщо воно виступає мірою свободи всіх і кожного, якщо чинні закони реально служать інтересам народу і держави, а їх реалізація є втіленням справедливості.

Україна вже зробила і в подальшому майбутньому буде робити кроки до побудови правової держави. Вже відбулися й відбуваються зрушення в оцінці прав і свобод людини, в їх конституційно-правовому регулюванні, окреслено шляхи їх реалізації, та сформовано відповідні правові механізми. Насамперед, слід згадати ст. 1 Конституції України, яка проголошує «Україна є демократична, правова держава...» [6, с. 15]. Але, декларування намірів недостатньо. Без ефективної співпраці всіх гілок влади, без чіткого дотримання ними не лише писаних норм, а й моральних законів, без врахування теоретичного та практичного досвіду накопиченого світовою цивілізацією побудувати правову державу в Україні не буде можливим.

Отже, формування в Україні правової держави пов'язане з цілим рядом проблем. Серед яких: необхідність зв'язати правом діяльність держави та її органів; створення системи незалежних, загальних і спеціалізованих судів та інших ланок судової системи України; формування у людей (народу України) нового правового мислення, правової культури, знань про життєво необхідні закони та вміння використовувати ці закони в повсякденному житті.

Список літератури

1. История политических и правовых учений : Учебник / Под ред. О. Э. Лейста. – М. : Юридическая литература, 1997. – 576 с.

2. История политических и правовых учений: Учебник для вузов. Изд. 2-е, стереотип. Под общ. ред. члена-корреспондента РАН, доктора юридических наук, профессора В.С. Нерсесянца. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М, 1998. – 736 с.
3. Губа А .В. Теорія держави і права: [Посібник для студентів] / А. В. Губа, А. В. Письменицький, Д. В. Слинько. – Харків, 2000. – 256 с.
4. Гуменюк Т. А. О едином правовом пространстве как условии формирования правового государства. М., 1994 – 32 с.
5. Дробязко С. Г. Роль законодательства в утворенні матеріально-технічної бази комунізму – Мінск, 1971 – 241 с.
6. Богуцький П. Поняття правової держави та методологічний підхід до проблеми її формування // Право України. – 1996. - № 4. – С. 14-16.

УДК 340.15:341

В. В. Пришупа, студентка гр. ПР-142

Чернігівський національний технологічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В КРАЇНАХ СВІТУ

Питання про відповідальність глави держави є одним з центральних питань інституту президенства. Випадки дострокового звільнення з посади та імпичменту вкрай рідко зустрічаються у світовій історії, але в умовах демократичного суспільства, за наявності реально діючого механізму поділу влади, тим не менш, наявність даного інституту неоціненне. Інститут імпичменту і дострокового усунення з посади є одним з найбільш впливових елементів системи «стримувань і противаг». У демократичних державах імпичмент є гарантією стабільності суспільного укладу і недопущення авторитарного режиму правління. Специфічною рисою відповідальності глави держави є те, що вона може наставати як при здійсненні правопорушення, так і за його відсутності. У відношенні державно-правової відповідальності, тобто по суті, відповідальності за неналежне здійснення владних повноважень, вимога наявності вини в конкретному правопорушенні непомірно б звузило діапазон її застосування і спотворило б соціальне значення даного виду відповідальності. Затримка, несвоєчасне прийняття рішень, прийняття рішень неправомірних або просто помилкових, здатні принести величезну втрату державним інтересам і суспільству в цілому.

Політична відповідальність - це відповідальність за здійснення публічної влади, основною формою якої є влада держави. Вищими органами державної влади є глава держави, парламент, уряд, вищі суди. Конституційний статус глави держави - монарха чи президента - визначається трьома основними принципами: незмінюваності, нейтральності і невідповідальності, що суттєво відрізняють його від статусу інших органів держави та їх посадових осіб.

Незмінюваність полягає в неможливості усунення глави держави з поста юридичним, законним шляхом. Якщо повноваження парламенту за певних підстав можуть бути припинені достроково главою держави, уряд може бути відправлений у відставку парламентом або главою держави, то повноваження самого глави держави іншим органом достроково не припиняються.

Нейтральність глави держави впливає з його функції представника всієї держави всередині країни та в зовнішніх зносинах і означає, що він повинен бути політично нейтральною постаттю, стояти поза політичною боротьбою, виступати арбітром, посередником у конфліктах між різними політичними силами та органами державної влади. Монарх не може належати до будь-якої політичної партії. Кандидат у президенти зазвичай є представником якоїсь політичної сили, користується її підтримкою на виборах. Однак у разі обрання президентом він не повинен виявляти прихильність до будь-якої політичної сили. На підтвердження своєї політичної нейтральності президент на час перебування на посту може призупинити членство у політичній партії з власної ініціативи або зобов'язаний зробити це за законодавством.

З незмінюваністю і нейтральністю глави держави пов'язана його невідповідальність, яка полягає в тому, що він, як незмінювана і політично нейтральна посадова особа, не несе юридичної відповідальності за свої дії, здійснювану політику. Невідповідальність монарха є абсолютною - він не відповідає за будь-які, навіть кримінально карні дії. В конституціях монархічних держав є прямі застереження щодо невідповідальності (недоторканності) монарха, наприклад: відповідно ст. 88 Конституції Бельгії: «Особа Короля недоторканна; його міністри відповідальні»; відповідно Конституції Данії: «Король не несе відповідальності за свої дії; його особа недоторканна»; відповідно с. 56 Конституції Іспанії «Особа Короля недоторканна, і він не підлягає відповідальності» [1, с. 147].

За конституціями ряду держав імпічмент – це процедура притягнення парламентом до відповідальності вищих посадових осіб у випадках вчинення ними певних злочинів [2, с. 134]. У багатьох країнах застосування процедури імпічменту передбачається лише стосовно президента.

За наявності в кожній країні специфічних особливостей, процедура імпічменту має і певні спільні риси. Ініціювати розгляд у парламенті питання про імпічмент президента в більшості країн може щонайменше третина парламентаріїв (у Литві, ФРН - четверта частина). На основі проведеного із залученням тією чи іншою мірою судових і правоохоронних органів парламентського розслідування формулюється звинувачення президента, по якому проводиться голосування. Для підтримання звинувачення й усунення президента з поста в більшості країн потрібно, щоб за це проголосувало не менше двох третин парламентаріїв. Є країни, де для підтримання звинувачення досить абсолютної більшості голосів (Італія, Франція), і такі, де для цього вимагається навіть три чверті голосів парламентаріїв (Білорусь, Ісландія, Казахстан, Фінляндія). У випадку скоєння президентом злочину після усунення з поста він притягується до кримінальної відповідальності як звичайний громадянин.

Якщо парламент двопалатний, то в одних країнах ініціювання процедури імпічменту і формулювання звинувачення відбувається в нижній палаті, а остаточне рішення приймається у верхній палаті, яка перетворюється на судову колегію. Така процедура характерна для США, Бразилія, а в інших країнах рішення приймається на спільному засіданні

палат парламенту у таких країнах, як Італія, Польща, Франція. В Індії та ФРН рішення щодо імпічменту може ухвалити будь-яка з палат парламенту. В деяких країнах остаточне рішення про імпічмент приймає конституційний (Італія, Словаччина, Угорщина, ФРН, Чехія) або спеціальний (Греція, Польща, Франція) суд.

Конституції по-різному визначають види правопорушень, за вчинення яких президент може бути притягнений до відповідальності в порядку імпічменту. Іноді такі правопорушення обмежуються тільки державною зрадою (Казахстан, Франція, Чехія). Нерідко поряд з державною зрадою зазначається також „інший тяжкий злочин” (Білорусь, Росія). Чи не найширшим є коло підстав для імпічменту президента США - він може бути усунений з посади після засудження в порядку імпічменту за державну зраду, хабарництво або інші тяжкі злочини і проступки (розд. 4 ст. II Конституції США 1787 р.) [3].

За найширшого кола підстав для імпічменту президента США (воно охоплює не тільки злочини, а й проступки, під якими в контексті інституту імпічменту розуміються взагалі негідні вчинки) притягнення глави держави до відповідальності тут трапляється рідко. В історії США процедура імпічменту в повному обсязі застосовувалась щодо президента тільки двічі: 1868 року стосовно Е. Джонсона (справа про незаконну відставку військового міністра), в 1998-1999 роках стосовно У. Клінтона (справа про лжесвідчення і перешкоду правосуддю у зв'язку з історією М. Левінські). В обох випадках справа була порушена Палатою Представників, але в Сенаті не отримала необхідні для осуду дві третини голосів. 1974 року справу про Уотергейт було порушено проти Р. Ніксона, однак вона не розглядалась у Сенаті через добровільну відставку президента [4, с. 397].

Як підставу для усунення президента з поста в порядку імпічменту конституції багатьох держав передбачають не тільки державну зраду чи інший тяжкий злочин, а й навмисне (чи грубе) порушення ним конституції і законів (Австрія, Італія, Литва, Польща, Словаччина, Угорщина, ФРН та ін.).

Однак випадки усунення президента з поста і на такій підставі є рідкісними. Показовим прикладом вдалого застосування процедури імпічменту є усунений з поста президент Литви Р. Паксас у 2004 р. за «грубе порушення Конституції». Це єдиний випадок у Європі. Загалом відомі ще два випадки усунення президента з поста в порядку імпічменту: наприкінці ХХ століття президента Бразилії Ф. Колора і президента Індонезії А. Вахіда [5, с. 124]. Набагато частіше, особливо в латиноамериканських країнах, президенти вимушено залишали свій пост під тиском мас, які протестували проти їх політики.

Рідкість випадків усунення президента з поста в порядку імпічменту свідчить, що стримувальним чинником в системі стримувань і противаг інститут імпічменту виступає не як засіб притягнення глави держави до відповідальності, а як сама можливість такого притягнення. Українські дослідники, вважають, що інститут імпічменту має насамперед запобіжне значення, бо притягнення президента до відповідальності в порядку

імпичменту трапляється у політичній практиці держав порівняно рідко [6, с. 5].

В парламентарних республіках, де президент обирається парламентом і здійснює свої повноваження під контролем уряду, інститут імпичменту не має суттєвого значення. В президентських і змішаних республіках він відіграє важливу роль не як засіб дострокового припинення повноважень президента, а як парламентська протипага президенту в системі стримувань і протипаг, засіб реального впливу органу законодавчої влади на главу держави, який так чи інакше (формально і реально або тільки реально) очолює виконавчу владу.

В усіх зазначених випадках йдеться про притягнення президента до відповідальності в порядку імпичменту внаслідок вчинення ним правопорушення: державної зради чи іншого тяжкого злочину, порушення конституції або законів. Така відповідальність є політичною - стосується здійснення державної влади, і водночас юридичною, оскільки настає у випадку вчинення її суб'єктом правопорушення.

Конституції деяких держав передбачають можливість притягнення президента до відповідальності у формі дострокового припинення повноважень без будь-яких правопорушень з його боку за результатами загальнонаціонального референдуму. Така відповідальність є політичною (пов'язана зі здійсненням державної влади), правовою (передбачена конституцією, однак не є юридичною відповідальністю у звичайному її розумінні, оскільки настає без вчинення правопорушення). У цьому полягає одна з основних особливостей політичної відповідальності - вона може наставати і без скоєння правопорушення. Найчастіше до політичної відповідальності без будь-яких правопорушень з його боку притягується - парламентом чи главою держави - уряд, наслідком чого стає його відставка.

Якщо інститут імпичменту президента характерний для більшості країн з республіканською формою правління, особливо для президентських і змішаних республік, то інститут дострокового припинення повноважень президента за результатами референдуму не набув поширення. Одна з причин полягає в тому, що в системі стримувань і протипаг імпичмент розглядається як парламентська протипага президенту, особливо праву останнього розпустити парламент, тоді як можливість використання парламентом референдуму з метою дострокового припинення повноважень президента може бути засобом невинного тиску на нього, протиставлення референдуму загальним виборам президента, дестабілізації політичного становища в країні. Конституції деяких держав передбачають поєднання імпичменту й референдуму щодо дострокового припинення повноважень президента.

Виходячи з усього вищесказаного можна зробити висновок, що дострокове зняття з посади глави держави може ґрунтуватися на юридичних, політичних та морально-етичних причинах, які не завжди знаходять відображення в конституційних актах, а є наслідком застосування правового звичаю. Процедура є складною і довготривалою, проводиться вищими законодавчими або судовими органами країни.

Список літератури

1. Конституции зарубежных государств : Учебное пособие / Сост. В. В. Маклаков. – 3-е изд., перераб., доп. – М. : Бек. - 2002. - 592 с.
2. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко - К. : «Укр. енцикл.», 1998. - Т. 2 – 744 с.
3. Конституція США 1787 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnstUS.htm>.
4. Конституции государств Европы: в 3 т. / общ. ред. Л. А. Окуньков ; Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. - М. : Норма, 2001. - Т. 1. - М. : - 2001. - 818 с.
5. Сухонос В. Конституційно-правовий та історичний аспекти припинення повноважень глави держави / В. Сухонос // Підприємництво, господарство і право. - 2007. - № 6. - С. 122-125.
6. Кресіна І. О. Інститут імпідменту: Порівняльний політико-правовий аналіз/ І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, С. В. Балан – К., 2004. – 176 с.

УДК 342

А. О. Хилько, студент гр. ПР-152

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВА ДЕРЖАВА: ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ

У різних країнах основи правової державності склалися по-різному, але загальним у цих процесах було одне – визнання свободи людини і суспільства від необмеженого втручання держави в їх справи, верховенство права, визнання і забезпечення незалежності суду, зобов'язання держави у всій своїй діяльності дотримуватися закону, демократичність функціонування державних органів.

Однією з найвідоміших теорій сучасної вітчизняної та зарубіжної державознавчої та правової науки є теорія правової держави, яка формувалась протягом тривалого часу однак цілісного вигляду набула лише у ХХ столітті. Місце цієї теорії у науці та практиці суспільно-державного будівництва обумовлено тим, що під час свого розвитку вона змогла уособити в найбільш чітко вираженому вигляді погляди на те, якою має бути ідеальна демократична держава, що ґрунтується на західноєвропейських політичних цінностях. Концепція правової держави є своєрідним еталоном, орієнтиром у процесі побудови сучасної демократичної держави, який визнаний сьогодні європейською спільнотою.

Ідея правової держави фактично передбачає не стільки підкорення державної влади певним конституційним нормам, скільки обмеження її всемогутності в інтересах гарантування прав окремого індивіда, а тому її максимом є положення, згідно з яким «свобода кожного індивіда узгоджується зі свободою всіх на підставі загального закону» [1, с. 256].

Сучасні концепції правової держави виходять з того, що тільки та держава може вважатися правовою, що в своїх відносинах з громадянами самообмежується до такого ступеня, при якому загальне благо і благо кожної особи утворюють гармонійне ціле. Правовою є держава, яка функціонує на

засадах верховенства права й закону і де реально забезпечуються права і свободи людини і громадянина [2, с. 342].

Правова держава – це організація політичної влади, діяльність якої заснована на принципах верховенства права і закону, взаємній відповідальності держави і особи, визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому [3, с. 133].

Правова держави повинна мати економічну, соціальну, правову та моральну основи. Без них вона не може ні утворитись, ні існувати.

Крім того, для нормального функціонування правова держава вимагає, щоб у процесі її виникнення та існування реалізовувались конкретні принципи. До основних принципів організації та функціонування правової держави передусім слід віднести такі: верховенства права; поділу влади; забезпечення державою прав і свобод людини і громадянина; верховенства закону; «дозволено все, що не заборонено»; гарантованості прав і свобод людини; юридичної форми діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, взаємної відповідальності держави і особи; незалежності судової системи; тощо.

Якщо порівнювати правову державу з будь-якою іншою, то можна виділити певні спільні риси, а також визначити відмінності. До спільного можна віднести наявність:

- державної влади як засобу здійснення внутрішньої та зовнішньої політики. Причому ця влада, як правило, має публічний характер;
- населення та території, на яку поширюється дія державної влади;
- спеціального державного механізму, тобто апарату держави;
- специфічних інститутів і функцій – армії, тюрми, податків тощо.

Різниця між ними полягає насамперед у тому, що правова держава характеризується всевладдям населення, яке мешкає на її території, що вона пов'язана правом, тим, що кожна особа, незалежно від юридичних підстав перебування на території держави, захищена від свавілля з боку держави та може реалізувати весь комплекс прав і свобод, носієм якого вона є як людина.

Правову державу не слід плутати із соціальною. Це види держави, які виділяють виходячи з різних критеріїв класифікації, відповідно, одна й та сама держава може бути одночасно і правовою, і соціальною. Вбачається, що концепції соціальної та правової держави доповнюють одна одну в контексті побудови дійсно демократичної держави.

На нашу думку, правова держава – це підсумок світового досвіду розвитку цивілізації, це новий стан у становленні і розвитку державності. Правову державу не можна проголосити – вона повинна скластися як результат реформи економічних, політичних, державних і правових інститутів, реальної зміни характеру взаємовідносин між громадянським суспільством, державою і особистістю.

З моменту проголошення незалежності Україна стала на шлях розбудови правової держави, що знайшло закріплення в її законодавстві, зокрема, в

Основному Законі – Конституції. Світовий досвід формування правової держави показує, що цей процес є довгим, індивідуальним, складним і суперечливим. Україна нещодавно стала на цей шлях, який передбачає не лише зміни й удосконалення законодавства, перебудову державного апарату, а й вимагає кардинальної трансформації державно-правової свідомості та культури кожної особи, наявності економічної та матеріальної бази тощо.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. – Х. : Консум, 2006. - 656 с.
2. Правова держава // Юридична енциклопедія : В 6 томах / Редколегія : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. -К. : «Українська енциклопедія», 1998. – С. 643.
3. Держава правава // Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. - Х. : Право, 2015 – С. 345.

УДК 340.15:341

І. С. Чередниченко, студент гр. ПР-142

Чернігівський національний технологічний університет

ФІЛІАЦІЯ І НАТУРАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВНІ СПОСОБИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА

Актуальність дослідження способів набуття громадянства пов'язана з активізацією міграційних процесів в умовах світової глобалізації, з проблемами формування громадянства в новостворених державах та державах, які перебувають на початку свого самостійного шляху. Громадянство є одним із найважливіших елементів конституційно-правового статусу особи, оскільки від наявності громадянства залежать обсяг правосуб'єктності людини, характер її взаємовідносин з державою.

Питання громадянства в зарубіжних країнах, як правило, регулюються на підставі спеціального закону. Із цього погляду житель країни може володіти одним з декількох видів статусу – бути громадянином, іноземцем, особою, що має два або більше громадянства, особою без громадянства, біженцем.

Громадянство – сталий правовий зв'язок індивіда з конкретною державою. Цей зв'язок набуває втілення в тому, що держава надає особі певний обсяг прав і свобод і забезпечує їхню реалізацію на практиці. Держава також надає своєму громадянину, що перебуває за кордоном, заступництво, захищає його права у разі порушення (зрозуміло, у рамках, обумовлених нормами міжнародного права). Громадянин зобов'язаний визнавати конституцію, дотримуватися законів, сплачувати податки, дбайливо ставитися до навколишнього середовища й історичної спадщини держави. Правовідносини, що виникають між індивідом і державою в результаті громадянства, є безумовними. Це означає, що жодна зі сторін не може окреслити виконання своїх обов'язків якими-небудь умовами. Держава

не може порушувати права громадян на тій підставі, що вони не сплачують податків або що вони – злочинці [1, с. 86].

У державах з монархічною формою правління використовується термін підданство. Однак формально підданство означає правовий зв'язок особи не з державою, а з монархом. У сучасних демократичних монархіях Західної Європи цей нюанс втратив значення, і поняття «громадянство» і «підданство» використовуються як повні синоніми.

Відповідно до ст. 4 Європейської конвенції про громадянство «кожна особа має право на громадянство. Жодна особа не може бути безпідставно позбавлена громадянства» [2].

Громадянство набувається різними шляхами. Конституційне законодавство держав світу розрізняє два основних способи набуття громадянства: філіація (за народженням) і натуралізація (за волевиявленням особи).

Абсолютна більшість людей в світі набуває громадянство за народженням без відповідного звернення.

Однак у ряді країн Латинської Америки (Бразилія, Аргентина, Чилі) набуття громадянства у порядку філіації не має прямого відношення до моменту народження. Тут стан громадянства у відповідних випадках виникає з моменту повноліття і пов'язується з наявністю в особи політичних прав, насамперед виборчого права. З моменту народження в цих країнах особа лише набуває державної належності.

Це найпоширеніший спосіб набуття громадянства, який базується на принципах або «права крові», або «права ґрунту». Історично першим був прийнятий принцип «права крові».

Принцип «права крові» означає, що дитина, батьки якої на момент її народження були громадянами певної держави, набуває громадянства цієї держави незалежно від місця народження [3, с. 62]. Цей принцип застосовується у більшості держав світу (Італія, Німеччина, Франція). У чистому вигляді він діє в Андоррі та скандинавських країнах, де громадянином можна стати лише за народженням за умови, що батьки є громадянами цієї країни.

Якщо батьки дитини мають різне громадянство, і між ними немає згоди щодо громадянства дитини, питання про належність дитини до певної держави вирішується за участю органів опіки та піклування країни її народження.

На сьогодні у більшості країн визнано однакове значення громадянства кожного з батьків відносно набуття громадянства за народженням їх дитини. Проте, в деяких країнах (Кіпр, Мальта, Сан-Марино) пріоритетним у цьому випадку є громадянство батька.

Принцип «права ґрунту» означає, що дитина набуває громадянство тієї держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства її батьків [3, с. 62].

У законодавстві більшості сучасних держав діє змішаний принцип, за яким принцип «права крові» застосовується в поєднанні з елементами «права

грунту». При цьому основою цієї системи є норми, засновані на «праві крові», а в деяких країнах (Великобританія, США, Україна) навпаки – «праві ґрунту».

Іншим способом набуття громадянства є натуралізація. Натуралізація – процес надання іноземцю громадянства певної країни уповноваженими на те органами. Порядок натуралізації встановлюється законодавством кожної держави. Цей спосіб належить до вольових, оскільки, як правило, потребує виконання певних формальностей з боку такої особи.

Є три основні види натуралізації:

- за клопотанням особи;
- на підставі закону чи іншого внутрішньодержавного акта;
- на підставі міжнародного договору.

При натуралізації громадянство держави надається іноземцю чи особі без громадянства (апатриду) за їхньою згодою. У більшості країн заява про набуття громадянства подається на ім'я глави держави, яка розглядається уповноваженими на те державними органами. У випадку позитивного вирішення цього питання видається спеціальний акт, як правило, – указ глави держави про набуття громадянства.

Особи, які набули громадянство шляхом натуралізації, частіше всього користуються тими ж правами, що і інші громадяни, але в деяких країнах (наприклад, у США) має місце відоме обмеження їхніх політичних прав. Як правило, набувають громадянство шляхом натуралізації ті іноземці та апатриди, які досить тривалий час проживали на території відповідної країни. Для натуралізації звичайно необхідно не тільки вільне волевиявлення заявника, а також виконання визначених законом або іншим актом умов. Це може бути встановлений термін проживання в країні (кілька років або навіть десятиліть), той чи інший рівень володіння її мовою, знання історії і політичної системи країни, наявність засобів до існування, стан здоров'я (відсутність психічних і деяких інших захворювань, наприклад, СНІДу), відмова від іноземного громадянства, неналежність до терористичних організацій.

У ряді арабських країн, таких як, Саудівська Аравія, Кувейт, ОАЕ прийняття у громадянство обумовлено релігійної приналежністю: громадянами можуть бути лише мусульмани, а інші повинні для цього змінити свою релігійну належність і прийняти іслам.

Основною умовою є укорінення, тобто особа, яка бажає набуття громадянства певної держави, до офіційного звернення про набуття громадянства, повинна постійно проживати на законних підставах певний час на території цієї держави. Зазвичай строк укорінення становить п'ять років (Австралія, Болгарія, США, Україна), хоча в деяких країнах він сягає восьми років (Великобританія, Угорщина, Франція), десяти (Австрія, Бельгія, Греція, Іспанія, Португалія, Німеччина) або навіть дванадцяти років (Швейцарія). Проте, в більшості країнах Латинської Америки відповідний строк становить лише два роки [4, с. 102].

До інших умов набуття громадянства належать: вихід із попереднього громадянства або його втрата; наявність постійного місця проживання; визнання і виконання конституції і законів держави; володіння державною мовою; наявність законних джерел існування тощо. Майже завжди набуття громадянства передбачає складання присяги.

В окремих мусульманських країнах, таких як Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, натуралізоване громадянство надається тільки мусульманам.

Практично в усіх країнах діє спрощений порядок прийняття до громадянства для певної категорії осіб, що насамперед передбачає скорочення строку перебування на території держави або навіть відмову від строку укорінення. Критерієм у цьому випадку може бути:

- етнічне походження, тобто належність до титульної нації держави осіб, які бажають прийняти громадянство цієї держави (Болгарія, Вірменія, Ізраїль, Киргизстан, Німеччина, Угорщина). Наприклад, в Угорщині строк укорінення для етнічних угорців становить один рік, замість восьми для осіб іншої національності;

- наявність однакової офіційної мови в різних країнах. Наприклад, прийняти громадянство Бразилії, Португалії може особа, яка проживає в країні, де офіційною мовою є португальська, на два роки раніше, ніж бажаючи з інших країн;

- укладання шлюбу з громадянином держави, набуття громадянства якої бажає особа. Необхідно зазначити, що укладання шлюбу між іноземцями не дає права одному з подружжя автоматично набутти громадянство країни, де проживає другий із подружжя. Винятком із цього правила є деякі мусульманські країни (Саудівська Аравія) [4, с. 103].

У багатьох країнах, де строк укорінення визначений у п'ять років, для одного із подружжя, який є іноземцем або особою без громадянства і має намір натуралізуватися, він встановлений у два-три роки.

Більшість країн також скоротили строк укорінення для апатридів та осіб, яким надано статус біженця або притулок. Поширена практика, коли зазначений строк не застосовується для тих, хто має «значні заслуги» або становлять «державний інтерес» для країни, яка надає їм своє громадянство.

Надання громадянства на підставі міжнародного договору, як правило, має місце у випадку територіальних змін: обміну територіями, переходу частини території однієї держави до іншої, об'єднанні та відділенні держав. У рамках цього виду натуралізації розрізняють: оптацію і трансферт.

Трансферт означає автоматичну зміну громадянства осіб у зв'язку з передачею території, де вони проживають, від однієї держави до іншої. Згідно з діючим у сучасному міжнародному праві принципом поваги прав людини процедура трансферту здійснюється після плебісциту про державну належність території, внаслідок якої населення дає свою згоду на перехід території до іншої держави і тим самим – на зміну громадянства [5, с. 63]. Крім того, окремим категоріям населення, окремим особам надається право

оптації – вибору громадянства, тобто право набути нового громадянства через трансферт або зберегти громадянство держави – колишнього суверена.

Отже, громадянство є одним із визначальних факторів у характеристиці правового становища особи в державі, одним із найважливіших його елементів. Конституційне право пов'язує з громадянством цілий ряд найважливіших правових наслідків, головним із яких є те, що фізичні особи можуть бути суб'єктами конституційно-правових відносин тільки володіючи правовим статусом громадянина даної країни. Стан громадянства створює взаємні права і обов'язки. Держава поширює свою владу на громадянина як на своїй території, так і поза її межами, і може вимагати від нього виконання певних дій. Водночас громадянин може претендувати на захист своїх законних інтересів з боку держави або на їх захист від протизаконних дій самих державних органів. Тільки на основі громадянства особа наділяється всією повнотою конституційних прав і свобод.

Список літератури

1. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков; За ред. В. М. Бесчастного. – К. : Знання, 2007.–467с.
2. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Конституційне право зарубіжних країн : Навч. посібник / К 65 М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяки. – 2-е вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
4. Кириченко В. М. Порівняльне конституційне право : модульний курс : навчальний посібник / В. М. Кириченко, О. М. Куракін – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 256 с.
5. Конституційне право зарубіжних країн : Навч. посібник / В. О. Ріяка (керівник авт. кол.), В. С. Семенов, М. В. Цвік та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяки. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 512 с.

УДК 329:340.15

І. О. Шамшур, студентка гр. ПР-121

Чернігівський національний технологічний університет

ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА ДЕКАБРИСТІВ

Рух декабристів, який звикли ототожнювати лише з історією Росії, був визначним явищем і в українській минувшині. На теренах України діяли управи Союзу благоденства, Південне товариство, Товариство об'єднаних слов'ян, було створено проект конституції – «Руську Правду».

Вивченням питання руху декабристів, їх політико-правових поглядів займалися такі науковці як І.В. Верба, І.С. Гребцова, В.В. Ластовський, Г. Казьмирчук, В.П. Горбатенко, Ю.С. Шемчушенко та інші.

Важливу роль у розвитку ідеології визвольного руху відіграли дворянські революціонери – декабристи. У 1825 р. в Росії розгорнувся революційний рух проти царизму. Рух декабристів – антифеодальний за своїм характером, водночас, мав риси дворянської обмеженості. Проекти майбутнього устрою держави викладено в «Руській правді» П.Пестеля,

проекті Конституції М.Муравйова та інших документах таємного Товариства об'єднаних слов'ян.

Основний програмний документ Південного товариства декабристів мав назву «Руська правда, або Заповідна державна грамота великого народу російського, що є звітом для вдосконалення державного устрою Росії і містить вірний наказ як для народу, так і для Тимчасового Верховного Правління». Текст документу уклав П. Пестель. Документ було схвалено на з'їзді товариства в Києві 1823 р. [1, с. 394].

«Руська правда» збереглася у вигляді єдиного списку, виконаного рукою Пестеля, й міститься в томі № 10 Слідчої справи декабристів. За проектом вона включала в себе десять розділів, однак було написано лише п'ять. Тому положення, яких бракує, доводиться черпати з «Конституції. Державного Заповіту» – стислого викладу змісту «Руської правди» для Товариства об'єднаних слов'ян, записаного Бестужевим-Рюїніним на основі першої редакції, а також із мемуарів і свідчень декабристів, серед яких важливе значення мають спогади про Київський з'їзд 1823 р.

«Руська правда» надавала всім громадянам свободу слова, друку, віросповідання, вільного пересування, проголошувала ліквідацію військових поселень і рекрутчини.

Пестель вважав, що Російська республіка повинна бути централізованою, «єдиною і нероздільною» державою. Він заперечував федеративний устрій, який, на його думку, привів би до послаблення держави. Визнаючи за всіма народами рівні права, Пестель, разом із тим, не вважав можливим надати неросійським народам права на самовизначення. Лише Польщу він погоджувався визнати самостійною державою, що мала бути в союзі з вільною Росією [2].

Наступним проектом є «Конституція» М. Муравйова – одного з лідерів Північного товариства. Незважаючи на те, що вона не стала програмою «сіверян», «Конституція» відіграла важливу роль у житті суспільства, її активно обговорювали. Збереглися письмові зауваження Торсона, поправки на полях рукописів документа, пропозиції, висловлені Рилєєвим, Трубецьким та ін. декабристами.

У письмовому вигляді збереглися три варіанти «Конституції»: 1) текст, переписаний С. Трубецьким, знайдений під час обшуку в його паперах (цей варіант прийнято називати «першим»); 2) текст, збережений у портфелі І. Пуцина, імовірно, переписаний рукою К. Рилєєва («другий», або «піщанський варіант»); 3) текст, написаний М. Муравйовим після арешту в Петропавлівській фортеці («третій» і єдиний наявний список, виконаний самим автором). Останній варіант суттєво різниться з двома першими як за формою, так і за змістом: з нього вилучено військову реформу, а питання монархії трактувались більш лояльно стосовно царської влади. Низка дослідників не вважала вищенаведений список вичерпним і стверджувала про існування інших, невідомих редакцій [3]. Рукописи, що дійшли до нашого часу, можна датувати так: перший варіант, як зазначав автор, було розпочато під час перебування на військових зборах у Мінську восени

1821 р., а завершено наприкінці 1823 р.; другий завершено до кінця 1824 р.; третій – на початку 1826 р. в Петропавлівській фортеці, за вказівкою Слідчого комітету [4].

«Конституція» М. Муравйова, визнаючи необхідність ліквідації необмеженої влади царя, станів, кріпосного права, військових поселень і рекрутчини, надання всім громадянам рівності прав, разом із тим менш послідовно, ніж «Руська правда» Пестеля, розв'язувала ряд важливих питань. Росія мала стати не республікою, а конституційною монархією, де законодавча влада належала Народному вічу. А виконавча – імператору, як «верховному чиновнику держави», виборче право обмежувалося високим майновим цензом (не менше 500 крб.) й іншими умовами (напр., постійне проживання і т. п.), селянам при звільненні надавалася лише садиба і по дві десятини польової землі на двір, а всі інші землі залишалися в руках поміщиків [5].

У своїх програмних документах декабристи багато в чому були однастайні в думках. Так, вони закріпили прагнення знищити самодержавство, ліквідувати безправність, кріпосництво, установити демократичні свободи. Водночас ці документи мали і суттєві розходження. Зокрема, М. Муравйов у своїй поміркованій «Конституції» обґрунтовував після успішного воєнного перевороту встановлення конституційної монархії; запровадження майнового цензу для тих, хто обирає, і тих, кого обирають; поділ Росії на тринадцять федеративних штатів, два з яких – Чорноморський зі столицею в Києві та Український зі столицею в Харкові – територіально збігалися з колишньою Гетьманщиною та Слобідською Україною. П. Пестеля у «Руській правді» був більш радикальним – після повалення самодержавства Росія проголошувалася республікою; встановлювалася диктатура Тимчасового уряду; надавалося загальне виборче право для всіх чоловіків, які досягли 20 років. Проте у розв'язанні національного питання «Руська правда» була консервативнішою, ніж «Конституція», оскільки вона бачила майбутню Росію виключно як єдину, унітарну неподільну державу, визнаючи право на самовизначення лише за польським народом [6].

Таким чином, декабристський рух – суспільне явище, що виникло в результаті соціально-економічного, політичного, культурного розвитку кінця XVIII – першої чверті XIX ст. Він знаменував початок глибокої кризи старого феодально-кріпосницького самодержавного ладу. Декабристи ставили великі і складні завдання – здійснити буржуазно-демократичні перетворення в країні. Вони готували соціальну революцію, але без участі народу, і цим прирікали її на невдачу. Повстання декабристів, як і багато інших військових виступів у країнах Європи, зазнало поразки. Але справа декабристів не загинула. Їх визвольні ідеї і традиції сприйняло нове покоління, яке й надалі розвивало програму боротьби за оновлення держави.

Список літератури

1. Мироненко О. М. «Руська Правда» П. І. Пестеля // Юридична енциклопедія : / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2003.

2. Казьмірчук Г. Д. Рух декабристів : дискусійні питання та спроба їх розв'язання // Український історичний журнал. – 2005. - № 6. – С. 50-66.
3. Сыроечковский Б. Е. Из истории движения декабристов. – М. : Изд-во МГУ, 1969. – 372 с.
4. Федоров В. А. Декабристы и их время. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 272 с.
5. Нечкина М. В. Декабристы : монография. – М. : Наука, 1983. – 181 с.
6. Ланда С. С. Дух революционных преобразований. Из истории формирования идеологии и политической организации декабристов (1816–1825). – М. : Мысль, 1975. – 382 с.

УДК 349.6

А. О. Шванська, студентка гр. ПР-131

С. В. Веремієнко, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Оптимізація взаємовідносин суспільства і природи, вирішення екологічних проблем сучасності неможливе без кардинальної зміни екологічного мислення людей, формування екологічної свідомості та екологічного світогляду як складових гармонійно розвиненої особистості. Екологічна культура людини, як і екологічна культура населення в цілому, залежать від багатьох чинників, одним із яких є ефективна екологічна освіта.

Екологічна освіта в Україні бере свій початок із 60-х років ХХ ст. і протягом наступних тридцяти років вона активно розвивалась. Зокрема, важливе значення мало прийняття у 1991 році ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», в якому було закріплено право громадян на отримання екологічної освіти [1]. Варто констатувати, що з початком 90-х років питанню освіти та виховання в екологічній сфері не приділялося достатньої уваги, оскільки наша держава перебувала на той час в економічній кризі і повинна була розв'язувати насамперед економічні та політичні проблеми. Діяльність держави у цій сфері відновилась лише з початком третього тисячоліття.

Важливим кроком на шляху запровадження екологічної освіти стало затвердження МОН України у 2001 році Концепції екологічної освіти в Україні [2], яка базується на стратегії сталого розвитку України. У Концепції визначено чітку структуру формування екологічної освіти, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення. В ній виділено два основні напрямки екологічної освіти – формальна і неформальна.

Питання екологічної освіти врегульовані також рядом інших нормативно-правових актів, серед яких слід виділити Національну програму правової освіти населення, Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Це дає підстави стверджувати, що екологічна освіта є елементом загальної системи освіти. До того ж, за роки незалежності України прийнято низку законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів в

екологічній сфері, що містять норми, спрямовані на правове забезпечення екологічної освіти. Так, ЗУ «Про природно-заповідний фонд» містить правові положення щодо проведення екологічної освітньо-виховної роботи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України [3].

Варто зазначити, що єдиного нормативно-правового акта у сфері екологічної освіти досі не прийнято. У 2002 році на розгляд ВРУ був внесений проект Закону «Про екологічну освіту», який визначав екологічну освіту як безперервний процес виховання, навчання, самоосвіти і розвитку особистості, спрямований на формування норм моральної поведінки людей, їхніх обов'язків і відповідальності стосовно довкілля, а також одержання спеціальних знань і практичних навичок у справі охорони навколишнього природного середовища, раціонального природокористування та екологічної безпеки [4]. Законопроект включав такі розділи: законодавство України про екологічну освіту, основні принципи державного регулювання, екологічна освіта у навчальних закладах, екологічна освіта як компонент державних екологічних стандартів, екологічна самоосвіта, екологічно-просвітницька робота, міжнародне співробітництво у даній сфері, відповідальність за порушення законодавства про екологічну освіту. Проте даний законопроект було відхилено.

Щодо самого поняття «екологічна освіта», то його визначення не закріплено на законодавчому рівні, а науковці визначають його дещо по-різному. Так, Сулацкова О. Ф. визначає його як процес набуття знань про екологічні проблеми, причини їх виникнення, необхідності і можливості їх вирішення [5, с. 38]. Також поширеним є визначення, запропоноване Шуміло О. М.: екологічна освіта – це система, спрямована на засвоєння теорії та практики загальної екології як однієї із фундаментальних основ природокористування [6, с. 132].

Науковці наголошують також на тому, що поняття «екологічна освіта» необхідно відрізнити від понять «природоохоронна освіта» та «екологізація освіти». Мається на увазі, що природоохоронна освіта спрямована на отримання знань безпосередньо про охорону природи та на формування природоохоронної свідомості, а під екологізацією освіти розуміється наповнення екологічними вимогами навчальних програм підготовки здобувачів вищої освіти з усіх галузей знань і спеціальностей [7, с. 10]. Завданням екологізації освіти є розуміння суб'єктами освітнього процесу взаємозалежності людини та навколишнього природного середовища.

Екологічна освіта може бути реалізована на формальному та неформальному рівнях. Формальна екологічна освіта передбачає отримання знань на декількох рівнях: дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна освіта. Неформальна екологічна освіта має просвітній характер, формує екологічну свідомість і культуру населення (засоби масової інформації, церкви, громадські екологічні та просвітні об'єднання, партії та ін.) [2].

Концепція екологічної освіти України закріпила низку принципів, на яких має базуватися система екологічної освіти.

Першим принципом став принцип системності, систематичності та безперервності. Системність означає, що екологічна освіта має надавати знання у сфері довкілля, розглядаючи його з різних аспектів (природного, правового та ін.). Систематичність передбачає отримання екологічних знань регулярно, у певній системі. Цей принцип реалізується насамперед при отриманні формальної екологічної освіти. Для освітніх закладів усіх рівнів створюються відповідні навчальні програми предметів, що передбачають отримання екологічних знань. Згідно з цим навчальним планом екологічні навчальні дисципліни викладаються систематично, визначену кількість академічних годин. Принцип безперервності означає, що держава зобов'язана створювати усі умови для того, щоб громадяни мали можливість отримувати екологічну освіту протягом усього життя – спочатку вони мають змогу отримувати екологічні знання у дошкільних навчальних закладах, потім у школах, вищих навчальних закладах, при отриманні післядипломної освіти, а також отримувати їх протягом усього життя на неформальному рівні.

Принцип орієнтації на ідею цілісності природи передбачає, що екологічна освіта повинна відображати та роз'яснювати усі зв'язки, які існують між природними компонентами. Також виділяють принцип міждисциплінарного підходу до формування екологічного мислення. Цей принцип означає, що громадяни повинні одержувати екологічні знання при вивченні різноманітних навчальних дисциплін, а не тільки спеціальних у цій сфері. Зазначений принцип тісно пов'язаний з принципом синтезу природничо-наукових та соціогуманітарних знань.

В основу отримання екологічної освіти також має бути покладений краєзнавчий принцип. Він означає, що при теоретичному поясненні екологічних понять та процесів повинні як приклад наводитись певні відомості, дані та ін. інформація з практики, життя про конкретну територію для забезпечення засвоєння отриманих знань.

Принцип конкретності та об'єктивності знань, умінь та навичок пов'язаний з принципом доступності екологічної освіти, реалізація якого означає врахування рівня розвитку; індивідуальних особливостей; дотримання правил: від простого – до складного, від відомого – до невідомого, від близького – до далекого [8].

На жаль, існуюча на сьогодні система екологічної освіти не є ефективною. Дуже часто під час навчального процесу питання екологічної сфери розглядають лише в загальних рисах. Це призводить до низької якості екологічних знань. Ще однією проблемою, яка витікає з вищезазначеного, є те, що поведінка людини на практиці є протилежною тій, якій її навчали. Тут важливе значення має не тільки екологічне, а й загальне виховання людини, яке вона отримує з самого дитинства. Саме тому отримувати екологічну освіту кожна людина повинна починаючи з дошкільного віку.

Отже, екологічна освіта є елементом загальної системи освіти та необхідною складовою сталого розвитку суспільства, а тому її належне правове закріплення має стати одним із головних пріоритетів держави.

Список літератури

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
2. Концепція екологічної освіти в Україні, затверджена Рішенням Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20. 12. 2001 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basele/ua-xmtbit.htm>.
3. Закон України «Про природо-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. // Відомості Верховної Ради України – 1992. – № 34. – Ст. 502.
4. Про екологічну освіту : проект Закону України від 16.10.2002 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2309&skl=5.
5. Сулацкова О. Ф. Екологічна система освіти і виховання як ефективний шлях формування екологічної культури. – Л. : Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2009. – № 19. – С. 37-40.
6. Шуміло О. М. Правове забезпечення екологічної освіти і виховання. – Х. : Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «ПРАВО», 2011. – Вип. 17. – С. 131-137.
7. Туниця Ю. Ю. Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку : доповідна записка Колегії Міністерства освіти та науки України. – Л. : Науковий вісник НЛТУ України, 2015. – Вип. 25. 10. – с. 9-14.
8. Лукашенко Т., Малишев В. Екологічна освіта в Україні : психолого-педагогічні основи формування екологічних знань. – К. : Освіта регіону, 2011. – № 1.

УДК 340.12

А. В. Шпак, студентка гр. ПР-152

Чернігівський національний технологічний університет

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Останнім часом, зважаючи на девальвацію традиційних форм і методів державного управління, з метою зміцнення державної влади і розширення меж державного регулювання соціальних і політичних процесів у юридичній науці ще більшої актуальності набуває проблема правового регулювання. Ефективне правове регулювання забезпечує захист прав особистості, законність, стабільність, порядок і організованість суспільства, реалізацію перспектив соціального та економічного розвитку, удосконалення державного управління. Необхідність розробки нових наукових напрямів дослідження проблеми правового регулювання та його якості обґрунтовується процесами, що відбуваються в Україні.

Минулі декілька років українського державотворення характеризуються двозначністю. З одного боку, це довготривалі процеси боротьби за владу, проведення ряду реформ, кардинальні зміни політичної системи, і, як наслідок, постійні суперечки щодо особливостей організації публічної влади, з іншого – процес становлення України як розвинутої соціально-правової держави, підвищення рівня життя, зародження громадянського суспільства, розвиток демократії і свободи слова.

Правове регулювання як правова конструкція почало привертати увагу дослідників у галузі теорії права починаючи з 30-х років ХХ століття. Так, М. А. Аржанова та П. В. Стучка, виходили із розуміння сутності правового регулювання як організованого державного впливу на суспільні відносини

через створення норм права [1, с. 106]; як власне змісту окремих галузей права відповідно [2, с. 20]. Вагомий внесок у дослідження проблем правового регулювання внесли відомі радянські вчені-правники С. С. Алексеев, В. М. Горшенев, П. Е. Недбайло, Л. С. Явич та інші [3-6]. Актуальність даного питання і сьогодні є очевидною.

Правове регулювання є найважливішим видом соціального регулювання, яке спрямоване на досягнення певних соціальних результатів. Воно має здійснюватися в чіткій відповідності до вимог, тобто тими базовими положеннями, які сформульовано з урахуванням суспільного досвіду, специфіки об'єкта і предмета правового регулювання, яким повинна відповідати чинна система джерел права. Здійснення правового регулювання із дотриманням таких вимог надає можливість досягти оптимального рівня його ефективності.

Виходячи із життєвої логіки та суспільної доцільності, можна запропонувати такі вимоги до здійснення правового регулювання, а саме: чіткість і однозначність нормативного формулювання вимог правових норм, які стосуються процесу правового регулювання; виваженість і обґрунтованість правового регулювання; суворе дотримання прав і свобод суб'єктів правовідносин, а також оптимальне врахування їх інтересів; забезпечення стабільності правового регулювання; обов'язковість урахування в процесі правотворчості, а відповідно, і правового регулювання однієї з базових ознак правовідносин – системності. Вважаємо за доцільне зупинитися на їх розкритті, що надає нам можливість отримати більш глибоке уявлення про ті процеси, які відбуваються під час правового регулювання.

Кінцевою метою правового регулювання є створення юридично оформленої моделі суспільних відносин, які входять до предмета правового регулювання, поведінки та діяльності суб'єктів права. Тут дуже важливо зрозуміти, у чому полягає різниця між результатами правового впливу та правового регулювання, оскільки дуже часто науковці, включаючи такі явища правової дійсності, як інформаційний і ціннісно-мотиваційний правовий вплив, правове виховання суб'єктів правовідносин з метою приведення їх поведінки у відповідність до визначених нормами права нормативних моделей структури правового регулювання, створюють певну плутанину та ускладнюють проведення розмежувальної лінії між правовим регулюванням і правовим впливом. У цьому контексті ми виходимо з того, що результатом правового регулювання є створення нормативної моделі суспільних відносин, які входять до предмета правового регулювання, поведінки та діяльності суб'єктів права, а результатом правового впливу – відповідність поведінки суб'єктів права визначеним нормам права, нормативним моделям, яка досягається завдяки здійсненню інформаційного й ціннісно-мотиваційного правового впливу, правового виховання тощо.

Правове регулювання є складно організованою системою.

Зазвичай під системою розуміється порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь, або

сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням. Ми переконані в тому, що таке визначення можна без застережень брати за основу для визначення системи правового регулювання. Так, відповідно, можна визначити систему правового регулювання як сукупність елементів правового регулювання, які об'єднані між собою та взаємодіють задля досягнення спільної мети.

Однією з основних ознак правового регулювання є наявність у нормативних приписах правових цілей. Вони відіграють важливу роль у процесі правового регулювання, відображають суспільні потреби і прагнення, розкривають зміст і значення юридичних засобів, орієнтують на ті цінності, які лежать в основі державної політики в тій чи іншій сфері життя суспільства. На нашу думку, важливо, щоб цілі мали загальносоціальний характер, щоб у них гармонійно поєднувалися юридичний та соціальний компоненти.

Підсумовуючи, варто зазначити, що правове регулювання, на нашу думку, надалі має розглядатися як специфічна система нормативного впливу на суспільно значущі, свідомо-вольові, повторні та стійкі суспільні відносини з метою їх упорядкування, яка реалізується через визначення базових складових зазначених відносин і з використанням спеціальних юридичних засобів. Для забезпечення стабільності системи правового регулювання необхідно забезпечити здійснення її функціонування відповідно до чітко визначених принципів правового регулювання; використання оптимально підбраного з урахуванням специфіки суспільних відносин методу правового регулювання; наявності реально та ефективно діючих механізмів роботи діяльних елементів правового регулювання.

Список літератури

1. Стучка П. Революционная роль советского права / П. Стучка. – М., 1931. – 216 с.
2. Аржанов М. А. Предмет и метод правового регулирования в связи с вопросом о системе советского права / М. А. Аржанов // Советское государство и право. – 1940. – № 8-9. – С. 20.
3. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. – М. : Госюриздат, 1960. – 512 с.
4. Явич Л. С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений / Л. С. Явич. – М. : Госюриздат, 1961. – 172 с.
5. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1966. – 187 с.
6. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 256 с.

УДК 342.4

К. О. Маньківська, студентка гр. П-141

Чернігівський національний технологічний університет

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК

Гарантування рівності чоловіка і жінки є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови

правової держави. Сучасний стан суспільних відносин вимагає все більше використовувати знання, навичок та творчих здібності жінок, потребує активного залучення їх у різні сфери суспільного життя. Лише в умовах верховенства права, коли реально забезпечуються не лише рівні права, але й рівні можливості їх реалізації різноманітними організаційно-правовими засобами, утверджується принцип рівності чоловіка і жінки. Нажаль на сьогоднішній день є досить актуальною проблема законодавчого захисту прав жінок.

Основною проблемою є декларативний характер гендерної рівності та формальність прав жінок. Реальна ситуація в цілому є прямо протилежною правовим нормам. Принцип гендерної рівності закріплений в Конституції України. Стаття 3 Конституції закріплює рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Окрім даної норми гендерної рівності торкаються ст.ст. 21, 24, 51. Частина третя ст. 24 Конституції України, безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї і так далі. Але відповідно до законодавства лише жінкам надається можливість поєднувати працю з материнством. Законодавчо чоловіки позбавлені такої можливості. Такий підхід є характерною ілюстрацією формального розуміння принципу гендерної рівності [1, с. 100].

Більшість країн усвідомлюють той факт, що права жінок є важливою складовою прав людини. Сучасні цивілізовані країни засуджують дискримінацію щодо прав жінок. Поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-які обмеження за ознаками статі, що спрямоване на послаблення або зводить нанівець визнання, користування та здійснення жінками незалежно від їх сімейного стану на основі рівноправного становища чоловіка та жінки прав та основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній та інших галузях.

Даним питанням займалися ряд вчених таких як: Т.М. Мельник [2], К.Б. Шевченко [3], А.С. Олійник [4], О.М. Руднева [5].

Згідно з II розділом Конституції України, установлені основні соціальні права, які гарантують певні можливості людини користуватися соціальними благами у сфері матеріального виробництва, трудової діяльності, освіти, здоров'я, відпочинку, а держава повинна виступати гарантом в захисті всіх вище названих благ [6].

До не захищених прав жінок які потребують гарантування з боку держави, потрібно віднести права жінок які пов'язані з материнством та право на медичну допомогу і охорону здоров'я.

Досить вагомою є проблема яка виникає у зв'язку з реалізацією жінкою її біологічної функції материнства, гарантій від звільнення з роботи або працевлаштування та відпустки через вагітність і пологи.

Правові норми стосовно цієї проблеми включені до Кримінального Кодексу України. Отже, посадова особа, що не дотримується вимог закону,

може бути притягнута до кримінальної відповідальності згідно зі ст. 133 «Порушення законодавства про працю» та ст. 134 «Відмова в прийомі на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей». Крім того, зокрема Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (р. 2, гл. 1, ст.ст. 10-14), передбачена допомога жінкам під час вагітності й у післяпологовий період, а також допомога на дітей одиноким матерям (р. 2, гл. 8, ст.ст. 58-62).

В Україні передбачена ціла низка різноманітних виплат, спрямованих на матеріальну підтримку матері та дитини, проте реальні суми цих цільових дотацій настільки мізерні, що в будь-якому випадку не можуть забезпечити навіть мінімального прожиткового мінімуму для певної сім'ї.

На сьогоднішній день досить часто трапляються такі випадки, коли вагітну жінку звільняють без причини з роботи і поки вона доводить свої права в суді, настає час відпустки по вагітності й пологах. Якщо звільнення визнано незаконним і працівниця знову йде на попереднє місце роботи, то допомога за час відпустки по вагітності й пологах видається з дня прийняття рішення про прийом на роботу.

Першочерговими заходами урядової політики в сфері гарантування соціальних прав жінок повинні стати:

- санітарно-освітня робота з питань здорового способу життя, планування сім'ї, репродуктивного здоров'я, безпечного материнства, ранньої діагностики онкологічної патології;
- здійснення заходів щодо підвищення свідомості жінок у напрямку збереження стану здоров'я;
- удосконалення роботи центрів і кабінетів планування сім'ї та дитячої й підліткової гінекології, медико-генетичної служби.

За останні два десятиліття було проведено чотири конференції ООН зі становища жінок.

Міжнародні правозахисні та неурядові організації, а також центри жіночих та гендерних досліджень, мережа яких дуже розвинута в багатьох країнах, ведуть активні дослідження в галузі вивчення самих міжнародних документів та можливостей їх впливу на становище жінок в різних країнах [7].

Рівноправ'я чоловіків і жінок є невід'ємною частиною прогресу людства, важливою умовою розбудови демократичної правової держави. Процес зміни міри рівності має наростаючий характер. З'являються нові сфери суспільного життя, що освоює жінка, а ті види суспільної праці, що раніше вважалися традиційно чоловічими, – наука, політика, деякі види спорту – опановують жінки. Сучасний стан суспільних відносин не дозволяє ігнорувати знання, навички та творчі здібності жінок, а потребує негайного і повного їх використання. Рівна участь жінок у професійному, політичному та громадському житті повинна бути поєднана з їх рівною відповідальністю при прийнятті рішень на державному рівні.

Слід зазначити, що забезпечення та гарантування найважливіших соціальних прав жінок в Україні, в реаліях сьогодення, не можливе без

створення ефективної системи державного управління, серцевиною якої є законодавча діяльність Верховної Ради України та виконавчо-розпорядча діяльність органів виконавчої влади. Гарантії які стоять на захисті жінки в Україні, повинні бути реальними, а не потенціальними. Держава зобов'язана рішуче засуджувати порушення законодавства стосовно охорони здоров'я та материнства, а також повинні бути прийняті нові, більш ефективні закони для ефективнішого захисту жінок.

Тому й надалі необхідність подальшого правового регулювання у сфері захисту прав жінок ще зберігається, бо зберігаються ті причини, що обумовлюють виділення жіночого питання в самостійну проблему.

Список літератури

1. Рабинович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабинович. – Харків : Вид-во «Право», 1997. – 154 с.
2. Мельник Т. Міжнародний гендерно-правовий аспект проблеми прав людини в Україні / Т. Мельник // Український журнал про права людини. – 2005. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.prava.kiev.ua/pdf/nomer1.pdf.
3. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан, та перспективи розвитку : монографія / К. Б. Левченко. – Х. : Вид-во НУВС, 2001. – 348 с.
4. Олійник А. С. Конституційне законодавство: гендерна експертиза / А. С. Олійник. – К. : Вид-во Логос, 2001. – 77 с.
5. Руднева О. М. Гендерна політика в Україні : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Руднева О. М. – Х., 2002. – 178 с.
6. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон від 28.06.1996 р. № 254к. – Режим доступу :

Відповідно до статті 52 Конституції України передбачена рівність дітей у своїх правах, незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [3].

Забезпечення прав дітей потребує консолідації зусиль органів державної влади і місцевого самоврядування, громадськості, а також підвищення рівня про інформованості дітей та дорослих про існуючі механізми і можливості захисту конституційних прав та свобод дитини; запровадження єдиної загальнодержавної програми виховання підростаючого покоління; розробки та впровадження системи організації дозвілля дітей, доступної для кожної дитини; забезпечення державної підтримки діяльності дитячих організацій; підвищення відповідальності за порушення прав дитини. Основними напрямками державної політики у сфері захисту прав дітей є: охорона здоров'я і сприяння здоровому способу життя дітей; забезпечення якісної освіти та виховання; покращення економічних умов життєдіяльності дітей; підвищення дієвості державної системи підтримки дітей, що перебувають у складних життєвих ситуаціях.

В Україні функціонує Інститут Уповноваженого Президента з прав дитини, заснований Указом Президента України від 11 серпня 2011 р. Поява такої установи справила позитивний вплив на загальний стан захисту прав дитини в Україні, проте, на думку фахівців, про його ефективність ще досить рано судити, оскільки відсутні дані щодо того, скільки звернень було задоволено, скільки питань було вирішено. Водночас варто зазначити, що цей інститут відіграє нині суттєву роль у вдосконаленні політики із охорони дитинства та захисту прав дитини в нашій державі, хоча його основною функцією є моніторинг ситуації із дотримання прав дитини в Україні, а не реалізація політики. Рекомендації за результатами моніторингу були покладені в основу актів Президента, що формують державну політику з охорони дитинства.

Першим вагомим кроком до виконання цих завдань стало прийняття Верховною Радою України від 24 січня 1995 року «Про органи і служби справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх»

Означений закон визначав перелік органів та установ, які опікуються правами дітей, їх повноваження та функції. За період з моменту його прийняття і до цього часу, до означеного закону було внесено чимало змін та доповнень.

Наступним в історії формування системи державних органів, відповідальних за забезпечення в Україні прав дитини було створення Державного департаменту України з питань усиновлення та захисту прав дитини як урядового органу державного управління. Департамент мав права юридичної особи і, крім питань захисту прав дитини, вів питання опіки, піклування та усиновлення дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

За роки існування незалежної української держави на шляху формування цієї системи та напрацювання механізмів її діяльності в інтересах дітей були періоди швидкого прогресу проблеми дітей, які перебувають у конфлікті з

законом, права дітей на участь у суспільному житті; – економічні, соціальні та культурні права дітей: забезпечення права дітей на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на освіту та доступ до культурної спадщини, боротьба з використанням дитячої праці та захист трудових прав неповнолітніх; – дотримання прав уразливих груп дітей: захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, права дітей з особливими потребами, захист прав дітей українських трудових мігрантів, дотримання прав дітей-біженців та шукачів притулку.

До проблем захисту прав дитини додаються й проблеми функціонування самої системи органів та установ, відповідальних за забезпечення цих прав. До кола таких проблем належать:

– неузгодженість між собою деяких положень державної нормативної бази, зокрема документів, що регламентують діяльність міністерств, відомств, та їх підрозділів на місцях, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які займаються захистом прав дитини;

– наявність певних протиріч в інтересах установ, які здійснюють безпосередню діяльність щодо захисту прав та інтересів дитини на місцях, але належать до різних відомств.

Законом України «Про охорону дитинства» визначено, що предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини [4].

Проте в Україні все ж таки залишається досить поширеним явищем відсутність належного батьківського піклування, яке зумовлено комплексом соціально-економічних, морально-етичних та психологічних причин: бідність, наркотична або алкогольна залежність, безробіття, трудова міграція, смерть або хвороба одного із членів сім'ї тощо.

На даний момент система захисту прав дітей в Україні потребує вдосконалення, попри те, що всі сімейно-правові норми стосовно неповнолітніх пронизані однією ідеєю-пріоритетного захисту їх інтересів. В процесі вдосконалення законодавства потрібно усвідомлювати що не зважаючи на сучасні тенденції сім'я є і залишається природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Саме вона має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження і передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей наступним поколінням.

Список літератури

1. «Загальна декларація прав людини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конвенція ООН про права дитини видана за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні. – Київ, 2006. – 32 с.
3. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Закон України “Про охорону дитинства” [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квіт. 2004 р. № 2402 - III // Законодавство України : Верховна Рада України. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

Секція «Конституційний розвиток України: сучасність та перспективи»

УДК 342

О. В. Акуленко, студентка гр. ПР-152

Е. О. Олефіренко, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ЇХ КОМПЕТЕНЦІЯ ПО ВИРІШЕННЮ ПИТАНЬ ГРОМАДЯНСТВА

Актуальність теми дослідження. Питання громадянства досить складні. Нині, коли потік іммігрантів, переселенців в Україну щорічно обчислюється сотнями тисяч осіб, саме уповноваженні органи державної влади з питань громадянства України повинні стати головним провідником державної політики стосовно легальних іммігрантів та інших категорій іноземних громадян, переселенців, які одержали законне право на проживання в Україні, вирішити питання створення робочих місць, працевлаштування та їх соціальної адаптації. Система цих органів, їхні права та обов'язки встановлюються кожною державою самостійно. Дослідження та аналіз переліку цих органів, організації їх роботи, прав і обов'язків є одним із найважливіших завдань, що стоїть перед сучасною конституційно-правовою наукою, оскільки її рішення дозволить внести пропозиції з поліпшення системи органів щодо вирішення питань, пов'язаних зі зміною громадянства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі багато уваги приділяється вирішенню питань громадянства України, що постійно знаходяться в процесі становлення та реформування, тому постійно з'являються нові аспекти, які потребують наукових досліджень. Зазначене стосується й системи органів, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України. Серед наукових розвідок, котрі присвячені зазначеній проблематиці в Україні варто відзначити роботи В.В. Лазарева [2], М.І Суржинського [3], Л. Рубача [4], В.П. Колісника [5] та інших.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження системи органів державної влади, які вирішують питання громадянства, та їх компетенцію.

Викладення основного матеріалу. Оскільки право на громадянство і пов'язані з ним інтереси як окремої особи, так і держави реалізуються у відповідних організаційних формах, то механізм реалізації правовідносин громадянства пов'язаний із діяльністю системи визначених законом державних органів, що відповідають питанням громадянства [11, с. 32].

Питання громадянства досить складні. Ними займаються різні державні органи. За Законом «Про громадянство України», це - Президент України, Комісія при Президентові України з питань громадянства, спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань громадянства і

підпорядковані йому органи, Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва, консульські установи. Крім цих органів, питаннями громадянства займаються органи внутрішніх справ різних рівнів, суди [20, с. 157].

До виконання функцій у сфері громадянства Президентів України надано такі повноваження:

1) приймає рішення і видає укази відповідно до Конституції України і Закону «Про громадянство України» про прийняття до громадянства України і про припинення громадянства України;

2) визначає порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень;

3) затверджує Положення про Комісію при Президентів України з питань громадянства [2].

Отже, рішення про прийняття особи до громадянства України або припинення особою громадянства України приймає Президент України шляхом видання указів Президента України [17, с. 31].

Комісія при Президентів України з питань громадянства є допоміжним органом при Президентів України, який працює за його дорученням. Вона утворюється у складі голови, заступника голови, відповідального секретаря і членів Комісії. До складу Комісії входять не більше тринадцяти осіб [7, с. 87-88], які мають такі повноваження, як:

1) розглядає заяви про прийняття до громадянства України, вихід з громадянства України та подання про втрату громадянства України і вносить пропозиції Президенту України щодо задоволення цих заяв та подань;

2) повертає документи про прийняття до громадянства України чи про вихід з громадянства України уповноваженому центральному органу виконавчої влади з питань громадянства або Міністерству закордонних справ України для їх оформлення відповідно до вимог чинного законодавства України;

3) контролює виконання рішень, прийнятих Президентом України з питань громадянства [2].

Ще одним органом, який бере участь у розгляді питань, пов'язаних із громадянством, відповідно до ст. 24 Закону України «Про громадянство України» є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства та має такі повноваження:

1) приймають заяви разом з необхідними документами щодо прийняття до громадянства України та виходу з громадянства України, перевіряють правильність їх оформлення, відсутність підстав, за наявності яких особа не приймається до громадянства України, а також підстав, за наявності яких не допускається вихід з громадянства України, і разом зі своїм висновком надсилають на розгляд Комісії при Президентів України з питань громадянства;

2) готують подання про втрату особами громадянства України і разом з необхідними документами надсилають на розгляд Комісії при Президентів України з питань громадянства;

3) приймають рішення про оформлення набуття громадянства України особами за підставами, передбаченими пунктами 1, 2, 4-10 статті 6 Закону;

4) скасовують прийняті ними рішення про оформлення набуття громадянства України у випадках, передбачених статтею 21 Закону;

5) виконують рішення Президента України з питань громадянства;

6) видають особам, які набули громадянство України, паспорти громадянина України, свідоцтва про належність до громадянства України (для осіб віком до 16 років), тимчасові посвідчення громадянина України, проїзні документи дитини, довідки про припинення громадянства України;

7) вилучають у осіб, громадянство України яких припинено, паспорти громадянина України, свідоцтва про належність до громадянства України, тимчасові посвідчення громадянина України, паспорти громадянина України для виїзду за кордон, проїзні документи дитини;

8) ведуть облік осіб, які набули громадянство України та припинили громадянство України.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань громадянства раз у півріччя інформує Комісію при Президентові України з питань громадянства про виконання рішень Президента України з питань громадянства.

Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва та консульські установи України здійснюють повноваження, передбачені пунктами 1-10 частини першої статті 25 Закону «Про громадянство України» стосовно осіб, які відповідно до чинного законодавства України є такими, що постійно проживають за кордоном, а також приймають рішення про оформлення набуття громадянства України за підставою, передбаченою пунктом 1 статті 6 цього Закону, стосовно осіб, які народилися за межами України. На мій погляд, це міністерство має зберегти відповідні повноваження й після продовження адміністративної реформи, оскільки створення за кордоном територіальних підрозділів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства, було б як організаційно, так і юридично невиправданим.

Також щодо адміністративної реформи слід додати, що звернення до досвіду західних країн, у тому числі США, Канади та держав Євросоюзу, переконує в тому, що в цих країнах для вирішення питань громадянства створено спеціально уповноважені органи з питань імміграції й натуралізації, на які покладено обов'язки щодо перевірки, тестування, підготовки документів для надання громадянства країни особам. Досвід названих країн може бути ефективно використаний і в Україні, тим більш з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави.

Отже, питання у сфері громадянства є дуже вагомими. Розуміючи це, держава надала повноваження різним органам (як загальним, так і спеціалізованим) та посадовим особам для вирішення цих питань, пріоритетне місце серед яких належить главі держави - Президентові України. Варто зауважити, що реформування системи органів державної влади, які беруть участь у вирішенні питань громадянства України, має

здійснюватися комплексно, на чіткій концептуальній основі, з урахуванням позитивного досвіду провідних зарубіжних країн та власних політико-правових традицій. Це актуалізує проблему наукового осмислення й концептуалізації існуючих у світі процедур з питань громадянства (підданства) та відповідної інституційної структури. Такий підхід дозволить уникнути помилок у виборі основних напрямів і змісту майбутніх реформ, гармонізувати реформу у сфері громадянства з іншими реформами, що відбуваються в нашій країні.

Список літератури:

1. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. : від 28.01.2016 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
2. Лазарев В. В. Система органів, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України : компетенція та організація роботи / В. В. Лазарев // Політична безпека України конституційно-правовий аспект. - Х., 2015. - № 1. - С. 32-36.
3. Суржинський М. І. Система державних органів, які беруть участь у вирішенні питань громадянства пострадянських країн: порівняльний аналіз / М. І. Суржинський // Держава і право. - 2010. - № 48. - С. 156-162.
4. Рубач Л. Громадянство : набуття і припинення : брошура / Л. Рубач, М. Мілорова, В. Коцюба, - К. : Видавець Фурча С. Я., 2009. - 68 с.
5. Колісник В. П. Конституційне право України: підручник / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. - Х. : Право, 2008. - 416 с.

УДК 342.56

Ю. В. Кирдан, студент гр. ПР-151

О. А. Марущак, асистент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА

Громадянство - це стійкий правовий зв'язок особи з державою, що базується на юридичному визнанні державою певної особи своїм громадянином, і, як наслідок, породжує взаємні права та обов'язки держави та особи у випадках, зазначених законом. Цей зв'язок поширює на особу суверенну владу держави незалежно від місця проживання особи - в межах кордонів чи поза межами кордонів конкретної держави. Завдяки цьому громадяни користуються певними правами та несуть відповідальність перед державою, а держава забезпечує захист їх прав та інтересів [1].

Для характеристики інституту громадянства одним із найважливіших є питання припинення громадянства.

Зазвичай виділяють такі способи припинення громадянства:

- 1) вихід чи відмова особи від громадянства;
- 2) втрата громадянства;
- 3) припинення громадянства на підставі міжнародного договору;
- 4) припинення громадянства внаслідок припинення існування держави.

Дві останні форми припинення громадянства трапляються нині досить рідко.

Вихід з громадянства (експатріація) – вихід із громадянства за власним бажанням, тобто відмова від громадянства.

Згідно з законодавством Великобританії, США і ряду інших держав для експатріації не потребується дозволу державних органів – вона здійснюється за односторонньою заявою про відмову від громадянства. У Франції свобода експатріації існує лише для осіб, які набули громадянство Франції за «правом крові» за кордоном. У Німеччині свобода експатріації обмежена для державних службовців, суддів, військовозобов'язаних, які не відбули строкової служби. В Японії, Ірландії, Австрії, Україні існує дозвільна система експатріації; у виході з громадянства України може бути відмовлено, якщо особа, яка порушила клопотання про вихід, має невиконані зобов'язання перед державою, майнові зобов'язання, з якими пов'язані істотні інтереси громадян чи організацій.

Втрата громадянства (денатуралізація) – це припинення громадянства за ініціативою держави (примусове позбавлення громадянства, набутого в результаті натуралізації).

Денатуралізація, базується на концепції недостатньої усталеності зв'язку натуралізованого громадянина з його новою батьківщиною. Тому законодавство деяких держав встановлює умови, за яких акт натуралізації скасовується. Наприклад, натуралізований аргентинець за рішенням суду втрачає громадянство у разі «перебування за кордоном понад два роки» або за «завдання шкоди уряду Аргентини». Громадянство України втрачається внаслідок виявлення факту подання неправдивих відомостей або фальшивих документів під час натуралізації.

Фактично, втрата громадянства – це припинення громадянства внаслідок вчинення особою певних заборонених дій [3].

Втрата громадянства відбувається на основі рішень і дій уповноважених державних органів і посадових осіб. Цим втрата громадянства відрізняється від виходу із громадянства, який відбувається за волевиявленням особи і здійснюється за її клопотанням або в порядку реєстрації. Іноді втратою громадянства називається будь-який вид його припинення.

Також слід виокремити такий підвид втрати громадянства, як денационалізація. Денационалізація – примусове позбавлення громадянства осіб, які набули його за правом народження. Так, громадянство України втрачається внаслідок вступу особи на військову службу, службу безпеки, поліції, юстиції або до інших органів державної влади в іноземній державі без згоди на те державних органів України. Також згідно зі ст. 89 Кодексу законів про громадянство Франції, особа може бути позбавлена французького громадянства у разі засудження її за злочини проти безпеки держави, за ухилення від обов'язків, встановлених законом про військову повинність, за дії на користь іншої держави, що завдають шкоди інтересам Франції, та в деяких інших випадках. Тим самим має місце сполучення кримінально-правової і конституційно-правової відповідальності. Проте законодавство переважної більшості країн не припускає денационалізацію, пов'язуючи це з тим, що громадянство за народженням є одним з

невідчужуваних, природних прав людини. Також в Україні згідно з ч. 3 ст. 2 Закону діє принцип неможливості позбавлення громадянина України громадянства України [4].

Припинення громадянства на підставі міжнародного договору має місце тоді, коли настає ситуація, передбачена у такому документі. Міжнародні договори, як правило, передбачають втрату громадянства у зв'язку зі зміною території. Така втрата громадянства залежно від ситуації може відбуватися як у добровільному (оптація), так і в примусовому (трансферт) порядку.

Припинення громадянства внаслідок припинення існування держави настає за розпаду держав. Такий розпад не оформляється спеціальною угодою або ж ця угода не регулює питання громадянства. Як приклад, можна назвати розпад СРСР, унаслідок якого ще донині трапляються випадки, коли особи, які мали громадянство цього суб'єкта, не набули громадянства новостворених держав і впродовж усього періоду, починаючи 1991 р., є апатридами.

У сучасний період позбавлення громадянства розглядають як небажане явище. У ст. 15 Загальної декларації прав людини міститься заборона безпідставного позбавлення особи її громадянства. Те саме положення міститься і в інших міжнародних документах. Підстави втрати громадянства визначаються національним законодавством. Проте встановлюється вичерпний перелік таких випадків [1].

Відповідно до ст. 7 Європейської конвенції про громадянство 1997 р., позбавлення громадянства за законом або за ініціативою держави можливе лише у випадках:

- добровільного набуття іншого громадянства;
- набуття громадянства внаслідок шахрайських дій, подання неправдивих відомостей або приховування будь-якого суттєвого факту, що має відношення до заявника;
- добровільної служби в іноземному військовому формуванні;
- поведінки, яка серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави;
- відсутності справжнього зв'язку між державою та її громадянином, який постійно проживає за кордоном;
- якщо під час неповноліття дитини встановлено, що визначені у внутрішньодержавному праві умови, які дозволили їй набути «ex lege» громадянства держави, більше не виконуються;
- усиновлення дитини, якщо дитина набуває іноземного громадянства або має іноземне громадянство одного чи обох усиновителів [2].

Отже, ми проаналізували підстави припинення громадянства, і вони є такими:

- а) вихід із громадянства – це припинення громадянства за волевиявленням громадянина, тобто відмова громадянина від громадянства;
- б) втрата громадянства – це припинення громадянства внаслідок вчинення особою певних заборонених дій.

в) денатуралізація – це припинення громадянства за ініціативою держави, тобто примусове позбавлення громадянства, набутого в результаті натуралізації;

Рідкісні підстави припинення громадянства:

а) припинення громадянства на підставі міжнародного договору. Воно має місце тоді, коли настає ситуація, передбачена у такому документі;

б) припинення громадянства внаслідок припинення існування держави настає за розпаду держав.

Список літератури

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.

2. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2008. – № 13. – С. 359.

3. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : Навч. посіб. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков; За ред. В. М. Бесчастного. - К. : Знання, 2008. - 467 с. - (Серія «Вища освіта XXI століття»).

4. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 3. – Ст. 65.

5. Бровченко Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : навчальний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Правознавство» / Н. В. Бровченко. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. – 120 с.

УДК 342

І. Ю. Кошка, студентка гр. ПР-153

Е. О. Олефіренко, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Актуальність цієї теми обумовлена тим, що ефективність функціонування суспільства безпосередньо взаємозв'язана з питаннями адміністративно-територіального устрою як внутрішньої територіальної організації держави з поділом її на відповідні складові частини – адміністративно-територіальні одиниці.

Важливим інститутом державного ладу України є територіальний устрій нашої держави. Цей інститут характеризує юридичні якості та властивості такого основного складового елементу держави, як її територія. Територіальний устрій є організацією території держави.

Відповідно до ст. 2 Основного Закону суверенітет України поширюється на всю її територію [1]. Тобто наша держава наділена виключним правом здійснювати на своїй території всю повноту державної влади і виступати від імені народу, що проживає на цій території, незалежним суб'єктом міжнародних відносин. У межах своїх територіальних кордонів суверенна

держава виступає як єдиний офіційний представник всього народу, що об'єднується за ознакою громадянства.

Територіальний устрій України ґрунтується на певних принципах, керівних засадах, що визначають сутність і зміст цього інституту державного ладу і закріплюються в Конституції та законах України [2, с. 89].

Відповідно до ст. 132 Конституції України, територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території; поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади; збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [1].

Важливим принципом територіального устрою України є принцип територіального верховенства держави, який є системоутворюючим щодо інших принципів цього інституту державного ладу України. Цей принцип сформульований на основі статей 112 Конституції України, що визначає суверенність України і передбачає, що державна влада в Україні здійснюється відповідно до Конституції та законів України системою відповідних державних органів на всій території держави.

Принцип територіального верховенства держави характеризує повноту державної влади у всіх її конституційних формах і виявах на всій території України. Держава самостійно встановлює правовий режим власної території, здійснює її оборону, вирішує питання адміністративно-територіального поділу з метою вибору оптимальної моделі здійснення державного володарювання і місцевого самоврядування тощо [2, с. 90].

Принцип єдності та цілісності території означає, що складові частини території України – адміністративно-територіальні одиниці – знаходяться у нерозривному взаємозв'язку, визначаються внутрішньою єдністю в межах державного кордону України.

Водночас принцип централізації органічно пов'язаний з принципом децентралізації, що знаходить вираження у функціях місцевого самоврядування.

Важливим принципом територіального устрою України, який визначає сутність і зміст регіональної політики нашої держави, є принцип збалансованості й соціально-економічного розвитку регіонів, а урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [2, с. 93].

Зокрема, пріоритетним принципом територіального устрою будь-якої держави є принцип народного суверенітету. Зазначений принцип закріплює за народом України виключне право здійснювати свою владу на всій території України безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Народ України має право безпосередньо вирішувати питання територіального устрою України. Так, ст. 73 Конституції України гарантує громадянам України право вирішувати питання зміни території України шляхом проведення обов'язкового всеукраїнського референдуму [1].

Головним принципом територіального устрою України є принцип, який визначає форму цього устрою. Зокрема, ст. 2 Конституції України визначає, що Україна є унітарною державою, тим самим закріплюючи принцип унітаризму територіального устрою України.

Україна, як унітарна держава (від лат. *unitas* - єдність, єдине ціле) має у своєму складі адміністративно-територіальні одиниці без правового статусу державних утворень. В Україні існує єдина Конституція, єдина система законодавства, єдині державні символи, єдина для всієї території України державна мова, єдине громадянство, єдина виборча система, єдина система органів державної влади, уніфікована система місцевого самоврядування, яка передбачає спеціальний правовий статус для АРК і міст Києва і Севастополя, єдина фінансово-бюджетна система, єдина грошова одиниця, єдина система оборони і національної безпеки [3, с. 115].

Чинна в Україні система адміністративно-територіального устрою є однією з основних перешкод на шляху подолання фінансової, економічної та політичної кризи. Її функціонування поглиблює вплив таких негативних тенденцій, як високий ступінь централізації влади, позбавлення представницьких органів на місцях реальної можливості проводити на місцях політику в інтересах людини, надаючи громадянам доступні та якісні послуги: дублювання повноважень органів публічної влади різних рівнів, неможливість повного і чіткого розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади; ускладнення земельних відносин: неефективне використання ресурсів, низька інвестиційна привабливість тощо [4, с. 11].

Підсумовуючи викладене, можна відзначити, що адміністративно-територіальний устрій є однією з форм територіального устрою держави, у відповідності з ним утворюються органи державної влади та органи місцевого самоврядування, вирішуються численні управлінські та інші питання.

Розбудова сучасної української держави неминуче вимагає удосконалення її територіальної організації, сутність і розвиток якої визначаються об'єктивними потребами економічного розвитку. Більш чітко проявляється закономірність формування територіальних одиниць, яке б забезпечувало комплексний розвиток регіонів і спеціалізацію їх господарств, а також подальше вирівнювання рівня розвитку різних регіонів країни. А це вимагає удосконалення меж адміністративно-територіальних одиниць, приведення їх у відповідність до сучасних економічних показників, урахування перспектив подальшої розбудови держави.

На сьогоднішній день серед головних проблем у сфері адміністративно-територіального устрою відносять:

- законодавчу неврегульованість правового статусу адміністративно-територіальних одиниць;
- невідповідність Конституції України та внутрішню неузгодженість існуючої багаторівневої системи адміністративно-територіального устрою;

- розташування на території міст інших міст, а також сіл, селищ, які мають статус окремих адміністративно-територіальних одиниць;
- недосконалість у класифікації міст, відсутність чітких критеріїв для утворення районів, а також віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст, порядку утворення районів у містах, надмірна подрібненість адміністративно-територіальних одиниць на рівні села, селища.

Розв'язання цих проблем значною мірою стримується недостатньо чітким розумінням їх суті та недоліками розмежування сфер регулювання законодавства про адміністративно-територіальний устрій та місцеве самоврядування, земельні відносини, територіальне планування, відносини власності, оподаткування тощо. Слід визнати, що проблеми у цих сферах хоч і тісно пов'язані, однак мають різне походження і тому повинні вирішуватися комплексно згідно з Конституцією України та відповідними законами.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конституційне право України : підручник / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. : В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. - Х. : Право, 2008. - 416 с.
3. Конституційне право України : Підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. – 4-е вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В. М. Шаповала. – Київ : 2012. – 727 с.
4. Батанов О. Конституційно-правові проблеми територіального устрою України : доктринальні та прикладні аспекти / О. Батанов // Право України. - Київ, 2014. - № 9. - С. 11-21.
5. Актуальні проблеми конституційного права України : підручник /за заг. ред. проф. Олійника А. Ю. – Київ : «Центр учбової літератури», 2013. - 554 с.

УДК 342

В. Д. Матвієнко, студентка гр. ПР-153

Е. О. Олефіренко, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

УНІФІКАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Право людини на життя є фундаментальним правом, найважливішою цінністю людської цивілізації, яка здобула визнання та закріплення у конституціях багатьох країн світу.

Актуальність теми дослідження лежить в площині, подолання залишків того право розуміння, яке було характерним для первісного суспільства; занурення кожного в площину правового явища. Розуміння кожного, своїх прав в суспільстві та усвідомлення того, що кожна особа в цивілізованому суспільстві є захищеною. З огляду на це розуміння, виправданою є класифікація природних прав людини П. Рабіновича, згідно з якою право на життя належить до так званих фізичних прав (життєвих, вітальних, соматичних), оскільки це право має на увазі забезпечення її «біологічного»,

«тілесного» існування, виживання, безпечного психофізичного розвитку. У разі порушення, руйнації, ліквідації прав цієї групи втрачають сенс, зводяться нанівець будь-які права людини, що належить до інших груп [1, с. 12]. Можна погодитись із Р.Стефанчуком, який стверджує, що «юридична природа права на життя має полігалузевий чи навіть надгалузевий характер» [2, с. 45]. Людське життя є первинним щодо будь-якого позитивного регулювання і як таке не потребує юридичного дозволу. Життя є природним станом людини, а природне право на нього є первинним щодо особливостей соціокультурного середовища. Право на життя є основоположним правом людини та правом, що забезпечує основні демократичні цінності. Воно гарантується Загальною декларацією прав людини (стаття 3): «Кожна людини має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність». Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, визнає право кожного на життя, додаючи, що це право «має бути захищене законом», а також, що «ніхто не може бути позбавлений життя свавільно». Право на життя осіб віком до 18 років та обов'язок держави гарантувати це право визнається статтею 6 Конвенції ООН про права дитини. Ці положення, що мають універсальний характер, мають також інтерпретуватися в контексті інших договорів, резолюцій, декларацій, прийнятих компетентними органами ООН, а також документів регіональних організацій. До таких належить, в першу чергу, Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод, у статті 2 якої йдеться про право людини на життя та про захист цього права. Конституція України також зазначає, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (стаття 3) та «Кожна особа має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» (стаття 27). Право на життя, будучи найважливішим серед особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, сформульовано як абсолютне у ст. 281 Цивільного кодексу України «Фізична особа не може бути позбавлена життя». Юридичні норми щодо забезпечення цього права в Україні розписані у ЦКУ через такі складові, як: заборона на позбавлення життя, в тому числі заборона задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя (пп.1-4 ст. 281); обмеження щодо стерилізації та штучного переривання вагітності (пп.5,6 ст. 281).

Закон України «Про охорону дитинства»: «Кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живо народженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я» (ст. 6). Існують окремі випадки, що прямо передбачені законом, коли в Україні «охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини» (п. 2 ст. 25 ЦКУ) право спадкування і (п. 1 ст. 1222 ЦКУ) соціальне страхування. Природа і правовий статус ембріона чи плода не є визначеними на європейському рівні загалом. Так, на думку Європейського Суду з прав людини, «потенціал і здатність ембріона людини стати людиною вимагають його захисту в ім'я людської гідності, однак це не вимагає розглядати його як людину, котрій належить право на життя у сенсі ст.2 конвенції» [3, с. 32]. На сьогодні є тільки один

міжнародний правовий акт, що містить норму про захист права на життя з моменту зачаття - Американська конвенція про права людини, ст.4 якої проголошує право на повагу до життя людини з моменту зачаття [4, с. 143]. Унікальністю відрізняється також положення Конституції Мадагаскару (1992 р.), яка у ст. 19 «Здоров'я. Ні абортам» проголошує, що держава визнає індивідуальні права кожної особи підтриманням її здоров'я, починаючи від запліднення.

Об'єктом конституційного права на життя є саме життя людини. Суб'єктом даного права є будь-яка людина як біологічна істота, що підтверджується мовною конструкцією «кожна людина має право на життя».

Практика Європейського Суду з прав людини у тлумаченні права на життя становить особливий інтерес, оскільки даний Суд розглядає велику кількість справ у порівнянні з іншими уповноваженими органами, а його рішення є обов'язковими при тлумаченні Конвенції. У тлумаченні обов'язків держави згідно зі статтею 2 Конвенції, Суд їх загалом визначає як негативні та позитивні. Частиною позитивних обов'язків держави є також процесуальні обов'язки, що стосуються ретроспективного розслідування будь-якого насильницького позбавлення життя.

Негативні обов'язки. Протягом тривалого часу поширеним було тлумачення статті 2 про право на життя, згідно з яким, окрім дозволу на застосування смертної кари, визначаються обставини, за яких представники держави мають або не мають права на легітимне вбивство. Тобто, за певних обставин представники держави, наприклад міліція, мають право застосовувати силу, що може призвести до смерті при забезпеченні правопорядку.

Питання правомірності застосування сили стосується забезпечення правопорядку. Застосування надмірної сили чи невинуватого застосування вогнепальної зброї становлять грубе порушення права на життя. Проте можуть існувати ситуації, коли застосування сили може бути виправданим, оскільки було «виключно необхідним». Ці ситуації стосуються самооборони або захисту інших осіб від незаконного насильства; арешту або запобігання втечі особи під час затримання на законних підставах; правомірного придушення заворушення або повстання. Окрім Конвенції, іншими правовими джерелами, які потрібно брати до уваги при розгляді скарг на надмірне застосування сили, є стандарти ООН, основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї представниками правоохоронних органів, принципи ефективного запобігання та розслідування позасудових свавільних та вчинюваних у спрощеному порядку страт. Увагу світового співтовариства також зосереджено на необхідності підготовки поліцейських у дусі поваги до прав людини, включаючи вивчення міжнародних стандартів щодо застосування сили в правоохоронній діяльності. Тобто, можливим є досягнення успіху при веденні справ (як на національному рівні, так і на рівні Європейського Суду) про виплати компенсацій потерпілим за вбивства, здійснені поліцією, якщо можна довести, що поліцейські не пройшли відповідної підготовки з використання вогнепальної зброї, або якщо в

процесі планування чи контролю за проведенням операцій правоохоронних органів, що призвели до позбавлення життя, буде виявлено недоліки.

Позитивні обов'язки. Європейський суд також неодноразово наголошував, що стаття 2 у певних випадках визначає позитивні зобов'язання органів державної влади вживати превентивні заходи для захисту особи, життю якої загрожує небезпека з боку іншої особи. Компетенція держави є її обов'язок існувати для потреб особи та суспільства та не робити нічого такого, що знижувало б здоров'я особи і суспільства в цілому. Якщо держава заважає її життєдіяльності вона стає вбивцею нації, а потім і самовбивцею, оскільки в процесі погіршення суспільного здоров'я помирає і вона сама, бо джерелом її сили є здоровий трудовий потенціал населення.

З цього аналізу проблеми реалізації права людини на життя в Україні можна зробити загальний висновок, що можливості юридичних механізмів щодо захисту права на життя ненародженої людської істоти занадто обмежені, для того щоб можна було цілком покластися на них як на панацею і єдиний інструмент рятування ситуації. Якщо Україна хоче стати справді Європейською державою – де найвищою цінністю є людина – вона мусить зробити все для того, щоб юридично забезпечити непорушність права на життя. В цьому напрямку в законодавстві України, за останні роки, зроблено дуже багато, але ще більше потрібно зробити в майбутньому.

Список літератури

1. Рабінович П. Соціальна сутність прав людини // Юридичний вісник України. – 2005. - № 14. - С. 12-16.
2. Стефанчук Р. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи // Юридична Україна – 2004. – № 7. – С. 45-48.
3. Комюніке секретаря Європейського суду з права людини стосовно рішення у справі “Во проти Франції” // Юридичний вісник України. - 2005. - № 15 – С. 32-37 .
4. Права человека. Сборник универсальных и региональных международных документов . - М., 1990.- С. 143-166.

УДК 342

Т. О. Матвеева, студентка гр. ПР-153

Е. О. Олефіренко, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Найголовнішою ознакою демократичного суспільства і правової держави є вільне й ефективне здійснення людиною належних їй прав і свобод. Сьогодні це твердження є аксіомою сучасного цивілізаційного прогресу. Відтак у системному реформуванні українського суспільства права людини мають стати не якимось похідним чи другорядним завданням здійс-

нованих перетворень, а їх найголовнішою метою, яка покликана принципово змінити історичну парадигму стосунків між державою і людиною.

Уперше верховенство права як принцип справедливості виник в античній Греції та Римі. Багато фахівців у галузі права вважають Платона та Аристотеля засновниками цієї послідовної інтелектуальної традиції – верховенства права, яка отримала своє логічне продовження у стародавніх римлян. Позитивну традицію продовжив Цицерон у трактаті «Про закони». «Призначення магістрату в тому, - писав він, - щоб управляти та віддавати справедливі, корисні і закономірні розпорядження. Відповідно до того, як магістратами управляють закони, так народом управляють і магістрати, і це дає підстави говорити, що магістрат – це закон, який стверджує, а закон – це безмовний магістрат». Тобто Цицерон стверджує, що управляють закони, а не окрема особа, яка представляє орган управління, а верховний статус закону опирається на відповідність природному праву – закону розуму [1].

У «Декларації демократичних цінностей», що була підписана лідерами семи провідних світових держав з розвиненими демократіями, в першому ж пункті зазначено: «Ми віримо у верховенство права, яке поважає і захищає без страху і упереджень права і свободи кожної людини і забезпечує умови, в яких потенціал і дух кожної людини розвивається вільно і різнобічно, тим самим забезпечує можливість самореалізації кожної особистості».

Через період середньовіччя і забуття принцип Верховенства права отримав свій подальший розвиток в епоху Відродження. Знаменита Середньовічна Велика Хартія Вольностей, документ, який заснував і закріпив вперше поняття «законного порядку», став джерелом і синонімом сучасного конституціоналізму, прав людини, демократії.

«В Україні визначається і діє принцип верховенства права. Конституція України має вищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (стаття 8 Конституції України) [2].

Доречно зауважити, що принцип верховенства права за своїм змістом значно ширший принципу верховенства закону, оскільки не кожний закон сам по собі здатний забезпечити справжні умови повноцінної реалізації прав людини. Тому втілення в життя принципу верховенства права повинно бути спільною турботою усіх гілок державної влади під системо-інтегруючим впливом глави держави як конституційного гаранта додержання прав та свобод людини і громадянина.

Формування ефективного механізму реалізації принципу верховенства права передбачає існування в державі авторитетного і справедливого правосуддя, яке б здійснювалося високопрофесійним і неупередженим судом.

Сьогодні принцип верховенства права із локального трансформовано в універсальний, що реалізується завдяки відповідним механізмам та юридичним інструментам на глобальному, регіональному та національному рівнях. Однак, його уніфікація також надає можливість для внесення правових новацій, адаптованих до відповідних сучасних умов. Найбільш

ефективно реалізується принцип верховенства права, закріплений у документах Ради Європи та Європейського Союзу, саме як принцип справедливості. Таким чином, він став основоположним фактором для розвитку ринкової економіки, соціальної держави та демократичного суспільства.

Україна є членом світового співтовариства, членом Ради Європи, тому, виходячи із своїх міжнародно-правових зобов'язань, формує національну правову систему з огляду на принцип верховенства права. Відтак, він є наріжним, визначальним як у законотворчій, так і у правозастосовчій практиці, пріоритетним у внутрішньодержавному праві і в усіх сферах правовідносин. Також принцип верховенства права визначає співвідношення взаємодії права, держави, державних органів і інститутів, усіх осіб. Ідеологія держави, спираючись на цей принцип, будується на загальнолюдських цінностях, демократії (народовладді), загальній повазі до основних прав і свобод людини, без будь-якої дискримінації [3].

Розглядаючи принцип верховенства права, мимоволі стикаєшся із питанням: чи все гаразд із розумінням цього принципу? На сьогоднішній день, верховенство права знаходиться під загрозою в усьому світі. Вразливим категоріям населення наразі бракує ефективних засобів захисту від того, як сильні світу цього маніпулюють законами, щоб зберегти владу і накопичити багатство.

Найважливішим фактором, що впливає на розвиток всього суспільства, є розуміння цього принципу, його розмежування з таким поняттям, як «диктатура закону». По суті - це атавізм радянської тоталітарної системи, де пріоритет писаної норми закону був абсолютним. Але, на мою думку, треба виходити з того, що норма закону не завжди є справедливою, тобто суперечить принципу загальної поваги до основних прав і свобод людини, принципу демократії, не передбачаючи рівності всіх суб'єктів правовідносин перед законом, їх прав і обов'язків, а також відповідальності. Адже принцип верховенства права є принципом справедливості, і не лише буквою, а й духом закону. Тому це поняття не може бути тотожним диктатурі закону, яка панувала у таких зразково-тоталітарних державах, як Радянський Союз і Німеччина за часів фашизму.

Відтак, можна стверджувати, що принцип, який дійшов до нас через тисячоліття і визначає правосуддя проявом вищої справедливості, не є повністю реалізованим в Україні. На жаль, у нас ментально так склалося, що принципу верховенства права передує диктатура закону. Суддівський корпус дуже різномірний, і у нас ще є судді, які не розуміють природу принципу верховенства права. Хоча, на мій погляд, варто залишатися оптимістами та зазначити, що в Україні все ще трапляються випадки дотримання цього базового критерію судочинства.

Реальне ставлення політиків, суддів, адвокатів і, навіть, населення у цілому – до права і юридичних абстракцій є не менш важливим, ніж будь-яке конституційне закріплення прихильності до принципу верховенства права.

Верховенство права, будучи одним із основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечив захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

Отже, дійсно, основними принципами Конституції України поряд із визнанням людини, її життя й здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеки, найвищою соціальною цінністю є, також, принцип верховенства права.

Необхідним фактором успішної реалізації принципу верховенства права є цілеспрямоване поширення у суспільній свідомості право-гуманістичної ідеології, суттю якої є уявлення про самоцінність кожної людини, непорушність її природних та інших основних прав і свобод.

Дуже важливо значно підвищити рівень правоосвітньої і правовиховної роботи щодо представників юридичної професії, позбавитись у цій роботі ознак формалізму або чергової кампанії. Формування у суспільстві традицій законослухняності і поваги до закону, в свою чергу, сприятиме підвищенню престижу юридичної професії, яка за своїм призначенням і полягає у служінні ідеям верховенства права.

Список літератури

1. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 12 березня. 2013 р.– К. : ПАЛИВОДА А. В., 2013.
2. Резніков О., Вінгловська О. Принцип верховенства права і проблеми його забезпечення в Україні / О. Резніков // Юридичний Вісник України. – 2011. – № 26 (864). - С. 1-2.
3. Гайворонський В. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права / В. Гайворонський // Право України. – 2005. – № 10. – С. 114-118.
4. Гайворонський В. Конституційний принцип верховенства права / В. Гайворонський // Право України. – 2003. – № 5. – С. 24-28.
5. Процюк І.В. Принцип верховенства закону в Україні // Проблеми законності. – Вип. 50. Харків, 2001. – С. 13.

УДК 342

В. В. Музика, студентка гр. ПР-152

Е. О. Олефіренко, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Історично склалося так, що проблеми, які пов'язані з владою, державою завжди викликали та викликають значний інтерес у нашому суспільстві. Вони є актуальними в сучасних умовах, на них будуються непрості взаємини президентських і парламентських структур, складності взаємин і наслідки

непродуманої приватизації, податкова політика, свавілля злочинності, проблемні питання високих цін і тарифів та багато іншого.

На даний час проблема вдосконалення державного правління, державного устрою і державного режиму – одна з основних для кожного громадянина тієї чи іншої держави, у тому числі й України. Адже кожна держава єдина по суті, змісту та формі. Для того, щоб вона активно функціонувала, щоб ефективно працював її механізм, необхідна чітко організована державна влада, яка, забезпечуючи цілісність та безпеку суспільства, здійснювала б керівництво суспільством в інтересах населення. Тому виконання цих закономірностей – необхідна умова побудови в Україні саме такої держави, яка посіла б гідне місце в європейській та світовій співдружності держав.

Отже, форма правління – це спосіб організації державної влади, порядок утворення та діяльності державних органів, компетенція і взаємозв'язок між собою, а також взаємовідносини з населенням країни. Форма правління є однією з головних елементів форми держави [4, с. 29-30]. Основною ознакою форми правління є статус глави держави. Залежно від правового статусу глави держави й порядку формування цього вищого органу державної влади розрізняються дві основних форми державного правління – монархія і республіка.

Республіка – це форма державного правління, за якої верховні органи державної влади обираються на певний термін, з окресленими законами повноваженнями; існує поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову [7, с. 110]. Україна відноситься до парламентсько-президентських республік, де президент обирається безпосередньо народом. Парламент має перевагу у формуванні уряду, може усунути президента з поста в порядку імпічменту. Уряд відповідає за свою діяльність перед парламентом.

Форма державного правління України багаторазово змінювалася. Після проголошення незалежності Україна стала президентсько-парламентською республікою. Але для подолання кризи у 2004 році Верховна Рада прийняла закон на основі проекту Симоненка – Медведчука про зміни до Конституції (про політичну реформу), який передбачав перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління, яке існувало до 2010 року [1]. 1 жовтня Конституційний Суд України визнав закон 2004 року не дійсним і повернув початкову форму правління. І лише у 2014 році, внаслідок революційних подій в Україні, форма державного правління була змінена на парламентсько-президентську республіку [2].

Перевагою парламентсько-президентської форми правління є те, що вона прагне позбутися недоліків президентської і парламентської форм правління шляхом об'єднання найбільш сильних сторін обох форм. Парламентсько-президентська республіка завдяки збалансованій системі стримувань і противаг у владному трикутнику не тільки запобігає політичним конфліктам, але й усуває загрозу узурпації влади за умов президентського періоду в президентсько-парламентських республіках, оскільки президент не має вагомих конституційних повноважень впливу на

формування уряду і надмірних повноважень у сфері виконавчої влади [8, с. 105].

Слід сказати, що Конституція України і до внесення до неї змін, і в нинішній редакції безпосередньо не визначає певну форму державного правління. Висновок щодо цього можливо зробити лише на основі доктринального (наукового) тлумачення співвідношення конкретних повноважень усіх гілок державної влади, місця та ролі президента держави в системі влади. В Конституції України визначається лише, що Україна є республікою (стаття 5), тобто має республіканську форму правління.

Конституційне реформування в Україні має об'єктивні передумови. Конституційна модель, зумовлена внесеними змінами до Конституції України 1996 року, в основному відповідає парламентсько-президентській формі державного правління. Метою подальшого вдосконалення сучасної моделі є усунення суперечностей і досягнення більш високого рівня взаємодії уряду, парламенту і президента. Тому, для удосконалення форми державного правління України необхідне існування стабільної партійної системи, створення нової моделі взаємовідносин між законодавчою і виконавчою гілками влади. Потрібно точніше розподілити повноваження уряду і президента. Щоб вдосконалити форму правління потрібно залучити у конституційний процес наукові та експертні співтовариства, широку громадськість.

Отже, зробивши аналіз можливих варіантів республіканської форми правління в Україні, з огляду на характер інституціональних характеристик парламентаризму та президенціалізму, можна зробити висновки не лише про певні вади чи недоліки кожної з систем, але й про те, що універсально-привабливої політичної моделі не існує.

Наявність тієї чи іншої форми буде ефективною тоді, коли загальнодержавні, народні інтереси органів держави будуть пріоритетними, а президент і парламент будуть функціонувати за принципом взаємоповаги до висловленої народом довіри, діяти в інтересах українського народу, поважати надані Конституцією та законами України повноваження один одного, будуть намагатися працювати конструктивно, для чого вирішувати якомога більше питань без залучення суду чи інших посередників [7, с. 110].

З огляду на актуальність питання вдосконалення нової політико-владної моделі нашої держави варто розглянути альтернативні напрями його вирішення. Їх є декілька: або перехід до чистої парламентської чи президентської, або відновлення президентсько-парламентської форми правління, або ж вдосконалення існуючої моделі організації державної влади.

Список літератури

1. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV станом на 8 грудня 2004 р. / Верховна Рада України. – Офіційне видавництво : – Київ : Парламентське видавництво, 2004. – 15 с.
2. Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» № 742-VII від 21 лютого 2014 р. / Верховна Рада України. – Офіційне видавництво : – Київ : Парламентське видавництво, 2014. – 17 с.
3. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України : навч. посібн. / В. Е. Теліпко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.

4. Бостан С. К. Класифікація сучасних форм державного правління / С. К. Бостан // Держава і регіони. Науково-виробничий журнал. Серія : Право – 2010. – № 1.– С. 29-33.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України).
6. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посібник / В. В. Кравченко. – К. : Атіка, 2006. – 568 с.
7. Іванова М. Критичний розгляд поточної форми правління в Україні / М. Іванова. – К. : Атіка, 2006. – 464 с.
8. Бостан С. К. Форма правління незалежної Української держави : етапи розвитку, проблеми, перспективи / С. К. Бостан // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 103-110.

УДК 342

Д. О. Овдієнко, студент гр. ПР-151

Е. О. Олефіренко, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Формування й утвердження в Україні соціальної, правової, демократичної держави неможливо без існування надійного механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Важливою конституційною гарантією правового статусу особи є презумпція невинуватості.

Принцип презумпції невинуватості закріплений у п. 1 ст. 11 Зальної декларації прав і свобод людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, п. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п. 2 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод.

За ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1].

Також ця конституційна гарантія закріплена у ч. 2 ст. 2 Кримінального кодексу України, п. 1 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України.

На сьогодні актуальність дотримання правил цієї презумпції не викликає сумнівів, оскільки вона закріплена у багатьох міжнародних нормативних актах і внутрішньому законодавстві більшості країн.

Презумпція невинуватості бере свій початок ще в римському приватному праві (*presumption boni viri*). На теоретичному рівні цей принцип як такий був сформульований у 18 столітті Чезаре Беккарія в книзі “Про злочини і покарання”.

Метою відповідного дослідження є осмислення сутності, змісту та шляхів реалізації презумпції невинуватості як конституційної гарантії правового статусу особи.

Становлення презумпції невинуватості як конституційного принципу кримінального процесу має велике значення не тільки в юридичному, але й в етичному відношенні.

Даний принцип викликав інтерес вчених у всьому світі. Його досліджували, зокрема, Козюбра М. І., Баулін О. В., Тодика Ю. М., Погорілко В. Ф., Батанова Н. М., Фрицький О. Ф., Тацій В. Я., Михеєнко М. М., Шаповал В. М., Касумов Ч. С., Ларін О. М., Лібус І. А., Мотовіловкер Я. О., Петрухін І. Л., Савицький В. М. та інші.

До положень, що впливають з принципу презумпції невинуватості відноситься положення, відповідно до якого ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Державні органи, що ведуть процес не мають права перекладати обов'язок доказування винуватості на підозрюваного, обвинуваченого. Важливим положенням, яке впливає із загальної формули презумпції невинуватості полягає в тому, що підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом [4].

Гуляєв А. зазначав, що зміст презумпції невинуватості полягає в тому, щоб захистити громадян від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності та засудження [7, с. 153]. Автор також пропонує визнавати особу винною у стадії розслідування, але погодитися з такою пропозицією неможливо, оскільки правило презумпції невинуватості означає, що особа може бути визнана винуватою у вчиненні злочину і покарана лише за умови, що її вина буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду. Вирок суду є єдиним процесуальним документом, що втілює силу і авторитет влади.

Слушною є думка В.М. Кудрявцева, І. Л. Петрухіна, які вважають принцип презумпції невинуватості міжгалузевим, оскільки сфера дії цього принципу пов'язана з тими галузями права, які визначають процедуру встановлення винуватості особи у вчиненні правопорушення та притягнення її до юридичної відповідальності.

Цікавою є також думка доктора юридичних наук, професора В.О. Попелюшко. Автор вважає, що в Україні цей принцип мертвий, його ігнорують, і піддає критиці навіть формулювання принципу у Конституції України. Він хоче змінити його на таке формулювання: «Кожен, хто підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення є невинуватим і вимагає ставлення до себе як до невинуватого доти, доки його вина не буде доведена в законному порядку і встановлена судом. Посягання на його презумпцію невинуватості попереджаються, виправляються, присікаються та караються в порядку, передбаченому законом» [8, с. 8]

Також автор зазначає: «Хоча в статті 28 Конституції України «Кожен має право на повагу до його гідності», а в тексті якої записано, що «ніхто не може бути підданий нелюдському або такому, що принижує його гідність поводженню», в суді підсудних, які утримуються під вартою, впродовж усього розгляду справи як хижих звірів в зоопарку утримують у металевій клітці, що безумовно складає враження як на суддів, так і на присутніх в залі судового засідання про винуватість людини, бо вона уже знаходиться «за ґратами».

Попелюшко В.О. також зазначає, що розглядуване конституційне правило нині розповсюджено лише на випадки вчинення кримінального правопорушення. З прийняттям Верховною Радою України 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України і запровадженням поряд із кримінальними правопорушеннями нового виду кримінальних правопорушень - кримінальних проступків, - кримінальні проступки не «вписалися» в принцип презумпції невинуватості. А мали б. На його думку це зайвий раз свідчить про ігнорування принципу презумпції невинуватості самим законодавцем.

Отже, нормативне закріплення презумпції невинуватості в нормах міжнародно-правових актів та у ч. 1 ст. 62 Конституції України надає їй об'єктивного характеру для існування. Суд відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного захисту права на презумпцію невинуватості. Презумпція невинуватості - важливий принцип кримінального процесу України, реальне втілення якого можливе лише в умовах демократичної держави. Відіграючи суттєву роль на всіх стадіях процесу, презумпція невинуватості виступає гарантом прав особи, захищає її від необґрунтованого засудження, сприяючи тим самим реалізації завдань правосуддя.

Категорично не можна погодитися з думкою, що в Україні цей принцип мертвий, просто необхідно судам активніше забезпечувати його дотримання. Проте і сьогодні залишається багато спірних питань, пов'язаних із визначенням змісту, поняття та меж застосування принципу, обсягом гарантій його ефективного забезпечення під час процесуальних рішень. Принцип презумпції невинуватості повинен бути вдосконалений.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-р>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. зі змінами 18.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. зі змінами від 15.08.2012 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Кримінальний кодекс України (наково-практичний коментар) - Х., «Право» 2012 19.10.1973 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.krotov.info/library/b/blok_m/bekkaria3.html.
7. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе. - М., 1981.
8. Попелюшко В. О. Чому конституційну формулу принципу презумпції невинуватості треба змінити // Часопис Національного університету «Острозька академія». «Серія Право». – 2012. – № 1 (5).

УКД 342.1

А. М. Перетяцько, студентка гр. ПР-152

Е. О. Олефіренко, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат юридичних наук

Чернігівський національний технологічний університет

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Актуальність теми. Сьогодення ставить перед вітчизняною юридичною наукою складні виклики і завдання, конструктивне і своєчасне розв'язання яких є запорукою існування та дієвості України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Трансформація відбулася у 60-70-х роках минулого століття і була зумовлена процесами розвитку конституціоналізму. Актуалізація питань конституційного будівництва після проголошення незалежності України надала додаткового динамізму з розвитку науки конституційного права.

Ефективний розвиток конституційно-правової думки в Україні передбачає наукову діагностику стану та шляхів удосконалення однойменної юридичної науки. Сучасна конституційно-правова наука має належний потенціал для самоаналізу, для того щоб дати відповідь на низку запитань, що пов'язані з її минулим, сучасним і майбутнім.

Актуальність останніх досліджень і публікацій. Сучасна наука конституційного права має своєю основою наукові праці таких вітчизняних вчених-конституціоналістів як: Ю. Барабаш, О. Батанов, Ю. Бисага, Ф. Веніславський, З. Гладун, А. Георгіца, Г. Задорожня, В. Колісник, В. Кравченко, Ю. Крегул, А. Крусян, О. Майданник, О. Совгіря, О. Скрипнюк, В. Тацій, В. Федоренко, Ю. Шемшученко, Н. Шаптала та інші.

Постановка завдання. Основною метою є дослідження стану та перспектив розвитку науки конституційного права України.

Викладення основного матеріалу. Сучасний стан розвитку вітчизняної конституційно-правової науки характеризується динамічністю й водночас комплексністю відповідних юридичних досліджень, пошуком нових методологічних підходів для розв'язання як традиційних, так і нових проблем вітчизняного конституціоналізму, активною участю вчених-конституціоналістів у теоретико-методологічному забезпеченні конституційних процесів в Україні [1, с. 19]. Ще однією визначальною рисою розвитку науки конституційного права в ХХІ ст., як уже зазначалося попередньо, стає самоідентифікація цієї юридичної науки, пошук свого призначення в теперішніх і майбутніх процесах національного державотворення та правотворення.

Актуальним предметом конституційно-правових досліджень, насамперед, стають проблеми предмета і методу науки конституційного права, її система та функції. Тобто ті властивості, що дають уявлення про науку конституційного права як про юридичну категорію.

Нині вчені демонструють різні підходи щодо визначення науки конституційного права. Так, деякі вчені вважають, що наука конституційного права – це система знань про закономірності правового регулювання і функціонування відносин між особою, суспільством і державою, які складаються на основі та у зв'язку зі здійсненням державної (публічної) влади. На думку В. Погорілка і В. Федоренка, сучасна наука конституційного права є єдиною наукою в системі загальнотеоретичних, історичних, галузевих, порівняльно-правових і прикладних юридичних наук. Ця наука належить до фундаментальних галузевих юридичних наук через фундаментальний характер відповідної галузі права. Тобто вчені вважають, що наука конституційного права є системою ідей, концепцій, теорій, вчень про конституційне право як галузь національного права [2, с. 176].

Існують й інші погляди щодо розуміння сутності та змісту конституційного права як юридичної науки. Але переважна більшість учених-конституціоналістів переконані, що ця наука, як і будь-яка інша юридична наука, є системою знань (ідей, концепцій, теорій, вчень) про: юридичні особливості відповідної галузі права; юридичну природу і властивості конституцій і конституційно-правових явищ; правові зв'язки між учасниками конституційних відносин; особливості конституційної правосуб'єктності згаданих учасників правовідносин тощо [3, с. 10].

Узагальнюючи зазначене, науку конституційного права можна визначити як систему ідей, концепцій, теорій, вчень про закономірності (закони) існування та дієвості явищ конституційно-правового буття. Таке визначення досліджуваної категорії пояснюється передусім предметом сучасних конституційно-правових досліджень, який нині відрізняється більш широким колом питань теорії та практики конституційного права України, ніж це було, наприклад, наприкінці ХХ ст.

Тенденція щодо розширення предмета науки конституційного права залишається стійкою в усі часи – з кожним роком система явищ, які досліджуються відповідною юридичною наукою, невпинно зростає. Так, у середині 90-х років ХХ ст. вітчизняні вчені почали схилилися до думки, що до предмета науки конституційного права належать не лише норми та інститути цієї галузі права, а й аналіз великого кола державно-правових відносин, їх специфіка, основи їх виникнення, розвитку та припинення. Нині ж ці новації є аксіоматичними і беззастережно належать до предмета конституційно-правових досліджень [4, с. 37].

Помітною тенденцією розвитку науки конституційного права в Україні та за кордоном є процеси «муніципалізації» відповідних наукових досліджень. Активізація досліджень, пов'язаних із конституційними засадами місцевого самоврядування та муніципальною реформою, не залишилась непоміченою й для вітчизняної конституційно-правової науки. Так, в останні роки із системи науки конституційного права почало рельєфно виокремлюватися муніципальне право України.

Відповідна постанова президії ВАК України визначає цю галузь юридичної науки 12.00.02 - «конституційне право; муніципальне право» як

таку, що досліджує конституційні засади побудови держави та суспільства, основні права, свободи й обов'язки людини та громадянина, інститути безпосередньої демократії, конституційні основи організації та діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, а також Конституцію як Основний Закон держави та суспільства [5].

Тобто предметом науки конституційного права в XXI ст. стають насамперед актуальні проблеми теорії та практики конституційного та муніципального права України, а також суміжні з ними проблеми, що пов'язані з теорією та історією конституційного та муніципального права в усіх їх вимірах – як галузі та підгалузі національного права, юридичної науки та освіти.

Свого часу основними підрозділами науки конституційного права визначались: загальні питання науки; вчення про Конституцію України; загальні засади конституційного ладу України, а також її розділи - особа і держава; громадянське суспільство і держава; територіальний устрій; механізм реалізації повновладдя народу України [6, с. 182-183].

Пізніше В. Шаповал визначав основними напрямками наукових досліджень у конституційному праві розроблення досконалої теорії конституції; теорії установчої влади; проблеми застосування норм конституції; проблеми конституційно-правового регулювання; проблеми норм і інститутів конституційного права як загального явища; вчення про джерела конституційного права України; проблеми систематизації норм конституційного права України; проблеми відповідальності у конституційному праві України; проблеми інституційного і функціонального характеру, що присвячені таким суб'єктам відповідної галузі, як органи державної влади; проблеми парламентаризму; проблеми статусу Президента України і Кабінету Міністрів України; проблеми судоустрою і судочинства [7, с. 50].

Ці напрями не втратили актуальності й нині, але суттєво розширились і деталізувались у XXI ст. Так, основними напрямками конституційно-правових досліджень в Україні на сучасному етапі постають: історія конституційного права як галузі, науки і навчальної дисципліни; проблеми методології конституційного права; загальна теорія конституційного права; проблеми конституціоналізму; проблеми джерел конституційного права; теоретичні та практичні проблеми реалізації положень чинної Конституції України; проблеми конституційно-правової реформи в Україні; проблеми конституційного ладу України; теоретичні та практичні проблеми форм безпосередньої демократії в Україні; проблеми конституційно-правового статусу людини і громадянина; проблеми конституційно-правових засад організації та діяльності політичних партій в Україні; проблеми парламенту та парламентаризму в Україні; конституційно-правовий статус Президента України; проблема конституційно-правового статусу органів виконавчої влади в Україні; проблеми конституційних засад національної безпеки України; проблеми конституційної юстиції; конституційні засади організації та діяльності судів загальної юрисдикції в Україні; конституційно-правові

основи контрольно-наглядової влади; конституційні проблеми місцевого самоврядування тощо [8, с. 81-99].

Реалізація конституційно-правової реформи, свідчить про перспективність наукової розробки проблем, пов'язаних із формуванням новітньої конституційно-правової доктрини. Цей перелік перспективних напрямів конституційно-правових досліджень не є вичерпним.

До того ж важливого значення для сучасної юридичної науки набувають проблеми теорії права. При цьому нині більшість галузевих юридичних наук уже не задовольняються положеннями загальної теорії права, а формують власну, галузеву теорію права. В одних юридичних науках ці процеси відбуваються більш активно, в інших – лише започатковуються. Водночас відповідна тенденція поступово стає визначальною для розвитку галузевої юридичної науки в цілому. Ця тенденція властива й для розвитку вітчизняної науки конституційного права, що, зокрема, підтверджують нові наукові та науково-методичні праці, присвячені актуальним проблемам теорії конституціоналізму, конституційного права та Конституції України [9, с. 23].

Сучасна оцінка розвитку конституційного права тісно пов'язана з практичним вирішенням складних проблем конституційного будівництва в Україні. Але тут не все залежить від науки. Надзвичайно важливо налагодити двосторонній зв'язок між наукою і практикою. Відповідні державні органи мають «повернутися обличчям» до науки і не приймати рішень конституційно-правового характеру без їх належного наукового обґрунтування. Доцільно також реально запровадити форми державних замовлень для науки з їх фінансовим забезпеченням, удосконалити механізм впровадження наукових пропозицій і рекомендацій у життя.

Однією з основоположних тенденцій розвитку науки конституційного права України на сучасному етапі є розширення її предмета, що зумовлено демократизацією суспільних відносин, розширенням предмета конституційного регулювання.

Список літератури

1. Мелашенко В. Ф. Основи конституційного права України : Курс лекцій / В. Ф. Мелашенко. - К. : Вентурі, 1995. - 240 с.
2. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. / за ред. В. Ф. Погорілка. – К., 2006. - Т. 1. - 240 с.
3. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. - 4-те вид., перероб. і доопр. - К. : Видавництво Ліра-К, 2012. - 576 с.
4. Скрипнюк О. В. Предмет конституційно-правової науки та сучасний конституційний процес : теоретико-методологічні аспекти // Наука конституційного права : сучасний стан та тенденції розвитку / за ред. А.П. Гетьмана. – Х., 2009. - С. 35-38.
5. Тодька Ю. Н. Конституционное право Украины : отрасль права, наука, учебная дисциплина : учеб. пособ. – Х., 1998. – 292 с.
6. Федоренко В. Л., Скрипнюк О. В., Рачинська М. П. Конституційний процес у контексті утвердження верховенства права // Україна в 2005-2009 рр. : стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : моногр. / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. - К., 2009. – 204 с.
7. Шаповал В. Перспективи розвитку науки конституційного права в Україні // Право України. – 1996. - № 9. - С. 49-52.
8. Шемшученко Ю., Скрипнюк О. Наука конституційного права : сучасний стан та тенденції розвитку / Ю. Шемшученко, О. Скрипнюк // Право України : Юридичний журнал . - 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/6574/%DE>.
9. Шемшученко Ю. С. Теоретико-методологічні проблеми сучасного конституціоналізму та державного управління в Україні // Право України. - 2009. - № 11. - С. 17-20.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і
студентів**

(м. Чернігів, 19-20 травня 2016 р.)

Технічний редактор
Друк

*Гузь К.П.
Безкровна А.М.*

Прийнято до друку 05.05.2016 р. Здано до друку 15.07.2016
Формат 60x84/16Папір офіс.

Гарнітура Times New Roman. Друк - цифровий.

Ум.-друк. арк. 20,00. Обл.-вид. арк. 22,4

Наклад 20 прим. Зам. № 16153.016.020

Чернігівський національний технологічний університет
14027 м. Чернігів, вул. Шевченка, 95

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виробників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.